

T.C.
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİMDALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**GENÇ SURİYELİ MÜLTECİLERİN SOSYAL UYUM VE
SORUNLARINA İLİŞKİN BİR ALAN ARAŞTIRMASI: İSTANBUL
ARNAVUTKÖY ÖRNEĞİ**

Mekin İVRENDİ

KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİMDALI
DANIŞMAN: DOÇ. DR. MÜZEHHER YAMAÇ

Tekirdağ-2021

Her Hakkı Saklıdır.

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

.../.../2021

Mekin İVRENDİ

T.C.
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

..... tarafından hazırlanan “.....” konulu YÜKSEK LİSANS Tezinin Sınavı, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği uyarınca günü saat’da yapılmış olup, tezin OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Jüri Başkanı:		Kanaat:	İmza:
Üye:		Kanaat:	İmza:
Üye:		Kanaat:	İmza:

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurul

Dr. Öğr. Üyesi Ali Faruk AÇIKGÖZ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum, Enstitü,	:Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
ABD	:Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Tez Başlığı	:Genç Suriyeli Mültecilerin Sosyal Uyum ve Sorunlarına İlişkin Bir Alan Araştırması: İstanbul Arnavutköy Örneği
Tez Yazarı	:Mekin İVRENDİ
Tez Proje	: Doç. Dr. Müzehher YAMAÇ
Danışmanı	
Tez Yılı	: Yüksek Lisans Tezi/2021
Sayfa Sayısı	:239

Ortadoğu'da halk hareketleri sonucunda yaşanan siyasi ve idari gelişmeler, sivil unsurlar açısından sosyal güvenlik sorunları ve ekonomik riskler doğurmuştur. Can güvenliği noktasında insanların endişeleri ve korkuları ortaya çıkınca psikolojik olarak göç etme kararı almak zorunda kaldılar. Türkiye'ye kara sınırı bulunan Suriye'de bu iç savaş sonucunda yerleşik halk kitlesel gruplar halinde yaşam alanlarına yakın ve güvende olduklarını düşündükleri komşu ülkelere sığınmışlardır. Şüphesiz bu yoğun göç faaliyetlerinden en çok etkilenen ülke Türkiye olmuştur. Bu yoğun göç hareketliliği sonucunda hedef ülkede ve mültecilerin toplumsal hayatında kaçınılmaz olarak birtakım sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı İstanbul ili Arnavutköy ilçesinde ikamet eden genç suriyeli mültecilerin sosyal uyumlarına ışık tutmak, yaşamlarında karşılaştıkları sosyal, ekonomik, kültürel sorunları belirlemek ve bu yoğun mülteci grubunun sahip olduğu demografik özellikler ve güncel durumlarını ortaya çıkarmaktır. Ayrıca alan araştırması sonucunda ulaşılan bilgilerin göç yönetimi ile ilgili kurum ve kuruluşların yapacakları çalışmalara katkı sağlaması bir diğer önemli amaç olduğu belirtilmelidir.

Anahtar Kelimeler:Göç, Suriyeli mülteciler, İstanbul Arnavutköy

ABSTRACT

Institution, Institute, : Tekirdağ Namık Kemal University, Institute of Social Sciences,
Department : Globalization and International Relations
Thesis Title : A Field Research Regarding the Social Cohesion and Problems of
Young Syrian Refugees: The Case of İstanbul Arnavutköy
Thesis Author :Mekin İvrendi
Thesis Adviser :Assoc. Dr. Müzehher Yamaç
Type of Thesis/Year :MA Thesis /2021
Total Number of :239
Pages

Political and administrative developments as a result of popular movements in the Middle East have created social security problems and economic risks in terms of civilian elements. When the concerns and fears of people emerged at the point of life safety, they had to psychologically decide to emigrate. Native people took refuge to neighboring countries where they thought they were close to their living spaces as a result of the civil war in Syria which has a land border with Turkey. Undoubtedly, Turkey has been the country most affected by these intense immigration activities. As a result of this intense migration mobility, some social, political, economic and cultural problems inevitably arise in the destination country and in the social life of the refugees. In this context, the main purpose of the study is to shed light on the social adaptation of young Syrian refugees residing in the district of Arnavutköy in İstanbul province to identify the social, economic and cultural problems they face in their lives, and to reveal the demographic characteristics and current status of this dense refugee group. In addition, it should be stated that the information obtained as a result of the field research contributes to the studies of institutions and organizations related to migration management is another important goal.

Keywords: Immigration, Syrian Refugees, İstanbul Arnavutköy

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması, Suriye mülteci krizinin sonucunda 2011-2020 yılları arasında güvenli ve komşu ülke Türkiye'ye gelerek İstanbul İli Arnavutköy ilçesinde ikamet eden Genç Suriyeli mültecilerin sosyal uyum ve sorunlarına ilişkin alan araştırmasının veri ve bulgularının incelenmesini konu edinmektedir.

Araştırma sürecinde bilgi, tecrübe, destek ve zarif katkılarından yararlandığım Doç. Dr. Müzehher Yamaç'a, Yüksek Lisans eğitimi sırasında ders aldığım değerli hocalarım Prof. Dr. Ensar Nişancı, Prof. Dr. Ayşe Fildişili, Doç. Dr. Halit Burç Aka, Doç. Dr. Emine Ümit İzmen Yardımcı ve Dr. Emre Baysoy'a en kalbi şükranlarımı sunarım.

Anket çalışmaları sırasında gerekli resmi izinler konusunda kolaylıklar sağlayan Arnavutköy Kaymakamlığı'na, mültecilerle görüşme, tanışma ve bir araya gelme sürecinde ve katılımcıları çalışma hakkında bilgilendirmede yardımcı olan Suriye kökenli öğretmen arkadaşlarım Allavı Alaloush ve Musa Derviş'e, ilgi ve sabır gösteren ve fedakarlığıyla katkı sunan sevgili eşim Tuba İvrendi'ye ailem ve isimlerini zikredemediğim dostlarıma içten teşekkür ederim.

Son ve en önemli teşekkürüm ise dört milyonu aşkın mülteci grubunun topluma uyum süreçlerinde iyi niyetle, ilgi ve yardımlarıyla göç yönetimine katkı sağlayarak büyük bir sabır örneği gösteren insanlarımıza ve göç yollarında hayata tutunmak adına umutlarını kaybetmeyen mültecileridir.

Mekin İVRENDİ

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	i
TEZ ONAY SAYFASI.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1
A. ANALİTİK YAPI.....	5
B. YAZIN.....	7
C. YÖNTEM.....	8
D. AMAÇ.....	9
E. ÖNEM.....	9
F. SINIRLILIKLAR	9
BİRİNCİ BÖLÜM.....	10
SURİYE’NİN SİYASİ TARİHİ	10
1. İLK MÜSLÜMAN DEVLETLER DÖNEMİ.....	10
2. FRANSIZ MANDASI DÖNEMİ SURİYE (1920-1946)	23
3. TÜRKİYE-SURİYE HATTINDA HATAY SORUNU.....	33
4. BAĞIMSIZLIKTAN HAFİZ ESAD İKTİDARINA SURİYE	39
5. BEŞAR ESAD DÖNEMİ SURİYE.....	46
İKİNCİ BÖLÜM	59
GÖÇ LİTERATÜRÜ	59
1. GÖÇ KAVRAMI VE İLGİLİ TANIMLAMALAR	59
2. ULUSLARARASI GÖÇ VE TEORİLER	70
3. ULUSLARARASI GÖÇÜN TARİHİ.....	83
4. TÜRKİYE VE ULUSLARARASI GÖÇ	105
5. TÜRKİYE’DEKİ SURİYELİLER İLE İLGİLİ GENEL VERİLER VE UYUM KAVRAMI.....	129

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	161
BULGULAR VE ANALİZ.....	161
1. BULGULARIN ANALİZİ VE GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ 161	
1.1 Demografik Bilgiler	161
2.2 Ekonomik Bilgiler ve İş Hayatı.....	166
2.3 Sosyal-Kültürel Bilgiler	173
2.4 Barınma-Eğitim-Sağlık Sorunlarına İlişkin Bilgiler	184
SONUÇ.....	189
KAYNAKÇA	198
EKLER.....	218

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1: 18.-20. Yüzyıllar Arası Dönemde Türkiye'ye Gelen Göçmenler.....	100
Tablo 2.2: Türkiye'de Yapılan Nüfus Sayımlarına Göre Azınlık Sayıları	112
Tablo 2.3: Türkiye'nin Yabancı Ülkelerle İmzalamış Olduğu İkili İş gücü ve Sosyal Güvenlik Anlaşmaları	115
Tablo 2.4: Türkiye'nin Göç İle İlişkili İmzaladığı Uluslararası Sözleşmeler	118
Tablo 2.5: Suriyeli Mültecilerin Dünyadaki Dağılımı (2021)	122
Tablo 2.6: Suriyeli Mültecilerin Diğer Ülkelerdeki Sayısal Dağılımları (2021)	123
Tablo 2.7: Yaş ve Cinsiyete Göre Dünyada Kayıtlı Suriyeli Mültecilerin Toplam Sayıya Göre Yüzdellik Oranları (2021)	124
Tablo 2.8: Yıllara Göre Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler.....	124
Tablo 2.9: Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin İlk On İle Göre Dağılımı (2021).....	126
Tablo 2.10: Türkiye'de Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı (2021).....	128
Tablo 2.11: Geçici Barınma Merkezleri İçinde ve Dışında Kalan Kayıtlı Suriyelilerin Durumu (2021).....	129
Tablo 2.12: Türkiye'de Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı (2021).....	132
Tablo 2.13: Türkiye'de Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Üçüncü Ülkelere Yeniden Yerleştirilmesi (2014-2021).....	134
Tablo 2.14: Birebir Formülü Kapsamında Ülkemizden Çıkış Yapan Suriyelilere İlişkin İstatistikî Bilgiler.....	135
Tablo 2.15: 2014-2020 Yılları Arasında Eğitim Çağındaki Suriyeli Öğrencilerin Dağılımı (5-17 Yaş)	136
Tablo 2.16: Yıllara Göre Türkiye'de Eğitime Erişimi Sağlanan Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Öğrenci Sayısı	136
Tablo 2.17: Yıllara Göre Türkiye'de Eğitime Erişimi Sağlanan ve Sağlanamayan Suriyeli Öğrenci Sayısı ve Oranları	137
Tablo 2.18: Eğitim Kademelerine Göre Okullaşma Oranları	138
Tablo 2.19: Türkiye'de Yabancı Uyruklu Kişiler Arasında Yüksek Eğitime Erişimi Sağlanan Suriyeli Öğrenci Sayısı.....	139
Tablo 3.1: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı	156
Tablo 3.2: Katılımcıların Uyruklarına Göre Dağılımı	157
Tablo 3.3: Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımı	157
Tablo 3.4: Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Dağılımı	158
Tablo 3.5: Katılımcıların Eğitim Seviyelerine Göre Dağılımı.....	158
Tablo 3.6: Suriyeli Katılımcıların Eğitim Seviyeleri Arasında Fark Olup Olmadığını Belirlemeye Yönelik Yapılan "Ki-Kare Uyumluluk Testi" Sonucu.....	159
Tablo 3.7: Katılımcıların Türkiye'ye Geliş Tarihlerine Göre Dağılımı.....	159
Tablo 3.8: Katılımcıların Suriye'nin Hangi Şehrinden Türkiye'ye Geldiklerine Göre Dağılımı.....	160
Tablo 3.9: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Türkiye'deki Çalışma Durumları.....	161
Tablo 3.10: Katılımcıların Türkiye'deki Ekonomik Durumlarına Göre Dağılımı... 161	

Tablo 3.11: Katılımcıların Suriye’deki Ekonomik Durumlarına Göre Dağılımı.....	162
Tablo 3.13: Suriyeli Katılımcıların Aylık Gelirleri Arasında Fark Olup Olmadığını Belirlemeye Yönelik Yapılan “Ki-Kare Uyumluluk Testi” Sonucu.....	164
Tablo 3.14: Katılımcıların Ekonomik Olarak En Çok Yaşadıkları Sorunlar	164
Tablo 3.15: Suriyeli Katılımcıların Ekonomik Sorunları Arasında Fark Olup Olmadığını Belirlemeye Yönelik Yapılan “Ki-Kare Uyumluluk Testi” Sonucu.....	165
Tablo 3.16: Katılımcıların İş Hayatlarında Yaşadıkları Sorunlar	165
Tablo 3.17: Katılımcıların Konut Tipi, Konutta Yaşayan ve Çalışan Kişi Sayısına Göre Dağılımı.....	166
Tablo 3.18: Katılımcıların Yardım Aldıkları Kurum veya Kuruluşlara Göre Dağılımı	167
Tablo 3.19: Katılımcıların Ailelerinde Okuyan Öğrenci Sayısına Göre Dağılımı...	168
Tablo 3.20: Katılımcıların Suriye’deki Aile Durumlarına Göre Dağılımı.....	168
Tablo 3.21: Katılımcıların Türkçe Seviyelerine Göre Dağılımı	169
Tablo 3.22: Katılımcıların Türk Kültürü ile Kendi Kültürleri Arasındaki Benzerlikle İlgili Düşünceleri.....	169
Tablo 3.23: Katılımcıların Sosyal Medya Paylaşımlarına Göre Dağılımı	170
Tablo 3.24: Suriyeli Katılımcıların Sosyal Medya Paylaşım Konuları Arasında Fark Olup Olmadığını Belirlemeye Yönelik Yapılan “Ki-Kare Uyumluluk Testi” Sonucu	170
Tablo 3.25: Katılımcıların Sosyal Mekanlara Gitme Aralıklarına Göre Dağılımı...	171
Tablo 3.26: Katılımcıların Türkiye’de Komşuluk İlişkileri Hakkındaki Görüşleri .	171
Tablo 3.27: Katılımcıların Türk Toplumuna Uyum Konusundaki Görüşleri	172
Tablo 3.28: Suriyeli Katılımcıların Cinsiyetleri ile Sosyal Uyum Arasındaki ilişkiyi Belirlemeye Yönelik Yapılan “Ki-Kare İlişki Testi” Sonucu. (Crosstabulation).....	172
Tablo 3.29: Katılımcıların Türkiye’ye Göç Etmesinde Etkili Olan Faktörlere Göre Dağılımı.....	173
Tablo 3.30: Katılımcıların İstanbul’a Yerleşmesini Etkileyen Nedenler.....	173
Tablo 3.31: Katılımcıların Arnavutköy’de En Çok Karşılaştıkları Problemler	174
Tablo 3.32: Katılımcıların Hangi Şartlar Altında Suriye’ye Gitmek İstediklerine Göre Göre Dağılımı.....	174
Tablo 3.33: Katılımcıların Suriye’den Göç Etme Nedenleri Durumlarına Göre Dağılımı.....	175
Tablo 3.34: Katılımcıların Mültecilikle İlgili Düşüncelerine Göre Dağılımı	175
Tablo 3.35: Katılımcıların Suriye’deki İç Savaşta Etkilenme Durumlarına Göre Dağılımı.....	176
Tablo 3.36: Katılımcıların Uluslararası Toplumdan Beklentilerine Göre Dağılımı	176
Tablo 3.37: Katılımcıların Türkiye’de Bir Suriyeli Olarak Karşılaştıkları En Temel Soruna Göre Dağılımı	177
Tablo 3.38: Katılımcıların Barınma Sorunlarına Göre Dağılımı	178
Tablo 3.39: Suriyeli Katılımcıların Barınma Sorunları Arasında Fark Olup Olmadığını Belirlemeye Yönelik Yapılan “Ki-Kare Uyumluluk Testi” Sonucu.....	178
Tablo 3.40: Katılımcıların Eğitim ile İlgili Yaşadıkları Sorunlara Göre Dağılımı ..	179

Tablo 3.41: Suriyeli Katılımcıların Eğitime Erişim Sorunları Arasında Fark Olup Olmadığını Belirlemeye Yönelik Yapılan “Ki-Kare Uyumluluk Testi” Sonucu.....	179
Tablo 3.42: Katılımcıların Yaşadıkları Sağlık Sorunlarına Göre Dağılımı	180
Tablo 3.43: Suriyeli Katılımcıların Sağlık Sorunları Arasında Fark Olup Olmadığını Belirlemeye Yönelik Yapılan “Ki-Kare Uyumluluk Testi” Sonucu.....	180
Tablo 3.44: Katılımcıların Gitmek İstedikleri Üçüncü Ülkelere Göre Dağılımı	181
Tablo 3.45: Katılımcıların Türkiye’den Beklentilerine Göre Dağılımı	181

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:Avrupa Birliği
AÇSHB	:Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
BDT	:Bağımsız Devletler Topluluğu
BMMYK	:Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
BP	:British Petroleum
BMGK	:Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu
BM	:Birleşmiş Milletler
GİGM	:Göç İdaresi Genel Müdürlüğu
GSMH	:Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	:Gayri Safi Yıllık Hasıla
UNCTAD	:United Nations Conference On Trade And Development
MEB	:Millî Eğitim Bakanlığı
NATO	:Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SPSS	:Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paket Programı
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSK	:Sosyal Sigortalar Kurumu
TÜİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
WTO	:WorldTradeOrganization
ICEM	:Uluslararası Avrupa Göç Komitesi
IOM	:Uluslararası Göç Örgütü
YUKK	:Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu
N	:Veri Sayısı
Sd	:Serbestlik Derecesi
P<0,5	:Anlamlılık Değeri
K2	:Ki Kare Testi

GİRİŞ

Göç; kaynak ve hedef ülkeler açısından ekonomik, politik, güvenlik ve sosyo-kültürel nedenler ve bu etkilerle birlikte ortaya çıkan sonuçlar bakımından günümüzün en çok tartışılan küresel konuları arasında yer almaktadır. Göç olgusunun tarihsel değeri ve akademik alanda ilgili çalışmalar bu tartışmaların kalıcılığını sağlamaktadır.

Ortadoğu; tarihsel süreç içinde yaşadığı iç politik karmaşalar, güvenlik olayları, sosyo-ekonomik sorunlar, baskıcı yönetimler, iç savaş ya da enerji hatları gibi stratejik bir konumda bulunmasının bölgeyi çok aktörlü bir bölgesel mücadele sahasına dönüştürmesi gibi faktörler sonucunda göç faaliyetlerinin yoğun yaşandığı bir coğrafya olmuştur.

Arap Baharı'nın toplumsal krizlere, yönetim değişikliklerine ve güvensiz sosyal iklime yol açtığı Ortadoğu'nun önemli ülkeleri arasında yer alan ve Türkiye'ye büyük bir kara sınırı bulunan Suriye'de çevre ülkelere doğru tarihin gördüğü en büyük göç dalgası yaşanmıştır. Türkiye bu kitlesel göç hareketliliğinden en çok etkilenen ülkeler arasında yer almaktadır.

2011 yılı ile başlayan zorlayıcı, dramatik süreç ve Suriye'de yaşayan insanların içinde bulunduğu iç savaş, kaos ve kriz ortamı sivil unsurlar arasında hayatta kalma endişesine yol açmış ve yerleşik halkta güvenli bir bölgeye zorunlu göç etme isteği uyandırmıştır. Bu trajik göç hareketi güncelliğini koruyarak sivillerin sığınmacı ya da mülteci statüsünde ve gruplar halinde yıldan yıla büyüyen bir sosyolojik gerçeklik olarak siyasi ve toplumsal tarafı da olan çok boyutlu bir konu olmuştur.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verileri doğrultusunda Türkiye'de 24.03.2021 tarihi itibarıyla geçici koruma altında bulunan Suriyeli sığınmacı sayısı 3.664.873'tür. 82.280.952 nüfusa sahip Türkiye'de Suriyelilerin toplumsal oranı ise %4.45'tir. Belirtilen bu yüzdelik oran düşünüldüğünde yaklaşık olarak Türkiye'de yaşayan her 20 insandan birisinin Suriyeli olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu

istatistiki bilgiler ülkemizde güçlü ve sağlıklı bir göç yönetiminin önemini ortaya koymaktadır.

Suriye’de halihazırda devam eden ve onuncu yılını deviren iç savaş ve güvensiz sosyal ortam sığınmacıların ülkelerine dönme isteklerinin önündeki en büyük engeller arasında olduğu düşünülmektedir. Ayrıca göç olgusunun doğasında yer alan ve kalıcılığı teşvik eden sosyal uyum süreçleri, sığınmacıların sosyal ve ekonomik sorunlar yaşasa da güven ve barış içinde toplumsal aidiyetlerinin artması ve Suriye’deki istikrarsız siyasi ortam geri dönüşü şu aşamada pek mümkün kılmamaktadır.

Türkiye’nin tarihsel olarak birçok göç hareketliliğine ev sahipliği yapmış bir ülke olması göç yönetiminde bilgi ve tecrübeye dayalı olarak bir avantaj yaratmıştır. Türk toplumu Suriye’de sert çatışmaların başladığı ilk günden itibaren sığınmacılara karşı önemli bir sosyal kabul örneği göstererek güven ve huzur içinde ortak yaşam alanının oluşmasında büyük katkılar ortaya koymuştur. Ancak belirsizlikler üzerinden güncelliğini koruyarak bir tartışma halini alan bu kitlesel göç hareketine karşın yıllar içinde toplumun kaygı düzeyinin arttığı da ayrıca belirtilmektedir. Türkiye’nin bütün bölgelerinde sığınmacıların yer alması, il, ilçe, köy, kasaba ve köylerde kendilerine bir yaşam alanı oluşturmuş olmaları ve konuyla ilgili yapılan siyasi açıklamalar Suriyeli sığınmacıların toplumsal görünürlüğünü artırmıştır.

Genç ve gençlik kavramı sosyal, ekonomik, kültürel ve biyolojik özellikler açısından toplumlar arasında farklı yaş dilimlerini işaret etmektedir. BM (Birleşmiş Milletler) ve ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) gibi uluslararası örgütler genç kavramını 15-24 yaş aralığını temsil ettiğini açıklamıştır.¹ AB ise 18-29 yaş aralığına sahip bireyleri genç kategorisinde ele almaktadır.² TÜİK ise 15-24 yaş aralığını genç olarak kabul etmektedir.³ Gençlik ve Spor Bakanlığı ise 14-29 yaş aralığına sahip bütün yurttaşları genç kategorisinde düşünmektedir.⁴ Bu çalışmanın başlığında yer alan genç kavramı Dünya Sağlık Örgütü’nün belirlediği yaş aralığını temsil

¹ Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), “https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_627045.pdf, (07.05.2021).

² “European Commission”, https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-commission_en, (07.05.2021).

³ “<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2020-37484>”, (07.05.2021).

⁴ “https://gsb.gov.tr/public/edit/files/Mevzuat/ulusal_genclik_ve_spor_politikasi.pdf, (07.05.2021).

etmektedir. Bu anlamda DSÖ yaş aralıklarını şöyle belirlemiştir; 0-17 yaş arası “Ergen”, 18-65 yaş arası “Genç”, 66-79 yaş arası “Orta Yaş”, 80-99 yaş arası “Yaşlı”.⁵ Anket çalışmasına katılan genç Suriyeli mülteciler 18-65 yaş aralığına sahiptir.

Yapılan bu araştırmanın temel hedefi Suriyelilerin toplumsal hayattaki uyumları ve sorunları hakkında temel bilgileri edinmek ve ulaşılan veriler üzerinden ilgili değerlendirmelerde bulunmaktır. Araştırmaya gönüllü katılım sağlayan Suriyeli mülteciler kendilerine yönlendirilen anket sorularında algı düzeyleri ve yaşadıkları sosyo-ekonomik şartlar ekseninde öznel tercihlerde bulunmuşlardır. Bu araştırma; Türkiye’de “Geçici Koruma” altındaki Suriyeli mülteciler konusunun günden güne değişim gösteren bir yapıya işaret etmesi ve güncelliğini koruyarak politik arenada ve kamuoyunda tartışılan bir gündem özelliği göstermesi dolayısıyla araştırmada elde edilen verilerin kesin doğru sonuçlar olduğu iddiasını taşımamaktadır. Bu tez çalışması toplumsal hayattaki Suriyeli mültecilerin yaşayış tarzı, sosyo-ekonomik özellikleri, demografik yapılarına ve sosyal gerçeklik örneği gösteren yoğun sığınmacı göçüne projeksiyon tutmaya çalışmıştır.

Konunun önemi düşünüldüğünde Suriyeli mülteciler ile ilgili yeterli sayıda olmasa da akademik yazında bazı çalışmaların olduğu belirtilmelidir. Bu çalışmalar Türkiye’nin farklı bölge, il ve ilçelerinde gerçekleşmiştir. İstanbul ili Arnavutköy ilçesinin TÜİK 2020 Nisan ayı verilerine göre toplam nüfusu 296.709’dur, ayrıca ilçe tahmini olarak 44.244 bin nüfusla Suriyeli mültecilerin yoğunlukta yaşadığı ilçeler arasında yer almaktadır. Bu sayılar göz önünde tutulduğunda Arnavutköy, İstanbul’da en fazla Suriyeli mülteci barındıran sekizinci ilçedir.⁶ Ancak 2017 ocak ayı verilerine göre nüfusuna oranla 236.222/17.838 (%7,55)⁷ Arnavutköy en fazla Suriyeli mülteci barındıran üçüncü ilçedir. Bunun yanı sıra Arnavutköy’ün Türkiye’nin Avrupa’ya doğru en uç ilçeleri arasında yer alması, önemli su taşıma

⁵ “<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya-saglik-orgutu-yeni-yas-dilimi-listesini-acikladi-66-79-arasi-artik-orta-yas-798160>”, (07.05.2021); “<https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/osman-muftuoglu/66-79-artik-orta-yas-40542267>”, (07.05.2021).

⁶ “İstanbul’da en çok Suriyeli hangi ilçede? ”, <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/istanbulda-en-cok-suriyeli-hangi-ilcede-iste-sayilar-5646012/>, (09.04.2021).

⁷ Murat Erdoğan, “ Kopuştan Uyuma Kent Mültecileri: Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi: İstanbul Örneği”, Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları, 2017, s. 35.

hatları ve göller barındırması, Balkan savaşları sonucunda bölgeye sığınmacı akınının yaşanması bu açıdan bakıldığında demografik olarak kozmopoliten bir özellik göstermesi, sahip olduğu 450,28 metrekarelik alan ile İstanbul'un dördüncü büyük ilçesi olması, ilçede stratejik noktalar arasında yer alan İstanbul Yeni Havalimanı'nın bulunması ve tarihi arka planı gereğince⁸ bu ilçede yaşanan Suriyeli mültecilerin genel durumları hakkında akademik çalışma ve araştırmaların yapılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Bu tez araştırması üç bölüme ayrılmaktadır;

Birinci Bölüm; Emevi Hanedanlığı'ndan Osmanlı İmparatorluğu'na kadar ki süreçte Suriye'de hüküm süren ilk müslüman devletler dönemi, Fransız mandat dönemi (1920-1946), Türkiye ile Suriye arasında yaşanan ve Türkiye'nin diplomatik zaferiyle sonuçlanan Hatay sorunu, bağımsızlık sürecinden Hafız Esad iktidarına geçiş ve yaşanan politik ve askeri gelişmeler ve Beşar Esad hükümeti dönemi dış politika, sosyo-ekonomik gelişmeler ve yoğun kitlesel göçe yola açan Arap Baharı süreci gibi konu başlıkları ele alınarak Suriye'nin siyasi tarihine ışık tutulmuştur.

İkinci Bölüm; Göç, göçmen, sığınmacı, mülteci, geçici koruma ve ikincil koruma şeklinde tanımlamalar, uluslararası göç ve teoriler, uluslararası göçün tarihi, Türkiye'nin süreç içinde yaşadığı göçler ve son olarak Türkiye'de yaşayan Suriyeli mülteciler ile ilgili genel veriler ve uyum kavramı gibi alt başlıklar üzerinden göç literatürü araştırması yapılmıştır.

Üçüncü Bölüm; Alan araştırmasında elde edilen bulgular SPSS 26 (Statistical Package for the Social Sciences 26) programı üzerinden tablolaştırılarak değerlendirilmiştir.

Bu tez çalışmasının "Giriş" kısmında araştırmanın analitik yapısı, akademik yazını, yöntemi, amacı, önemi ve sınırlılıklar gibi konular alt başlıklar halinde araştırmanın tasarımını oluşturacak şekilde ilgili bölümlerde ayrıntılı açıklamalar yapılmıştır.

Araştırmanın son kısmında ise bulguların analizi sonucunda ortaya çıkan bilgiler üzerinden genel bir özet yapılmış ve değerlendirilmiştir.

⁸ "<https://www.arnavutkoy.bel.tr/arnavutkoy-icerik/arnavutkoy-tarihi>", (09.04.2021).

Bu araştırma İstanbul ili Arnavutköy ilçesinde gerçekleşmiştir. Alan araştırmasında kullanılan anket çalışmasına katılan Suriyeli mülteci sayısı 207'dir. Araştırmada kartopu örnekleme kullanılmıştır. Analiz sonuçları yüzdelik dilimler, sıklıklar, çapraz tablolar ve Ki-Kare testleri kullanılarak tablo halinde açıklanmıştır.

A. ANALİTİK YAPI

Arap Baharı olarak nitelendirilen toplumsal olaylar 2011 yılında Ortadoğu'da siyasi, ekonomik ve sosyal hayatta önemli dönüşümlere neden olmuştur. Bölge ülkeleri arasında yer alan Suriye'de yaşanan toplumsal hareketliliğin iç savaş halini alması başta komşu ülkeler olmak üzere diğer ülkelere yoğun göç faaliyetlerinin yaşanmasına yol açmıştır. Komşu ülkeler arasında yer alan ve Suriye'ye uzun kara sınırı olan Türkiye ise bu göç hareketliliğinden siyasi, sosyolojik ve ekonomik olarak en fazla etkilenen ülke durumundadır. Suriyeli sığınmacıların sahip oldukları farklı etnik yapılar, dilleri ve sosyo-kültürel hayatları Türk toplumuna uyumlarını sorunlu hale getirmektedir. Bu bağlamda hukuki olarak "geçici koruma" kapsamında değerlendirilen Suriyeli sığınmacıların demografik bilgileri, ekonomik durumları ve iş hayatları, sosyo-kültürel bilgileri ve barınma, eğitim, sağlık alanlarında yaşadıkları sorunların belirlenmesi bu çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın problem cümlesi şu şekilde özetlenebilir: ***"Suriyelilerin demografik özellikleri, sağlık, eğitim ve barınma gibi sosyal hayat dair ve ekonomik işleyiş ile kültürel farklılıklar bakımından yaşadıkları sorunlar nelerdir?"***

Araştırmanın alt problemleri:

- Suriyelilerin demografik özellikleri (cinsiyet, uyruk, yaş, medeni durum, eğitim seviyesi vb.) nelerdir?
- Suriyelilerin çalışma durumları nelerdir?
- Suriyelilerin ekonomik durumları ve aylık gelirleri nasıldır?
- Suriyelilerin toplumsal hayatta en çok yaşadıkları sorun nedir?

- Suriyelilerin iş hayatı, barınma, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimde en çok karşılaştıkları sorunlar nelerdir?
- Suriyelilerin ekonomik yardım alma durumları nelerdir ve hangi kurumlardan yardım almaktadırlar?
- Suriyelilerin Türkçe öğrenme seviyeleri ne durumdadır?
- Suriyelilerin sosyal medya paylaşımları hangi konuları içermektedir?
- Suriyelilerin Türk toplumuna uyumları konusundaki düşünceleri nedir?
- Suriyelilerin Türkiye/İstanbul/Arnavutköy'e yerleşimlerine etki eden faktörler nelerdir?
- Suriyelilerin ülkelerine geri dönme istekleri konusundaki düşünceleri nedir ve hangi şartlar altında Suriye'ye dönmek istemektedirler?
- Suriyelilerin ülkelerinden ayrılmasına yol açan temel faktörler nelerdir?
- Suriyelilerin uluslararası toplumdan beklentileri nedir ve mülteciler için en öncelikli konular hakkındaki düşünceleri nelerdir?
- Suriyelilerin Türkiye'de kalıcılık durumları nedir ve yasal izinler doğrultusunda hangi ülkelere göç etmek istemektedirler?
- Suriyelilerin Türkiye'den beklentileri nelerdir?

Araştırmanın temel hipotezi; “**Genç Suriyeli Mülteciler Türkiye’deki yaşam alanlarında sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlar yaşamaktadır**”.

Bu temel hipotez çerçevesinde aşağıdaki araştırma hipotezleri sınanacaktır;

Ho1: Suriyelilerin eğitim seviyeleri arasında anlamlı farklılık yoktur.

Ha1: Suriyelilerin eğitim seviyeleri arasında anlamlı farklılık vardır.

Ho2: Suriyelilerin aylık gelirleri arasında anlamlı farklılık yoktur.

Ha2: Suriyelilerin aylık gelirleri arasında anlamlı farklılık vardır.

Ho3: Suriyelilerin ekonomik sorunları arasında anlamlı farklılık yoktur.

Ha3: Suriyelilerin ekonomik sorunları arasında anlamlı farklılık vardır.

Ho4: Suriyelilerin barınma sorunları arasında anlamlı farklılık yoktur.

Ha4: Suriyelilerin barınma sorunları arasında anlamlı farklılık vardır.

Ho5: Suriyelilerin eğitime erişim sorunları arasında anlamlı farklılık yoktur.

Ha5: Suriyelilerin eğitime erişim sorunları arasında anlamlı farklılık vardır.

Ho6: Suriyelilerin sağlık sorunları arasında anlamlı farklılık yoktur.

Ha6: Suriyelilerin sağlık sorunları arasında anlamlı farklılık vardır.

Ho7: Suriyelilerin sosyal medya paylaşımları arasında anlamlı farklılık yoktur.

Ha7: Suriyelilerin sosyal medya paylaşımları arasında anlamlı farklılık vardır.

Ho8: Cinsiyetlerine göre Suriyelilerin Türk toplumuna uyumları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Ha8: Cinsiyetlerine göre Suriyelilerin Türk toplumuna uyumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

B. YAZIN

Türkiye’de Suriyeli mültecilerle ilgili akademik alanda yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlanmıştır. Yapılan bu akademik çalışmaların, ekonomik, siyaset, sosyoloji, psikoloji, mimarlık, sosyal hizmetler, iletişim gazetecilik, ilahiyat, kamu yönetimi, eğitim ve sağlık bilimleri ve uluslararası ilişkiler bölümlerinde yer aldığını görmekteyiz. Yükseköğretim Kurumu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi üzerinden “Suriyeli mülteciler” kavramı taratıldığında 121 çalışma, “Suriyeli sığınmacılar” 96, “Suriyeli göçmenler” 58, “Geçici Koruma” 75 ve “Suriyeliler” 103 çalışma olduğu görülmektedir. Uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde ise 64 Yüksek lisans ve 7 Doktora tezi bulunmaktadır.

C. YÖNTEM

T.C. İçişleri Bakanlığı Arnavutköy Kaymakamlığı'nın 28.08.2020 tarihli 86548135-492-E.2135 sayılı araştırma-uygulama izni ile Suriyeli mültecilerle anket çalışması yapılmıştır.

Bu kapsamda Suriyelilerin genel durumları hakkında yeterli düzeyde bilgi edinmek için demografik konular, ekonomik, toplumsal ve kültürel sorunlar ile ilgili çeşitli soru tiplerinden oluşan ve göç, sığınma ve mültecilik alanlarıyla ilgili yapılmış akademik yazında ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları da göz önünde tutularak 40 anket sorusu hazırlanmıştır.

Suriyeli sığınmacılara yönelik oluşturulan bu anket çalışmasında, **A. Demografik Bilgiler**, **B. Ekonomik Bilgiler ve İş Hayatı**, **C. Sosyo-Kültürel Bilgiler** ve **D. Eğitim-Barınma-Sağlık Sorunları** gibi 4 ana başlık altında konuyu ölçecek ilgili çoktan seçmeli sorulara yer verilmiştir. Alan araştırmasında elde edilen bulgular ve veriler SPSS (Statistical Package for the Social Sciences 26) programı kullanılarak ve analiz edilerek yorumlanmıştır. Saha çalışmalarında katılımcılar ile sağlıklı iletişim kurulabilmesi ve güven ortamının sağlanabilmesi için Arnavutköy'de yaşayan ve çeşitli eğitim kurumlarında görev yapan Suriyeli öğretmenlerden yararlanılmıştır.

Bu çalışmada elde edilen bulgulardan anlamlı sonuçlar ve konuyla ilgili genel değerlendirmeler yapmak için Betimleyici İstatistiklerden (Descriptive Statistics) yararlanılarak SPSS programı üzerinden parametrik olmayan testler (non-parametrik) uygulanmıştır. Bu amaçla Frekans ve Yüzdeler hesaplamaları (Frequency Table) yapılmış, Çapraz Tablolar oluşturulmuş ve Ki-Kare testlerine başvurulmuştur.

D. AMAÇ

Bu araştırmanın temel amacı, 2011 yılı sonrası İstanbul ili Arnavutköy ilçesindeki yerleşik olan genç Suriyeli mültecilerin sosyal uyumları, toplumsal, ekonomik ve kültürel sorunlarının belirlenmesi ve ilgili sonuçlar üzerinden genel bir değerlendirme yapmaktır.

E. ÖNEM

Türkiye'nin en uzun kara sınırı olduğu ülke olan Suriye'de Arap Baharı olarak nitelendirilen halk olayları sonucunda yaşanan iç savaş nedeniyle komşu ülkelere doğru yoğun sığınmacı ve mülteci göçleri yaşanmıştır. 2021 yılı itibariyle Türkiye'ye sığınan Suriye kökenli göçmen sayısı yaklaşık olarak 4 milyonu bulmuştur.

Türkiye'de yaşayan bu mülteci grubunun sosyal hayata başarılı bir şekilde katılımını sağlamak, göç faaliyetlerini sağlıklı şekilde yürütmek, toplumsal güvenliği ve birarada yaşama imkanını göz önünde tutarak bu yoğun insan hareketliliğinden kaynaklanacak zorlukların, ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel sorunların tartışılması için akademik alanda yapılacak çalışmaların büyük önemi olduğu vurgulanmalıdır.

Ortak yaşam söz konusu olduğunda ilgili mülteci grubun gerçek hayattaki durumları ile ilgili akademik saha çalışmaların kaçınılmaz olarak önemi ortaya çıkmaktadır.

F. SINIRLILIKLAR

Bu çalışmanın zaman ve ekonomik şartlar dolayısıyla Arnavutköy ilçesinde yapılması, katılımcıların güvenlik endişeleri ve özellikle katılımcılar arasında yer alan kadınların dini ve kültürel değerlerden kaynaklı yabancıya karşı çekingenlikleri

ve Covid-19 sürecinin yarattığı olumsuz sosyal koşullar araştırmanın temel sınırlılıkları arasında yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SURİYE’NİN SİYASİ TARİHİ

1. İLK MÜSLÜMAN DEVLETLER DÖNEMİ

Suriye siyasi tarihi araştırmaları ve konuyla ilgili yapılmış olan çalışmalar Ortadoğu’nun tarihi süreç içinde yaşadığı önemli dönemleri, kritik süreçleri anlaşılır kılması açısından üzerinde özenle durulması gerekmektedir. Suriye jeopolitiği, bölge üzerinde geleceği şekillendirecek yeni askeri, siyasi ve ekonomik gelişmelerin arka planına ışık tutacağı düşünülmektedir.⁹ Bu anlamda bölgenin siyasi tarihi açısından önemi olan ilk müslüman devletlere kısaca değinilecektir.

İslam askeri kuvvetlerinin fetih hareketleri öncesinde Suriye’yi Bizans idaresi altında Gassaniler yönetiyordu. Bu dönemde halk büyük çoğunlukla Hristiyanlaşmıştı. 613 yılında Sasaniler bölgeyi ele geçirdiler. 628 yılında ise Herakleios yeniden bölgeyi kontrolü altına almayı başardı. Suriye bölgesiyle ilk kurulan İslami temas Hz. Muhammed’in Gassaniler’e bir elçi aracılığıyla gönderdiği İslam’a davet mektubu ile başlamıştır. Gassânî Emîri Şurahbîl’in elçiyi öldürtmesi üzerine savaş kararı alan İslam peygamberinin emriyle 629’da 3 bin kişilik bir müslüman orduyla¹⁰ Bizans orduları arasında Ürdün’ün güneyinde “Mute Savaşı” gerçekleşmiştir.¹¹

⁹ Ahmet Emin Dağ, *Bilad-i Şam’ın Hazin Öyküsü*, 2. Baskı, İHH, İstanbul 2013, s.9.

¹⁰ İbrahim Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş*, 3. Baskı, İnsan Yayınevi, İstanbul 2016, s. 48.

¹¹ Cengiz Tomar, “Suriye”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul 2009, 37, s. 545-546; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, (Çev. Mehmet Yazgan), 1. Baskı, Beyan Yayınevi, İstanbul 2009, s. 278.

Daha öncede bölgeye yönelik Pers saldırıları, iç isyanlar ve dini çatışmalarla zayıflatılan¹² Bizanslılar'a karşı 630'da "Tebük Seferi" gerçekleştirildi. Hz. Ebubekir döneminde ise bölgede tebliğ faaliyetleri yaygınlaştı. 634'de müslüman orduların zaferiyle sonuçlanan Ecnâdeyn Savaşı sonrasında Suriye ve Filistin bölgeleri Müslümanların hakimiyeti altına girdi. Hz. Ömer döneminde 635'te Dımaşk, Hama, Humus ve Ba'lebek kentlerinin fethi tamamlandı. 636'da gerçekleştirilen Yermük Savaşı'nda Bizans ordusunun büyük bir yenilgi yaşaması Suriye bölgesinin tamamının Müslümanların egemenliği altına girmesine imkân sağladı.¹³ Hz. Osman döneminde, Mûaviye bin Ebû Sufyân 645-656 yılları arasında Suriye'de valilik görevini yerine getirdi. Bu dönemde, rekabete dayalı kabileler arası savaşlar yaşanmış, sulama kanallarının açılmasıyla tarımsal faaliyetlerde canlılık sağlanmış, ticaret gelişmiş, camiler, medreseler, hastaneler, köprüler ve kervansarayların inşasıyla bölgede imar çalışmaları artmıştır.¹⁴

Emeviler Dönemi (661-750): Mûaviye bin Ebû Sufyân tarafından 661'de Suriye'nin Dımaşk şehrinde kurulmuş bir devlettir.¹⁵ Kurulan düzenli Suriye ordusu ile yeni fetihler gerçekleştirilmiştir. Kerbela olayı, müslümanlar arasında dini ve siyasi kutuplaşmaya, fikir ayrılıklarına ve sert çatışmaların yaşanmasına yol açmış ve süreç Emeviler'in yıkılmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁶ Bölgede istikrarlı ve güvenli bir sosyal ve ticari ortam yaratılmış, yerel halk zenginleşmiş, askeri ve adli teşkilatlar kurulmuş, bölgede konuşulan Aramice yerini Arapça'ya bırakmıştır.¹⁷ Devlet başkanlığı kurumu olan "Hilafet" saltanat biçimini almıştır.¹⁸

Abbasiler Dönemi (750-1258): "Büyük Zap Suyu Savaşı (750)" sonucunda bölgenin hakimiyeti Emeviler'den Abbasiler'e geçti. Irak'ın yönetim merkezi olarak seçilmesi¹⁹ bölgenin ticari alanını daraltmış, Humus, Halep ve Dımaşk gibi şehirler

¹² Thomas Collelo, (Ed.), *Syria A Country Study*, Washington D.C.: United States Government Secretary of the Army, 1988, p. 6-7.

¹³ Cengiz Tomar, a.g.e., s. 546.

¹⁴ İsmail Yiğit, "Emeviler", *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul 1995, 11, s. 87-88.

¹⁵ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset Savaş ve Diplomasi*, 4. Baskı, Mkm Yayıncılık, Bursa 2008, s. 51.

¹⁶ Arthur Goldschmidt Jr.-Lawrence Davidson, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, (Çev. Aydemir Güler), 1. Baskı, Doruk Yayınevi, İstanbul 2008, s. 94.

¹⁷ Thomas Collelo, *Ibid.*, pp. 10-11.

¹⁸ Engin Beksaç, "Emeviler", *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul 1995, 11, s. 105.

¹⁹ Goldschmidt ve Davidson, a.g.e., s. 111.

arka planda kalmıştır. Kabileler arası anlaşmazlıklar, iktidar mücadelesi, iç isyanlar, mezhepsel ayrılıklar, Kârmatilerle yaşanan çatışmalar ve Bizansla bölgesel mücadele Abbasiler'in yıkılmasına yol açmıştır. Abbasiler'in devlet yönetim biçimi, askeri kurumlar, ekonomik ve sosyal yeniliklerle birlikte bölgede yenilikçi gelişmeler yaşanmıştır.²⁰

Fatimiler Dönemi (909-1171): Suriye'nin çeşitli özerk bölgelere ayrılması ve Dürzilik inancının yaygınlık kazanmasında etkili olmuş, Abbasi hilafet güçlerine karşı Suriye'yi stratejik nokta ve askeri merkez olarak görmüş, Selçuklu yöneticisi Atsız b. Uvak tarafından yıkılmış,²¹ devrimci ve gizli bir hareket özelliği taşıyan²² Fatimiler, Suriye'ye hükmeden Şii İsmaili bir devlettir.²³

Suriye Selçukluları Dönemi (1079-1117): Tacüddevlle Tutuş, Fatimilere karşı askeri mücadeleler sonunda Halep ve Dımaşk'ı kontrol altına alarak bölgede bir egemenlik sahası kurdu. 1095'te yaşanan taht kavgaları sonucunda Suriye, Dımaşk ve Halep Melikliği şeklinde bölündü, 1104'te Dımaşk, 1117'de ise Halep Melikliği sona erdi.²⁴ Bu dönemim temel özellikleri arasında, ilk kez yapılan Haçlı seferleri, Dürziler, Nusayriler ve İsmaililer gibi gruplar tarafından çıkartılan iç isyanlar yer almaktadır.²⁵

Eyyübiler Dönemi (1171-1462): 1117'de Nureddin Zengi'nin vefatında sonra bölgede yaşanan siyasi ve idari boşluğu fırsat olarak gören Eyyübiler, Humus, Halep, Hama, Ba'lebek ve Dımaşk gibi büyük şehirleri ele geçirdiler. İç isyanlar, Haçlılarla mücadele, taht kavgaları, birbirinden bağımsız hareket eden Suriye Eyyubi Emirlikleri, Memlûklüleri ile anlaşmazlıklar ve Moğolların işgali gibi faktörler sonucunda Eyyübiler bölgedeki hakimiyetlerini kaybettiler. Bu dönemde Suriye'de iktidarı sistemi yaygınlaşmış, Dımaşk merkezi bir statüye kavuşmuş,²⁶ İranlılar ve

²⁰ Hakkı Dursun Yılmaz, "Abbasiler", *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul 1988, 11, s. 49.

²¹ Cengiz Tomar, a.g.m., s. 548-549.

²² Goldschmidt ve Davidson, a.g.e., s. 129.

²³ Eymen Fuad Seyyid, "Fatimiler", *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul 1995, 12, s. 229.

²⁴ Tayyar Arı, a.g.e., s.59.

²⁵ Faruk Sümer, "Suriye Selçukluları", *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul 2009, 36, s. 385.

²⁶ Ramazan Şeşen, "Eyyübiler", *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul 1995, 12, s. 21-22.

Araplar idari ve askeri görevlere getirilirken maliye ve bürokraside Yahudi ve Hristiyanlar bulunmaktaydı.²⁷

Memlükler Dönemi (1250-1517): 1260 yılında Halep ve Dımaşk şehirlerini işgal eden Moğol güçlerine karşı Memlükler, Aynicâlut savaşında büyük bir zafer kazanarak Suriye'ye hâkim oldu. İlhanlı, Timur, Moğol ve Osmanlı ile girişilen bölgesel mücadele, iç isyanlar sonunda ortaya çıkan sosyal güvensizlik ortamı ve ekonomik çöküş, salgın, kuraklık, kıtlık ve deprem gibi hastalık ve doğal afetler, Memlükler'in yıkılışında etkili olmuştur.²⁸

Osmanlı Dönemi (1300-1922): Osmanlı ve Memlükler arasında gerçekleşen Mercidabık Savaşı (1516) sonucunda bölgenin hakimiyeti Osmanlı'ya geçti. "Şam Beylerbeyliği" şeklinde askeri ve idari olarak merkeze bağlanmış, imar ve altyapı konularına önem verilmiş, ekonomi ve güvenlik alanlarında çalışmalar yapılmıştır.²⁹ 1799-1841 tarihleri arasında yaşanan Fransa'nın Suriye'yi işgal girişimi engellenmiş, Vehhabilik ve Dürzilik gibi Osmanlı hilafetine karşı dini ideolojilerin oluşturduğu sosyal güvensizlik ortamı³⁰ Cezzar Ahmet Paşa, Arnavut³¹ Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve serasker göreviyle Suriye'yi tek bir idari yapı haline getiren ve kavramsal olarak bir coğrafi temele oturtan,³² Batı'nın teknolojik üstünlüğünü kabul ederek başta ordunun modernizasyonu olmak üzere birçok sosyo-kültürel alanda Avrupalı tarzda yenilikler getiren İbrahim Paşa tarafından kontrol altında tutulmuştur.³³ Osmanlı idaricileri Arap milliyetçiliğinin temelini oluşturacak kültürel uyanışın kaynağı olan cizvit ve katolik papazların oluşturduğu misyoner

²⁷ Ramazan Şeşen, "Salâhaddîn Devrinde Eyyûbîler Devleti", *İÜEF*, İstanbul 1983, s. 3.

²⁸ İsmail Yiğit, "Memlükler", *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul 2004, 29, s. 97; Goldschmidt ve Davidson, a.g.e., s. 179.

²⁹ Ş.Tufan Buzpınar, "Suriye", *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul 2004, 37, s. 550; Tayyar Arı, a.g.e., s. 69.

³⁰ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, 1.Baskı, Ensar Yayınevi, İstanbul 2011, s. 548, 625; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 29. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019, s. 110, 146; Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti, Vehhabi Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı*, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 16.

³¹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (Çev.Yasemin Saner), 24. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 58.

³² Buzpınar, a.g.m., s. 551.

³³ Niyazi Berkes, a.g.e., s. 196; Erik Jan Zürcher, a.g.e., s. 64; Toktamış Ateş, *Siyasal Tarih*, 7.Baskı, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018, s.310; Tayyar Arı, a.g.e., s. 93,105.

okulların bölgedeki siyasi ve kültürel etkilerine karşılık kendi okullarını inşa etmiştir.³⁴

N. Bonapart'ın Suriye Seferi (1535) ve Avrupalıların özellikle Suriye'de Arap milliyetçiliğinin üstünlüğüne dair propaganda çalışmaları yürüten Doğu Cemiyeti, Suriye İlim Cemiyeti (1857) ve Lübnan merkezli Hadikatü'l-Ahbar Gazetesi (1858) gibi kuruluşları destekleyen Fransa³⁵ ve İngiltere'nin Doğu Akdeniz'in önemli jeostratejik lokasyonlarından Suriye'ye ilgisi, bölgenin hakimiyet alanında yeni aktörlerin söz sahibi olmasında etkili olmuştur.³⁶

1864'te Vilayet Nizamiyesi ile Şam, Sayda ve Trablusşam Suriye'ye bağlandı. Bir başka açıdan tarihsel olarak ilk defa Şam merkezli bu bölgenin adı Suriye olarak kayıtlara geçti.³⁷ 1865'te Osmanlı Suriye'yi "kutsal toprakların kapısı" olarak gördüğü Şam ve daha sonra Akka olarak isimlendirilecek Sayda bölgelerinden oluşan bir idari yapıya dönüştürdü.³⁸

Tanzimat dönemi boyunca özellikle 1870-1881 yılları arasında Suriye'de Osmanlı idaresinin hakimiyetini artırmak, Şam ve Trablusşam'da ortaya çıkan iç karışıklıklarda devlet kontrolünü yeniden sağlamak için Cemal Paşa ve Mithat Paşa görevlendirilmiştir. Bu dönemde Avrupa'nın dini, kültürel, siyasi ve ekonomik olarak Suriye'ye ilgisinin arttığı belirtilmektedir.³⁹ Örneğin, Fransa ve İngiltere 1888 yılından itibaren Suriye kıyılarından iç kısımlara kadar demiryolu hattı inşa ettiler.⁴⁰

Berkes (2019) Tanzimat döneminin iktisadi ve politik zayıflığının Rusya, İngiltere ve Fransa'nın bölge üzerinde etkinliğinin önemli derecede hissedilir

³⁴ Sabahattin Şen, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, 1. Baskı, Birey Yayınları, İstanbul 2004, s. 86; Adil Baktıaya, *Osmanlı Suriyesi'nde Arapçılığın Doğuşu*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.18; Davut Hut, "Osmanlı Arap Vilayetleri, Arabizm ve Arap Milliyetçiliği", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1, 1, 2016, s. 109.

³⁵ Davut Hut, a.g.m., s. 120.

³⁶ Oktar Türel, "2011 Yazında Ortadoğu'yu Düşünmek", *Mülkiye*, 35, 272, 2011, s. 12; Tayyar Arı, a.g.e., s.107; Goldschmidt ve Davidson, a.g.e., s. 221; Milton J. Esman ve Itamar Rabinovich, *Ortadoğu'da Etnisite, Çoğulculuk ve Devlet*, (Çev. Zafer Avşar), 1. Baskı, Avesta Yayınları, İstanbul 2004, s. 69; Thomas Collelo, a.g.e., s. 15.

³⁷ Buzpınar, "Suriye", 551.

³⁸ Osmanlı Belgelerinde Suriye, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 129, İstanbul 2013, s. 4.

³⁹ Davut Hut, a.g.m., s. 120; Buzpınar, "Suriye", 551; Erik Jan Zürcher, a.g.e., s. 162; Thomas Collelo, *Ibid.*, s. 15.

⁴⁰ Erik Jan Zürcher, a.g.e., s. 123; Müzehher Yamaç, *Fransız Diplomatik Belgelerinde Ağrı İsyanı (1926-1930)*, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 97.

olmasına neden olduğunu iddia etmektedir.⁴¹ Ayrıca Kayalı (2018), Halil Genam gibi Arap kökenli politikacıların Jön Türk hareketi tarafında olduğunu ama yenileşme hareketleri içinde Arap bürokratlarının üst kadrolarda temsil edilememesinin 1877-1878 meclis çalışmalarında hükümetin sert şekilde eleştirilmesine yol açtığını düşünmektedir.⁴²

1890-1922 yıllarını kapsayan ve Arap milliyetçiliğinin doğuşunu tetikleyen Meşrutiyet dönemlerinde Arabizm ideolojisi bağlamında İstanbul'da Şam mebusu Azmzade Şefik el-Müeyyed liderliğinde kurulan Osmanlı-Arap Kardeşliği Cemiyeti, Arap vilayetlerinde milliyetçiliğe dayalı propaganda çalışmaları yürütmüş ve II. Abdülhamit karşıtı protesto gösterileri devlet otoritesinin zayıflamasında etkili olmuştur. Abdülhamid ez-Zehrâvî, Cemâleddin el-Kâsımî ve Tâhir el-Cezâirî gibi "Arapçılık" anlayışının önde gelen temsilcileri ana muhalif grubu oluşturuyordu.⁴³ 1913 yılında gerçekleşen Arap Kongresi'nde İttihatçılar'ın bölge üzerindeki özellikle Meclis-i Mebusan'da yer alan Suriyeli muhalif mebusların politik desteğiyle gelişen erken dönem Arap milliyetçiliğinin merkezileştiği Şam'daki Türkçülük politikaları sert şekilde eleştirilmiş,⁴⁴ ancak Osmanlı İmparatorluğu'dan ayrılmak gibi bir strateji ya da faaliyet programı izlenmediği açıkça vurgulanmaktadır.⁴⁵

Arap milliyetçiliğinin 19. yüzyıl serüveni ilk olarak Batı tarzı eğitim müfredatına sahip Lübnan'ın Beyrut şehrinde 1866'da kurulan Amerika Beyrut Koleji (Suriyeli Protestan Koleji), 1875'te Fransızlar tarafından kurulan St. Joseph Cizvit Koleji ve Mısır'ın Kahire şehrinde bulunan El-Ezher gibi üniversitelerde yetişmiş bazı Suriyeli ve Lübnanlı Müslüman ve Butros el-Bustani, İbrahim el-

⁴¹ Niyazi Berkes, a.g.e., s. 408.

⁴² Hasan Kayalı, Jön Türkler ve Araplar Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık 1908-1918, (Çev.Türkan Yöney), 2. Baskı, *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, İstanbul 2018, s. 24, 57.

⁴³ Goldschmidt ve Davidson, a.g.e.,s. 281; Buzpınar, "Suriye", 552.

⁴⁴ Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1908-1923)", *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 4*, Cem Yayınevi, İzmir, s. 70; Hasan Kayalı, a.g.e., s. 59, 97, 127; Ömer Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s.3.

⁴⁵ Davut Hut, a.g.m., s. 105, 109, 134.

Yaziji, Necip Azuri, Ahmet Faris, Adib İshak gibi Hristiyanların⁴⁶ fikirleri doğrultusunda yön almıştır.⁴⁷

Kayalı (2018) Arap milliyetçiliği ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Avrupa’da önemli arşiv merkezlerinde yaptığı araştırmalar neticesinde, I. Dünya Savaşı’nın bitimine kadar Arap coğrafyasındaki milliyetçi hareketlerin politik bir arka plandan yoksun olduğunu ve güçlü bir teşkilatlanma biçimini almadığını belirtmekte ve Araplar’ın saltanata bağlı kalmak ve Osmanlı İmparatorluğu’nun bir parçası olmak şeklindeki ruh hallerinin varlığını sürdürdüğünü kabul ederek, erken dönem “Arap milliyetçiliği” kavramını doğru bulmadığını alternatif olarak ise “Suriyecilik Akımı” kavramlaştırmasını önerdiğini ifade etmektedir.⁴⁸

Katolik Rahip Louis Sabunci’nin 1881’de Londra’da yayınladığı “el-hilafe” gazetesinde Hilafetin, Kureyş soyundan gelen birisine ait olması gerektiği, dolayısıyla Araplar’ın hakkı olduğunu vurgulaması, Arap milliyetçiliğinin en temel doktrini olarak kabul edilmektedir.⁴⁹ Lübnan’daki iç karışıklıklar (1860), Şam katliamı, Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878), “Hilafet Doktrini” ve Abdulkadir el-Cezayiri, Muhammed Abduh ve Abdurrahman el-Kevakibi’nin siyasi görüşleri,⁵⁰ Kahire’de Refik Bey el-Azm⁵¹ ve Arap hilafetçisi ve milliyetçisi⁵² Reşîd Rızâ gibi muhalif Suriyeli siyasetçi ve aydınların öncülüğünde 1912’te “Hizbü’l-lâ merkeziyyeti’l-idâreti’l-Osmâniyye” partisinin faaliyetleri, Paris’te başkanlığını Abdülhamid Ez-Zehrâvî’nin yaptığı Arap Kongresi’nin (1913) reform istekleri, Cemal Paşa’nın Suriye’deki sert yönetim politikası gibi nedenler Arap isyanlarının, Arapların Batı ile siyasi ve askeri yaklaşmasının ve ayrılıkçı Arap milliyetçiliğinin tarihi arka planını oluşturmaktadır.⁵³

⁴⁶ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, 13. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 463; Mohammed Harbi, “Arap Ulusal Mitini Sorgularken”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, (Çev. Siren İdemen), 1. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul 1998, s. 87.

⁴⁷ H. Bayram Soy, “Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918’e Kadar”, *Bilig*, 30, 2004, s.173-202; Adil Baktıaya, a.g.e., s.17; Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e., s.14.

⁴⁸ Hasan Kayalı, a.g.e., s. 13-15, 239; Davut Hut, a.g.m., s.112; Ahmet Ayhan Koyuncu, “Hafız Esed Dönemi Suriyesi’nde Milliyetçilik ve Ulus İnşa Çabaları”, *İçtimaiyat*, 1, 1, 2017, s. 13.

⁴⁹ Hasan Kayalı, a.g.e., s. 45

⁵⁰ Adil Baktıaya, a.g.e., s. 18-20.

⁵¹ Cengiz Tomar, “Refik Bey el-Azm”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul 2007, 34, s. 528.

⁵² Niyazi Berkes, a.g.e., s.440; C. Ernest Dawn, *Osmanlıcılıktan Arapçılığa*, (Çev. Bahattin Aydın), Taşkın Temiz 1. Baskı, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1998, s.152-153.

⁵³ İbrahim Kalın, a.g.e., s. 308; Davut Hut, a.g.m., s. 105.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı'nın en önemli cephe ve stratejik noktalarından biri olan Suriye, savaş sonucunda bölgenin en güçlü sömürgeci ülkesi Fransa'nın denetimi altına girmiştir.⁵⁴ Osmanlı'nın önemli bileşenlerinden olan Arap coğrafyasını paylaşma, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü sarsma, bölge ile sosyo-kültürel ve siyasi bağını koparmak için kendi yönetimleri altında bağımsız bir Arap devleti kurma ve özelde de Halep, Humus ve Şam vilayetleri olmak üzere Suriye'yi Fransız egemenlik sahası haline getirme amacı taşıyan⁵⁵ Fransız François Georges Picot ve İngiliz Sir Mark Sykes tarafından, Rusya'nın da onayı alınarak gizli şekilde imzalanan "Sykes-Picot Antlaşması" (Mayıs 1916) dönemin Fransa ve İngiltere gibi Batılı sömürgeci ülkelerinin politik, ekonomik ve askeri çıkarlarını yansıtmaktadır.⁵⁶

Fransa bölgedeki kalıcılığını sağlamak üzere yönetsel yenilikler getirmekte ve halk arasındaki ayrılıkçı oluşumları kontrollü şekilde kendi siyasi çıkarları için desteklemekteydi.⁵⁷ Bağımsızlık çizgisinde protest bir hareket olarak doğan Arap milliyetçiliğinin Arap topluluklar üzerindeki birleştirici etkisini kendi siyasi ve ekonomik geleceği için risk olarak gören Fransızlar,⁵⁸ Türk, Arap ve Kürtler'e karşı savunduğu Ermeniler'e, Arap ve Kürt gruplara karşı taraf olduğu Nasturiler'e ve Türkiye ve Araplar'a karşı desteklediği Kürtler'e devlet kurma sözü vererek bölgede farklı etnisiteye sahip gruplar üzerinden denge politikası izlemiştir.

Bütün bu gelişmeler ile birlikte diplomatik çalışmalarını yoğunlaştıran Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Suriye'yi Fransa'ya, Irak'ı ise İngilizler'e bırakılacağı kararlaştırılan, Bolşevik İhtilali'nden sonra, tahmini 1917 sonu veya 1918 başı Fransızca kaleme alınan "Hilal ve Osmanischer Loid" isimli gazetede yayımlanan "Sykes-Picot Antlaşması'nın" bir örneğini talep ettiğini belirten 9 Haziran 1925 tarihli bir telgraf çekmiştir.⁵⁹

⁵⁴ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, 11. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2019, s. 551.

⁵⁵ Sina Akşin, a.g.e., s.77; Avı Shalaim, *Demir Duvar: İsrail ve Arap Dünyası*, (Çev. Tuba Demirci), 1. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2019, s. 51.

⁵⁶ Müzehher Yamaç, Fransız Diplomatik Belgelerinde Ağrı İsyanı (1926-1930), s. 89-90; Tayyar Arı, Geçmişten günümüze Ortadoğu..., s.109-110; Goldschmidt ve Davidson, a.g.e.,s. 285.

⁵⁷ Mehmet Akif Okur, "Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye", *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Platin Yayınları, Ankara 2004, s. 3.

⁵⁸ Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Mandası İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara 2004, s. 374.

⁵⁹ EK1.1:Osmanlı Belgelerinde Suriye, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 129, İstanbul 2013, s. 427.

İngilizler'in desteklediği Şerif Hüseyin ile Arap milliyetçilerin ayrılıkçı hareketlerini organize eden Komiser Henry Mc Mohan arasında 1916'ta "Mc Mohan Antlaşması" yapılmış,⁶⁰ bu anlaşma ile İngilizler'in sağlayacağı askeri teçizat yardımıyla çıkartacağı iç isyanlar ve Osmanlı otoritesine karşı protestolar karşılığında Suriye'de kendisine kurulmasını hayal ettiği Arap Krallığı teklif edilmişti.⁶¹ Şerif Hüseyin, İngilizler tarafından finanse edilen ve büyük kısmı bedevilerden oluşan askeri birliklerle birlikte Şam'da isyanlar başlatmış, Osmanlı'nın bölge ile kurduğu telgraf gibi iletişim ağlarına ve merkezi destek hatlarına saldırılar düzenlemiş, bu süreçte Osmanlı birlikleri Eylül 1918'de Şam'dan ayrılmak zorunda kalmıştı. Fransa ise Temmuz 1918'de Suriye sahillerini bombalamıştır.⁶²

Ekim 1918 yılında Suriye, Arap-İngiliz güçleri tarafından tamamen işgal edilmişti.⁶³ Esasında Osmanlı Devleti, Arap coğrafyası ile olan tarihi, dini ve kültürel birlikteliğini korumak, yabancı ülkelerin bölge üzerindeki amaçlarına karşı koymak ve hakimiyetini artırmak için Emir Faysal gibi Arap kabilelerinin ileri gelenleriyle anlaşma zemini aramışsa da beklediği sonucu alamamıştır.

Bu uzlaşmayı sağlamak için yapılan çalışmalar arasında Emir Faysal'ın bağımsızlık talebinde bulunmaksızın Osmanlı'ya bağlılığını sağlamak ve bölgedeki Arap kabilelerle birlikte işgalci devletlere karşı ortak hareket etme, yerel halkla dayanışma, yardımlaşma ve iyi ilişkilerin kurulmasına yönelik Başkumandan Enver Paşa'dan Suriye Valisi Tahsin Bey'e 11 Mayıs 1918 tarihli çektiği bir telgraf örnek olarak gösterilebilir.⁶⁴

Bu yazışmalara karşılık olarak Suriye Valisi Tahsin Bey İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği 1 Ekim 1918 tarihli telgrafta Arap kabilelerinin önemli

⁶⁰ Seda Alpaslan ve Yüksel Kaştan, "Suriye'deki Arap Milliyetçilerin Fransızlara Karşı Bağımsızlık Mücadelesi (1920-1946)", *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi(CALESS)*, 2, 1, 2020, s. 427.

⁶¹ Müzehher Yamaç, *Fransız Diplomatik Belgelerinde Ağrı İsyanı (1926-1930)*, s. 15.; Tayyar Arı, a.g.e., s.109, 134, 157.

⁶² *Osmanlı Belgelerinde Suriye*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 129, İstanbul 2013, s. 426.

⁶³ Tayyar Arı, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler", Derleyen: İdris Bal, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, 2.Baskı, Nobel Yayınları, Ankara 2004, s.669.

⁶⁴ EK 1.2: *Osmanlı Belgelerinde Suriye*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 129, İstanbul 2013, s. 427.

isimleri arasında yer alan Şerif Hüseyin'in adamları ile İngilizlerin birlikte Şam'ı işgal ettiklerini, ordunun bu işgal girişimine karşı koyamadığını, ayrıca Dürziler'in bu süreçte Osmanlı idaresinden yana tavır gösterdiklerini, bölgede bir devlet otoritesi kalmadığından ordunun Halep'e çekildiğini ve bundan sonraki devlet görevini Erzurum'da sürdürmek istediğini belirtmiştir.⁶⁵

Bu yoğun diplomasi trafiği içinde İçişleri Bakanlığı Vekili Mehmet Talat Paşa ise Suriye Valisi Tahsin Bey'e 12 Ekim 1918 tarihinde çektiği telgrafta, İtilaf grubuna bağlı işgalci devletlerin Arabistan'ı işgal etmelerinin İslam inanç esaslarına, Hilafet kurumuna, kutsal mekanlara, devlet otoritesine ve bölgedeki askeri faaliyetlere zarar vereceği göz önünde tutularak Emir Faysal ile bu konunun görüşülmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶⁶

30 Ekim 1918 tarihinde imzalan Mondros Ateşkes Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllardır devam eden Suriye'deki hakimiyeti resmi olarak sona ermiş oldu.⁶⁷ Bu tarihten itibaren Osmanlı, bölge ile ilgili hudut sınırlarının tespiti için İngilizlerle anlaşma yolunu tercih etmiştir.

Bu anlamda Mütareke ile birlikte anlaşma zemini arayan Osmanlı kendi menfaatleri doğrultusunda, Bâb-ı Âlî Hukuk Müşavirliği aracılığıyla 7 Ekim 1919 tarihinde çektiği telgrafta Suriye'ye yakın bölgelerde yer alan Halep, Kilis ve Antep şehir sınırlarının tespiti için Kilis azalarından bir heyet oluşturduğunu, konunun İngiliz Kumandanlığı ile görüşülmesi gerektiğini, anlaşılması halinde İçişleri Bakanlığı ile İngiliz Fevkalade Komiserliği arasında bir anlaşma sağlanabileceğini belirtmiştir.⁶⁸

Bunun yanı sıra Osmanlı Dışişleri Bakanlığı tarafından İçişleri Bakanlığı'na 28 Ekim 1919 tarihinde çektiği telgrafta Osmanlı Hükümeti-İngiliz Komiserliği arasındaki görüşmeler sonucunda Suriye-Osmanlı sınırlarının belirleneceğine dair

⁶⁵ EK 1.3: Osmanlı Belgelerinde Suriye, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 129, İstanbul 2013, s. 428.

⁶⁶ EK 1.4: Osmanlı Belgelerinde Suriye, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 129, İstanbul 2013, s. 430

⁶⁷ Buzpınar, "Suriye", 551.; Figen Atabey, "Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin-Suriye Cephesi'ne İlişkin Belgeler Işığında Genel Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 66, 2020, s. 81, 87.

⁶⁸ EK 1.5: Osmanlı Belgelerinde Suriye, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 129, İstanbul 2013, s. 436-439.

İçişleri Bakanlığı tarafından devletin bütün hakları korunarak bir komisyon oluşturulması gerekliliğini belirtmiştir.⁶⁹

Dönemin Suriye'sine bakıldığında bir Osmanlı subayının 1919'da Suriye'nin ekonomisi, siyasi düzeni, askeri gücü, işgal devletleri olan Fransız ve İngiliz kuvvetlerinin bölgedeki faaliyetleri ve sıkı denetimi, halkın nüfus yapısı, genel psikolojik durumu, beklentileri ve sorunlarıyla ilgili genel duruma ilişkin Genel Kurmay Başkanlığı'na verdiği 31 Aralık 1919 tarihli ayrıntılı raporu incelendiğinde şu bilgilere ulaşılmaktadır. Fransız işgalci güçlerin sahil kısımlarından Suriye'nin içlerine doğru ilerlediği ve bunun ekonomik sorunlara neden olduğu, Emir Faysal'ın Şam'a dönüşüne Fransızların izin vermediği, kamu görevlerinde çalışan Türklerin işten çıkarıldığı, bayrak renklerinin siyah, yeşil, beyaz ve kırmızıdan oluştuğu, İngilizlerin, Fransız işgalinin gerçekleşmesi adına gerekli kolaylıklar sağladığı ve bunun Hilmi Paşa tarafından yerine getirilmediği bunun üzerine kendisinin hapsedildiği, Arap halklarının Mustafa Kemal Paşa'ya büyük sevgi beslediğini ve Türklerin Suriye'yi işgalci devletlerden kurtaracağına inandıkları, Nâdi'l-Arab ve el-Ahd şeklinde iki siyasi partinin kurulduğu, Fransız askerlerinin İngilizlerin yerini aldığı, Dürzilerin Araplarla hareket ettiğini, Sahiliye bölgesindeki bazı Türklerin, Kürtler ve Çerkeslerin Fransızlarda yana olduğunu ve genel olarak halkın Fransız işgalini benimsemedikleri buna sebep olanlara lanetler okunduğu, hutbelerde emirül müminin ve halife kavramlarının kullanılmayarak "Melikül Arap" şeklinde hutbelerin Şerif Hüseyin adına okutulduğu, halkın bağımsızlık düşüncesinde ya da özerklik talebinde bulunmadığı ve Türklerle birlikte yaşamak istedikleri ve son olarak Fransızların Ermenilerden yana tavır göstererek kamu işlerinde onları görevlendirdiği, ordudaki askerlerin çoğunun Ermeni olduğu, bölgede seyahat etmek için İngiliz ve Fransız elçiliklerinden pasaport temin edilmesi gerektiği gibi bilgiler, bu raporun öne çıkan başlıkları arasında yer almaktadır.⁷⁰

Osmanlı Devleti bölgeye hakim olduğu süre içinde hiçbir etnik unsura karşı ayrımcılık göstermeden toplumun huzuru, barışı, güvenliği ve bölgenin kalkınması

⁶⁹ EK 1.6: Osmanlı Belgelerinde Suriye, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 129, İstanbul 2013, s. 436-439.

⁷⁰ EK 1.7: Osmanlı Belgelerinde Suriye, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 129, İstanbul 2013, s. 446-450.

için idari, toplumsal, ekonomik, imarlık/bayındırlık, eğitim ve kültür, sağlık, güvenlik alanlarında onlarca kanunname, emir, hüküm ve rapor hazırlamıştır.

Osmanlı egemenliği altındaki Suriye bölgesi ile olan irtibatını sürekli canlı tutmaya çalışmış, sosyo-kültürel, ekonomik, idari ve mimarlık alanlarında çalışmaların titizlikle yürütülmesi gerektiğini belirtmiş ve yapılan çalışmalarla ilgili raporların hazırlanmasını istemiştir. Bu anlamda Suriye Valisi'nin görevde olduğu bir yıllık süreç içinde bölgede halka zarar veren kişilere, ticaret yollarının güvenliğini tehlikeye sokan isyancı gruplara ve toplumsal ayrışmaya neden olabilecek faaliyetlere karşı sıkı güvenlik tedbirlerinin alındığı, kamu maliyesi ve bütçede disiplin sağlandığı, eğitim ve öğretim alanlarında düzenlemeler yapıldığı, köprü, hastane ve okul gibi imar ve bayındırlık çalışmalarının yürütüldüğü yönünde bilgiler içeren 27 Nisan 1885 tarihli idari çalışma raporu örnek olarak gösterilebilir.⁷¹

Osmanlı, Suriye'nin her açıdan gelişmesi için toplumsal, ekonomik, imar ve bayındırlık, eğitim ve kültür, asayiş ve güvenlik ve sağlık gibi temel hizmetlerde çok önemli çalışmalar yapmıştır. İlgili çalışmalar örnekler halinde aşağıda sıralanmıştır;

Şam'da yer alan çeşitli kahvehane, bozahane ve meyhanelerde huzursuzluk yaşandığı ve genel asayişin bozduğu yönünde halk tarafından şikayetler artınca bu mekanların kapatılması ve sorun çıkartan kişilerin kimlik bilgilerinin tespiti ve idari cezaların verilmesi için Şam Beylerbeyliği ve Kadılığına gönderdiği 8 Temmuz 1565 tarihli toplumsal alanda bir emirname örnek olarak gösterilebilir.⁷²

Halep'te kuraklık ve sert kış gibi olumsuz iklim koşullarının tarımsal üretimin düşmesine, ihracatın azalmasına, temel ihtiyaç ürünlerinin fiyatlarının yükselmesine ve gıda temini noktasında sorunlara yol açtığı ve bu anlamda çözüm olarak valiliğin talebi doğrultusunda ve halkın genel yararı düşünülerek ithal edilen

⁷¹ EK.1.8: Osmanlı Belgelerinde Suriye, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 129, İstanbul 2013, s. 70-72.

⁷² EK 1.9: Osmanlı Belgelerinde Suriye, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 129, İstanbul 2013, s. 104.

tarım ürünlerinde gümrük vergilerinin alınmamasına yönelik **ekonomik** alanda 5 Ocak 1898 tarihli bir emirname örnek olarak gösterilebilir.⁷³

Suriye'nin gelişmesini desteklemek, toplumsal ve ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla halka tarım alanlarında kullanılmak üzere sermaye verilmesi, baskı ve geçim sorunları nedeniyle göç etmek zorunda kalan sivillerin yeniden evlerine yerleştirilmesi ve bu yönde imar çalışmalarının yürütülmesi, vergi borçlarının silinmesi, emniyetlerinin sağlanması, zorla alınan araç ve gereçlerin kendilerine teslim edilmesi istenilen ve Anadolu Ordusu Müşiri tarafından gönderilen 12 Mart 1848 tarihli imar ve bayındırlık alanında bir rapor örnek olarak gösterilebilir.⁷⁴

Şam vilayetinden Havra bölgesine kadar yapılması planlanan tramvay hattı için halk adına bir hak mahrumiyeti yaşanmaması koşuluyla güzergahta yer alan arazilerin kamulaştırılmasına dair 12 Haziran 1879 tarihli karar örnek olarak gösterilebilir.⁷⁵

Suriye'nin çeşitli şehirlerinde eğitim kurumlarındaki yetersizlik dolayısıyla okul inşasının gerekliliği bu anlamda eğitim ve öğretim faaliyetlerinde öğretmen eksikliğinden ötürü aksaklıklar yaşanmaması adına Şam'da bir öğretmen yetiştirme okulunun açılmasının önemine dair 28 Kasım 1874 tarihli **eğitim ve kültür** alanında bir kararname örnek olarak gösterilebilir.⁷⁶

Şam vilayetinde yaşayan yardıma muhtaç halkın tedavi ve ilaç masraflarının ücretsiz şekilde karşılanması için eczacı odası adına ithal edilen ilaçların gümrük vergilerinin bir kısmının alınmaması istenilen 24 Ağustos 1905 tarihli **sağlık** alanındaki talebin olumlu yönde cevaplandığını gösteren karar örnek olarak gösterilebilir.⁷⁷

⁷³ EK 1.10: Osmanlı Belgelerinde Suriye, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 129, İstanbul 2013, s. 136.

⁷⁴ EK 1.11: Osmanlı Belgelerinde Suriye, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 129, İstanbul 2013, s. 158.

⁷⁵ EK 1.11: Osmanlı Belgelerinde Suriye, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 129, İstanbul 2013, s. 172-173.

⁷⁶ EK 1.12: Osmanlı Belgelerinde Suriye, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 129, İstanbul 2013, s. 386.

⁷⁷ EK 1.13: Osmanlı Belgelerinde Suriye, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 129, İstanbul 2013, s. 376-377.

Şam Valiliği görevini yürüten Salih Paşa'nın, yerel halklar arasında yer alan bazı Arap toplulukların halkı rahatsız eden ve kamu güvenliğine zarar verecek davranışlar sergilediği ve bundan dolayı ticari faaliyetlerin olumsuz yönde etkilendiği, Şam'ın kutsal toprakların giriş kapısı olma özelliği taşıdığından bölgede Avrupalı göçmenlerin yerleşme planlarını engellemeye yönelik çalışmalar yapılması gerektiği, toplumsal huzuru ve barışı gerçekleştirilebilecek güvenlik önlemlerini alma, hacılar için temel ihtiyaçlara erişimde kolaylıklar sağlama, bölgesel kalkınmayı destekleyecek imar ve bayındırlık projelerinin sürdürülmesi yönünde görüş ve önerilerde bulunduğu asayiş ve güvenlik alanıyla ilgili 12 Mart 1827 tarihli ayrıntılı raporu örnek olarak gösterilebilir.⁷⁸

2. FRANSIZ MANDASI DÖNEMİ SURIYE (1920-1946)

Suriye kıyısında İskenderun limanının bulunması, Halep üzerinden İran, Bağdat ve Hindistan ile sahip olduğu geleneksel ticari ulaşım ağları bölgenin bir "Levant" olmasını sağlamıştır. Bu nedenle Suriye, Doğu Akdeniz'de sahip olduğu coğrafi konumu dolayısıyla tarihsel, politik ve ekonomik olarak stratejik önemini korumuştur.⁷⁹ Bu anlamda Fransız yönetimi jeopolitik öneme haiz Doğu Akdeniz'i kontrol etmek ve mevcut siyasi konjonktürü amaçları doğrultusunda şekillendirmek yani bölgede güçlü bir kurucu aktör olmak için Ermeni ve Kürtler başta olmak üzere diğer azınlık grupları üzerinden bir Suriye Devleti kurma politikası gütmüştür.⁸⁰

Fransızlar, I. Dünya Savaşı'ndan önce Osmanlı İmparatorluğu ile kamu ve özel sermaye alanlarında yoğun ekonomik ilişkilere sahipti. Özel imtiyazlı Fransız şirketleri, Osmanlı topraklarında bankacılık, demiryollarının inşası ve işletilmesi, madencilik gibi bazı alanlarda yoğun ticari faaliyetlerde bulunmuş, böylece Fransız

⁷⁸ EK 1.14: Osmanlı Belgelerinde Suriye, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 129, İstanbul 2013, s. 248.

⁷⁹ Şerife Yorulmaz, "Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı Hatay'ın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar 1918-1939", *Atatürk Yolu Dergisi*, 6, 22, Ankara 1998, s. 231, 238.

⁸⁰ Hasan Berke Dilan, "Diplomatik Belgelerle Fransa'nın Ermeni Siyasetine Bakışı", *Tarihte Türkler ve Ermeniler, Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Yabancı Devletler*, C. 10, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 16-25.

sermayesinin Osmanlı'daki toplam yabancı sermayenin yarısından fazlasını kontrol altında tutmayı başarmışlardır. 1914'teki Osmanlı'nın dış borçlarının neredeyse yarısı Fransa tarafından sağlanmıştı. Bu finansal bağımlılık durumu, Fransa'nın bu bölgelere yönelik politik ve ekonomik ilgisinin nedenlerini açıklamaktadır.⁸¹ Ayrıca bu yıla kadar Fransa'nın Osmanlı'daki sermayesinin 147,385,926 Osmanlı lirası olduğu belirtilmektedir.⁸²

Sykes-Picot Anlaşması'na göre Mersin, Kilikya, Sivas, Elâzığ, Diyarbakır, Mardin, İskenderun-Antakya hattı Fransa'ya bırakılacaktı.⁸³ Suriye ve Lübnan bağımsızlık ve egemenlik konularında kendi kendini yönetebilecek seviyede görülmeyle, 1918'de "A" kategorisinde bir manda olarak Fransa'ya verilmiştir.⁸⁴

Fransızlar'ın Suriye'yi bölgesel çıkarları doğrultusunda kendi sömürge alanlarından bir bölge olarak gördükleri açıktır. 1918 aralık ayında Fransa ve İngiltere başbakanları Londra'da bir araya gelerek Suriye'nin Fransa'ya verileceği noktasında anlaşıldılar. Bu duruma karşı çıkan Faysal, 1920 Mart ayında Şam'da gerçekleştirilen Arap Kongresi'nde Filistin ve Suriye kralı ilan edildi.⁸⁵ 24 Nisan 1920'de San Remo Konferansı'nda İtilaf devletleri Suriye'yi Fransa mandası olarak kabul etti.⁸⁶ Bu karar üzerine 20 Temmuz 1920 tarihinde Suriye'de 90 bin kadar Fransız asker konuşlanmış, Fransız güçleriyle Araplar arasında çatışmalar meydana gelmişse de Fransızlar'ın mutlak zaferiyle sonuçlanan bu sert gerilim sonrasında toplum üzerindeki kontrolün sağlama alınması için Faysal sürgüne gönderilmiştir.⁸⁷

Manda yönetimi Suriye'de hakimiyetini pekiştirmek ve bölgede iktisadi menfaatlerini korumak için Türkiye'den politik destek alma şartıyla İskenderun Sancağı'na özerklik ve Antep'te yer alan askeri varlığını kaldırma sözü vererek 20 Ekim 1921'de Ankara Anlaşması imzalamış böylece büyük ölçüde Suriye ile

⁸¹ Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Arasında Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul 2011, s.172-73.

⁸² Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye 1*, (Çev. Babür Kuzucu), 1. Baskı, Gözlem Yayınları, İstanbul 1977, s. 372.

⁸³ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, C.1, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 10-18.

⁸⁴ Müzehher Yamaç, "Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu (1918-1940)", *Bellekten*, 82, 295, 2018, s. 1157.

⁸⁵ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, s. 110.

⁸⁶ Goldschmidt ve Davidson, a.g.e., s. 291; Tayyar Arı, *Geçmişten günümüze Ortadoğu...*, s. 142.

⁸⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 25. Baskı, Ciltli 1-2, Kronik Yayınları, İstanbul 2019, s. 71.

Türkiye sınırı belli olmuştur.⁸⁸ Bu anlaşmaya göre Türkçenin resmi dil olarak kabul edileceği ve Türk sosyo-kültürel hayatın yaşanabilirliğinin garanti altına alındığı İskenderun (Hatay Sancağı) dışında sınır sorunları büyük oranda çözülmüştür. Ayrıca bu anlaşmanın bir sonucu olarak da Fransızlar 1923 Lozan Antlaşması'nda Hatay'ın otonom bir yapıda olmasını ve Türk kültürel hayatın devamlılığını sağlama konularında karar almıştır.⁸⁹

Fransız yöneticiler manda sisteminin sağlıklı işlemesi adına 1922 tarihine kadar Suriye'yi, Lazkiye bölgesinde Alevi, Cebel-i Durz'da Dürzi, Sünni Müslümanların yoğunlukta yaşadığı Halep ve Şam'da birbirinden ayrı devletler olmak şeklinde dört bölüme ayırmışlardır. Ancak 1922 haziran ayında Alevi, Halep ve Şam devletleri bir araya getirilerek federatif bir yapıya dönüştürüldü.⁹⁰

1924 yılına kadar Fransız işgali altında Suriye'nin, Şam, Humus, Hama, Halep'in tek bir yönetimde toplanması, Dürziler, Nusayriler ve Sünniler'in yoğunlukta yaşadıkları yerlerin birbirinden ayrı tutulması ve yerel halka bürokraside ve kamuda görev verilmemesi gibi bir dizi çeşitli idari ve hukuki dönüşümler gerçekleştirildi. Ayrıca Fransa bölgesel çıkarları adına "böl ve yönet" stratejisi doğrultusunda ve ulusal birliği engellemek için Suriye'de dinsel, etnik ve mezhepsel farklılıklar üzerinden politikalar belirlemiştir.⁹¹ Bu arada Fransızlar'ın bölgedeki Arap milliyetçiliğine karşı farklı inanç esaslarına sahip Hristiyanlar, Aleviler, Dürziler, Maruniler ve Kürtler gibi yerel etnik unsurları desteklediği ve bunları siyasi amaçlarını gerçekleştirmek ve otoritelerini kalıcı kılmak için bu gruplara azınlık statüsü verdiği belirtilmelidir.⁹² Ayrıca Fransızlar yine politik çıkarları doğrultusunda Nusayri ve Dürzi gibi azınlık gruplarını şehir merkezlerine taşımış ve burada kalıcı

⁸⁸ Müzehher Yamaç, Fransız Diplomatik Belgelerinde Ağrı İsyanı (1926-1930), s.91-96.

⁸⁹ Müzehher Yamaç, Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu, s. 1155-57.

⁹⁰ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev. Mehmet Harmancı), 1. Baskı, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, s. 242; Ömer Osman Umar, a.g.e., s. 460.

⁹¹ Ahmet Bağlıoğlu, "Suriye'de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri", *e-Makalat*, 6, 2, 2013, s. 498; Müzehher Yamaç, Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu, s. 98.

⁹² Müzehher Yamaç, Fransız Diplomatik Belgelerinde Ağrı İsyanı (1926-1930), s. 95, 106; Thomas Collelo, *Ibid.*, p. 19.

olmalarını sağlamıştır, bu gruplar bağımsızlık süreci sonrası Suriye yönetiminin kuruluşunda önemli konumlara gelmiştir.⁹³

1925 yılına kadar Suriye’de Fransız mandasına karşı muhalif gösteriler ve çatışmalar yaşanmıştır. Fransa, mandater sisteme yönelik ortaya çıkan halk isyanlarını çok sert tedbirler alarak kontrol etmeye çalışması binlerce insanın ölmesine, evsiz kalmasına ve Suriye’nin büsbütün bir yıkıntıya dönüşmesine yol açmıştır. 1925-1927 yılları arasında manda yönetimine karşı ulusalcı siyasetçiler Şam merkezli “Ulusal Blok” u oluşturduklar.⁹⁴ Fransa’nın, Suriye’de bir anayasa belirlememesi ve halkın Suriye’nin tek bir çatı altında birleştirilmesi ve bu dönemde mahkum edilen kimseler için kapsayıcı bir af uygulamasının kabul edilmesi yönündeki isteklerini görmezden gelmesi sonucunda, katılımcıların çoğunluğunun öğrenciler olduğu sokak gösterileri, bağımsızlık düşüncesi etrafında mitingler, toplantılar gerçekleştirilmiş ve Milletler Cemiyeti’ne telgraflar çekilmiştir.⁹⁵

Fransızlar ile bölgedeki önemli gruplar arasında yer alan Katolik Ermeniler arasında 1918’den itibaren askeri ve politik bir dayanışmanın olduğu bilinmektedir. Fransızlar mandat dönemi boyunca bölgedeki işgal ettiği stratejik noktalara finansman sağlayarak zorunlu göçle gelen Ermeni nüfusunu yerleştirmiştir. 1919-2020 yılları arasında Fransız Yüksek Komiseri Georges-Picot ve Bogos Nubar Paşa’nın ikili görüşmeleri ardından aldıkları karar gereği 250.000 Ermeni işgal altındaki Adana-Çukurova bölgesine yerleştirilmiştir. 1922’ye gelindiğinde ise bu bölgede yaşayan 120.000 kadar Ermeni, Lübnan ve Suriye’ye göç etmiştir. 1922-1926 yılları arasında ise Türkiye üzerinden Suriye’ye göç eden Ermeni nüfus 6.776 kadardır. Fransızlar’ın bölgedeki askeri operasyonlarında Ermeniler, Fransız askeri uniformaları giydirilerek kullanılmış ve Türk tarafının bundan zarar görmesi

⁹³ Nikolaos Van Dam, *Suriye’de İktidar Mücadelesi*, (Çev. Semih İdiz, Aslı Falay Çalkıvık), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 20.

⁹⁴ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, s.110, 159, 161; Buzpınar, “Suriye”, 553; Thomas Collelo, *Ibid.*, p. 22.

⁹⁵ Müzehher Yamaç, *Fransız Diplomatik Belgelerinde Ağrı İsyanı (1926-1930)*, s. 101.

amaçlanmıştır.⁹⁶ Ermeniler, Adana, Mersin, Maraş, Urfa, Antep ve Osmaniye gibi bölgelerde Fransızların Doğu Lejyonu olarak görev almışlardır.⁹⁷

19. yüzyıl sonrası Osmanlı'daki ekonomi ve idari yapıdaki değişim Ermeni ve Kürt gruplar arasındaki etkileşimi de dönüştürmüştür. İngilizler bölgesel politikaları doğrultusunda her iki etnik grupla siyasi ve ekonomik ilişkiler kurdular. Fransızlar ise Ermeni ve Kürtlere destek vererek bu iki grup arasında bir ittifak kurulabileceği yönünde adımlar atmıştır. Ancak kurulması düşünülen Ermenistan devletine karşı bazı Kürt entelektüel ve Şerif Paşa gibi bürokratlar dışında genel olarak Kürtler İslami hassasiyetleri gereği Osmanlı ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti tarafında yer almışlardır.⁹⁸

Türkiye'deki bütün siyasi Kürt oluşumları tek bir çatı altında birleştirmeyi amaçlayan, Ermenilerle politik ilişkiler kuran, Türk devletine karşı ayrılıkçı, isyancı ve bağımsızlık yanlısı tutum sergileyen, yönetiminde Taşnak Ermeniler'inde olduğu, İngiliz ve Fransızların finansal desteğini alan, genel olarak siyasi faaliyetlerini Fransız mandat döneminde Suriye'nin Halep şehrinde yürüten, Türkiye'de 1926-1930 yılları arasında I. ve II. Ağrı, Koşuşağı, Mutki, Asi Resul ve Tendürek Ayaklanmaları ile çıkardığı isyanlarla Ağrı'da ve yakın bölgelerde toplumsal huzuru ve güvenliği tehdit eden "Kürt-Ermeni Hoybun Cemiyeti'nin" ve Fransız Teğmen Terrier tarafından politik araç olarak kullanılan Kadri Kamil Paşa ve Haco Ağa gibi Kürt aşiret liderlerinin, Türkiye-Fransa arasındaki sınır sorunlarını ve politik ilişkileri etkilediği vurgulanmalıdır.⁹⁹

Rus ve İngilizler'in desteğini alan Ermeniler, Berlin Antlaşması sonunda Taşnak Partisi gibi siyasi ayrılıkçı faaliyetler ve Hınçak Komitesi gibi silahlı gruplar oluşturmuş, bölgedeki Kürt ve Süryaniler'i Türkler'e karşı desteklemişlerdir. 1895-1896 yılları arasında Anadolu'nun birçok bölgesinde iç isyanlar çıkartmışlardır.

⁹⁶ Müzehher Yamaç, "İki Savaş Arasında Yakın Doğu'daki Türk-Ermeni İlişkileri", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 19, 2019, s. 55-59; Müzehher Yamaç, Fransız Arşiv Belgelerinde Yakın Doğu'da Ermeni Sorunu, s. 72.

⁹⁷ Müzehher Yamaç, Fransız Arşiv Belgelerinde Yakın Doğu'da Ermeni Sorunu, s. 78.

⁹⁸ Müzehher Yamaç, Fransız Arşiv Belgelerinde Yakın Doğu'da Ermeni Sorunu, s. 95-99.

⁹⁹ Müzehher Yamaç, Fransız Diplomatik Belgelerinde Ağrı İsyanı (1926-1930), s. 68-87, 104, 106, 108, 113, 120; Müzehher Yamaç, İki Savaş Arasında Yakın Doğu'daki Türk-Ermeni ilişkileri, s. 62-64; Müzehher Yamaç, Fransız Arşiv Belgelerinde Yakın Doğu'da Ermeni Sorunu, s. 100.

Yıldız Suikastı, Bab-ı Ali, Erzurum ve Kumkapı Olayları, Sasun ve Zeytun İsyanları yaşanmıştır.¹⁰⁰

Osmanlı-İngiltere arasındaki ticari antlaşma ile (1838) Ermeniler ile ilişki kurmaya çalışan İngilizler, bağımsız bir Ermeni Devleti kurulacağı yönünde vaatte bulunduğu Ermenileri I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri safında savaşmaya ikna etmeye ve isyanlar çıkartmaya teşvik etmişlerdir. Fransızlar ise 1535 yılından itibaren Ermenilerle ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Ermenilerin ve bölgedeki diğer Hristiyan grupların Katoliğe geçmesi için görevli rahipler sahaya sürülmüş ve bu amaçla finans desteği sağlamışlardır. Suriye'deki Katolik Ermeni gruplar üzerinden bölgede hakimiyeti artırmak isteyen Fransa, pamuk ihtiyacını karşılamak için çeşitli faaliyetler gerçekleştirmiştir.¹⁰¹ İngiltere ve Fransa dışında 1877'li yıllardan itibaren başlamak üzere Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası ve Doğu Akdeniz'de söz sahibi olma politikası, Almanya'nın bölgeye yönelik ekonomik çıkarları ve ABD'nin Ermenilerle kurduğu siyasi, kültürel, bürokratik ve toplumsal etkileşim gibi faktörler Ermeni milliyetçiliğinin gelişmesinde ve bağımsızlık fikrinin ortaya çıkmasında etkisi vardır.¹⁰²

1930 yılına kadar Türkiye'nin doğusunda yaşanan Kürt ve Ermeni isyanlarını teşvik eden, bu gruplara istihbarat sağlayan ve askeri destekte bulunan ülke Fransa'dır. Ayrıca Türkiye ile kurduğu siyasi ilişkileri ve antlaşmaları kendi politik çıkarları doğrultusunda kullanmış ve antlaşmaların ilgili tarafsızlık ve güvenlik taahhütlerini görmezlikten gelmiştir.¹⁰³

1923-1939 yılları arasında Ermenilerin Türkiye'deki terör faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olan ülkeler İngiltere ve Fransa'dır. Bu her iki ülke aynı zamanda Hoybun Cemiyeti ile beraber Ermeni ve Kürtlerin birleşimini destekleyen politikalarda geliştirmişlerdir. Kürt liderler arasında yer alan Memduh Selim, Ermeni-Kürt ilişkilerini güçlü bir noktada tutmaya çalışmış ve konuyla ilgili Celadet ve Kamuran Bedirhan, İhsan Nuri, Ali Rıza, Mustafa Şahin ve Mehmet Şükrü Sekban gibi önemli Kürt aydınlar ve aşiret reisleri ile görüşmeler gerçekleştirmiştir.

¹⁰⁰ Müzehher Yamaç, Fransız Arşiv Belgelerinde Yakın Doğu'da Ermeni Sorunu, s. 20-21, 45-46.

¹⁰¹ Müzehher Yamaç, Fransız Arşiv Belgelerinde Yakın Doğu'da Ermeni Sorunu, s. 28-33.

¹⁰² Müzehher Yamaç, Fransız Arşiv Belgelerinde Yakın Doğu'da Ermeni Sorunu, s. 26-41.

¹⁰³ Müzehher Yamaç, Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sorunu, s. 112.

Bu görüşmeler sonucunda Kürtler ve Ermeni Taşnak grupları arasında karşılıklı politik desteğin sağlanacağı yönünde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Fransızların desteği ile yaşanan bu gelişmelerde temel amaç Türkiye ile Suriye sınır hattında Kürt, Süryani, Ermeni gruplardan oluşacak Hristiyan temelli bir devlet kurmaktır.¹⁰⁴

Suriye’de yaşanan iç isyanların gölgesinde Suriye ile Türkiye sınır hattında yaşanan gerilim ve çatışmaların yükselmesi sonucunda sınır güvenliğini korumak ve sınır hattını kesin şekilde belirlemek amacıyla Fransa-Türkiye arasındaki 1926’da “Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması” imzalandı. Bu antlaşma ülkeler arasındaki siyasi ilişkileri belirleme ve kalıcı barışı sağlama amacı taşısa da 1928’de sınır hatları ve Bağdat demiryolu konuları üzerinden anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bu fikir ayrılıkları Fransa’nın Türkiye aleyhine Ermeni ve Kürt gruplarına askeri lojistik sağlaması gibi bir süre farklı konular üzerinden devam etmiştir, ancak iki ülke arasındaki siyasi güveni yeniden kurmak ve bölgesel gerilimi azaltmak amacıyla beş yıl sürecek olan “Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması (1930)” imzalanmıştır.¹⁰⁵ İkili ilişkileri sağlam bir politik zemin üzerine kurma amacı taşıyan bu antlaşma Hatay sorununun patlak vermesi, Türkiye’nin nota hakkını kullanması, Fransız idarecilerinin ikilemi ve bozulan manda yönetimi dolayısıyla 1937’de iptal edilmiştir.¹⁰⁶

Bağımsızlık hareketleri doğrultusunda Suriye Meclisi 1928 yılında idari, ekonomik ve yönetim açısından özgürlük alanlarının genişletilmesi için bir anayasa hazırlamışsa da Fransa Yüksek Komiseri Henry Ponsot bu anayasa değişikliği teklifini manda sisteminin zayıflayabileceğini düşünerek kabul etmemiş ve 1930 yılında kendi hazırladığı anayasayı Suriye’ye dayatmıştır.¹⁰⁷

Fransa, Milletler Cemiyeti prensiplerine aykırı hareket ederek sömürgeci ülke ile sömürülen bölge arasında bir tür tekelleşme modeli izlemiş ve Suriye’deki yirmi yıllık hakimiyeti süresince, kamu ve altyapı çalışmalarında, ulaşım ve iletişim araçları alımında ve temel hizmetlerde Fransız şirketlerine özel ayrıcalıklar

¹⁰⁴ Müzehher Yamaç, Fransız Arşiv Belgelerinde Yakın Doğu’da Ermeni Sorunu, s. 100-108

¹⁰⁵ Müzehher Yamaç, Fransız Diplomatik Belgelerinde Ağrı İsyanı (1926-1930), s. 103-105.

¹⁰⁶ İsmail Soysal, Türkiye’nin Siyasal..., s. 488.

¹⁰⁷ Ömer Osman Uçar, a.g.e., s. 500.

tanımıştır.¹⁰⁸ Ortadoğu'da Hristiyanlık inancının savunucusu ve en güçlü temsilcisi olarak kendisini gören Fransa'nın Suriye'de ekonomik çıkarları doğrultusunda 1928 yılında yaptığı ithalat 10,5 milyon sterlin iken ihracat 4.300.000 lira olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁹ Fransızlar bölgede hakimiyetlerini güçlendirmek için yerel etnik unsurlar üzerinden ayrılıkçı politikalar üretmiş, Suriye'nin küresel ekonomiyle ilişkisini geliştirmiş, Arap halklarının siyasi geleceklerini etkilemiş, Sayda'da arkeolojik çalışmalar yapmış, Fransız uygarlığına katkı sağlayacak okullar açmış, bankacılık, liman işletmeleri, Halep-Hama, Humus-Trablusşam, Müzeyrip-Şam-Beyrut gibi güzergahlardaki raylı sistemlerin ve yeraltı kaynaklarının işletilmesinde ekonomik ve politik çıkarlarını ön planda tutmuş, posta, telefon ve telgraf gibi bütün telekomünikasyon sistemlerini kontrol etmiştir.¹¹⁰

Fransızlar, Suriye'yi yargı, yasama ve yürütmede kısmı özerklik tanınan yerel yönetimler yapısında idari, eğitim, ekonomik ve hukuk yönetim işlerinde son karar merkezi niteliği taşıyan, her türlü gelişmeye karşı veto hakkı tanınan, bölgedeki en üst askeri rütbeye sahip ve 1918-1936 yılları arasında yedi defa yöneticisi değiştirilen Yüksek Komiserliğe, ilgili Fransız devlet adamlarına ve danışmanlara bağlı idari bölgelere ayırmıştır.¹¹¹ Ayrıca manda yönetimi, basın-yayın alanında bölgenin aydınları tarafından çıkarılan yerel gazeteler üzerinde baskı kurarak muhalif bütün yazarları hapsetmiş ya da sürgüne göndermiştir.¹¹²

Türkiye ile Suriye sınır hattında yaşanan gerilimler ve Fransa'nın bölgedeki Hristiyan azınlıklarla kurduğu dini ve siyasi ilişki göç hareketleri üzerinde de etkili olmuştur. Fransa, Hristiyan grupların bölgeye kalıcı olarak yerleşimlerini sağlamak için 1926-1930 yılları arasında tahmini olarak 40.000 kişinin Türkiye'den Suriye ve

¹⁰⁸ Roger Owen ve Şevket Pamuk, *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*, (Çev. Ayşe Edirne), 1. Baskı, Sabancı Üniversitesi, İstanbul 2002, s. 74, 95.

¹⁰⁹ Yaşar Demir, *Fransa'nın Yakındoğu Politikaları Suriye ve Hatay*, 1. Baskı, Mostar Yayınları, İstanbul 2013, s. 115.

¹¹⁰ Müzehher Yamaç, *Fransız Diplomatik Belgelerinde Ağrı İsyanı (1926-1930)*, s. 97, 112.

¹¹¹ Serhan Ada, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 82-83.

¹¹² Ömer Osman Umar, a.g.e., s. 464.

Lübnan'a göçünü desteklemiştir.¹¹³ Ayrıca Tehcir kanunu ile 1915 yılında çoğunluğu Suriye'ye olmak üzere 413.067 Ermeni göç etmiştir.¹¹⁴

Suriye tarihsel süreç içinde Ortadoğu'da en fazla farklı etnisiteye sahip ülkesi halini almıştır. Fransa bu toplumsal çeşitlilik üzerinde politik ve ekonomik hedeflerini gerçekleştirme amacı taşımıştır. Bölgenin büyük çoğunluğunu oluşturan Arapların Büyük Suriye'yi kurma yönündeki bağımsızlık talepleri artığında da Fransa geçiştirme stratejisi izlemiştir.¹¹⁵

Fransızlar tarafından desteklenen ayrılıkçı gruplardan Kürtlerin, Türkiye'nin en önemli jeopolitik konuma sahip illeri arasında yer alan Ağrı'da, "Kürt Devleti", Ermenilerin ise "Büyük Ermenistan" kurma amaçları olduğu bilinmektedir. Kürtlerin böyle bir amaç gütmesinde dönemin siyasi konjonktürü ve dini reformlar etkili olmuştur. Ermenilerin ise iç isyanlar ve çatışmalar dolayısıyla Türkiye'nin bölgede kontrolü kaybedeceğini düşündüğünden topraklarını genişletmeyi planladığı, bu amaçla Kürt-Hoybun Cemiyeti üzerinden iç karışıklıkları ve isyanları desteklediği düşünülmektedir. Fransa ise manda dönemi süresince farklı inanç ve etnisiteye sahip grupları kendi politik ve ekonomik çıkarları için kullanmış, bölgenin önemli aktörleri arasında yer alan Türkiye ile krizler yaşamış ve bölge üzerindeki hakimiyetini güçlendirmek için çeşitli antlaşmalar yapmıştır. Günümüzde ise Fransa'nın bölge ile kurmaya çalıştığı ittifaklar ve bu coğrafyaya olan politik ilgisi halen sürmektedir.¹¹⁶

Sonuç olarak, Suriye'yi 1920-1946 arasında kontrol altında tutan Fransa yapacağı bütün idari ve iktisadi gelişmeleri salt kendi çıkarları adına yapmıştır. Bu anlamda kendi taraftarları olan Hristiyan, Ermeni ve Aleviler gibi yerel azınlık gruplarını desteklediler. Ayrıca bir oyalama taktiğini hatırlatır şekilde bu dönem boyunca ilk olarak 19.yy'da "Nahda" kavramıyla yaygın kullanım kazanarak kültürel ve edebi diriliş temsil eden, 20.yy'da ise protest bir siyasi hareket halini alan¹¹⁷ Arap

¹¹³ Müzehher Yamaç, Fransız Diplomatik Belgelerinde Ağrı İsyanı (1926-1930), s. 119.

¹¹⁴ Müzehher Yamaç, Fransız Arşiv Belgelerinde Yakın Doğu'da Ermeni Sorunu, s. 51.

¹¹⁵ Sabahattin Şen, Ortadoğu'da..., s. 87-89.

¹¹⁶ Müzehher Yamaç, Fransız Diplomatik Belgelerinde Ağrı İsyanı (1926-1930), s. 121-124.

¹¹⁷ Adil Baktıaya, a.g.e., s. 17.

milliyetçilerine bağımsız bir Arap devleti kurulacağı yönünde teminatlar verilmiş fakat bu teminatların hiçbiri beklenen zamanda gerçekleşmemiştir.¹¹⁸

1936 yılına kadar Fransızlar'ın bölgedeki yönetim biçimine, manda sistemine, idari düzenlemelere ve toplumsal hayat üzerindeki baskıcı tutuma karşı Suriye'de ayrılıkçı milliyetçi cephenin öncülük ettiği halk gösterileri yaşanmıştır.¹¹⁹ Fransa'daki iç siyasi tartışmaların gölgesinde 9 Eylül 1936 yılında, 25 yıllık bir ittifak anlaşması içeren,¹²⁰ mandat döneminin 3 yıllık bir geçiş süreci sonunda biteceği kararlaştırılan,¹²¹ İskenderun Sancağı'nın Suriye bırakılacağı sözü verilen, bağımsız ve egemen ülkeler olarak nitelendirilen "Fransa-Suriye Dostluk ve İttifak Antlaşması" imzalanmıştır.¹²² Hatay'ın daha sonra Türkiye ile Suriye arasında politik bir tartışma haline getiren bu antlaşma gereği Fransa, Suriye'de iki üs şeklinde sınırlı da olsa askeri varlığını devam ettirecek ve Suriye'nin dışişlerinde etkin rol oynayacak bir pozisyona sahip olmuştur.¹²³

Şüphesiz Fransızlar'ın manda dönemi boyunca en çok ilgilendikleri konular arasında bölgenin demografik yapısını kendi lehlerine çevirecek olan başta Ermeniler olmak üzere Alevi ve diğer Hristiyan grupların göçleri yer almaktaydı. Bu gruptaki göçmenlerin Suriye'nin çeşitli bölgelerinde iskân edilmelerini sağlayacak finans sorununu Milletler Cemiyeti fonları ve İngilizlerin ekonomik desteğiyle çözmüşlerdir. 1939'da bölgedeki Fransız askeri güçlerinin çekilmesi ve Fransa'nın Ankara'daki Büyükelçisi René Massigli ve Türkiye Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'nun politik görüşmeleri sonunda Türkiye'den Suriye ve Lübnan'a tahmini 14.000 kadar gönüllü Ermeni göçü yaşanmıştır. 1940 yılına gelindiğinde ise bölgeden toplam göç eden kişi sayısının 48.000 kişiyi bulduğu, bunun 26.500'ü Ermeni, 11.500'ü Ortodoks, 6.000'i Arap ve 3.000 kişi ise Alevi idi. Fransa

¹¹⁸ Müzehher Yamaç, Fransız Diplomatik Belgelerinde Ağrı İsyanı (1926-1930), s. 98.

¹¹⁹ Ömer Osman Umar, a.g.e., s. 416.

¹²⁰ İsmail Soysal, a.g.e., s. 82.

¹²¹ Serhan Ada, a.g.e., s. 108.

¹²² Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarımay ve Hüsamettin Yıldırım, *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2001, s. 47-48.

¹²³ Serhan Ada, a.g.e., s. 108-109.

organizatörlüğünde göçmenler için tahmini harcanılan miktarın 25 milyon frank olduğu düşünülmektedir.¹²⁴

1918-1940 yılları arasında gerçekleşen Türk-Fransız siyasi ve ekonomik ilişkilerinde en çok üzerinde durulan konu Hatay vilayeti özelinde Türkiye-Suriye sınır sorunuydu.¹²⁵ Hatay, Transit geçiş yolları üzerinde bulunması, Ortadoğu, Akdeniz, Afrika ve Avrupa ile ticari bağlantılar kurulabilecek jeostratejik değeri itibariyle Türkiye-Fransa arasında çözülmesi gereken hayati bir öneme sahipti.¹²⁶

3. TÜRKİYE-SURİYE HATTINDA HATAY SORUNU

İskenderiye (Hatay) hem bir liman kenti hem de Osmanlı Devleti'nden Suriye ve Irak'a geçişi sağlayan demiryollarının kilit noktasında olması nedeniyle tarih boyunca önemli bir stratejik bölge olmuştur. Bu nedenle Fransızlar, 18. yüzyılın başlarından itibaren bu bölgeye sahip olmayı istemiş ve bölgede demiryolları, imar çalışmaları, eğitim, sağlık alanında yatırımlar yaparak ve dini faaliyetlerde bulunarak etkisini artırmaya çalışmıştır.¹²⁷

Sykes-Picot Anlaşması'ndan destek alan Fransızlar, Hatay üzerinde söz sahibi olmak istiyorlardı. Fransa İskenderiye Sancağı'nın kurulması için 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'na Suriye ve Kilikya gibi bazı belirsiz coğrafi isimler kaydetmişlerdir. Bu politik seçicilik sonunda 1918'de Fransızlar, Harim, Antakya ve İskenderun bölgelerinden oluşacak, özerk bir idari yapıya sahip olacak ve bir askeri vali tarafından yönetilecek şekilde İskenderiye (Hatay) Sancağı kurulmasına imkân sağladılar.¹²⁸ 15 Eylül 1919 tarihinde Fransa ve

¹²⁴ Müzehher Yamaç, İki Savaş Arasında Yakın Doğu'daki Türk-Ermeni ilişkileri, s. 65-70.

¹²⁵ Müzehher Yamaç, "Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu (1918-1940)", s. 1153-1174.

¹²⁶ Stefanos Yerasimos, a.g.e., s. 175-177.

¹²⁷ Yusuf Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası I (1936 – 1938)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12, 34, Temmuz 1996, s. 411-412.

¹²⁸ Pehlivanlı ve vd., a.g.e., s. 200-202.

İngiltere arasındaki görüşmeler sonunda ve İskenderiye'nin Fransa'ya bırakılacağı kararlaştırılan "Suriye Sözleşmesi" imzalandı.¹²⁹

Lozan Antlaşması'yla da bölgedeki hakimiyetini garanti altına alan Fransızlar 1921-1938 yılları arasında İskenderiye Sancağı'nda kendilerine bağlı askeri gruplar oluşturmuş, asimilasyon faaliyetleri yürütmüş, eğitim, sağlık ve altyapı çalışmaları yürütmüş ve Fransız şirketlerinin bölgedeki sosyo-ekonomik çıkarları korunmuştur.¹³⁰ Ayrıca 1930 yılına kadar Türkiye ile Fransa arasında manda yönetiminin faaliyetleri, Osmanlı'nın borçları ve kapitülasyonlar konusu tartışmaları devam etmiştir.¹³¹

Fransa, Hatay'da yerleşik Ermeni ve Arap milliyetçilerini Türkiye aleyhinde kışkırtmak suretiyle bölgede gücünü korumaya çalışmışsa da¹³² İtalya ve Almanya'nın revizyonist yayılcı politik tehlikesini göz önünde tutarak¹³³ Türk ve Fransız Dışişleri Bakanları ve elçilikler aracılığıyla her iki ülkede de gerçekleştirilen 23 Haziran 1939 tarihli görüşme ve Hatay Cumhuriyeti'nin 29 Haziran'daki kararı gereğince Hatay'ı, Türkiye'ye bıraktı. 23 Temmuz 1939 tarihinde Hatay, TBMM'nin resmi ilanıyla Türkiye'ye katıldı.¹³⁴ Bu kararın alınmasında 1935 yılından itibaren Fransa'da "Leon Blum" liderliğindeki sol eksenli siyasal dönüşümlerin, Afrika'daki kolonilerde yaşanan sosyo-ekonomik istikrarsızlıklar ve politik ayrışmaların etkili olduğu düşünülmektedir.¹³⁵ Türkiye'nin II. Dünya Savaşı öncesinde özellikle buhran döneminde İngiltere'nin desteğini alması, Milletler Cemiyeti'ne üye olması, başta Fransa ve Avrupa ülkeleriyle ilişkileri geliştirmesini sağlayan 1934 yılındaki Balkan

¹²⁹ Müzehher Yamaç, "Hatay Issue Within The Scope Of Turkish-French Relations", *International Journal of Research In Social Sciences*, 5,1, 2015, p. 33.

¹³⁰ Yaşar Demir, a.g.e., s. 104-105.

¹³¹ Müzehher Yamaç, Hatay Issue Within The Scope of Turkish-French Relations, p. 36

¹³² Şerife Yorulmaz, a.g.m., s. 234, 246-247.

¹³³ Figen Atabey, "Hatay'ın Anavatana Katılma Süreci", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4, 7, 2015, s. 192.

¹³⁴ Erik Jan Zürcher, a.g.e., s.298; Rifat Uçarol, a.g.e., s. 587.

¹³⁵ Yusuf Kodaz, "Bağımsız Suriye için Atılan İlk Adım: Fransa-Suriye Antlaşması ve Türk Kamuoyu (9 Eylül 1936)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 35, 59, 2016, s. 214-15.

Paktına katılmış olması¹³⁶ gibi nedenler Hatay Sancağı'nın Türkiye'ye katılmasını sağlayan temel faktörler arasında yer almaktadır.¹³⁷

1936-1939 yılları arasında Türk-Fransız yetkililer arasındaki ilişkinin bir politik gerilim hattı üzerinde devam ettiği yıllar olacaktır. Şüphesiz bunda 1936'da Suriye'nin bağımsızlığının tanınmasıyla ve Türk hükümetinin itirazlarına rağmen İskenderun Sancağının yönetim yetkisinin Suriye'ye bırakılması yer almaktaydı.¹³⁸ Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Suat Davaz 9 Ekim 1936 tarihinde Fransız Dışişleri Bakanı Delbos'a nota vermiş ve İskenderiye Sancağına bağımsızlık verilmesini talep etmiştir. Fransa ise bölgede yaşayan azınlıkların can ve mal güvenliklerini bahane ederek ve Suriye'nin bölgesel olarak parçalanmasına sebep olacağını ileri sürerek konunun yetkileri dışında olduğunu¹³⁹ ve Milletler Cemiyeti nezdinde tartışılması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁴⁰

Misak-i Milli düşüncesinin gerçekleşmesi için önemli bir coğrafi konuma sahip Hatay'ın Türkiye'ye katılımında yaşanan tarihsel süreç şöyle özetlenebilir; Türkiye ile Fransa arasında imzalanan ve İskenderun'un Türkiye'ye bağlı kalarak özerk bir yapıya kavuşturulacağı, Türk kültürünün gelişimi önündeki engellerin kaldırılacağı ve Türkçenin resmi dil kabul edileceği yönünde mutabık kalınan¹⁴¹ Ankara Anlaşması (20 Ekim 1921);¹⁴² Fransa'nın, bağımsızlık yolunda önemli bir adım olan bölgedeki mandat dönemine son vermesi ve Suriye'nin tamamen Suriye hükümetine bırakacağını kararlaştırması üzerine Türkiye'nin uluslararası arenada ve Milletler Cemiyeti'nde mekik diplomasi yürütmesine yol açan Fransa ve Suriye Dostluk Antlaşması (9 Eylül 1936);¹⁴³ Türkiye'nin uluslararası konjonktürde bölgedeki politik, toplumsal ve kültürel varlığını bir yönüyle destekleyen, Milletler

¹³⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 319.

¹³⁷ İsa Kalaycı, "Bağımsızlıktan Baas'a Suriyelilerin Hatay'a Göçleri 1946-1970", *Hatay Tarihi Ve Kültürü Üzerine Araştırmalar-1Dr. Mehmet Tekin Armağanı*, (Ed: Sacit Uğuz ve Bülent Arı), 1. Baskı, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, İskenderun 2006, s. 226.

¹³⁸ Mehmet Tekin, *Hatay Tarihi, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları*, Ankara 1999, s.222.

¹³⁹ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, (Çev. Şirin Tekeli), 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.185.

¹⁴⁰ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 320.

¹⁴¹ Esin Dayı, "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatana Katılması", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 19, 2002, s.331.

¹⁴² İsmail Soysal, a.g.e., s. 48.

¹⁴³ Serhan Ada, a.g.e., s. 93.

Cemiyeti özel temsilcisi İsveç Dışişleri Bakanı Rickard Sandler tarafından hazırlanan ve Milletler Cemiyeti Komisyonu tarafından oy birliği ile kabul edilen¹⁴⁴ Sandler Raporu (27 Ocak 1937);¹⁴⁵ Cenevre’de yapılan görüşmeler sonunda Hatay vilayetinin “Ayrı bir varlık” olarak özel bir politik kimlikle tanımlanmasını sağlayan, Türkiye-Suriye sınırının iki devlet tarafından güvence altına alındığı, Hatay Sancağının toprak bütünlüğünün garantiye alındığı¹⁴⁶ ve bölgede Türk nüfusunun baskın olduğu kabul edilerek imzalanan Türkiye-Fransa Antlaşması (27 Mayıs 1937),¹⁴⁷ bu antlaşma sonrasında Türkiye için milli bir dava olan Hatay sınırına 30.000 kişilik bir askeri sevkiyat yapılması¹⁴⁸ ve 5 Temmuz 1938 tarihinde 2500 kişilik bir Türk askeri gücü Sancak bölgesine girmesi¹⁴⁹; Avrupa’daki iç siyasi tartışmalar özelinde güncelliğini koruyan politik anlaşmazlıklar ve Hatay Devleti’nin kurulması ile 1938’li yıllarda Fransa’nın Türkiye ile anlaşma yoluna girmesi;¹⁵⁰ Türkiye’nin Hatay’ın geleceğini belirlemesi açısından Milletler Cemiyeti nezdinde ve Fransa ile gerçekleştirdiği siyasi görüşmelerin olumlu sonuçları dolayısıyla Hatay’da bir meclisin kurulmasına karar verilmesi ve son olarak gerek Fransız ve gerekse de uluslararası kamuoyunda büyük yankılar uyandıran ve Türkiye ile Fransa arasında imzalanan 23 Haziran 1939 tarihli antlaşma gereği, Fransa, Hatay’daki askeri varlığını sonlandırarak Türkiye ile Suriye arasındaki sınır ve toprak sorunlarının çözüme kavuşturulması şeklindedir.¹⁵¹

Bütün bu gelişmelerin arkasında II. Dünya Savaşı’nın kaotik ortamında Almanya ve İtalya gibi revizyonist ülkelere karşı Balkan coğrafyasının güvenliğini korumak ve Doğu Akdeniz’deki hakimiyetini sağlama almak isteyen İngiltere ile Türkiye arasında iyi ilişkilerin bir göstergesi olarak kabul edilen ve bir güvenlik paktı olarak düşünülen “İttifaka Yönelik Türk- İngiliz Deklarasyonu 12 Mayıs 1939”

¹⁴⁴ Oral Sander, a.g.e., s. 88.

¹⁴⁵ Yusuf Sarınoy, *Atatürk Dönemi Türk politikası ve Hatay: Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay Uluslararası Sempozyumu*, (Yayına Haz. Berna Türkdoğan), Ankara 2004, s. 35.

¹⁴⁶ Hamit Pehlivanlı ve vd., a.g.e., s. 81.

¹⁴⁷ Yusuf Sarınoy, “Atatürk’ün Hatay Politikası II (1938 – 1939)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12, 35, Temmuz 1996, s. 411-412.

¹⁴⁸ Yusuf Sarınoy, a.g.m., s. 646.

¹⁴⁹ Müzehher Yamaç, *Fransız Arşive Belgelerinde Yakın Doğu’da Ermeni Sorunu*, s. 94.

¹⁵⁰ İsmail Soysal, “Hatay Sorunu ve Türk-Fransız İlişkileri (1936-1939)”, *Belleten*, 49, 193, 1985, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 371.

¹⁵¹ Müzehher Yamaç, “Fransız Arşiv Belgelerinde 23 Haziran 1939 Tarihli Türk-Fransız Antlaşması”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 35, 1, 2019, s. 214.

antlaşmasının önemi vurgulanmalıdır. 23 Haziran 1939 tarihli antlaşmada Hatay'daki demografik yapısının Türk kabul edileceği, Suriye'nin egemenlik ve bağımsızlığını tehlikeye düşüren her türlü girişimin Türkiye tarafından kınanması gerektiği ve farklı etnik grupların her türlü sosyal, ekonomik ve yaşam hakkının saklı tutulacağı belirtilmiştir. Bu antlaşmayı takip eden “Türk-Fransız-İngiliz Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması (19 Ekim 1939)” sonrasında Suriye, Almanya, İtalya ve Hindistan gibi ülkeler tepki göstermiştir.¹⁵²

1937 sonrası Fransız ve Suriye'nin bölgedeki faaliyetlerinin Hatay'da toplumsal sorunlara ve karışıklığa yol açması üzerine 5 Temmuz 1938'de barış ve huzuru sağlamak üzere 2500 Türk askeri Sancağa girmiştir. 1938 yılı ağustos ayında Sancak bölgesinde yaşayan Türk nüfusunun yoğun ilgisi ile gerçekleşen demokratik seçimlerde meclisteki temsilci sayısının çoğunluğu kazanılarak 2 Eylül 1938'de “Hatay Devleti” resmen ilan edilmiştir.¹⁵³ Hatay bir devlet olarak kurulduğunda toplam yüzölçümü 4.805 km idi ve Fransızların paylaştığı verilere göre toplam nüfus 219.000'dir, bu toplumsal grupların dağılımı ise şöyledir; Türk (% 39,7), Alevi (% 28), Ermeni (% 11), Sünni Arap (% 10), % 9 Rum Ortodoks (% 9), Kürt, Çerkes, Yahudi, Arnavut vb. (% 3).¹⁵⁴

Hatay Devleti'nde 2 Eylül 1938-23 Haziran 1939 tarihleri arasında Cumhurbaşkanlığı görevini Tayfur Sökmen, Meclis Başkanlığını Abdülgani Türkmen ve Başbakanlığı ise Abdurrahman Melek yürütmüştür. Türk bayrağına benzer bir bayrak kullanılmış, Türk İstiklal Marşı resmi marş olarak kabul edilmiş ve Türkiye'deki anayasa hukuki olarak bölgede de geçerli sayılmıştır.¹⁵⁵ Bu yeni idari yapıda yapılan sosyal, ekonomik, güvenlik, kültürel ve hukuk alanlardaki dönüşümler şu şekildedir; dışişlerinde Suriye'ye bağlı kalınmış, ortak gümrük tarifesi uygulanmış, Fransızca resmi ve zorunlu dil olmaktan çıkmış, kamuda çalışan

¹⁵² Müzehher Yamaç, “Fransız Arşiv Belgelerinde 23 Haziran 1939 Tarihli Türk-Fransız Antlaşması”, s. 217-221.

¹⁵³ Müzehher Yamaç, Hatay Issue Within the Scope of Turkish-French Relations, p.32.

¹⁵⁴ İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal..., s. 544.

¹⁵⁵ İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal..., s. 548.

memurlar Türklerden seçilmiş ve resmi para birimi Suriye lirası iken sonraki değişiklikle Türk lirası kabul edilmiştir.¹⁵⁶

1937-1938 yılları arasında Edouard Daladier'in bakanlığı döneminde Türk-Fransız ilişkilerinde anlaşmazlıklar yaşanmış ve Antakya krizi daha yoğun tartışmalara yol açmıştır. Bu süreçte Türk hükümeti ise Doğu Akdeniz konusunda Fransa'nın tutumunu açıkça eleştirmiştir. Georges Bonnet döneminde ise Fransa iç siyasetinin yeni politik tutumu gereği ve Doğu Akdeniz'deki Alman-İtalyan tehdidine karşı Türkiye ile sıcak ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Bu durumun en önemli sonucu ise Fransa'nın, Hatay Devleti'ni tanıyarak Yakın Doğu'daki siyasi ve askeri konumundan ilk kez taviz vermiş olmasıdır.¹⁵⁷

1939'lu yıllara gelindiğinde ise Avrupa'da genel durum şu şekildedir; ocak ayında Hatay meselesi bütün boyutlarıyla görüşülmeye başlanmıştır, savaşın adımlarının duyulduğu bir ortamda Almanya revizyonist politikaları doğrultusunda Çekoslovakya'yı ele geçirmiş ve Polonya ile olan saldırmazlık sözleşmesini tek taraflı olarak askıya almış, İtalya ise nisan ayında Arnavutluk'u işgal etmiştir. Bu gelişmelere karşı ekim ayında Türk-İngiliz-Fransız ittifakı ortaya çıkmış ve güvenlik alanında işbirliği antlaşması imzalanmıştır.¹⁵⁸

Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ve Türkiye ile uyumlu ilişkiler yürüten Fransa'nın Ankara Büyükelçisi René Massigli arasında 23 Haziran 1939 tarihli Ankara'daki görüşmeler sonunda Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını içeren "Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorunlarının Kesin Çözümüne İlişkin Antlaşma" imzalandı. Bu yeni oluşturulan idari yapı 29 Haziran 1939 tarihinde temsilcilerin tamamının ortak karar birliği içinde Türkiye'nin sınırları içinde kalan bir toprak bir parçası halini almıştır.¹⁵⁹

Şükrü Saraçoğlu ile René Massigli arasında sınır sorunlarının çözümüne ilişkin gerçekleştirilen yoğun diplomasi trafiği ile yürütülen uyumlu çalışmalar sonunda Fransa'yı temsilen Yüksek Komiser Gabriel Puaux ve Türkiye Dışişleri

¹⁵⁶ Müzehher Yamaç, Hatay Issue Within the Scope of Turkish-French Relations, p. 39.

¹⁵⁷ Yaşar Demir, a.g.e., s. 211.

¹⁵⁸ İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal..., s. 549-550.

¹⁵⁹ Oral Sander, *Siyasi tarih (1918-1990)*, 5. Baskı, İmge Yayınları, Ankara, 1996, s. 89.

Bakan Şükrü Saraçoğlu arasında Ankara’da 30 Mart 1940 tarihinde “Türkiye ve Suriye Arasında İyi Komşuluk ve Dostluk Konvansiyonu” imzalanmıştır.¹⁶⁰

Almanya, İtalya, Suriye ve Ermenistan gibi devletlerin tepkilerine rağmen Türkiye’nin Fransa, İngiltere ve Rusya ile kurduğu siyasi, güvenlik, idari ve ekonomi alanlarındaki karşılıklı ilişki ve II. Dünya Savaşı öncesi uluslararası alandaki ve özellikle Avrupa’daki sosyo-ekonomik sorunlar ve politik belirsizlik ortamı Hatay’ın Türkiye’ye katılımında önemli roller oynamıştır.

1938-1940 yılları arasında bölgeden 170.000 Sünni Türk, 128.000 Alevi, 21.500 Ortodoks, 34.000 Ermeni, 1800 Kürt, 2000 Çerkez ve 4700 diğer unsurlardan olmak üzere toplamda 390.100 kişi göç etmiştir.¹⁶¹

Şüphesiz bu politik başarının mimarları arasında 1 Kasım 1937 tarihinde yaptığı konuşmada Hatay’ı “büyük bir milli dava” olarak nitelendiren¹⁶² ve 1938’de Fransa’nın Hatay ile ilgili olumsuz tutumu üzerine ciddi sağlık sorununa rağmen Türkiye’nin kararlılığını göstermek için Adana’ya ziyarette bulunan¹⁶³ Mustafa Kemal Atatürk ve sorunun çözümü noktasında akılcı stratejiler belirleyerek örnek bir diplomasi trafiği yürüten çalışma arkadaşları yer almaktadır.¹⁶⁴

4. BAĞIMSIZLIKTAN HAFIZ ESAD İKTİDARINA SURİYE

II. Dünya Savaşı’nın gölgesinde bağımsızlık süreci yaşanırken Fransız manda idaresine karşı Suriyeli siyasetçi, fikir adamları ve yerel halkın hoşnutsuzluğu devam etti. 1941 yılında açlık grevleri ve toplumsal ayaklanmalarla birlikte bağımsızlık fikri daha bir güçlendi. Fransa 1943 yılında bu yaşanan gerginliği ortadan kaldırmak adına göstermelik siyasi atılımlar gerçekleştirdi. 1945 yılında Fransa bölge üzerindeki tam denetimi sağlamak için askeri güçlerinin sayısını

¹⁶⁰ Müzehher Yamaç, Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye Suriye Sınır Sorunu, s. 1171; İsmail Soysal, *a.g.m.*, s.94.

¹⁶¹ Müzehher Yamaç, Fransız Arşiv Belgelerinde Yakın Doğu’da Ermeni Sorunu, s. 148.

¹⁶² Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri 1 (1919-1938), (Toplayan: Nimet Arslan), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 5. Baskı, Divan Yayıncılık, Ankara 2006, s. 229.

¹⁶³ Hasan Rıza Soyak, Atatürk’ten Hatıralar, C.II, Yapı ve Kredi Yayınları, Ankara 1973, s.646.

¹⁶⁴ Müzehher Yamaç, Fransız Arşiv Belgelerinde 23 Haziran 1939 tarihli Türk-Fransız antlaşması, s. 238; Müzehher Yamaç, *Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu*, s. 1172.

artırmıştır. Ancak, Fransa yaşanan iç isyanlara daha fazla dayanamayarak bölgeyi havadan ve karadan bombalamıştır. Çatışmaların yoğunlaştığı 1946 yılında, İngilizler'in arabuluculuğuyla ve şubat ayında BM'nin tahliye kararıyla Fransa, 15 Nisan'da Suriye'den tamamen ayrılmış, 17 Nisan ise Suriye Kurtuluş Günü olarak kabul edilerek kutlanmıştır.¹⁶⁵ BM ise 1946 yılında Suriye Arap Cumhuriyeti'nin üyelik başvurusunu kabul etmiştir.¹⁶⁶

Fransız mandacılık sistemine karşı gerçekleşen isyanların ve ayaklanmaların temeli Arap milliyetçiliğine dayanmaktadır. Bu milliyetçilik düşüncesi özünde dini değerlerden bağımsız, asabiyetçi, ortak tarih, kültür ve dil birlikteliği bağlamında tüm Arap bölgelerinin birleşmesini ve ortak bir devlet altında yaşamasını savunan siyasi bir harekettir.¹⁶⁷

Yakın dönem Suriye tarihi açısından önemli gelişmelerin yaşandığı 1946-1988 yıllarını kapsayan sürecin dört temel unsuru vardır; (i) bölgesel liderlik isteği, (ii) ekonomik ve sosyal kalkınma hedefi, (iii) İsrail ile süregelen mücadele, (iv) ordunun baskın siyasi denetimidir.¹⁶⁸

Suriye'de Askerî Darbeler Dönemi: 1945 yılında kurulan Arap Birliği Teşkilatı'nın kurucu üyeleri arasında, Şükrî el-Kuvvetlî liderliğindeki bağımsız Suriye'de yer almış sonrasında İsrail ile yaşanan savaş ve Sünni lider¹⁶⁹ Hüsnü Zaim tarafından 1949 mart ayında¹⁷⁰ gerçekleştirilen darbe girişimiyle yönetim el değiştirmiştir. Bu durum beraberinde politik belirsizliği de getirmiş ve Fransızlar tarafından 1920 yılında kurulan Suriye Askeri Akademisi'nde eğitim alan taşralı subayların Suriye yönetiminde etkili olmaya başlamasının yolunu açmıştır.¹⁷¹

1950'li yıllara gelindiğinde diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi Suriye'de de Arap milliyetçiliği etkisini iyiden iyiye hissettirmişti. Bu dönemdeki partiler arasında, Şam ağırlık sanayici ve tüccar destekli Ulusal Parti, Lübnan ve Halep

¹⁶⁵ Thomas Collelo, *Ibid.*, p. 25.

¹⁶⁶ Buzpınar, "Suriye", s. 554.

¹⁶⁷ Ali Demirel, Ortadoğu'da Fransız Emperyalizm, Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye (1920-1946), *Bellek*, 1, 1,2019, s. 71.

¹⁶⁸ Thomas Collelo, *Ibid.*, p. 4.

¹⁶⁹ Salih Akdemir, "Suriye'deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü", *Avrasya Dosyası Dergisi*, 6,1, s. 210.

¹⁷⁰ Tayyar Arı, Geçmişten Günümüze Ortadoğu..., s. 267.

¹⁷¹ Buzpınar, "Suriye", s. 554.

ağırlıklı çoğunlukla taraftarı köylüler olan muhalif Halk Partisi, Hristiyan/Ortodoks bir aileden gelen Lübnan kökenli Antun Sedah'ın "Büyük Suriye" düşüncesi bağlamında kurduğu ve üyelerinin çoğunluğunun Yunan Ortodoks Kilisesi'ne üye olduğu laik Milliyetçi Sosyalist Partisi,¹⁷² 1954 yılı seçimlerine girerek Arap dünyasının ilk komünist milletvekili olmayı başaran Kürt asıllı Halid Bektaş'ın kontrolündeki Suriye Komünist Partisi, Arkam Haruni'nin liderliğini yaptığı Arap Sosyalist Partisi (1953 yılında Arap Baas Sosyalist Partisi ile birleşecektir) ve Rum Ortodoks Kilisesi'ne¹⁷³ bağlı Mişel Eflâk ile Selâhaddin el-Bîtar öncülüğünde kurulan ve Arap ulusalcılığını, birliğini¹⁷⁴ ve sosyalizmi temel alan Arap Baas Sosyalist Partisi yer almaktaydı.¹⁷⁵

1949 yılında bir darbe sonucu iktidara gelen, koyu bir Amerikan yanlısı olan,¹⁷⁶ merkezi ve askeri bir diktatörlük¹⁷⁷ kurarak 6 Nisan 1952 tarihinde bütün siyasi partileri kapatan Albay Edip Çiçekli yine aynı şekilde 1954 şubat ayında bir askeri darbe ile görevinden uzaklaştırıldı.¹⁷⁸ 1955 yılında İngilizler'in öncülüğünde kurulan Bağdat Paktı, Suriye'nin Batı'ya karşıt duruş sergilemesine yol açmış ve Panarabizm ideolojisi yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Pakta üye olmayarak ve Batıcı sömürgeciliğin bir uzantısı olduğu iddiasıyla sert bir şekilde bu birlikteliğe itirazda bulunan Suriye ile Türkiye arasında gerginlik ortaya çıkmıştır.¹⁷⁹

1950-1952 yılları arasında Dürzi ayaklanması sonrasında bu etnik gruba olan güvenin zayıflaması, Sünnilerin ise askeri görevde bulunmak gibi hedefleri olmadığı için Nusayriiler'in ordunun üst kademesinde daha fazla görev almalarına imkân sağlamıştır.¹⁸⁰

¹⁷² Milton J. Esman ve Itamar Rabinovich, a.g.e., s. 219-22.

¹⁷³ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, s. 271.

¹⁷⁴ Oktar Türel, a.g.m., s. 16.

¹⁷⁵ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, s.268; Milton J. Esman ve Itamar Rabinovich, a.g.e., s. 223.

¹⁷⁶ Avı Shalaim, *Demir Duvar: İsrail ve Arap Dünyası*, (Çev. Tuba Demirci), 1. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2019, s. 129.

¹⁷⁷ Oktar Türel, a.g.m., s. 16.

¹⁷⁸ Arthur Goldschmidt Jr. Ve Lawrence Davidson, a.g.e.,s. 397; Thomas Collelo, a.g.e., s. 29-30.

¹⁷⁹ Mustafa Ekincikli, *İnönü-Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti*, 2. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara2010, s. 249-51; Buzpınar, "Suriye", s. 554; Erik Jan Zürcher, a.g.e., s. 344.

¹⁸⁰ Ahmet Bağhoğlu, a.g.m., s. 500.

Suriye-Mısır Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kuruluşu: 1954-1956 yılları arasında Sovyet Rusya-Suriye yakınlaşması sonrasında ikililer arasında silah ticaretine onay verildi. Bu durum Batı blokunda yer alan ülkeler için Suriye'nin Sovyet yanlısı tutum sergileyeceği anlamına gelmesi yanı sıra iktidar için İsrail karşısında güçlü bir konuma gelmenin dış politikadaki bir yansımasıydı.¹⁸¹ Bunu takip eden süreçte Suriye'deki baasçı ideolojinin siyasi refleksleri¹⁸² ve güçlü bir siyasi nüfusa sahip Cemal Abdünnâsır'ın anti-emperyalist ve Arap birliğini savunan politikaları¹⁸³ doğrultusunda 1 Şubat 1958 tarihinde tam bir kararlılıkla Suriye-Mısır Birleşik Arap Cumhuriyeti kuruldu. Beklenen politik, ekonomik ve askeri başarıyı sağlayamayan bu siyasi birliktelik 1961'de Suriye'de yaşanan askeri darbe ile sona erdi.¹⁸⁴ Bu dönemin en dikkat çeken yönü aynı zamanda da Suriye burjuvazisinin tepkisini çeken kamu hizmetlerinin, fabrikaların, işletmelerin ve mali kurumların neredeyse çoğunun Nasır tarafından millileştirilmesidir.¹⁸⁵ Avı Shlaim sıcak ve gerilimli siyasi ortamda Suriye'nin bu birlikteliğe onay vermesini ülkenin komünizm tehlikesi karşısında attığı bir siyasi ve güvenlik adımı olarak değerlendirir.¹⁸⁶

Hafız Esad Dönemi: Baas İdeolojisi ve Arap-İsrail Savaşları: 1963'lü yıllara gelindiğinde Suriye'de askeri darbeler tekrarlanmış, İsrail ile su problemi yaşanmış, Panarabizm ideolojisi bürokraside yaygınlaşmış, ordu birlikleri ülkenin siyasi kararlarında etkili olmuş, kaotik ve istikrarsız bir sosyal ortam oluşmuş ve ülkenin stratejik noktalarına toplumsal ayrıştırmayı derinleştirecek ve sosyal iklimde çatışmayı körükleyecek şekilde¹⁸⁷ Nusayri ve Dürziler atanmıştır.¹⁸⁸

Ordu içerisinde yaşanan etnik ve dini/mezhebi ayrımcılık gruplaşmalara yol açmış, 1966 yılında 1949'dan bu yana ilk defa kansız bir şekilde ilerici ve pragmatik eğilimlere sahip Hafız Esad ve aslen Alevi olan radikal sol fraksiyonu

¹⁸¹ Muhammed Hüseyin Mercan, "1970'ten Günümüze Suriye Dış Politikasının Temel Parametreleri", *Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye İç ve Dış Politika*, (Editörler: Mehmet Akif Okur-Nuri Salık), 1. Baskı, Nobel Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 241.

¹⁸² Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, s. 273.

¹⁸³ Oktar Türel, a.g.m., s. 14.

¹⁸⁴ Buzpınar, "Suriye", s. 554; Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, s.262, 270, 303, 362; Thomas Collalo, a.g.e., s. 30.

¹⁸⁵ Arthur Goldschmidt Jr. Ve Lawrence Davidson, a.g.e.,s. 423.

¹⁸⁶ Avı Shalaim, a.g.e., s. 278.

¹⁸⁷ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, s.272.

¹⁸⁸ Buzpınar, "Suriye", 555.; Milton J. Esman ve Itamar Rabinovich, a.g.e., s. 225.

temsil eden¹⁸⁹ General Salih Cedid önderliğinde bir askeri darbe yaşanmıştır. Bu darbe Suriye’de Baasçılığın Ortadoğu’da etkin ve önemli bir oyuncu olmasına aracılık etmesi açısından tarihsel bir kırılmayı işaret etmektedir.¹⁹⁰ Aynı yılın kasım ayında Mısır ve Suriye arasında bir savunma antlaşması imzalanmıştır. Bu tarihten itibaren Suriye’de emekli ve küçük burjuvazi destekli ve siyasal slogan olarak, “Birlik, Özgürlük, Sosyalizm”, ilkelerini benimseyen Baas Partisi¹⁹¹ hâkim olmaya başladı.¹⁹²

1967 İsrail-Arap Savaşı’nda jeopolitik öneme sahip¹⁹³ Golan tepelerinin işgal edilmesi, Esad grubunun askeri kanadıyla Baasçılar’ın sivil kanadı arasında sert gerilimler yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum 16 Kasım 1970’te Esad’ın askeri ihtilali ile yönetimi ele geçirmesi ve 12 Mart 1971’te yapılan seçimlerle birlikte 7 yıllık süreyle Esad’ın ülkenin ilk Alevi devlet başkanı olmasıyla sonuçlanmıştır. Esasında bu durum Suriye’nin daha sonraki yıllarında da Esad ailesinin iktidarının parti, ordu, bürokrasi ve istihbarat gibi devletin en önemli kademelerinde devam edeceğinin ilk habercisiydi.¹⁹⁴ Bu anlamda Suriye İstihbarat Teşkilatı (Muhaberat) ve Siyasi Şube (Emnisiyasi), Hafız Esad’ın ilan ettiği ve 30 yıl kadar sürecek olan sıkıyönetim yasasına dayanarak toplum üzerinde ciddi bir baskı kurması önemle belirtilmelidir.¹⁹⁵

1970 yılına kadar ülke de gerçekleşen askeri darbeler beraberinde siyasi istikrarsızlığı getirmiş ve kaygan bir ekonomik zemin yaratmıştır. Hafız Esad’ın uygulamaları ve devleti yönetim biçimi “totaliter-otoriter” bir hal almıştır.¹⁹⁶

1973 yılında İsrail-Arap savaşında Suriye kısmı başarılar elde etmiş olsa da İsrail’in işgal ettiği Golan tepelerini geri alamadı. 31 Mayıs 1974 yılında ABD Dış

¹⁸⁹ Oktar Türel, a.g.m., s. 16.

¹⁹⁰ Muhammed Hüseyin Mercan, “Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası’nda Süreklilik ve Değişim”, Akademik Ortadoğu, 4, 2, 2010, s. 105.

¹⁹¹ Oktar Türel, a.g.m., s. 16.

¹⁹² Tayyar Arı, Geçmişten Günümüze Ortadoğu..., s.262, 312.

¹⁹³ Zafer Akbaş, Ahmet Hüsrev Çelik ve Şahin Çaylı, *Jeopolitikayı Ortadoğu’da Sınır Sorunu Üzerinden Yeniden Düşünmek: Irak ve Suriye Örnekleri*. II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, 4-7 Mayıs, Kırıkkale 2016, s. 381.

¹⁹⁴ Tayyar Arı, Geçmişten Günümüze Ortadoğu..., s.274, 316, 459.

¹⁹⁵ Ahmet Emin Dağ, *Bilad-i Şam’ın Hazin Öyküsü*, 3. Baskı, İHH, İstanbul 2013, s. 82.; Muhammed Hüseyin Mercan, a.g.m., s. 243.

¹⁹⁶ Nuri Salık, “Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği”, *Ortadoğu Analiz*, 3, 35, 2011, s. 20;

İşleri Bakanı Henry Kissinger'ın arabuluculuğuyla imzalanan ve Golan tepelerinden çekilmeyi kabul eden İsrail, Suriye ile yaptığı Ayırma Antlaşması'na rağmen 1981 yılında Golan tepelerini resmen ilhak ettiğini duyurdu. Avı Shlaim Suriye'yi su, toprak ve güvenlik konularında İsrail'in en amansız ve inatçı düşmanı olarak görür.¹⁹⁷ Ayrıca, temel siyasi ilkeleri arasında yer alan Suriye'yi yönetecek devlet başkanının Sünni Arap olması gerektiğine inanan Müslüman Kardeşler hareketinin sosyal tabanda gücünü artırması ve şehirli sünni nüfusun baskı altında tutulması 1982 yılında yaşanan Hama İsyanı'na sebep olmuştur.¹⁹⁸

1975'li yıllara gelindiğinde Hafız Esad, ülkesine petrol ve lojistik destek sağlayan İran ile olan ilişkisini de artırmıştı. Ayrıca Esad,1979'da gerçekleşen İran İslam devrimini desteklediğini açıklamış ve 1982 Lübnan iç savaşında İran destekli Şii Hizbullah örgütün kurulmasına ve bu örgütün Güney Lübnan'a yerleştirilmesine katkı sağlamıştır.¹⁹⁹

Esad, İsrail'e karşı bölgesel anlamda gücünü sağlamlaştırmak adına²⁰⁰ 1976 yılında yaşanan Lübnan iç savaşına ilk olarak Batı yanlısı Maruniler'e karşı Müslümanları askeri ve mali konularda desteklemiş, sonradan ise kendi kontrolü dışında hareket edebileceğini düşündüğü²⁰¹ FKÖ'nün savaşı bitirecek uzlaşmayı kabul etmemesi üzerine politika değişikliğine giderek taraf değiştirmiştir.²⁰² Hiç şüphesiz bu gelişme Esad'ın askeri anlamda başarısız olmasına²⁰³ ve Lübnan'daki iç savaşın daha da derinleşmesine yol açmıştır.²⁰⁴

İran-Irak savaşında Esad'ın İran'ı desteklemesi ve Körfez Savaşı'nda ABD yanlısı tutumlar sergilemesi onun dış politikasının rejimin güvenliği üzerine kurulu ve pragmatist olduğunu ortaya koymaktadır.²⁰⁵

¹⁹⁷ Avı Shlaim, a.g.e., s. 122, 841.

¹⁹⁸ Buzpınar, "Suriye", s. 555; Tayyar Arı, Geçmişten Günümüze Ortadoğu..., s.273, 369, 461; Milton J. Esman ve Itamar Rabinovich, a.g.e., s. 233.

¹⁹⁹ Muhammed Hüseyin Mercan, a.g.m., s. 250.

²⁰⁰ Nuri Salık, a.g.e., s. 21.

²⁰¹ Muhammed Hüseyin Mercan, a.g.m., s. 254.

²⁰² Arthur Goldschmidt Jr. ve Lawrence Davidson, a.g.e., s. 471.

²⁰³ Avı Shlaim, a.g.e., s. 543.

²⁰⁴ Milton J. Esman ve Itamar Rabinovich, a.g.e., s. 56, 218.

²⁰⁵ Nuri Salık, a.g.m., s. 22.

1980’li yıllarda Suriye yönetiminin desteğiyle terör örgütü PKK liderinin Şam’a yerleşmesi ve Bekaa vadisinde bir eğitim kampının kurulması üzerine Türkiye bu gelişmelere karşı sert şekilde Esad iktidarını eleştirdi. Suriye 1980 yılının sonuna doğru Türkiye ile yaşayacağı Fırat ve Dicle su kaynaklarının kullanımı sorunu kapsamında PKK’yı bir pazarlık maddesi haline getirecektir.²⁰⁶ Bu olay yaşanırken 1996’da ABD Dış İşleri Bakanlığı’nın yayınladığı uluslararası terörizmi destekleyen ülkeler arasında, Suriye’de yer almaktaydı.²⁰⁷

Suriye’nin 1991 Madrid Barış Konferansı’na ABD’nin teklifiyle katılım sağlaması ülke açısından uluslararası düzeyde imajının pozitif yönde değişim geçirdiği algısını ortaya çıkardı. Bu dönemin diğer bir özelliği ise İran, Rusya, Ürdün, Lübnan gibi ülkelerle kurulan karmaşık siyasi ilişkiler ağıdır.²⁰⁸

1978-2000 yılları arasında yapılan bütün seçimleri Hafız Esad kazanmıştır. Bu süreçte devletçi ekonomik politika yanı sıra özel sektöre alan açan, yüksek işsizlik ve toplumsal eşitsizliğe neden olan Neoliberal bakış açısı güç kazanmış, tek parti rejimini destekleyici hukuki gelişmeler yaşanmış, azınlık olan Alevi kökenli Baasçı ideoloji devlet yönetiminde yoğun şekilde kadrolaşmış, Sünni Müslümanların devlet idaresinde etkisi zayıflatılmış, kamu kuruluşlarında yolsuzluk, ayrımcılık artmış²⁰⁹ ve İsrail’e karşı Arapların topyekûn hareket etmesi gibi ulusal birliği²¹⁰ hedefleyen stratejiler²¹¹ belirlenmiştir. Ayrıca Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyet Birliği bloğunda bir dış politika çizgisi takip edilmiştir.²¹²

Bununla birlikte iç politikada meşruiyet kazanmak için 1973 yılında kabul edilen Anayasa’nın 3. Maddesinde, devlet başkanının Müslüman olması ve ülkedeki hukuk kurallarının İslam perspektifinde belirlenmesi gerektiği yönünde kanunlar konulmuştu.²¹³ Bütün bunlarla birlikte Esad’ın özgürlük, demokratik ve sosyal refah

²⁰⁶ Erik Jan Zürcher, a.g.e., s. 453, 459, 467.

²⁰⁷ Avı Shalaim, a.g.e., s. 729.

²⁰⁸ Muhammed Hüseyin Mercan, a.g.m., s. 253; Oktay Türel, a.g.m., s. 30.

²⁰⁹ Oktay Türel, a.g.m., s. 29.; Nuri Salik, a.g.m., s. 21 ; Nikolaos Van Dam, a.g.e., s. 136.

²¹⁰ Ahmet Ayhan Koyuncu, a.g.m., s. 22.

²¹¹ Avı Shalaim, a.g.e., s. 695.; Ömer Faruk Abdullah, Suriye Dosyası, Çeviren: Hasan Basri, 1. Baskı, Akabe Yayınları, İstanbul 1985, s. 21-24.

²¹² Altun Altun, Suriye’deki İç Çatışmaların Çatışma Yönetimi Perspektifinden Analizi. II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, 4-7 Mayıs, Kırıkkale 2016, s. 119.

²¹³ 1973 Suriye Anayasası, “3.Madde”, https://www.servat.unibe.ch/icl/sy00000_.html, (12.08.2020).

alanlarında kabul edilebilir bir başarı göstermediği açıktır.²¹⁴ Bir devrin sonu olarak kabul edilen Hafız Esad'ın 10 Haziran 2000 tarihinde Şam'da ölümüyle yerine oğlu Beşar Esad geçmiştir.²¹⁵

5. BEŞAR ESAD DÖNEMİ SURIYE

10 Temmuz 2000 tarihinde yapılan halk oylamasında Beşar Esad oyların yüzde 97'sini alarak yeni devlet başkanı seçildi. İktidara gelişiyle birlikte birçok siyasi tutuklunun affedilmesi, devlet kontrolü dışında ilk özel gazetenin yayınlanması, bazı bölgelerde internet kafelerinin açılması, yasal izne bağlı olsa da gösteri ve toplantılara karşı yumuşak tavır takınılması ve serbest ekonomi destekli açıklamalar gibi gelişimler hem toplumsal meşruiyeti sağlaması açısından hem de daha özgürlükçü, liberal ve demokratik bir siyasi tutum takınılacağı yönünde olumlu bir algı yaratmıştır. Bu ilk dönemde yapılan reform çalışmaları “Şam Baharı” olarak nitelendirilmiştir.²¹⁶

Finans alanında yapılan çalışmalar arasında, 2001'de özel bankaların kurulması, 2003'te döviz kurları üzerindeki baskının hafifletilmesi, 2007'de yabancı yatırımcıyı çekme anlamında tanınan mülk edinme hakkı, 2008 yılında sübvansiyon oranlarında görülen düşüklük ve son olarak 2009 yılında Şam Borsası'nın açılması gibi faaliyetler sıralanabilir.²¹⁷

Azınlık iktidarının etkinliğini sarsmayacak düzeyde belirtilen bu sosyal gelişmeler elbette kontrollü bir reform plânının adımları olarak anlaşılmalıdır. Hatta kimi çevrelerce Esad'ın Sünni bir aileden gelen Esmâ el- Akras ile evliliği Suriye'nin milli birlik ve dayanışma olgusu çerçevesinde alınmış bir karardır.²¹⁸

²¹⁴ Altun Altun, “Suriye'deki İç Çatışmaların Çatışma Yönetimi Perspektifinden Analizi”. II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, 4-7 Mayıs, Kırıkkale 2016, s. 119.

²¹⁵ Arthur Goldschmidt Jr. Ve Lawrence Davidson, a.g.e., s. 31.

²¹⁶ Ahmet Emin Dağ, a.g.e., s. 51-52; Abidin Öncel ve Mehmet Akar, “2000 Sonrası Türkiye- Suriye İlişkilerinin Türkiye Dış Ticaretine Yansımalar”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(2), 2015, s. 73.

²¹⁷ Abidin Öncel ve Mehmet Akar, a.g.m., s. 76.

²¹⁸ Ahmet Emin Dağ, a.g.e., s. 52.

Beşar Esad'ın iktidarı süresince Nusayriliğin etkisi altında şekillenen ordu ve bürokrasi gibi Suriye'nin klasikleşmiş devleti yönetme aygıtlarının yelpazesi doğrultusunda hareket ettiği bu anlamda rejimin üstünlüğüne ve devamlılığına yönelik çalışmalar yaptığı da vurgulanmalıdır.²¹⁹

Güncellenen Dış Politika: BM ve AB ile İlişkiler: Suriye'nin 2001 yılında 177 ülkenin 160'ı tarafından destek bularak BM Güvenlik Konseyi'nin geçici üyeliğine kabul edilmesi uluslararası arenada kabul edilebilir bir başarı olması yanı sıra sonraki gelişmelerin de hazırlayıcı dinamiği olarak kabul edilebilir. Avrupa ile yapılan görüşmeler sonunda kabul edilen serbest ticaret bölgesi anlaşması, 2002'de AB yetkililerinin Şam yönetimi ile siyasi ve ekonomik alanlarda çeşitli iş birliği anlaşmaları imzalamak üzere harekete geçmesi ve Suriye'nin küresel piyasalarla tam bir uyum sağlama süreci bağlamında Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik başvurusunda bulunması takip edilen ılımlı ve uyumlu politik uygulamalarının başarısının doğal sonuçları arasında yer almaktadır.²²⁰ Ayrıca 2003 yılında gerçekleşen Irak Savaşı ve İsrail'in Suriye'ye yönelik saldırıları AB-Suriye yakınlaşmasını daha da artıran temel dinamikler arasında yer almaktadır.²²¹

2004 yılında ABD'nin Suriye ile ilgili yaptığı sert açıklamalar ve 2005 yılında Refik Hariri suikastının yaşanması sonrasında AB'nin Suriye ile öngördüğü kültürel, ekonomik ve politik alanlarda işbirliği temeli üzerine kurulan Ortaklık Antlaşması'nı da olumsuz yönde etkilemiştir. 2007 yılında ise Javier Solana Suriye yönetimi ile bir görüşme gerçekleştirmiş ve Lübnan'a yönelik faaliyetlerinin derhal durdurulmasını talep etmiştir. AB'nin süreç içinde Suriye politikasında yaşadığı gelgitlerin temelinde, ABD'nin Ortaklık Antlaşması'na karşı çıkması ve bölge üzerindeki stratejik hedeflerinin ve baskıcı politik kararlılığının etkisi olduğu düşünülmektedir.²²²

²¹⁹ Ayşegül Sever, "Bağımsızlıktan Bugüne Suriye", Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu, Ed. Fulya Atacan, 1. Baskı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 192-95; M. Yaşar Soyalan, Emevi Hanedanlığından Esed Diktatörlüğüne, 1. Baskı, Mana Yayınları, İstanbul 2013, s. 176-181.

²²⁰ Mesut Özcan, "Güvenleştirme Bağlamında AB-Türkiye İlişkileri ve Suriye Krizi", *İNSAMER*, 40, 2017, s. 2.

²²¹ Ahmet Emin Dağ, a.g.e., s. 52-53.

²²² Bilgehan Öztürk, "Avrupa Birliği'nin İran ve Suriye Politikasının Türkiye'ye Etkisi", *Ortadoğu Analiz*, 4, 38, 2012, s. 45-46.

AB, Suriye’de yaşanan iç karışıklıklar sonrasında 2012 yılında muhalif gruplara sözlü bir destek vermiş, insani yardımlarda bulunmuş, rejime yönelik yaptırım kararı almış ve iktidarı eleştirmiştir. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler-Suriye yakınlaşmasının doğal sonucu olarak AB’nin Suriye’yi güvenlik bağlamında riskli bir ülke olarak değerlendirmesi rejime yönelik sert açıklamalarının tarihsel arka planını yansıtmaktadır.²²³

Yüksek İrtifa Hattı: Irak Savaşı’nın ABD-Suriye İlişisine Etkisi: 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’ye yapılan saldırılar sonrasında Beşar Esad, ABD’nin el-Kaide’ye karşı vereceği mücadelede destek olacağını ve bu örgüte yönelik yapılacak askeri faaliyetlerde birlikte hareket edileceğini belirtmiştir.²²⁴ Bu destek açıklamaları sonrasında Suriye ile ilgili yaptırım uygulanacağı yönünde riskler barındıran ve Ekim 2002’de yapılan Amerika Kongresi’nde, Bush’un ılımlı tutumu sayesinde olumlu sonuçların alınmasıyla birlikte ABD-Suriye hattında barış rüzgarının esmesine ve ikili arasında ticari olarak gelişmelerin yaşanmasına imkan tanımıştır.²²⁵

Ortadoğu’da dengelerin İsrail istekleri doğrultusunda yeniden değişeceği yönündeki inanç ve kendi iktidarı açısından riskli buldukları 2003’teki ABD’nin Irak işgali gibi faktörler Şam hükümetinin epeyce tereddütler yaşamasına neden oldu. George Bush yönetimi savaş süreci içinde Suriye’ye dönük olarak ABD çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri gerektiğini belirtmiş, hiçbir Iraklı üst düzey yöneticiye ev sahipliği yapmaması için Şam hükümetine sert uyarılarda bulunmuş, Suriye’de de kimyasal silahların var olduğunu ima eden açıklamalar yapmıştır. Bütün bu açıklamalarla birlikte ABD’nin şer ekseni olarak nitelendirdiği ülkeler arasında Suriye’nin de olması ülkenin açıkça tehdit edildiğini göstermektedir.²²⁶

Bu sıcak gelişmeler yaşanırken ABD Dışişleri Bakanı Powell’ın 2003’te Şam yönetimi ile görüşmesi ve Esad’ın ABD’nin Ortadoğu’daki planlarına uyması gerektiği yönünde açıklamalar yapması önemle vurgulanmalıdır. Aynı yılın haziran ayında BM, AB, ABD, Rusya, İsrail, Filistin, Suudi Arabistan, Ürdün, Bahreyn ve

²²³ Mesut Özcan, a.g.m., s. 1.

²²⁴ Muhammed Hüseyin Mercan, a.g.m., s. 254.

²²⁵ Ahmet Emin Dağ, a.g.e., s. 53.

²²⁶ Meliha Benli Altınışık, “Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken”, Ortadoğu Etütleri, 1, 1, 2009, s.76-78.; Ahmet Emin Dağ, a.g.e., s. 54-55; Nuri Salık, a.g.m., s. 23.

Mısırlı yetkililerinin katılımıyla gerçekleşen, Ortadoğu’da “Yol Haritası” konulu toplantıya Suriye ve Lübnan katılmamıştı. Dış politikada yaşanan bu siyasi zıtlıklar, eylül ayında Filistin İntifada hareketinin yaşanması ve uluslararası kamuoyunda Suriye’nin bu girişimi desteklediğini duyurması ABD-Suriye-İsrail hattında gerilimin derinleşmesine yol açtı.²²⁷

Bitmeyen Mücadele: ABD’nin Gölgesinde İsrail-Suriye Çatışması: 4 Ekim 2003 tarihinde İsrail hükümeti, Hayfa kentinde kimliği belirsiz kimseler tarafından düzenlenen intihar saldırısını gerekçe göstererek Şam’da bir bölgeyi bombalaması ve bu olaydan daha önce de defalarca Suriye hava sahasını ihlal etmiş olması gibi gelişmeler Arap-İsrail çatışmasının yeniden alevlenmesinde etkili olmuştur. AB her iki tarafında soğukkanlılığını koruması gerektiğini ifade ederken ABD ise Suriye’nin terörist grupları desteklediği böylece İsrail’in ulusal güvenliğini korumak için haklı gerekçelerle bu saldırıyı gerçekleştirdiğine inandığını açıklamış ve 2004 yılında Suriye’ye yönelik ambargo kararı almıştır. Suriye yönetimi ise gerçekleşen bu saldırıya karşılık İsrail’e Golan’daki Yahudi yerleşimlerinin bombalanabileceği imasında bularak tehdit etmiştir.²²⁸

2006 İsrail-Hizbullah savaşında Suriye geleneksel İran politikasını devam ettirerek üzerine düşen desteği sağlamaya çalışmıştır. Bir başka ifadeyle Suriye’nin genel olarak takip ettiği dış siyaset çizgisi, denge arayışı üzerine kurulu, pragmatist ve rejimin devamlılığını sağlama öncelikli bir özellik taşımaktadır.²²⁹

Türkiye-Suriye Yakınlaşması: Türkiye’nin 910 km ile en uzun kara sınırına sahip olduğu ülke Suriye’dir. Bu ülke ile tarihi ve kültürel olarak birçok ortak paydaya sahiptir. Ancak 2000-2010 yılları arasındaki süreç dışında ülkelerin iç siyasi dinamikleri, bölgesel şartlar ve uluslararası sistemin etkileri doğrultusunda Türkiye ile Suriye arasında genellikle politik bir gerilim olduğu bunun da kaçınılmaz olarak ticari ve sosyo-kültürel ilişkilere olumsuz yönde etki ettiği belirtilmelidir.²³⁰ Hatay konusu, su sorunu ve terör olayları iki ülke arasında yaşanan temel sorunlar

²²⁷ Ahmet Emin Dağ, a.g.e., s. 56.

²²⁸ Ahmet Emin Dağ, a.g.e., s. 57-58.

²²⁹ Muhammed Hüseyin Mercan, a.g.m., s. 258-259; Bayram Sinkaya, “İran-Suriye İlişkileri ve Suriye’de Halk İsyanı”, Ortadoğu Analiz, 3, 33, 2011, s. 40-43.

²³⁰ Abidin Öncel ve Mehmet Akar, “2000 Sonrası Türkiye- Suriye İlişkilerinin Türkiye Dış Ticaretine Yansımalar”, *BİLİG*, 30, 2015, s. 69.

arasında yer almış, ancak 1998 Adana Mutabakatı ile sorunların çözümünün barışçıl yollarla yapılması gerektiği ile ilgili ortak bir karar çıkmıştır.²³¹

2001-2004 yılları arasında üst düzeyde gerçekleşen karşılıklı ziyaretler ikililer açısından ekonomik ve siyasi diyalogun gelişmesine imkân sağladı. İyi niyete dayalı normalleştirme sürecine ivme kazandırmak amaçlı gelişmeler ve Ak Parti'nin iktidara gelişiyle birlikte yaşanan dostane ilişkiler sayesinde karşılıklı ticaret hacmi 2003 yılında 2 milyar dolara ulaştı. Yine aynı yılda yapılan İslam İş Birliği Teşkilatı Zirvesi'nde bir iyi niyet göstergesi olarak Türkiye ve Suriye arasında güvenlik alanında da karşılıklı çıkar dayalı anlaşmalar yapılacağı yönünde olumlu bir siyasi hava oluşmuştu. 2004 yılında Beşar Esad'ın Türkiye'ye ziyareti ve bu resmi temas süresince iki ülke arasında sıklıkla gündeme getirilen Hatay ve su sorunlarına ilişkin yaptığı mutedil açıklamalar ve 2005 yılında Türkiye'nin "komşularla sıfır problem" politikası ikili ilişkilerin güven olgusu üzerinden yapılacağı izlenimini uyandırdı. Sonraki süreçte ortak kabineler toplantısı ve serbest ticaret bölgeleri antlaşmaları yapıldı.²³²

İki ülke arasında yakalanan bu olumlu havanın katkısıyla Türkiye 2008 yılında Suriye-İsrail barış sürecini sağlamak için arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. 2009 yılında karşılıklı olarak vizelerin kaldırılmasına yönelik karar alınmıştır.²³³ Aynı yılda bir diğer önemli gelişme ise Suriye ile Türkiye arasında Kilis-Şamariye ve Azez'de ortak askeri tatbikatlar yapılmıştır.²³⁴

Türkiye, Suriye'nin küresel piyasalarla uyumlu çalışmasını, ülke içinde demokrasinin yerleşmesi ve halkın sosyo-ekonomik refahının artması için politikalar belirlemiştir. Bu politikalar temelde bölge ile olan tarihi bağların ışığında istikrar ve güvenliğin sağlanması amacını taşımıştır.²³⁵

²³¹ Hasan Duran, "Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri", *Orta Doğu Yıllığı 2011*, s. 505.

²³² Ahmet Emin Dağ, a.g.e., s. 61-63.

²³³ Sedat Benek, "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15, 1, 2016, s. 188-189.

²³⁴ Atilla Sandıklı, a.g.m., s. 233.

²³⁵ Bilgehan Öztürk, a.g.m., s. 45.

Dünya Ticaret Örgütü'nün 2010 yılı verilerine göre Suriye'nin toplam ihracat oranında Türkiye'nin payı %5,5 iken, ithalatı ise %9,5'dir.²³⁶

Mart 2011 yılı itibariyle Türkiye-Suriye arasında yeniden bir gerilim hattı oluşmuştur. Arap Baharı süreci her iki ülkenin ticaret ilişkisine de olumsuz yansımıştır. 2019 TÜİK verilerine göre Türkiye'nin Suriye'ye yaklaşık olarak ihracatı 180 milyon doları bulurken yaptığı ithalat ise 210 milyon dolardır.²³⁷ 2020 Mayıs ayı Türkiye ithalat oranında komşu ülkeler arasında yer alan Suriye %0 iken,²³⁸ aynı yılın haziran ayı Türkiye'nin Suriye yaptığı ihracat %1 ile 140 milyon dolardır.²³⁹

Son olarak, Türkiye, Suriye'den kaynaklı güvenlik sorunlarına karşı Şah Fırat Operasyonu 2015, Fırat Kalkanı Harekâtı 2016, İdlip Operasyonu 2017, Zeytin Dalı Harekâtı 2018, Barış Pınarı Harekâtı 2019 ve Bahar Kalkanı Operasyonu 2020 gibi bölgeye yönelik askeri hareketler düzenlemiştir.²⁴⁰

İran ve Rusya'nın Suriye Politikası: 1979 devrimiyle birlikte Şiiliği temel yayılcı siyasetinin merkezine yerleştiren İran, politik arenada güvende hissetmek ve sünni çoğunluğa karşı iktidarını pekiştirme amacı taşıyan Nusayri Baas rejimini kendi kontrol edebildiği sürece Suriye rejimi ile olan siyasi ittifakını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Esad iktidarının geleceği İran'ın bölgede nüfus gücünü artırması bakımından önem taşımaktadır. Bu bakımdan İran için Suriye yönetimi, Lübnan, Irak ve Filistin bölgelerinde siyasi etki alanını genişletmek için Arap dünyası içinde tek²⁴¹ stratejik ortak olarak görülmektedir.²⁴²

²³⁶ WTO (World Trade Organization), https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/daily_update_e/trade_profiles/SY_e.pdf, (16.08.2020).

²³⁷ TÜİK, Ülkelere Göre İhracat İthalat, https://iz.tuik.gov.tr/#/showcase/SC-2851FY777F34D2R/db-s3abkab1c517y82?filters=18792%3D2019%2619283%3D608%20%20Suriye%2619283_reversed%3Dtrue&token=8d79727fff862a891ce574d27220bfebbf66fecf, (12.08.2020).

²³⁸ Komşu Ülkelerle İthalat, T.C Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/data/5d63d89d13b8762f7c43a738/8-Komsu%20Ulkeler%20Ile%20Ithalat.pdf>, (06.08.2020)

²³⁹ Komşu Ülkeler İle İhracat, T.C Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/data/5d63d89d13b8762f7c43a738/7-Komsu%20Ulkeler%20Ile%20Ihracat.pdf>, (06.08.2020)

²⁴⁰ M. Turan Çağlar ve Fuat Aksoy, "Suriye Krizinde Aktörler, Uyuşmayan Talepler ve Çatışan Çözümler", *International Journal of Social Inquiry*, 12, 2, 2019, s. 530.

²⁴¹ Atilla Sandıklı ve Ali Semin, "Bütün boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye", *BİLGESAM*, Rapor No:22, Kasım 2012, s. 194.

²⁴² Bekir Ünal, İran'ın Suriye Krizindeki Tutumu, *BİLGESAM*, Kasım 2012, s. 23.

Suriye’de Beşar Esad yönetiminin kalıcılığını sağlayan temel faktörler arasında Rusya’nın Doğu Akdeniz’deki tek askeri üssü olan Tartus’un önemi²⁴³, İran’ın “Şii Hilali” eksenli dış politikası ve Çin’in bölgesel siyasetinin oluşturduğu destek faaliyetleri yer almaktadır.²⁴⁴

Hafız Esad döneminde başlayan Sovyetler Birliği-Suriye yaklaşması esasında Rusya’nın sıcak denizlere inme politikası, Suriye’nin ise T-20 tankları ve Scud füzeleri gibi askeri destek sağlama düşüncesinin bir sonucudur. Suriye, Rusya için Akdeniz ve Ortadoğu’da hakimiyet alanını genişletmek ve güçlü bir aktör olma politikasını hayata geçirebilmek adına biçilmiş bir kaftandır.²⁴⁵ Rusya Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov 2011 yılında Mısır’ın Al-Ahram gazetesine verdiği demeçte, Sovyetler Birliği ve Suriye arasında yapılmış eski askeri ve güvenlik antlaşmalarının gereği olarak Suriye’ye iç isyanların başlaması ile birlikte 1 milyar dolar silah satışını gerçekleştirdiklerini ifade etmiştir.²⁴⁶ Rusya’nın Suriye’ye yaptığı askeri operasyonların temelinde ABD ve Türkiye gibi aktörlerin bölgede potansiyel gücünü kırmak, Suriye’de sayıları 30 bini bulan Rus diasporasını kontrol etmek, yeni Rus stratejisinde Suriye’nin merkez ülke olması, Doğu Akdeniz’deki enerji kaynaklarına yakın olmak, Sünni blok arasında yer alan Türkiye, Suudi Arabistan, Katar’a karşı Suriye’yi ve İran destekli Şii yapıları korumak gibi amaçlar yer almaktadır.²⁴⁷

İran Devrim Muhafızları Komutanı General Muhammed Ali Caferi 2012 yılında Tahran’da yaptığı konuşmada Suriye’ye entelektüel destek ve bölgesel

²⁴³ Ulvi Keser ve Asporça Melis Keser, *Ortadoğu’da Rusya Faktörü Ve Düünden Bugüne Askeri Gerilim Stratejisi Üzerine*. II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, 4-7 Mayıs, Kırıkkale 2016, s. 579, 589-591.

²⁴⁴ Nebi Miş, Suriye, *Ortadoğu Yıllığı 2011*, s. 262.; Ali Onur Tepeciklioğlu ve Elem Eyrice Tepeciklioğlu, “Teoriden Pratiğe: Suriye Krizi ve Uluslararası Toplum”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70, 1, 2015, s. 172-76.

²⁴⁵ Bülend Aydın Ertekin, “Neo-Rusya’nın Akdeniz Rüyası: Neo-Rusya’nın Suriye Arap Baharı’ndaki Rolü”, *Bilge Strateji*, 4, 7, 2012, s. 133.

²⁴⁶ “Russia Supplying Arms to Syria Under Old Contracts- Lavrov” <http://english.ahram.org.eg/newscontent/2/8/57187/world/region/russia-supplyingarms-to-syria-under-old-contracts.aspx>, 18.08.2020.

²⁴⁷ Salih Yılmaz, *Rusya Neden Suriye’de?*. II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, 4-7 Mayıs, Kırıkkale 2016, s. 622-624.

güvenlik dayanışması adı altında başta Devrim Muhafızları olmak üzere askeri birlik ve mühimmat desteğinde bulduklarını kabul etmiştir.²⁴⁸

2017 yılında İran lideri Ali Hamaney'in uluslararası ilişkiler danışmanı Ali Ekber Velayeti "Biz olmasaydık Beşar Esad hayatta kalamazdı" açıklamasında bulunmuştur. Suriye ile ilgili çalışmalar yapan İsrail Tel Aviv Üniversitesi Öğretim Üyesi Eyyal Zisser, rejimin güvenliğini sağlamak adına milyonlarca insanı gözden çıkarması, Batı ülkeleri ve ABD'nin eylemsizliği, bölgede önemli bir aktör olan Rusya ve İran'ın desteği, muhalif grupların uzlaşmazlığı gibi faktörlerin Beşar Esad'ın iktidarını korumasına imkân sağladığını ifade etmektedir.²⁴⁹

Arap Baharı Süreci ve Suriye Krizi: 2011 Mart ayı itibariyle demokratik ve sosyo-ekonomik iyileşmeler talebiyle Suriye'de yaşanan halk ayaklanmaları bölge coğrafyasında tarihsel bir kırılmaya²⁵⁰ ve ülkede bir iç savaşın çıkmasına yol açmıştır.²⁵¹ Bölge dışı aktörlerin farklı amaç ve araçlarla katılım gösterdiği bu iç savaş uluslararası düzeyde bir Suriye krizi halini almıştır.²⁵² Bir insanlık trajedisi haline alan bu kriz 2018 yılı itibariyle, yarım milyon insanın ölümüne, 2 milyon insanın yaralanmasına, 10 milyon kişinin evsiz kalmasına ve 5-8 milyon arasında kişinin göç etmesine yol açmıştır.²⁵³

Beşar Esad, kriz ile birlikte yaşanan göç hareketliğine karşılık mültecileri Suriye'ye geri çağırılmayacaklarını hatta demografik yapı açısından göçün toplumsal uyuma katkı sağladığını belirtmiştir.²⁵⁴

2011 yılı itibariyle Suriye'de aktif olan aktörler, **Komşu ve Bölge Devletler;** Suriye, Türkiye, İran, S. Arabistan, İsrail, Katar, Ürdün, Irak, Lübnan, **BM Daimî Üyesi Olan Uluslararası Aktörler;** ABD, Rusya, Çin, İngiltere, Fransa, **Devlet Dışı Aktörler;** Özgür Suriye Ordusu (ÖSO), Irak Şam İslam Devlet (İŞİD),

²⁴⁸ "Iran Confirms It Has Forces In Syria and Will Take Military Action If Fushed" <https://www.theguardian.com/world/2012/sep/16/iran-middleeast>, 18.08.2020.

²⁴⁹ Eyal Zisser, "Why Has Bashar Won the War in Syria?", *Strategic Assessment*, 21, 2, 2018, s. 65-70; Eyal Zisser, "Russia's War in Syria", *Strategic Assessment*, 19, 2, 2016, s. 41.

²⁵⁰ Oktar Türel, "2011 Yazında Ortadoğu'yu Düşünmek", *Mülkiye*, 35, 272, 2011, s. 10.

²⁵¹ Atilla Sandıklı ve Ali Semin, "Bütün boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye", *BİLGESAM*, Rapor No:22, Kasım 2012, s. 1.

²⁵² Osman Ağır ve Zehra Aksu, "Birleşmiş Milletler'in Suriye Krizine Yönelik Politikalarının Değerlendirilmesi", *ASSAM International Refereed Journal*, 4, 9, 2017, s. 44.

²⁵³ Eyyal Zisser, "Why Has Bashar Won the War in Syria?", s. 66.

²⁵⁴ Eyyal Zisser, "Why Has Bashar Won the War in Syria?", s. 72.

El Nusra Cephesi, Demokratik Birlik Partisi (Partiya Yekîtiya Demokrat, PYD)/ Halk Koruma Birlikleri (Yekîneyên Parastina Gel, YPG), Hizbullah, Suriye Ulusal Konseyi (SUK)/Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Koalisyonu (SMDK), Ulusal Koordinasyon Komitesi (UKK), **Uluslararası Örgütler**; BM, AB, Arap Birliği'dir. Yukarıda belirtilen aktörler arasında Türkiye, Katar, Ürdün, S. Arabistan, ABD, İngiltere, Fransa, ÖSO, El Nusra Cephesi, SUK/SMDK, AB ve tarihi bir tutum sergileyerek rejim karşıtı politika belirleyen Arap Birliği Suriye'de Beşar Esad yönetiminin değişmesini desteklerken özellikle Rusya, Çin, İran ve diğerleri buna karşı çıkmaktadır.²⁵⁵

Suriye krizinin kronik bir hal almasında aktörlerin sayısının, farklı amaçlarının ve kullandıkları araçların etkisi vardır. Ayrıca BMGK'nın yapısı dolayısıyla Suriye iç savaşında başarılı politikalar belirleyememesi eleştirilere neden olmuştur.²⁵⁶ Özellikle küresel ölçekteki büyük güçler arasında yer alan ve Westphalia Antlaşması'nın ülkelerin iç işlerine karışmayı yasaklayan ilkesini benimseyen Rusya ve Çin'in Ekim 2011²⁵⁷ ve Şubat 2012 yılında sistematik şekilde devam eden insan hakları ihlallerine karşı ülkeye yapılacak dış müdahaleyi bir seçenek olarak gören Batılı devletler tarafından²⁵⁸ Suriye'ye yönelik gerçekleştirilmesi öngörülen yaptırım ve sert adımlara karşı bu iki ülkenin veto haklarını kullanması Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu'nun yapısal sorunlarından kaynaklanmaktadır.²⁵⁹

Suriye'deki krizi çözmek için çatışmanın durdurulmasını öngören özellikle rejimle ilgili belirli şartlar koşan BMGK, Arap Birliği ve İran'ın da desteğini alan 2012 Kofi Annan Planı da²⁶⁰ beklenen başarıyı yakalayamamıştır.²⁶¹ Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin 2014 yılında Suriye'nin savaş suçları ve yaşanan insan hakları ihlaline karşı sevki gündeme gelmiş, fakat Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir.²⁶²

²⁵⁵ M. Turan Çağlar ve Fuat Aksoy, a.g.m., s. 516; Nebi Miş, a.g.m., s. 286.

²⁵⁶ Osman Ağır ve Zehra Aksu, a.g.m., s. 60.

²⁵⁷ "16th Special Session on the "Situation of Human Rights In The Syrian Arab Republic" - 29 April 2011", <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/SpecialSessions/Session16/Pages/16thSpecialSession.aspx>. (20.08.2020)

²⁵⁸ Atilla Sandıklı ve Ali Semin, a.g.m., s. 199.

²⁵⁹ M. Turan Çağlar ve Fuat Aksoy, a.g.m., s. 518.

²⁶⁰ Annan Planı hakkında daha geniş bilgi için bkz. <https://news.un.org/en/story/2012/03/406912-security-council-calls-implementation-six-point-plan-end-crisis-syria>, 21.08.2020

²⁶¹ Ali Onur Tepeciklioğlu ve Elem Eyrice Tepeciklioğlu, a.g.m., s. 180.

²⁶² Ali Onur Tepeciklioğlu ve Elem Eyrice Tepeciklioğlu, a.g.m., s. 174-175.

Suriye krizinin dönüşümünü etkileyecek temel faktörler arasında, Batılı devletlerin çekimser tavrı, rejimin aldığı dış kaynaklı ekonomik ve askeri destek, Nusayri azınlığın yönetimdeki aktifliği ve muhalefetin beraberlik ve dayanışma sorunu yer almaktadır.²⁶³

Suriye krizi, terörist faaliyetler, çatışma etkinliği, yerel, bölgesel ve küresel güç mücadelesinde tipik bir sahaya dönüşmesi, sınırların yeniden şekillenmesi ve proxy savaşları gibi unsurları içerdiğinden bir güvenlikleştirme öznesi olarak da karşılaşılan bir konudur.²⁶⁴

Bu kriz yaşanırken eğitim ve sağlık sistemleri, ulaşım ağları, elektrik ve su sistemleri, petrol ve gaz sahaları, mahsuller ve tahıl ambarları, ekonomik altyapı da dahil olmak üzere Suriye ekonomisinin yaklaşık dörtte üçü zarar gördü.²⁶⁵

Suriye’de Dini ve Etnik Yapı: Suriye etnik yapısını Araplar (%83), Kürtler (%10), Türkmenler (%5), Ermeniler (%1), Çerkesler (%1) oluşturmaktadır. Farklı dini inançlar ve mezhepler, Sünni Müslümanlar (%74), Nusayriler (%12), Hristiyan (%11) ve Dürziler (%3) dolayısıyla bir bütünlük göstermemektedir. Bu anlamda bir kültürel zenginlikten bahsetmek mümkündür. Müslüman, Hristiyan ve Yahudi dinleri açısından da merkezi bir konuma sahip olmuştur.²⁶⁶ Bu mevcut inanç çeşitliliği aynı zamanda Suriye’de dönemsel olarak şiddet olaylarının ve toplumsal huzursuzluğa yol açan kültürel çatışmaların yaşanmasında etkili olmaktadır.²⁶⁷

Suriye Nüfusu, Ekonomik ve Coğrafi Özellikleri: Suriye Ortadoğu’nun en önemli lokasyonları arasında yer almaktadır. Ülkenin kuzey yönünde Türkiye Cumhuriyeti, doğu ve güneydoğu bölgelerinde yer alan ülke Irak, güney cephesinde ise Ürdün, güneybatısını kuşatan İsrail ve batı cephesinde ise Lübnan, Akdeniz ve Türkiye ile çevrilidir. Ülkenin resmî adı el-Cumhûriyyetü’l-Arabiyyetü’s-Sûriyye,

²⁶³ Atilla Sandıklı ve Ali Semin, a.g.m., s. 228-231.

²⁶⁴ Mesut Özcan, a.g.m., s. 3.

²⁶⁵ Eyyal Zisser, “Why Has Bashar Won the War in Syria?”, s. 67.

²⁶⁶ Ahmet Bağlıoğlu, a.g.m., s. 506-507; “Syria”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>, 21.08.2020.

²⁶⁷ İsa Kalaycı, a.g.m., s. 224.

İsrail işgali altındaki topraklar dahil olmak üzere toplam²⁶⁸ yüzölçümü 185.180 km², nüfusu 23,7 milyon (2011)²⁶⁹, başşehri Şam (Şam: 2.200.000), diğer önemli şehirleri Halep (2.500.000), Humus (923.000) ve Lazkiye'dir (417.000). Topraklarının yaklaşık %30'unda tarım yapılan Suriye'nin ekonomisi bu sektöre ve hayvancılığa dayanır. Nüfusun yarısının çalıştığı tarım sektörünün millî gelirdeki payı %25 kadardır. Batı bölgesinde daha ziyade üzüm, pamuk, zeytin ve iç taraflarında ise arpa ve buğday gibi yüksek verimliliği olan tarımsal ürünler yetiştirilmektedir.²⁷⁰

İç kısımlarında step yarı çöl ve çöl bölgeleri şeklinden bir iklim yapısına sahiptir. Suriye temelde batı ve doğu olarak iki farklı coğrafik bölgeye ayırmak mümkündür. Suriye'nin Akdeniz'deki ihracat ve ithalat özellikleri bakımından en önemli liman şehri Laskiye bölgesindeki Banyas limanı'dır. Suriye'nin başkenti olan Şam, siyasi bir merkez, ticari ve sanayi şehri olmak bakımından önemli bir konumda yer almaktadır.²⁷¹

Dünya Ticaret Örgütü'nün verilerine göre Suriye'nin 2010 yılı GSYH'si 60.034 milyar dolardır. Yine aynı kurumun verilerine göre 2018 yılı yapılan ihracat 2 milyar dolar iken ithalat ise 5.600 milyar dolardır. Ayrıca Suriye'nin dünya ihracatındaki toplam payının %0.01, ithalatın ise %0.03 olduğu görülmektedir. 2010 yılı ihracat ürünleri oranlarına göre %47,8 ile petrol ve madencilik sektörü, %22,5 sanayi ürünleri, %20,6 tarım ürünleri ve diğer kalemler ise %9,1'dir. Sektörel dağılıma göre ithalat oranları ise %23,4 tarım, %22,5 petrol ve madencilik ve %54,1 sanayi ürünleridir.²⁷²

Ülkede endüstri fazla gelişmemiştir. Linyit, kömür, kurşun ve krom gibi yer altı zenginliklerine çok fazla sahip değildir. Sulanabilen toprakların azlığı ve modern tarımsal araçların çok fazla görülmeşi tarımsal verimi düşürmektedir. Buna karşın

²⁶⁸ Kenan Ziya Taş, "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Çakışma ve Çatışma Alanlarının Tarihi Arka Planı", IV. Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu (Tarihten Günümüze Dış Tehditler), 16-17 Ekim 2003-Elazığ, (Ed.: Orhan Kılıç-Mehmet Çevik), Elazığ 2004, s. 735.

²⁶⁹ Suriye Ülke Künyesi, T.C Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/suriye-kunyesi.tr.mfa> (13.08.2020).

²⁷⁰ Cemalettin Şahin, "Suriye", *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul 2009, 37, s. 544-545.

²⁷¹ Tufan Karaaslan, *Ortadoğu'nun Coğrafyası*, 4. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 25-27.

²⁷² WTO (World Trade Organization), https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/daily_update_e/trade_profiles/SY_e.pdf, (16.08.2020).

Ortadoğu'nun üçüncü pamuk üreticisi durumundadır.²⁷³ Suriye'nin 2015 yılı tahmini olarak GSYİH 27,2 milyar ABD Doları, Para birimi Suriye Lirası Ekim 2017 verilerine göre 1 ABD Doları: 520 SL'dir.²⁷⁴

2018 verilerine göre Suriye'de kentte yaşayanların toplam nüfusa oranı %45,8 iken kırsal bölgelerde yaşayanların oranı ise %54,2'dir. 2017 verilerine göre yaşa oranla nüfus dağılımı ise 15 yaş altı %31,6, 15-29 yaş arası %28,6, 30-44 yaş arası %21,2, 45-59 yaş arası %12,1, 60-74 yaş arası %5 ve 75 ve üstü ise 1,5'dir.²⁷⁵

Suriye'nin 2016 verilerine göre ülkelere yaptığı ihracat oranları, %17,9 Lübnan, %14,8 Irak, %11,6 S. Arabistan, %8,2 Türkiye, %7,7 Mısır ve diğer ülkeler ise %39,8'dir. Aynı yılın ithalat oranları ise, %9,7 Çin, %7 Rusya, %4,7 Lübnan, %3,5 Mısır, %3,4 Ukrayna, %2,6 Birleşik Arap Birlikleri, %2,5 Brezilya, %2,4 S. Arabistan, %2,3 İran ve %39,1 diğer ülkelerdir.²⁷⁶

2020 BM Dünya Yatırım Raporu'nun Suriye ile ilgili bölümünde, 2000 yılında doğrudan yabancı sermayenin yaptığı yatırım 1.244 milyar dolar iken, 2010'a kadar toplam yabancı sermaye yatırımın tahmini olarak 8.695 milyar dolar arttığı görülmektedir. Ancak iç savaş dolayısıyla yaşanan ekonomik buhranın Suriye'yi olumsuz etkilediği açıkça görülmektedir. Nitekim 2010-2019 yılları arasında tahmini olarak Suriye'ye gelen yabancı yatırım 804 milyon dolardır. Aynı raporda 2000-2019 yılları arasında Suriye yerli sermayesinin yabancı ülkelere yaptığı yatırımın ise tahmini olarak 10 milyar dolar kadar olduğu belirtilmektedir.²⁷⁷

BP'nin 2020 yılı dünyadaki enerji istatistiklerine göre Suriye'nin enerji kaynaklarına bakıldığında ilk olarak doğal gaz üretiminin %0,1 olduğu ve 1985 yılından itibaren yükseldiği anlaşılmaktadır. 2010 yılında dünyadaki toplam üretim oranına göre %0,30 iken, iç savaşın etkisiyle 2019 yılında %0,13'e kadar

²⁷³ Goldschmidt, Arthur JR., Davidson, Lawrence, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, Çeviren: Aydemir Güler, Doruk Yayınları, İstanbul 2011, s. 31.

²⁷⁴ Suriye Ülke Künyesi, T.C Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/suriye-kunyesi.tr.mfa>, (13.08.2020).

²⁷⁵ Suriye Kent ve Kırsal Yaşam Oranları (2018), Yaşa Oranla Nüfus Dağılımı (2017), <https://www.britannica.com/place/Syria/Settlement-patterns#ref278800>, (13.08.2020).

²⁷⁶ Suriye'nin Ülkelere Göre İhracat Oranları (2016), Suriye'nin Ülkelere Göre İthalat Oranları (2016), <https://www.britannica.com/place/Syria/Finance>, (13.08.2020).

²⁷⁷ "Syria", UNCTAD (United Nations Conference On Trade And Development), World Investment Report2020, <https://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/World%20InvestmentReport.aspx>, (16.08.2020).

gerilemiştir. 2019 verilerine göre dünyadaki toplam doğal gaz üretiminde Suriye'nin payı %0,1'dir. 2019 yılı itibariyle Suriye'deki toplam doğal gaz rezervi ise 9,5 trilyon m³tür. 2002 yılında günde 677 bin varil petrol üretimi gerçekleşirken 2010 yılında 385 bin 2019'da ise ciddi bir azalış göstererek 24 bine kadar düştüğü görülmektedir. 2019 yılı itibariyle Suriye'nin toplam petrol rezervi 2,5 milyar varildir.²⁷⁸ Petrol ve doğal gaz yataklarının bulunduğu yer, Irak'ın kuzeydoğu sınırına yakın bir konumda bulunmaktadır.²⁷⁹

Suriye'deki ticari faaliyetler Esad, Mahluf ve rejimin etkisi altında büyüyen dar bir elit grubun elinde şekillendiği belirtilmelidir.²⁸⁰

²⁷⁸ British Petroleum (BP), "Statistical Review of World Energy", June 2020, 69th Edition, <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>,(22.08.2020).

²⁷⁹ Muazzez Harunoğulları, *Orta Doğu'nun Jeostratejisi ve Enerji Kaynaklı Sorunları*. II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, 4-7 Mayıs, Kırıkkale 2016, s. 526.

²⁸⁰ Murat Aktaş, *Arap "Baharı" ve Demokrasi*. II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, 4-7 Mayıs, Kırıkkale 2016, s. 150.

İKİNCİ BÖLÜM

GÖÇ LİTERATÜRÜ

1. GÖÇ KAVRAMI VE İLGİLİ TANIMLAMALAR

Bu başlık altında göç ve ilgili kavramların tanımlamaları yapılacaktır. Suriyeliler'in hangi kavram altında değerlendirileceği konusunda ise tartışmaların olduğu ve anlam karmaşasının yaşandığı belirtilmelidir. Göç alanıyla ilgili çalışmalar yürüten uzmanlar arasında yer alan M. Murat Erdoğan (2019), Suriyeliler için “sığınmacı” veya “Suriyeliler”²⁸¹; Kemal Kirişçi (2014)²⁸², Avrupa Birliği²⁸³ ve BMMYK (UNHCR)²⁸⁴ gibi uluslararası kurumlar mülteci kavramını kullanmaktadır. Türkiye'deki kamu kurumları ise “geçici koruma statüsündeki Suriyeliler” ya da “misafirler” şeklinde tanımlama yapmaktadır.²⁸⁵

Bu tez araştırmasında ise Türk hukuk sisteminde göç ile ilgili yapılan tanımlamaların da farkında olarak aynı zamanda göç yönetiminde çıkması muhtemel kanuni değişimler, göç sürecinin uluslararası bir sorun halini alması ve sığınmacıların kalıcılığı-geçiciliği konusundaki süregelen tartışmalar göz önünde tutularak²⁸⁶ ve uluslararası terminolojiden de yararlanılarak, “sığınmacı”, “mülteci”,

²⁸¹ M.Murat Erdoğan, “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması”, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, Ankara 2014. s. 3; M. Murat Erdoğan başka eserlerinde “mülteci” kavramını da kullanmaktadır. Bkz: M. Murat Erdoğan, *Suriyeliler Barometresi 2019 Suriyeliler ile Uyum Çerçevesinde Yaşamın Çerçevesi*, Orion Kitapevi, Ankara 2020.

²⁸² Kemal Kirişçi, *Misafirliğin Ötesine Geçerken Türkiye'nin “Suriyeli Mülteciler” Sınırı*, (Çev. Sema Karaca), Brookings Enstitüsü & Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (Usak), 2014, s. 10.

²⁸³ European Civil Protection And Humanitarian Aid Operations, “Syria”, <https://ec.europa.eu/echo/node/323>, (02.01.2021).

²⁸⁴ “Latest Refugee Influx To Iraq Passes 10,000 Mark As Humanitarian Needs Mount In Syria”, <https://www.unhcr.org/news/briefing/2019/10/5db2b1644/latest-refugee-influx-iraq-passes-10000-mark-humanitarian-needs-mount-syria.html?query=syria>, (17.02.2021).

²⁸⁵ Hakan Bostan, “Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Uyum, Vatandaşlık ve İskân Sorunu”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4, 2, 2018, s. 51.

²⁸⁶ M. Murat Erdoğan, Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul..., s.3; M. Murat Erdoğan, *Suriyeliler Barometresi 2019...*, s. 2.

“Suriyeliler”, “geçici koruma” ve “göçmen” kavramları hukuki bağlamdan bağımsız şekilde yer yer kullanılacaktır.

Göç:

“Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçmesi veya bir devlet içinde yer değiştirmesidir. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenler dâhildir.”²⁸⁷

Temel anlamıyla fiziki coğrafyanın önemli bir konusu olan²⁸⁸ göç olgusu insanlık tarihi ile eş zamanlı bir kavramdır.²⁸⁹ Göç neden ve sonuçları açısından²⁹⁰ zaman ve mekân bağlamında kaynak, hedef ve transit ülkeler için ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel dönüşümlere kaynaklık etmektedir.²⁹¹ Savaş, afet, şiddet olayları, siyasi karışıklıklar ve çatışma ortamının neden olduğu göç hareketliliği toplumsal yapı üzerinde etkin rol oynamaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle birlikte yaşanan mekânsal, idari ve coğrafi değişiklik, göçmenlerin uzayan kalış süresi, sosyal ilişkide ortaya çıkan kültürel farklılıklar ve insan hareketliliğinin arka planında yer alan faktörler açısından çok boyutlu²⁹² ve karmaşık bir süreç halini alan göç, günümüzde tartışılan en önemli sorunlar arasındadır.²⁹³

Uluslararası Göç Örgütü’nün (IOM) 2020 Dünya Göç Raporu, dünyadaki göçmen sayısının 272 milyon olduğunu bu sayının ise dünya nüfusunun %3,5’ine denk geldiğini göstermektedir. Ayrıca daha önce yapılan çalışmalar bağlamında 2050

²⁸⁷ Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü, (Ed. Richard Perruchoud ile Jillyanne Redpath – Cross), 2. Baskı, No 31, s. 35-36.

²⁸⁸ David Bartram, Maritsa V. Poros ve Pierre Monforte, *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*, (Çev. İtir Ağabeyoğlu Tuncay), 1. Baskı, Hece Yayınları, İstanbul 2017, s. 13.

²⁸⁹ Serdar Sağlam, “Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*,5, 2006, s. 33-34.

²⁹⁰ Ahmet İçduygu ve İbrahim Sirkeci, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”, *75 Yılda Köylerden Kentlere*,Derleyen: Oya Baydar,1. Baskı, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 250.

²⁹¹ Abdurrahman Yılmaz, “Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri”, *Turkish Studies*, 9, 2, 2014, s. 1691.

²⁹² E. Deniz Ela Özcan, “Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *İş ve Hayat*, 2, 4, 2016, s. 186.

²⁹³ Mim Sertaç Tümtaş ve Cem Ergun, “Göçün Toplumsal ve Mekânsal Yapı Üzerindeki Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21, 4, 2016, s. 1347.

yılı için öngörülen göçmen sayısının 230 milyon olacağı bunun da dünya nüfusunun %2,6'sını oluşturacağıydı. Oysa ki 2020 verileriyle birlikte bu tahminlerin üzerine 30 yıl öncesinden çıkıldığı bilinmektedir. Ekonomik sebeplerden bağımsız olarak şiddet, çatışma, savaş ve doğal afetler nedeniyle ülkesini terk edenlerin sayısı ise toplam 41,3 milyona ulaşmıştır.²⁹⁴

Günümüzde modern zamanların belirgin özelliklerinden kabul edilen göç olgusuna doğal bir sürecin yansıması olarak değil kontrol edilmesi ve yönetilmesi gereken bir süreç olarak yaklaşılmakta ve küresel siyasi söylemin de ana temaları arasında yerini almaktadır. 1988-2000 yılları arasında on iki Avrupa ülkesinde göçmenler ile ilgili yapılan araştırmalarda yerel halkların göçmen karşıtı bir pozisyona sahip olduklarını hatta etnik şiddette artışlar olduğunu göstermektedir. Bu anlamda etkileri bakımından göç özellikle politik ve ekonomik değerler açısından modern dünyanın şekillenmesinde ve günümüzü anlamada önemli bir rol oynamaktadır.²⁹⁵ Göç, çok sayıda konuyu kapsayan, oldukça geniş ve çok yönlü bir alandır.²⁹⁶

Göçmen (Migrant):

“Uluslararası ölçekte, evrensel olarak kabul edilmiş bir ‘göçmen’ tanımı bulunmamaktadır. Göçmen terimi genellikle, bireyin göç etme kararını, zorlayıcı dış faktörlerin müdahalesi olmaksızın kendi özgür iradesiyle ve ‘kişisel uygunluk’ sebepleriyle aldığı tüm durumları kapsar şekilde anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu ifade, maddi ve sosyal koşullarını iyileştirmek ve kendileri ve ailelerine ilişkin beklentilerini geliştirmek amacıyla başka bir ülkeye veya bölgeye hareket eden kişiler ve aile fertleri için geçerli kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler göçmeni, sebepleri, gönüllü olup olmaması, göç yolları, düzenli veya düzensiz olması fark etmeksizin yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden bir birey olarak tanımlar.”²⁹⁷

Türk hukukunda göçmen tanımı şöyle yapılmıştır;

²⁹⁴ IOM (2020),“World Migration Report 2020”, International Organization for Migration”, <https://www.iom.int/wmr/world-migration-report-2020>,(17.06.2020).

²⁹⁵ Eureka Henrich and Julian M. Simpson, “From the Margins of History to the Political Mainstream: Putting Migration History Centre Stage”, *History, Historians And The Immigration Debate*, (eds. Eureka Henrich and Julian M. Simpson), Palgrave Macmillan, *Company Springer Nature*, Switzerland AG 2019, pp.16-20.

²⁹⁶ Göran Rystad, “Immigration History and the Future of International Migration”,IMR Volume xxvi, No.4, 1992, pp.1168., <https://doi.org/10.1177%2F019791839202600405>, (7.11.2020).

²⁹⁷ Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Göç Terimleri Sözlüğü, 2. Baskı, No 31, s.37.

*Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye'ye gelip bu kanun gereğince kabul olunanlardır.*²⁹⁸

Kültürel etkileşimin en temel öğeleri arasında yer alan göç; göçmen ve yerleşik halk arasındaki ilişkiyi sosyo-ekonomik dinamikler, inanç ve davranış kalıpları, psikolojik tutum²⁹⁹ ve siyasi anlayış bağlamında yeniden şekillendirir.³⁰⁰ Göçmen kişinin cinsiyeti, yaşı, eğitim ve kültür seviyesi, inanç pratikleri, ekonomik durumu ve politik tercihi göç ettiği ülkede sosyal uyumunu etkilemektedir.³⁰¹

Göçmen kavramı, II. Dünya Savaşı sonrasında üretim ve tüketimin siyasi kültürden ve göç politikalarından bağımsız olarak şekillendiği bir ortamda *yasa dışılıkla* birlikte anlaşılan bir durum olmuştur.³⁰² Ancak, göçmenler ekonomik başarı, güç motivasyonu, aileye karşı bağımsızlık yani bir tür merkezîyet duygusu gibi başat psikolojik faktörlerin etkisinde kalarak gerçek bir göç davranışı üretirler.³⁰³

Göçmenlik, ülkeler arası ekonomik transfer, çifte vatandaşlık, ulusötesi aile, kendinden sonraki kuşaklara yeni bir kimlik kazandırma gibi sosyo-kültürel ve kurumsal dönüşümlere kaynaklık etmektedir.³⁰⁴ Smith (2003), göçmeni potansiyel küreselci ve güçlü bir ulusötesi kişi olarak görmektedir.³⁰⁵ Göçmen hareketliliği

²⁹⁸ 5543 sayılı İskân Kanunu Madde 3(1d) (2006, 26 Eylül). Resmî Gazete (Sayı: 26301), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/09/20060926-1.htm>, (12.09.2020).

²⁹⁹ Süleyman Ekici ve Gökhan Tuncel, "Göç ve İnsan", *Birey ve Toplum*, 5, 9, 2015, s. 11.

³⁰⁰ Mîm Sertaç Tümtaş ve Cem Ergun, a.g.m., s. 1352.

³⁰¹ Buket Akıncı, Ahmet Nergiz ve Ercan Gedik, "Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul", *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1, 2, 2015, s. 75.

³⁰² Nicholas P. De Genova, "Migrant "Illegality" and Deportability in Everyday Life", *Annual Review of Anthropology*, Vol. 31, 2002, pp. 419., <https://www.jstor.org/stable/4132887?origin=JSTOR-pdf>, (14.09.2020).

³⁰³ Bonka S. Boneva and Irene Hanson Frieze, "Toward a Concept of a Migrant Personality", *Journal of Social Issues*, Vol. 57, No. 3, 2001, pp. 479., <https://spssi.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/0022-4537.00224>, (14.09.2020).

³⁰⁴ Steven Vertovec, "Migrant Transnationalism and Modes of Transformation", *International Migration Review*, Volume 38, Number 3, 2004, pp.970., <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1747-7379.2004.tb00226.x>, (14.09.2020).

³⁰⁵ Robert C. Smith, "Migrant Membership as an Instituted Process: Transnationalization, the State and the Extra-territorial Conduct of Mexican Politics", *International Migration Review*, Volume 37, Number 2, 2003, pp.328., <https://journals.sagepub.com/doi/10.1111/j.1747-7379.2003.tb00140.x>, (14.09.2020).

ülkeler arasında siyasi kurumlar üzerinden karşılıklı bir iletişimin oluşmasına da katkı sağlamaktadır.³⁰⁶

T. Faist (2000), ulusötesi kavramına içerik olarak çok kültürlülük, ulusal sınırların aşınması, asimilasyon ve vatandaşlık konularını eklemektedir. Ulusötesi vatandaşlığı ise küreselleşme olgusundan hareketle sınırlardaki sürekli geçişlilik, azınlık hakları, sermaye, göçmenler ve ülkeler arasındaki ekonomik ve sosyal etkileşimler gibi unsurlar üzerinden okumaktadır. Uluslararası göçlerin ise, ulusüstü toplumsal alanlar yarattığını iddia etmektedir.³⁰⁷

Sığınmacı (Asylum Seeker):

“Zulüm veya ciddi zarardan korunmak amacıyla, kendi ülkesi dışında bir ülkede güvenlik arayışında olan ve ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde mültecilik statüsüne ilişkin yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen kişi. Olumsuz bir karar çıkması sonucunda bu kişiler ülkeyi terk etmek zorundadırlar ve eğer kendilerine insani ya da diğer gerekçeler temelinde ülkede kalma izni verilmemişse, bu kişiler ülkede düzensiz veya kanuna aykırı bir durumda bulunan herhangi bir yabancı gibi sınır dışı edilebilirler.”³⁰⁸

Türk hukuk sisteminde sığınmacı şeklinde genel bir hukuk içeriği yoktur.³⁰⁹

Uluslararası mülteci hukukunda geçici bir durumu ifade eden sığınmacı kavramı 1967 tarihinde taraf devletler ve sığınmacı hukuku ile ilgili düzenlemelerin yapıldığı “Birleşmiş Milletler Ülkesel Sığınma Bildirisi” adlı çalışmada yer almıştır.³¹⁰

Ulus kimlikli devletlerin kendi egemenlik sahalarını kontrol etme çabası, sınırlarının aşınımını engellemesi ve güvenlik kaygıları sebebiyle göç hareketlerine

³⁰⁶ Rainer Bauböck, “Towards a Political Theory of Migrant Transnationalism”, *International Migration Review*, Volume 37 Number 3, 2003, pp. 702., <https://journals.sagepub.com/doi/metrics/10.1111/j.1747-7379.2003.tb00155.x>, (14.09.2020).

³⁰⁷ Thomas Faist, “Transnationalization In International Migration: Implications For The Study Of Citizenship And Culture”, *Ethnic and Racial Studies*, 23, 2, 2000, pp. 190-194., <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/014198700329024>, (23.09.2020).

³⁰⁸ Uluslararası Göç Örgütü (IOM), *Göç Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, No 31, s. 74.

³⁰⁹ Hakan Bostan, a.g.e., s. 50.

³¹⁰ Aytül Uzun, “Günümüzün Sosyal ve Ekonomik Sorunu Olan Suriyelilerin Mülteci ve Ekonomi Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi”, *Ankara Baroso Dergisi*, 1, 2015, s. 110.

sınırlamalar getirerek sığınmacıların insan/göçmen kaçakçılığıyla karşı karşıya kalmasına neden olabilmektedir.³¹¹

Spicer (2008), İngiltere'deki sığınmacılar üzerine yaptığı araştırmada, mahalle, semt, okul, işyeri gibi sosyal ağların kurulduğu alanlarda sığınmacıların, dışlanma, yalnızlık, yoksulluk, sağlık ve barınma gibi sosyal hizmetlere erişimde aksaklıklar, medyada kötü imaj ile etiketlenme ve dil problemi gibi sorunlar yaşadığını ve bunun kendilerinde depresyon ve toplumsal izolasyona yol açtığını düşünmektedir.³¹²

Uluslararası kamu hukukunun ve insan haklarının bir parçası olan³¹³ uluslararası mülteci hukuku bir mülteciyi savaş, şiddet veya zulüm korkusuyla uluslararası hukukun temelinde de yer alan sığınma talebinde bulunan kimse olarak tanımlanmaktadır. BMMYK tarafından 1951 yılında Cenevre'de kabul edilen Mültecilerin Hukuku Statüsüne İlişkin Sözleşme'sine taraf devletler, sığınma (iltica) başvurusunu onayladıkları kişileri mülteci statüsünde kabul ederler.³¹⁴

Esas itibariyle bir tür mültecilik tanıımı yapmayı amaç edinmeyen, ancak bu hukuki durumdan kaynaklanan hak ve yetkileri açıklamaya çalışan³¹⁵ 1951 Cenevre Sözleşmesi 33. maddesi "geri gönderilmeme" ilkesi şöyle açıklanmıştır;

*"Hiçbir Sözleşmeciler Devlet, sığınan bir kimseyi ne yolla olursa olsun, ırkı, dini, uyrukluluğu, özel bir toplumsal grup üyeliği ya da siyasal görüşünden ötürü yaşam ve özgürlüğünün tehdit altında bulunduğu ülkelere sınır dışı edemez ya da geri veremez."*³¹⁶

³¹¹ Başak Kale, "Nüfus Hareketleri ve Göç", *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Derleyen: Ali Balcı ve Şaban Kardaş, 8. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2018, s. 606.

³¹² Neil Spicer, "Places of Exclusion and Inclusion: Asylum-Seeker and Refugee Experiences of Neighbourhoods in the UK", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Volume 34, Number 3, 2008, pp. 493., <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13691830701880350>, (14.09.2020).

³¹³ James C. Simeo (ed.), *The Unhcr And The Supervision Of International Refugee Law*, 1st edition, Cambridge University Press, New York (USA) 2013, pp. 4.

³¹⁴ Aimee Chin and Kalena E.Cortes, "The Refugee/Asylum Seeker", *Handbook of the Economics of International Migration*, Volume 1A, 2015, pp. 586., <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780444537645000128?via%3Dihub>, (15.09.2020)

³¹⁵ Michelle Foster, *International Refugee Law and Socio-Economic Rights*, 1st Edition, Cambridge University Press, UK 2007, s. 47.

³¹⁶ 1951 tarihli "Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi", <http://www.goc.gov.tr/files/files/ltec%20B1ler%20B1nhukuk%20B1statusune%20B1%20%20B1sk%-C4%B1nsozlesme.pdf>, (07.06.2020).

Yukarıdaki maddeye göre 2011 sonrası iç savaş nedeniyle Türkiye'ye sığınan Suriyeliler için devletler hukukuna referans oluşturan uluslararası hukukun jus cogens kuralı³¹⁷ (herkes için bağlayıcı-erga omnes)³¹⁸ ışığında ve uluslararası hukuk ile insan hakları hukukun insan güvenliği açısından ortak noktada bulunduğu geri gönderilmeme (non-refoulement) ilkesi benimsenmiştir.³¹⁹

Mülteci (Refugee):

“Irki, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi.”³²⁰

Türk hukukunda mülteci kavramı yukarıdaki tanımlamaya benzer şekilde kullanılmaktadır; fakat, “Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle” ifadesi merkezde yer almaktadır.³²¹ Ayrıca, “Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar nedeniyle” gelen kimseler için yeni bir düzenlemeye girilerek “**Şartlı Mülteci**” kavramı geliştirilmiştir. Bu kimselerin üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye’de yaşamalarına izin verilmektedir.³²²

Mülteciler gittikleri ülkede öncelikle sığınmacı olarak kabul edilirler. Mülteci statüsü kazanabilmeleri için yasalar çerçevesinde yaptıkları başvurunun kabul edilmesi gerekir. Uluslararası hukuk açısından mülteci, göçmenlerden daha güçlü haklara sahip olabilmektedir.³²³

14 Haziran 1934 tarih ve 2510 Sayılı İskân Kanunu Türkiye’deki sığınmacı, mülteci ve göçmenlerle ilgili ilk siyasi belgedir. Türkiye’nin daha sonra iç

³¹⁷ Malcolm N. Shaw, *Uluslararası Hukuk*, (Çev. İbrahim Kaya), Tuba Bilimler Akademisi, 1. Baskı, İstanbul 2018, s. 87.

³¹⁸ İrem Karakoç, “Uluslararası Hukukta Emredici Kural (Jus Cogens=Peremptory Norms) Olgusuna Tarihsel Bir Yaklaşım”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8,1, 2006, s. 93.

³¹⁹ Ferhat Uslu ve Ali Özdemir, “Yaşama Hakkı Bağlamında Denizlerde “Geri Gönderilmeme (Non-Refoulement) İlkesi”, *Ombudsman Akademik Dergisi*, 3(6), 2017,s. 53; “Geçici Koruma Yönetmeliği Geri Gönderme Yasağı Madde 6”, <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/gecicikorumayonetmeliği.pdf>, (16.09.2020).

³²⁰ Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Göç Terimleri Sözlüğü, 2. Baskı, No 31, s.65.

³²¹ 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) Madde 61 (2013, 4 Nisan), Resmî Gazete (Sayı: 28615),<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, (12.09.2020).

³²² 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) Madde 62 (2013, 4 Nisan), Resmî Gazete (Sayı: 28615), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, (12.09.2020).

³²³ Oliver Bakewell, “Göç Kuramında Yapı ve Fail Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1, 2, 2015, s. 190.

hukukta göç ile ilgili düzenlemelerin yapılmasına katkı sağlayacak³²⁴ 1951, 1961 ve 1967 Mültecilerin Hukuku Statüsüne İlişkin Sözleşmesi bağlamında “coğrafi tahdit” ile sadece Avrupa’dan gelenlere mültecilik statüsünü vereceğini kabul etmiştir.³²⁵

II. Dünya Savaşı öncesinde devletler muhalif unsurları koruyacak ve hukuki tanınmayı sağlayacağı endişesiyle mültecilik kurumuna destek vermemeleri sebebiyle mültecilik uluslararası düzeyde etkinliği sınırlı kalan ve üzerinde çok durulmayan bir kavram olmuştur. Bu anlamda evrensel bir mülteci tanımı yapılamamış ve ilgili tanımlamalar Rus Mülteciler İçin Yüksek Komiserlik Ofisi (1920), Uluslararası Nansen Mülteciler Ofisi (1930) ve Almanya’dan Gelen Mülteciler İçin Yüksek Komiserlik (1933) gibi belirli gruplara yönelik koruma programları bağlamında ele alınmıştır.³²⁶

II. Dünya Savaşı ile birlikte dünya genelinde yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik dönüşümler aracılığıyla uluslararası bir konu haline alan³²⁷ mültecilik veya göçmenlik her ülkenin kendi iç siyasi ve hukuksal retoriğinde farklı biçimlerde tanımlanabilen kavramlardır. Sığınmacı, mülteci olarak uluslararası koruma talebinde bulunmuş fakat bu konuda bir resmiyet kazanamamış kimse iken mülteci uluslararası korumaya sahip ve başvurusu araştırılan kişiyi temsil etmektedir.³²⁸ Bu anlamda mülteci bir hukuksal durumu işaret ediyorken daha az imkân ve hak tanınan sığınmacı ise fiili bir durumu belirtir.³²⁹

Mültecilerin yoğunlukta yaşadığı her bölgede özellikle Avrupa’da sığınmacı tartışmaları sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerin etkisiyle 1995’li yıllardan sonra söylem düzeyinde önemli dönüşümler yaşadı. “Suçlulaştırma” retoriği bağlamında mültecilerin güvenlik birimlerinin etnik saldırısı ve şiddetiyle karşı karşıya kaldıkları

³²⁴ Erhan Örselli ve Veysel Babahanoğlu, “Türkiye’nin Göç Yönetimi ve Göç Politikalarının Gelişimi: Bir Kamu Politikası Analizi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, 43, 2016, s. 2066-2067.

³²⁵ Faruk Sönmezoğlu, Hakan Güneş ve Erhan Keleşoğlu, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, 7. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2017, s. 150-51.

³²⁶ Elif Uzun, “Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BMMYK’nın Yapısı, Görevleri ve Uluslararası Mülteci Hukukunun Gelişimindeki Yeri”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 2016, s. 63-64.

³²⁷ M. Murat Erdoğan, Suriyeli Mülteciler..., s. 6.

³²⁸ Mustafa Öztürk, A. İ. Burak Dur ve A. Kemal Nurdoğan, “Türkiye’nin Mülteci Sorunu ve Suriye Krizinin Mülteci Sorununa Etkileri”, *İş ve Hayat Dergisi*, 2 (4), 2017, s. 220.

³²⁹ Ayselin Yıldız, “Göç ve Entegrasyon Politikalarında Vatandaşlık”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 2017, s. 43.

bunun ise toplumsal düzeyde kabul görmemelerine ve sosyal hayatta sert çatışmalara neden olduğu ifade edilmektedir.³³⁰

G. Hugo (1996) çevresel etkilerin yol açacağı olumsuz koşulların sonucunda zorunlu göçe maruz kalacak insanların nesnel rasyonalite ve hayatta kalma stratejisi bakımından mülteci statüsünden yararlanmaları gerektiğini düşünmekte ve mültecilik tanımına çevresel afetler ilkesi konulması gerektiğini savunmaktadır. Çevresel etkilerin salgın ve depremler gibi doğal afetler, nükleer sızıntı ve enerji kesintileri gibi teknolojik afetler, sürgün ve aşırılık gibi siyasi afetler, ormansızlaşma ve nüfus fazlalığı gibi ekonomik afetler, fanatizm ve aforoz gibi sosyal afetlerden oluştuğunu belirtmektedir.³³¹

İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun 24 Temmuz 2019 tarihinde katıldığı özel bir Tv programında yaptığı açıklamada Türkiye'de hukuki olarak "mülteci" statüsüne sahip kişi sayısını 29 olarak vermiştir.³³² UNHCR'nin 2020 Mart ayında açıkladığı rapora göre Türkiye'de bulunan sığınmacı ve mülteci sayısı 330 bindir.³³³

Geçici Koruma (Temporary Protection):

*"Çatışma veya yaygın şiddet ortamlarından kitlesel olarak kaçıp gelen kişilere öncesinde bireysel statü belirleme işlemine tabi tutulmaksızın Devlet tarafından geçici koruma sağlama konusunda geliştirilen düzenleme."*³³⁴

Türk hukukunda ise bu kavram benzer ortak yönlere sahip olsa da kitlesel olarak Türk sınırlarına yığılan veya sınırlarını geçen yabancıları ifade etmek için kullanılmaktadır.³³⁵ YUKK 91 maddesi gereğince 2011 sonrası uluslararası koruma bulmak amacıyla yaşadıkları savaş ortamından kaçarak Türkiye'ye gelen fakat

³³⁰ Evren Balta, "Güvencesizlik, Mültecilik", *Helsinki Yurttaşlar Derneği Saha Dergisi*, 2, 1, 2016, s. 4.

³³¹ Graeme Hugo, "Environmental Concerns and International Migration", *International Migration Review* 30, 1, 1996, pp. 105-112., <https://doi.org/10.1177/019791839603000110>, (24.09.2020).

³³² <https://www.youtube.com/watch?v=RSzHgMMIkxw>, (07.01.2021)

³³³ UNHCR Turkey, March Operational Update: <https://www.unhcr.org/tr/wpcontent/uploads/sites/14/2020/05/UNHCR-Turkey-Operational-Update-March-2020.pdf>, (09.01.2021).

³³⁴ Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Göç Terimleri Sözlüğü, 2. Baskı, No 31, s.33.

³³⁵ 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) Madde 91 (2013, 4 Nisan), Resmî Gazete (Sayı: 28615), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, (12.09.2020).

uluslararası koruma mevzuatının uygulanmadığı³³⁶ Suriyeliler statü olarak bu kapsam altında yer almaktadır. Bu madde kapsamında bu kişiler için barınma, sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal yardım, tercüman ve geri gönderme yasağı gibi hizmetler sağlanmaktadır.³³⁷

Türk hukuk sisteminde “geçici koruma” kavramı şöyle tanımlanmaktadır;

“28/4/2011 tarihinden itibaren Suriye Arap Cumhuriyeti’nde meydana gelen olaylar sebebiyle geçici koruma amacıyla Suriye Arap Cumhuriyeti’nden kitlesel veya bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları ile vatansızlar ve mülteciler, uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş olsalar dahi geçici koruma altına alınırlar. Geçici korumanın uygulandığı süre içinde, bireysel uluslararası koruma başvuruları işleme konulmaz.”³³⁸

Kitlesel akının varlığı, göç uygulamalarındaki sınırlılıklar, bireysel başvuruları değerlendirme yönünde yaşanan aksaklıklar “geçici koruma” durumunun unsurları arasında yer almaktadır.³³⁹

Krizlerin ortaya çıkışıyla birlikte kişinin ya da bir kitlenin göç etmek isteği halinde hedef ülkenin onurlu ve insan haklarına uygun bir sosyal hayatın oluşmasını sağlamak, savaşın yarattığı psikolojik, sosyolojik ve ekonomik zararı hafifletme amacı taşıyan ve her türlü istismarı ortadan kaldırmaya yönelik siyasi tutum bir geçici koruma biçimidir.³⁴⁰

İlk olarak 1990’lı yıllarda ön plana çıkan ve sonrasında Kosovalı mülteciler için kullanılan³⁴¹ geçici koruma rejimleri, hükümetlerin göçmenler için sınırlı koruma sağlayarak geri dönüşü kolaylaştırmak ve kalıcılığı desteklediği için de toplumsal uyum süreçleri ile ilgili ılımlı politikalar belirlemek istemediği bir

³³⁶ “Geçici Koruma Yönetmeliği Madde 7”, <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/gecicikorumayonetmeli.pdf>, (16.09.2020).

³³⁷ “Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler”, <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>, (13.09.2020).; “Geçici Korumanın Unsurları”, <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumanin-unsurlari>, (16.09.2020).; Geçici Koruma Yönetmeliği Ve Getirdiği Yenilikler”, https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/gk_yon_getirdigi_yenilikler.pdf, (16.09.2020).

³³⁸ Geçici Koruma Yönetmeliği, (Geçici 1. Maddesi).

³³⁹ Esra Yılmaz Eren, “Geçici Koruma Statüsü ve Türkiye’deki Suriyelilere Sağlanan Hizmetlere İlişkin Bir Değerlendirme”, *Middle East Journal of Refugee Studies*, 1, 2, 2016, s.115.

³⁴⁰ Ayhan Kaya ve Aysun Kırac, “İstanbul’daki Suriyeli Mültecilere İlişkin Zarar Görebilirlik Değerlendirme Raporu”, Nisan 2016, İstanbul, Hayata Destek Derneği.

³⁴¹ Joan Fitzpatrick, “Temporary Protection of Refugees: Elements of a Formalized Regime”, *The American Journal of International Law*, Vol. 94, No. 2, 2000, pp.279., <https://www.jstor.org/stable/2555293>, (17.09.2020).

durumdur.³⁴² Türkiye’de geçici koruma statüsünden Suriyeliler, Filistinliler ve vatansız kimseler yararlanmaktadır.³⁴³

İkincil Koruma:

“Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir.”³⁴⁴

Ülke içi çatışma ortamı ya da ülkeler arası savaş hali, nükleer, kimyasal, tabii veya çevresel felaketler, işsizlik, siyasi belirsizlik ve yönetim boşluğu, temel gıdaya erişimde yaşanan sorunlar, güvenlik problemi ve daha iyi hayat standartlarına sahip olma psikolojisi uluslararası göçün en temel faktörleri arasında yer almaktadır.³⁴⁵ Uluslararası göç, ulus-devlet anlayışının belirleyici unsurları arasında yer alan ulusal kimlik, ulusal sınır gibi modern döneme ait dinamikler üzerinden okunan bir kavramdır.³⁴⁶ BM’nin 2016 yılında imzaladığı “*Göçmenler ve Mülteciler için New York Deklarasyonu*” göçün küresel politika konuları arasında yer aldığını göstermektedir.³⁴⁷ Bir uluslararası göç kategorisinde değerlendirilmesi

³⁴² Kim Rygiel, Feyzi Baban ve Suzan İlcan, “The Syrian Refugee Crisis: The Eu-Turkey ‘Deal’ And Temporary Protection”, *Global Social Policy* 2016, Vol. 16(3), pp. 317, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1468018116666153?journalCode=gspa#articleCitationDownloadContainer>, (16.09.2020).

³⁴³ Meltem İneli Ciger, “Implications of the New Turkish Law on Foreigners and International Protection and Regulation no. 29153 on Temporary Protection for Syrians Seeking Protection in Turkey”, *Oxford Monitor of Forced Migration*, Vol. 4, No. 2, 2015, pp. 28., https://www.academia.edu/11424240/Implications_of_the_New_Turkish_Law_on_Foreigners_and_International_Protection_for_Syrians_seeking_protection_in_Turkey?auto=download, (16.09.2020).

³⁴⁴ 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) Madde 63 (2013, 4 Nisan), Resmî Gazete (Sayı: 28615), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, (12.09.2020).

³⁴⁵ Başat Kale, a.g.m., s. 607.

³⁴⁶ David Bartram ve vd., a.g.e., s. 18-19.

³⁴⁷ “11. Kalkınma Raporu (2019-2023) Özel İhtisas Komisyon Raporu: Dış Göç Politikası”, T.C Kalkınma Bakanlığı, Ankara, 2018, s. Yönetici Özeti, <https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/DisGocPolitikas%c4%b1OzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf>, (14.09.2020)

mümkün olan Suriye göçü, bugün Avrupa'nın açık sınırlar sistemini tartışılır hale getirmiştir.³⁴⁸

Küresel ölçekte gerçekleşen her türlü göç hareketi, göç alan ve göç veren ülkelerin ulusal egemenlik ve güvenliğini ilgilendiren bir konu olmuştur. Ayrıca uluslararası ilişkilerde ekonomik, siyasi, insani, güvenlik, kalkınmaya yönelik politik gündemi çok yönlü dinamikleriyle etkileyen sınır ötesi bir olguya dönüşmüştür.³⁴⁹

Küreselleşmeye bağlı olarak bir endüstri halini almış olan uluslararası göç, göçmen ağlarının büyümesi, iletişim araçlarındaki modern teknolojiler, ulaşım yollarının ve araçlarının gelişmesi, artan ekonomik ve sosyal eşitsizlikler, işgücü piyasalarının sektörel bölünmesi, göçmenlere tanınan yeni haklar ve küresel istihdam krizleri gibi birçok faktörün etkisi altında dönüşümler yaşamaktadır.³⁵⁰

2. ULUSLARARASI GÖÇ VE TEORİLER

Uluslararası göç kavramı insanların iş ve eğitim fırsatları, sığınma ve mültecilik talebi, aile birleşimi ve evlilik gibi toplumsal, siyasi ve ekonomik nedenlerle yaşadıkları ülkenin sınırlarını aşarak gittikleri ülkede uzunca bir müddet yerleşmelerini ve yaşamalarını ifade etmektedir. Uluslararası göç tanımı; *“kişilerin geçici veya daimi olarak başka ülkeye yerleşmek üzere menşe ülkelerinden veya mutad olarak ikamet ettikleri ülkeden ayrılmaları, dolayısıyla, uluslararası bir sınırın geçilmesi”* şeklinde yapılmaktadır.³⁵¹

Tarihin her döneminde yaşanan göç faaliyetleri nedenleri ve sonuçları dolayısıyla oluşturduğu siyasi ortam ve sosyo-ekonomik etkiler ile uluslararası bir gündem oluşturma gücüne sahip olmuştur. 20.-21. yüzyıllar arasında gerçekleşen nüfus hareketlerine bakıldığında göçün bütün dünyayı etkilediği görülmektedir.

³⁴⁸ Caroline Nagel and Paul Boyle, “Migration”, *International Encyclopedia of Human Geography*, 2nd edition, Volume 9, UK 2020, Elsevier Ltd., pp. 81.

³⁴⁹ Fulya Memişoğlu ve Celil Yiğit, “Uluslararası Göç ve Kalkınma: Teori ve Güncel Meseleler”, *Yıldız Social Science Review*, 5, 1, 2019, s. 40.

³⁵⁰ Khalid Koser, *International Migration A Very Short Introduction*, First Edition, Oxford Unversty Press, NY USA 2007, pp. 30-38.

³⁵¹ Richard Perruchoud vevd., a.g.e., s. 88.

Soğuk savaşın bitimiyle birlikte yaşanan dönem için “göçler çağı” ifadesi literatürde yerini almıştır.³⁵² Buna karşın Hein De Haas (2005) göçler çağı ifadesinin bir mit olduğunu, 20. ve 21. yüzyılları kapsayacak şekilde kullanılmasının gerçeği yansıtmadığını ve 19. yüzyılda da dünya nüfusunun bugüne benzer şekilde yaklaşık %3’ünün göçmen olduğunu söylemektedir.³⁵³

1960’lı yıllardan itibaren büyük bir ivme kazanan uluslararası göç Latin Amerika, Afrika ve Asya’dan hareketle en büyük etkisini ABD, Kanada ve Avustralya’da gösterdi. Günümüzde tüm endüstrileşmiş ülkeler bir açıdan çok farklı etnisiteye sahip yapılardan meydana gelmektedir.

21.yüzyılda uluslararası göç, sosyoloji, ekonomi, din, hukuk, psikoloji, nüfus ve coğrafya, siyaset ve uluslararası ilişkiler gibi birçok akademik disiplinin ilgi duyduğu bir kavram olmuştur. Bu anlamda göç olgusuna bütüncül bir yaklaşım konunun daha iyi anlaşılmasını sağlar.³⁵⁴

Göç teorileri, Sosyoloji kavramları ışığında itme-çekme faktörleri, neoklasik mikro ekonomik ve sosyal teorilerde olduğu gibi bireylerin kararları, hedefleri ve beklentilerini inceleyen *mikro düzey*; ekonomik kavramlar bağlamında ağ, kümülatif nedensellik, kurumsal ve yeni ekonomik iş gücü teorileri gibi göçmen grupları arasındaki aile bağlarını, sosyal ağları ve etkileşimi inceleyen *orta(mezo) düzey*; neoklasik makro ekonomi, dünya sistemleri ve ikili iş gücü piyasası gibi ülkelerin ekonomik yapılarını inceleyen *makro düzeyde* olmak üzere seviye ölçeğinde üçe ayrılmaktadır.³⁵⁵

Bu ana başlık altında uluslararası göç teorileri, özellikleri ve Suriye’deki nüfus hareketlerini açıklama potansiyelleri üzerinde durulacaktır.

Neoklasik Ekonomik Teori:

³⁵² Stephen Castles ve Mark J. Miller, *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (Çev. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 45.

³⁵³ Hein De Haas, “International Migration, Remittances And Development: Myths And Facts”, *Third World Quarterly*, 26,8, 2005, pp. 1270., <https://doi.org/10.1080/01436590500336757>, (25.09.2020).

³⁵⁴ A.A.I.N. Wickramasinghe and Wijitapure Wimalaratana, “International Migration And Migration Theories”, *Social Affairs: A Journal for the Social Sciences*, Vol.1, No.5, 2016, pp. 27., [http://socialaffairsjournal.com/Archive/Fall_2016/2.International%20Migration%20and%20Migration%20Theories_A.A.I.N.Wickramasinghe_W.%20Wimalaratane_SAJ%201\(5\).pdf](http://socialaffairsjournal.com/Archive/Fall_2016/2.International%20Migration%20and%20Migration%20Theories_A.A.I.N.Wickramasinghe_W.%20Wimalaratane_SAJ%201(5).pdf), (23.09.2020).

³⁵⁵ A.A.I.N. Wickramasinghe and Wijitapure Wimalaratana, a.g.m., s. 17-18.

Ucuz iş gücü, küresel piyasaların ve hükümetlerin emek arzı, bölgelerden kaynaklı maaş farklılıkları ve yüksek vasıflı işçilerin refah arayışı gibi makro etkiler ile bireylerin tercihleri, sermaye özellikleri, yüksek kazanç hedefi, dil, kültür, yönetim, piyasa ve psikolojik unsurlar gibi mikro etkiler uluslararası göçü tetikleyen temel faktörlerdir.³⁵⁶

Ravenstein 1885 yılında dünyada ve özellikle İngiltere'nin birçok bölgesinde yaşanan iç göçler ile ilgili yaptığı araştırma ışığında yazdığı "The Laws of Migration" adlı makalesinde, kısa mesafeyi, ekonomik kazancı, büyük ticaret ve sanayi merkezlerini göçün evrensel ilkeleri olarak kabul etmektedir.³⁵⁷ 1889 yılındaki aynı isimli bir farklı makalesinde ise göç süreçlerinin bireyler açısından "kayıp-kazanç" bağlamında ele alındığını düşünmektedir.³⁵⁸

Lee 1966 yılında yazdığı ve göçü nedensel olarak tartıştığı "A Theory Of Migration" adlı makalesinde, bireyin göç kararının, kaynak ve hedef ülkelerdeki farklılıklar ve aradaki fiziki mesafe, yasalar, ekonomik özellikler, teknoloji ve sosyo-kültürel engeller gibi sayısız itme ve çekme faktörlerinin etkisi altında şekillendiğini belirtmektedir.³⁵⁹

İtme faktörleri; politik baskı, düşük yaşam standartları, nüfus yoğunlaşması, istikrarsız siyasi ortam ve ekonomik eşitsizlikler iken çekme faktörleri; emek arzına yoğun talep, demokratik değerler, siyasi özgürlükler, refah ortamları, daha iyi koşullarda yaşama imkânı gibi içerikleri kapsamaktadır.³⁶⁰

İtme-çekme faktörlerinin analiz birimlerinden hareketle iç göç ve uluslararası nüfus hareketlerinin temel dinamiklerine yoğunlaşarak genel bir göç teorisi üzerine çalışmalar yapan W. Petersen (1958) beş göç türünden söz etmektedir.

³⁵⁶ Douglas S. Massey, Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino and J. Edward Taylor, "Theories of International Migration: A Review and Appraisal", *Population and Development Review*, Vol. 19, No.3 (Sep., 1993), pp. 433-436, <https://www.jstor.org/stable/2938462?origin=JSTOR-pdf>, (16.09.2020).

³⁵⁷ E. G. Ravenstein, "The Laws of Migration", *Journal of the Statistical Society of London*, Vol. 48, No. 2 (Jun., 1885), pp. 198-199., <http://www.jstor.org/stable/2979181?origin=JSTOR-pdf>, (17.09.2020).

³⁵⁸ E. G. Ravenstein, "The Laws of Migration", *Journal of the Statistical Society of London*, Vol. 52, No. 2 (Jun., 1889), pp.245., <http://www.jstor.org/stable/2979333?origin=JSTOR-pdf>, (17.09.2020).

³⁵⁹ Everett S. Lee, "A Theory Of Migration", *Demography*, 3(1), pp. 47-50, 1996, <https://link.springer.com/article/10.2307/2060063>, (17.09.2020).

³⁶⁰ Filiz Göktuna Yaylacı (Ed.), *Kuramsal Ve Uygulama Boyutları İle Türkiye'de Sığınmacı, Mülteci Ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetler*, Transnational Press London, London 2019, s. 20-22.

Bu göç türleri; insanın tabiat ile ilişkisini düzenleyen çevresel şartların oluşturduğu baskıdan dolayı temel fizyolojik ihtiyaçları karşılayacak araçların bulunmamasından kaynaklanan *ilkel göç*; baskıcı devletlerin ya da rejimlerin sosyal aygıtları kullanarak yabancıya karşı geliştirdikleri sert politikalar sonucunda bireylerin göç etme kararı verdikleri *zorunlu göç*; baskıcı devletlerin bireylerin göç etme isteklerine bakmaksızın belirli bir politika ve sert uygulamalarla insanları yerlerinden ayırma durumu *yapılandırılmış/yönlendirilmiş göç*; herhangi bir baskıcı unsurun müdahil olmadığı bir sosyal ortamda yaşayan bireylerin tamamen göç isteklerinden kaynaklanan *serbest göç*; teknolojik gelişmeler, bireylerin göç motivasyonu, rahat ve güvenilir ulaşım araçlarının artışı sonucunda kolektif bir tutum halini alan göç kültürünün oluşması ise *kitlesel göçü* ifade etmektedir.³⁶¹

G.J. Borjas (1989) bireylerdeki daha iyi ekonomik fırsatlar ve refah arayışının, uluslararası alandaki ücret farklılıklarının, siyasi koşulların, göç ve uyum politikalarının bir göç piyasasının oluşmasına neden olduğunu savunmaktadır. Ona göre göç bir insan ticaretidir; insanlar, devletler ve işgücü piyasaları finansal ve hukuki açıdan getirisi yüksek maliyeti düşük olduğunda göçü desteklemektedir. Beyin göçünü ise bireylerin faydayı maksimize etmesinden kaynaklandığını düşünmektedir. Göçmenlerin yerel halktan daha düşük gelire sahip olmasını ülkelerin yanlış göçmen seçimlerinden kaynakladığını savunmaktadır. Ekonomik ve politik şartlar değiştikçe ekonomi teorilerinin de güncelleneceğini bu anlamda evrensel bir yasanın olmadığını ifade etmektedir. Kâr maksimize eden firmaların rekabetçi bir pazar oluşturması ve yerli ücretlerin düşüşünü ise göçmenlerin ev sahibi ülkelerin ekonomisi üzerindeki etkilerine bağlamaktadır.³⁶²

İç savaştan ötürü ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan ve bir açıdan zorunlu göçün öznelere haline gelen Suriyeliler'in Türkiye'yi tercih edişlerinde yakın sınırların/mesafenin, göç politikalarının, kültürel yapıların ve ekonomik kazancın önemli birer etken olduğu vurgulanmalıdır.³⁶³

³⁶¹ William Petersen, "A General Typology of Migration", *American Sociological Review*, Vol. 23, No. 3, 1958, pp. 256-266., <https://www.jstor.org/stable/2089239>, (01.10.2020).

³⁶² George J. Borjas, *Ibid.*, pp. 457-485.

³⁶³ Celal İnce, a.g.m., s. 2585.

Hein De Haas (2005) serbest dolaşıma izin veren göç politikalarının döngüsel göçü desteklediği bunun ise göç kontrolünü artırdığını ve göçmenlerin kendi ülkelerinin kalkınmasına katkı sağlayacağını düşünmektedir.³⁶⁴

Yeni ekonomik kuramları, iktidarların hane halklarına dair belirledikleri gelir dağılım politikalarını, iş gücü piyasalarındaki kontrollü denetimi, küresel piyasalardaki dengesizlik ve eşitsizlik gibi faktörleri uluslararası göçün temel dinamikleri olarak kabul etmektedirler.³⁶⁵

Bu model ülkeler arasındaki ekonomik farklılığın/eşitsizliğin uluslararası göç ile bir denge oluşturduğunu kabul etmektedir.³⁶⁶ Richard H. Adams JR. ve John Page (2005) tarafından 71 gelişmekte olan ülkenin göç akışları üzerine yaptıkları bir araştırma, uluslararası göçün ve buna bağlı olarak işçi dövizlerinin gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun seviyesini, derinliğini ve şiddetini önemli ölçüde azalttığını göstermektedir. Ortalama olarak, bir ülkenin nüfusunda uluslararası göçmenlerin payındaki %10'luk bir artış, kişi başına günde 1 ABD dolarından daha az gelire yaşayan insanların payında %2,1'lik bir düşüşe yol açacağı sonucuna varmaktadırlar. Aynı çalışma önemli bir dış finansman kaynağı olan havaleler yoluyla göçmen dövizlerdeki %10'luk bir artışın yoksulluk oranında %3,5'luk bir azalışı sağlayacağını göstermektedir.³⁶⁷

Dünya Sağlık Örgütü verilerinden hareketle piyasaların liberalleşmesi ile birlikte uluslararası göçün olumsuz yönlerine dikkat çekmek için Christoph Aluttis, Tewabech Bishaw ve Martina W. Fran (2013) tarafından yapılan ortak bir araştırma, profesyonel sağlık çalışanlarının yüksek gelir elde etmek, kariyer fırsatları gibi çeşitli finansal, mesleki, politik, sosyal ve kişisel faktörler aracılığıyla göç ettiklerini bunun ise Afrika ve Asya gibi göçmen kaynak ülkeler açısından ekonomik ve sosyal sorunlar çıkardığını göstermektedir. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, Afrika dünya

³⁶⁴ Hein De Haas, Ibid., p. 1282.

³⁶⁵ Myron Weiner, "Security, Stability, and International Migration", *International Security*, Vol. 17, No. 3 (Winter, 1992-1993), pp. 94-96, <http://www.jstor.org/stable/2539131?origin=JSTOR-pdf>, 16.09.2020).

³⁶⁶ Yasemin Akis Kalaylıoğlu, "Uluslararası Göç Bağlamında Bourdieu'nun Kavramları: Ankara'da Yaşayan İranlılar Örneği", *Kent Araştırmaları Dergisi*, 14, 2014, s. 186.

³⁶⁷ Richard H. Adams Jr. and John Page, "Do International Migration and Remittances Reduce Poverty in Developing Countries?", *World Development*, Vol. 33, No. 10, 2005, pp. 1645-1669., <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2005.05.004>, (25.09.2020).

nüfusunun yalnızca %10' una sahip olmasına rağmen, küresel hastalık yükünün %25'ini taşıyor. Afrika ülkelerinin sağlık iş gücünün %70'ini kaybettiği tahmin edilmektedir. Yaklaşık 65.000 Afrika doğumlu doktor ve 70.000 Afrika doğumlu profesyonel hemşirenin denizaşırı ülkelerde çalıştığı ifade edilmektedir. Afrika kıtasındaki bu sağlık çalışanı eksikliği, kalifiye personelin göçü nedeniyle sağlık hizmetlerinin bir gecede ortadan kaybolduğu topluluklar için tam anlamıyla hayatı tehdit eden durumlar yaratabilir. Sağlık sektöründeki insan gücünü kaybetmekle kalmayıp aynı zamanda eğitim ve öğretime yönelik mali yatırımlarını da etkin bir şekilde kaybettikleri iddia edilmiştir.³⁶⁸

Dünyadaki sağlık sistemlerinin temelini oluşturan doktorların küresel göç etkileşiminde yer almaları çokça görülen bir olaydır. Örneğin ABD'de 220.000 yabancı uyruklu doktor çalışmaktadır. Bu anlamda birçok ülke beyin göçü kategorisinde kabul edilecek şekilde önemli sayıda doktor ihraç etmektedir. Hindistan, Pakistan, Romanya ve Rusya gibi ülkeler önemli sayıda doktor ihraç ederken ABD, İngiltere, Fransa, İrlanda ve Almanya gibi ülkeler ise en fazla yabancı uyruklu doktor çalıştırmaktadır.³⁶⁹

Bölünmüş İşgücü Piyasası Teorisi:

Piore (1979) göç olgusunu, donanımlı, iyi eğitim almış bireylerin çalıştığı sermaye yoğun sektörler/işler ile daha düşük maaşlarda çalışan, iş akdi feshi riski sürekli olan niteliksiz, vasıfsız göçmen işçilerin çalıştığı emek yoğun sektörler/işler şeklinde iki kısımda ele almaktadır.³⁷⁰

Çok farklı iş kollarında üretim sağlayabilme teknolojisine sahip gelişmiş iş gücü piyasaları, yapısal durumları gereği emek gücü transferine sürekli ihtiyaç duymaktadır.³⁷¹ Bu emek gücü transferi küresel aktörlerin çıkara dayalı rasyonel

³⁶⁸ Christoph Aluttis, Tewabech Bishaw ve Martina W. Fran, "The Workforce For Health In A Globalized Context Global Shortages And İnternational Migration", *Journal Global Health Action*, Volume 7, 1, 2014, pp. 1-6., <https://doi.org/10.3402/gha.v7.23611>, (25.09.2020).

³⁶⁹ Julian M. Simpson, "Migrant Doctors and the 'Frontiers of Medicine' in Westernised Healthcare Systems", *History, Historians And The Immigration Debate*, (Eds. Eureka Henrich and Julian M. Simpson), Palgrave Macmillan, *Company Springer Nature*, Switzerland AG 2019, pp.174-177.

³⁷⁰ Michael J. Piore, *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*, Cambridge University Press, New York (USA) 1979, pp. 15., <http://library.lol/main/385AC4C9CAE2DD6D657602895C282AB2>, (17.09.2020).

³⁷¹ Başak Kale, a.g.m., s. 606.

kararları, demografik eğilimler, emek-sermaye bağılılığı ve göçmenlerin mesleki hiyerarşiye dönük motivasyonları bağlamında yaşanan bir süreçtir.³⁷²

Bu model küresel nüfus hareketlerini modern sanayi toplumları bağlamında ele almakta ve göçü yüksek sermaye sahibi ülkelerin piyasalarında ihtiyaç duyulan iş gücü eksikliğinden kaynaklandığını iddia etmektedir.³⁷³ Örneğin 1914'ten itibaren güçlenen Alman sanayisinin emek arzını karşılayan iki milyon göçmen işçinin olduğu bilinmektedir.³⁷⁴

Piore (1979), ABD-Meksika arasındaki göç hareketliliği üzerinden bir karşılaştırma yaparak sanayi ülkeleri olan Amerika, Fransa ve Almanya'daki yerli işçilerin bazı iş kollarını beğenmemesi sonucunda sermaye sahiplerinin emek talebi doğrultusunda kalıcı bir göç akışı oluşturduğunu bunun ise daha kötü çalışma koşullarına sahip ikincil sektörleri beslediğini düşünmektedir.³⁷⁵

Piore (1979), göç politikalarının ana konusunun yerliler ile göçmenler arasındaki rekabete dayalı iş koşulları ve ücret farklılıkları olduğunu savunur. Göç ile ekonomik kalkınma arasında kaynak ve hedef ülkeler açısından güçlü bir bağlantı olduğunu düşünmektedir.³⁷⁶ Hein De Haas (2005), göç edenlerin nadiren fakirler olmasını, bireylerin yoksulluk ve fakirlikten ötürü göç ettiği varsayımını temelsiz kıldığını savunmakta, bu anlamda mutlak yoksulluktan ziyade, kalkınma fırsatlarının küresel eşitsizliği biçiminde ortaya çıkan göreceli yoksullukla birleşen belirli bir sosyo-ekonomik gelişme düzeyinin, göçün en önemli nedeni olduğunu savunmaktadır.³⁷⁷

Türkiye'deki Suriyeliler'in tarım, inşaat ve tekstil gibi emek yoğun/ikincil sektörde çalıştıkları düşünüldüğünde³⁷⁸ teorinin *motivasyon* kriterinin bu kitlesel göçü tam olarak açıklayamadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu kitlenin Türkiye ve göç

³⁷² Douglas S. Massey and etc., Ibid., pp. 440-442.

³⁷³ Nermin Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, 1.Baskı, İstanbul Bilgi üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002, s. 10.

³⁷⁴ Hamza Ateş ve Öznur Yavuz, "(G)öçmen (Ö)tekileştirme ve (Ç)ok Kültürlülük", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22, Göç Özel Sayısı, 2017, s.1288.

³⁷⁵ Michael J. Piore, Ibid., pp. 1-16.

³⁷⁶ Michael J. Piore, Ibid., pp. 86-137.

³⁷⁷ Hein De Haas, Ibid., p. 1271.

³⁷⁸ Aslı Şahankaya Adar, "Türkiye'de Yeni Prekarya Suriyeli İşgücü mü?", *Çalışma ve Toplum*, 56, 1, 2018, s. 25.

ettikleri diğer ülkelerde ucuz iş gücünü oluşturması ve ikincil sektörde kayıt dışı çalıştırılmaları teorisinin açıklayıcı gücünü ortaya koymaktadır.

Dünya Sistemleri Teorisi:

Birçok sosyal bilimci, Immanuel Wallerstein'in (1974) *dünya sistemleri kuramı* adlı çalışmasından yararlanarak yoğunluğunu artıran kapitalist ilişkiler bağlamında dünya pazarlarının gelişmesini uluslararası göçün en temel nedeni olarak görmektedir.³⁷⁹

Bu teori kapitalist ekonomik sistemin gün geçtikçe Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Japonya'daki ana merkezlerden koptuğunu, bunun bütün dünya halklarını uluslararası sermaye akışının demografik unsuru haline getirdiğini, böylece çevre ülkelerdeki iş gücü, toprak ve hammaddenin dünya piyasalarının kontrolü altına gireceğini ve mülkiyet sorunu yaşayan küçük yerel üreticilerin bu denklemde daha iyi koşullarda hayatlarına devam etmek için göç etme zorunda kaldığını iddia etmektedir.³⁸⁰

Bu anlamda daha çok serbest dolaşıma izin veren göçmen politikaları, göçmenleri gönderen ve alan toplumların gelişimine katkı sağlayabilir. Yurt dışında eğitim görmüş ve bazı ülkelerde çalıştıktan sonra ülkelerine geri dönen göçmenler, iç politik reform kararlarında ve demokratikleşmede önemli rol oynamışlardır. Bu durum, göçün kalkınma etkilerinin işçi dövizleri ve yatırımlarla sınırlı olmadığı, aynı zamanda önemli bir sosyo-politik boyutu da içerdiğini göstermektedir.³⁸¹

Uluslararası göç, dünya sisteminin kurucu bir unsurudur,³⁸² ve sosyolojik olarak özellikle Avrupa'da sömürgeci bir kimliğin izlerini taşımaktadır.³⁸³ Bu model, kapital ekonomik modeller sisteminin yerleşik olduğu merkez ülkelerin bağımlı ve gelişmemiş çevre ülkelerden göç alacağını savunmaktadır.³⁸⁴

³⁷⁹ Douglas S. Massey and etc., *Ibid.*, p. 445.

³⁸⁰ Nermin Abadan-Unat, a.g.e., s. 15.

³⁸¹ Hein De Haas, *Ibid.*, pp. 1278-79.

³⁸² İbrahim Sirkeci ve Filiz Göktuna Yaylacı, a.g.m., s. 25.

³⁸³ Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein, *İrkUlusSınıf*, (Çev. Nazlı Ökten), 3. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul 2000, s. 30.

³⁸⁴ Savaş Çağlayan, "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 17, 2006, s. 79.

2008’de yaşanan ve bütün dünyayı etkileyen finans krizinin sonrasında küresel kapitalist sistemi besleyen silah satışlarının yoğunlukta yapıldığı bölgelerin başında Ortadoğu’nun geldiği bilinmektedir. Ayrıca Suriye’nin iç dinamikleri kargaşaya ve sert çatışmalara yol açmıştır. Bu açıdan teori, göçün nedenlerine yoğunlaşmakta ve nüfus hareketlerini açıklama konusunda başarılı olduğu kabul edilmektedir.³⁸⁵

Göç Sistemleri Teorisi:

Dünya genelinde kaynak ve hedef ülkeler arasında kurulu küresel bir göç sistemi vardır.³⁸⁶ Ülkeler arası politik ve ekonomik etmenler ve sosyo-kültürel değerler sistemin ayakta kalmasını sağlayan temel unsurlardır.³⁸⁷ Örneğin, I. Dünya Savaşı’nda Türkiye ile Almanya arasında kurulan ikili ilişkiler ve ittifak veya Fransa ile Batı Afrika ülkeleri arasındaki tarihsel ilişki³⁸⁸ tarihsel olarak bir göç sisteminin kurulmasını kolaylaştırmıştır.³⁸⁹

Yukarıda verilen örneklerle de anlaşılacağı üzere göç sistemi teorisi, insan hareketliliğinin sebepleri arasında ekonomik kaygıların, ülkeler arası tarihsel bağların, sosyal ve kültürel değerlerin önemli ve birbirinden farklı etmenler olduğu fakat göç olgusu tartışmalarında birer temel etken olarak düşünülmesi gerektiğini savunur.³⁹⁰ Bu model göçü, küresel düzeydeki yapılar gibi makro ölçütler ile bireyin kararları, sosyal ağlar ve inançlar gibi mikro ölçütler üzerinden okumaya çalışır.³⁹¹

T. Faist, ağ ve neoklasik ekonomik teorilerden yararlanarak göç sistemleri teorisini açıklarken devletler arasındaki kolonyal bağların, güvenlik ve ticaretin uluslararası göç hareketliliğinin yönünü belirlediğini, göçün zaman içinde bir süreklilik kazandığını ve bu yüzyılda güçlü bir şekilde hissedilen küresel ekonomik eşitsizliğin göçü tetiklediğini savunmaktadır.³⁹²

³⁸⁵ Celal İnce, a.g.m., s. 2599.

³⁸⁶ Nermin Abadan-Unat, a.g.e., s. 22.

³⁸⁷ İbrahim Sirkeci ve Filiz Göktuna Yaylacı, a.g.m., s. 28.

³⁸⁸ Savaş Çağlayan, a.g.m., s. 81.

³⁸⁹ Zeynep Aksoy, a.g.m., s. 296.

³⁹⁰ Douglas S. Massey and etc., Ibid., p. 454.

³⁹¹ Fuat Güllüpcinar, “Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 2017, s.77.

³⁹² Savaş Çağlayan, a.g.m., s. 82-83.

Ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal ve siyasi faktörler, iş gücü için yapılan ikili antlaşmalar, hükümet politikaları, göçmen havalelerin kontrolü ve göçmenlerin sosyal uyum süreçleri sosyal ağların göç sistemleri analizinin merkezi bileşenleri arasında yer almaktadır.³⁹³

Göç sistemleri teorisi, Türkiye'ye yönelik Suriye göçünün nedenleri arasında Türkiye'nin belirlediği göç politikası, Suriye'ye coğrafi yakınlığı gibi etmenlerle birlikte Türkiye ile Suriye arasındaki tarihi bağlar, ortak inanç, sosyo-kültürel benzerlikler gibi belirleyici temel faktörlerin de sayılması gerektiğini vurgulaması açısından teorinin göç olgusunu açıklamaya dönük bir potansiyel taşıdığı belirtilmelidir.³⁹⁴

Göçmen Ağları Teorisi:

Bu teori, uluslararası göçü, ortak kültürel payda, soydaşlık, aile birlikteliği, iletişim gibi faktörlerin göçmen ile potansiyel göçmenler arasında zaman ve mekân bağlamında gerçekleştiğini kabul etmektedir.³⁹⁵ Aile, arkadaşlık, dernekler, işçi bulma kurumları, insan kaçakçıları, seyahat acenteleri, festivaller ve toplumsal bağlar gibi sosyal ağların uluslararası göçü tetiklediği düşünülmektedir.³⁹⁶

Sosyal bir süreç halini alan göç hareketleri göçmenler arasındaki ekonomik ve politik bağlar aracılığıyla süreklilik kazanır. Göçmenler arasındaki bu karşılıklı etkileşimin yeni göçmenler için riskleri azalttığı ve fırsatlara erişimi özendirildiği varsayımından hareketle göçü desteklediği iddia edilmektedir.³⁹⁷

Özetle, bu teori göç etme niyeti taşıyan kimselerin kendilerinden önce göç etmiş yakınlarından ya da tanıdıklarından ulaşım, iş olanakları, sosyo-kültürel farklılıklar ya da benzerlikler gibi hedef ülke hakkında bilgi alarak göç etme

³⁹³ Monica Boyd, Ibid., p. 643.

³⁹⁴ Celal İnce, a.g.m., s. 2601.

³⁹⁵ Nermin Abadan-Unat, a.g.e., s. 18.

³⁹⁶ Monica Boyd, "Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas", *International Migration Review*, 23, 3, 1989, pp. 639. <https://doi.org/10.1177%2F019791838902300313>, (28.09.2020).

³⁹⁷ Fuat Güllüpinar, a.g.m., s. 74.

kararlarını olumlu yönde etkilediğini savunur.³⁹⁸ Örneğin, Almanya'ya ilk giden Türkler burada kurdukları sosyal ağlar ile daha sonraki göçü etkilemişlerdir.³⁹⁹

Stark ve Taylor'ın (1989) *göreceli yoksunluk* kavramı üzerinden Meksika'nın toplam hane sayısının 61 olduğu iki farklı köyünde yaşayan insanların ABD'ye göçünü inceledikleri araştırmalarında, hane halklarının net gelir beklentisi, bireylerin kararları ve aile içindeki döviz transferi gibi etmenler ile yeni göç popülasyonu oluşturdukları sonucuna varmışlardır.⁴⁰⁰

J. Carling ve K. Schewel (2017) tarafından yapılan on yıllık bir araştırma bireyin -istemli hareketlilik olarak tanımladığı- *göç isteğini*, fırsatlar, göç süreçleri, engeller ve sosyal ortamın bireyde oluşturduğu kapasite olarak tarif ettiği *yeteneğin* göç olgusu üzerinde etkisi olduğunu göstermektedir.⁴⁰¹

Suriyelilerin Türkiye'de kurdukları sosyal ağlar ve etkileşim ile geride kalanlarla kurdukları iletişim ve bağlar geride kalan Suriyelilerin Türkiye'ye göç etmelerinde etkili olduğu varsayıldığından teori göçü açıklamak noktasında önemini korumaktadır. Son olarak, ilk göçmen grupların gittikleri ülkede kurdukları kafeler, lokantalar, iş yerleri, dükkanlar, dernekler, hukuk büroları, alışveriş melkanları ve tıbbi merkezler şeklindeki yerlerin yeni gelen göçmenlerin sosyo-ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamaktadır.⁴⁰²

Kümülatif Nedensellik Teorisi:

Her göç kararının göç veren ve göç alan toplumu sosyo-ekonomik açıdan etkilediği düşünülmektedir. Bu model bazı iş kollarının göçmenler tarafından yapıldığını ve yerli halkın bu sektörlere sıcak bakmadığını kabul etmektedir. Örneğin otomotiv sektörü ABD'de yerli halkın temel iş kolları arasında sayılırken Avrupa'da göçmen mesleği olarak kabul görmektedir.⁴⁰³

³⁹⁸ Douglas S. Massey and etc., Ibid., p. 449.

³⁹⁹ Savaş Çağlayan, a.g.m., s. 87.

⁴⁰⁰ Oded Stark and J. E. Taylor, "Relative Deprivation and International Migration", *Demography*, Vol. 26, No.1, February 1989, pp. 1-14., <https://www.jstor.org/stable/2061490>, (21.09.2020).

⁴⁰¹ Jørgen Carling ve Kerlyn Schewel, "Revisiting Aspiration And Ability In International Migration", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27, pp. 959., <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1384146>, (29.09.2020).

⁴⁰² Celal İnce, a.g.m., s. 2604.

⁴⁰³ Nermin Abadan-Unat, a.g.e., s. 22.

Uluslararası göç gelişme ve kalkınmanın bir sonucu olarak görülmektedir. Bu anlamda siyasi kurumların pozitif tutumu, göçmen ağların gelişmesi ve emek sermayesinin dağılım biçimi göç kültürünün temel kaynakları arasında yer almaktadır.⁴⁰⁴

İç savaş sonrası Suriyeliler'in başta komşu ülkelere göç etmeleri ve sonrasında da üçüncü ülkelere gitmeleri geride kalan kimseler için bir göç kültürünün oluşmasına kaynaklık etmiştir. Bu anlamda Suriye'de özellikle vasıflı ve nitelikli göçmenler ilk göç eden gruplar arasında yer almaktadır.⁴⁰⁵

Uluslararası göçü açıklamak için ulus-devlet merkezli yeni görüşler de ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında yer alan devlet merkezli bakış açısı uluslararası göçün araştırılması sürecinde ulus-devlet/kimlik, vatandaşlık, egemenlik, demokratik değerler ve insan hakları gibi kavramları da yeniden tartışmaya açmıştır.⁴⁰⁶ Ayrıca bu teoride sosyo-ekonomik alanlarda, sağlıkta, eğitimde, temel hizmetlere ulaşımında aksaklıklar olduğunda ya da suç oranları yükseldiğinde bunun ülkedeki göçmen varlığından kaynaklı sorunlar olarak görme eğilimi vardır.⁴⁰⁷

Farklı bir bakış açısı sunan ve göçmenler üzerinde göçü anlamlandırmaya çalışan *Kurumsal Kurama* göre göç olgusu birtakım firmalar tarafından ekonomik amaçla yönlendirilerek bir göç endüstrisinin oluşmasına yol açmaktadır.⁴⁰⁸ Buna karşı sivil toplum kuruluşları ve özel organizasyonlar göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamak adına gönüllü şekilde hizmetler sunmaktadır.⁴⁰⁹ İnsan kaçakçılığı ya da bahsedilen göç endüstrisinin mağdurları olan kimseler için gittikleri ülkede hukuki, sosyal ve ekonomik anlamda yardımcı olmaktadır.⁴¹⁰ Avrupa Birliği üye ülkelerine gitmek isteyen Suriyeli sığınmacılar çeşitli engellemelerle karşılaşmaktadır. Bu durum karşısında göçmenler tehlikeli sayılabilecek hatta ölüme neden olacak çözüm yolları arayışına girerler. Bu süreçte rant sağlamak adına yol kesen bazı kişiler,

⁴⁰⁴ İbrahim Sirkeci ve Filiz Göktuna Yaylacı, a.g.m., s. 30.

⁴⁰⁵ Celal Ince, a.g.m., s. 2606.

⁴⁰⁶ Başak Kale, a.g.m., s. 607.

⁴⁰⁷ Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein, a.g.e., s. 274.

⁴⁰⁸ İbrahim Sirkeci ve Filiz Göktuna Yaylacı, a.g.m., s. 28.

⁴⁰⁹ Douglas S. Massey and etc., Ibid., p. 450.

⁴¹⁰ Nermin Abadan-Unat, a.g.e., s. 20-21.

gruplar ya da AB ülkelerine yerleştirmeyi vaat eden yapılar ortaya çıkarak göçü bir ticari faaliyet haline getirmektedir.⁴¹¹

Hein De Haas'ın (2005) göçmenleri kendi ülkelerinde kalmaya, geri dönmeye, dolaşımda kalmaya, sosyal ve ekonomik yatırımlar yapmaya teşvik edecek sosyal, ekonomik ve politik bir ortam oluşturmanın öneminden bahsederek göç ve kalkınma politikalarının anahtarı olarak gördüğü ve göç sorununa ilişkin bir çözüm olarak sunduğu göçmenlere yeniden göç hakkının tanındığı *döngüsel göç* kavramının önemli olduğu vurgulanmalıdır.⁴¹²

Şu ana kadar anlatılan göç teorileri, göçün belirli yönleri üzerinde durmakta ya da bu olguyu zaman ve mekân bağlamında değerlendirmektedir.⁴¹³ Bu anlamda küreselleşmenin etkisiyle birlikte sosyo-ekonomik süreçlerin dinamik yapısı bütüncül bir göç teorisinin varlığını tartışmaya açmıştır.⁴¹⁴ Bu yüzyılda gerçekleşen çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip kitlesel göç hareketlerinin kendine özgü olduğu⁴¹⁵ anlaşıldığından uluslararası göçün tek bir teori ile açıklanamayacağı kabul edilmektedir.⁴¹⁶

Bu açıdan göçü anlamlandırma çabası teorik bir sentezin gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır. Şüphesiz uluslararası göçü tetikleyen tek bir neden ya da kaynak yoktur. Sosyal ağlar, küresel boyuttaki iktisadi ve politik yapılar, piyasa şartları ve uluslararası ilişkiler göçü etkileyen temel faktörler arasında yer almaktadır. Örneğin, neoklasik, dünya sistemi, bölünmüş iş gücü piyasası ve yeni ekonomik modellerle göçün nedenlerini ve başlangıç motivasyonlarını, göçmen ağları, kümülatif, göç sistemleri ve kurumsal teorilerle de göç süreçleri incelenebilir.⁴¹⁷

G. Hugo (1996), Endonezya, Çin, Hindistan ve Afrika gibi ülkelere yola çıkarak çevresel afetlerin yıkıcı ekonomik etkilerinin bireylerde gelecekteki kazançlarının düşeceği kaygısına neden olduğunu ve olumsuz iklim şartlarının da

⁴¹¹ Celal İnce, a.g.m., s. 2604.

⁴¹² Hein De Haas, Ibid., pp. 1275-78.

⁴¹³ İbrahim Sirkeci ve Filiz Göktuna Yaylacı, a.g.m., s. 15.

⁴¹⁴ Fuat Güllüoğlu, a.g.m., s. 53.

⁴¹⁵ Savaş Çağlayan, a.g.m., s. 67.

⁴¹⁶ Zeynep Aksoy, a.g.m., s. 296.

⁴¹⁷ Oliver Bakawell, a.g.m., s. 193-194.

uluslararası göçü tetikleyen unsurlar arasında yer aldığını savunmaktadır.⁴¹⁸ M. Beine ve C. Parsons (2015) 1960-2000 yılları arasında birçok ülke verileri üzerinden çevresel faktörlerin göç ile ilişkisini araştırdıkları bir araştırma; sıcaklık, kuraklık, sel, deprem gibi afetlerin genelde mikro düzeyde kalarak iç göç ile sonuçlandığını, başta tarımsal faaliyetler olmak üzere ülkelerin ekonomik faaliyetlerini olumsuz etkilediğini, gelir dağılımını dengesizleştirdiğini, ücret farklılıklarını derinleştirdiğini ve büyük kentlerde nüfusun artmasına burada yaşayan imkan ve fırsatları iyi olan kentlilerin ise göç etme eğilimi gösterdikleri bunun da kısmen de olsa uluslararası göçü teşvik ettiğini ortaya çıkarmıştır. Yazarlar doğal afetlerin küresel göçe dolaylı etkisi olduğunu savunmakta iken salgın gibi hastalıkları ise göçün temel belirleyicileri arasında saymaktadır.⁴¹⁹

K. O'Reilly (2013), uluslararası göçün, küreselleşmenin etkisiyle birlikte göç süreçleri, rasyonel kararlar, varış noktaları, göçmen tipolojileri veya ülkeler arasındaki sosyal ve ekonomik sonuçlar açısından sürekli bir biçimde form değiştirdiğini bunun ise çağdaş toplumların bir özelliği haline geldiğini kabul etmektedir. Göç analizlerinde ise siyaset ve uluslararası ilişkiler, toplum ve nüfus bilimleri ve sanat gibi temel disiplinlerin katkı sağlayacağını düşünmektedir. Bu anlamda teorik bir sentez olarak *sosyal teoriyi* önermektedir.⁴²⁰

Göç teorileri arasında bazı karşıtlıkların da olduğu bilinmektedir. Örneğin, neoklasik bakış açısında bireylerin rasyonel karar ve tercihleri göç olgusunu açıklamada kilit kavramlar iken dünya sistemleri teorisi bu kavramlara aynı önemi atfetmez.⁴²¹

3. ULUSLARARASI GÖÇÜN TARİHİ

⁴¹⁸ G. Hugo, Ibid., p. 117.

⁴¹⁹ Michel Beine and Christopher Parsons, "Climatic Factors as Determinants of International Migration", *The Scandinavian Journal of Economics*, 117, 2,2015, pp. 723–767.,<https://doi.org/10.1111/sjoe.12098>,(30.09.2020).

⁴²⁰ Karen O'Reilly, "International Migration and Social Theory", *The Encyclopedia of Global Human Migration*, 2013, pp. 1-6.,
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781444351071.wbeghm307>, (22.09.2020)

⁴²¹ Oliver Bakawell, a.g.m., s. 194.

Her insan bir göçmen soyundan gelmektedir.⁴²² Dünya tarihi, her çağda dikkat çekici göç hikayeleri içerir. Bu anlamda göç dünya tarihinin merkezinde yer almaktadır.⁴²³ Örneğin Amerika'nın keşfi ile birlikte Avrupa'dan bu kıtaya iki milyon göçmen, Afrika'dan ise sekiz milyon köle getirildi.⁴²⁴ Bu anlamda uluslararası göç uzun bir tarihi arka plana sahip olsa da 21. yy ile birlikte küresel ölçekte güçlü bir gündem maddesi olmuştur. Ulus devletlerin ortaya çıkışı, devletler arası sınırların belirlenmesi ve vatandaşlık kavramının doğması göç kavramı üzerinde titizlikle durulması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. İlk göç hareketlerine bakıldığında Avrupa'nın yayılmacılığıyla birlikte kıta dışında organize ettiği kolonilerde gerçekleşen köle ticareti ile başladığı kabul edilmektedir. Afrika'dan Amerika kıtasına doğru gerçekleşen köle ticareti yanı sıra Avrupa'dan Kuzey ve Güney Amerika, Afrika ve Asya'ya, ardından Avustralya'ya büyük sayıda göç hareketi yaşanmıştır. Bu durum hem kaynak ülkeler hem de hedef ülkeler açısından nüfus özelliklerinde, sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarında, iç ve dış politik anlayışlarında ve siyasi kararlarında önemli dönüşümlerin yaşanmasına etki etmiştir.⁴²⁵

Göçün tarihi çeşitlidir ve geniş bir yelpazeyi kapsar, ancak çoğu araştırmada ilgi çeken beş ana alan söz konusudur. Birincisi, bazı araştırmalarda nüfus hareketlerinin ülkeler ve bölgeler açısından demografik sonuçları ön planda tutulmuştur; ikincisi, özellikle kırsal kesimlerde yaşayan insanların ekonomik kayıpları ve özel becerilere sahip kişiler tarafından yapılan göçlerin ekonomik sonuçlarıyla ilgili olarak göçün ülkelerdeki sosyal ve ekonomik sonuçları araştırılmıştır; üçüncüsü, göçmenler yeni bir ülkeye geldikçe ve göçmen diasporaları oluşturdukça ortaya çıkan asimilasyon süreçleri üzerine yapılan çalışmalardan gelmektedir; dördüncüsü, 20. yüzyılda Avrupa'da zulümden kaçan Yahudiler gibi özel zorluklar yaşayan göçmen gruplarına odaklanıyor; beşincisi, genellikle istenmeyen grupların göçünü önlemek, iyi ekonomik düzeye ve teknik becerilere

⁴²² Eureka Henrich and Julian M. Simpson, *Ibid.*, pp. 15.

⁴²³ Micheal H. Fisher, *Migration: A World History*, Oxford University Press, UK 2014, pp. xiii.

⁴²⁴ Patrick Manning, *Migration in World History*, Second edition, Routledge Taylor & Francis Group, NY(USA) 2013, pp. 13.

⁴²⁵ Nermin Abadan-Unat, a.g.e., s. 31.

sahip olanları çekmeyi amaçlayan ve ulusal devletler tarafından geliştirilen göç politikalarına odaklanmıştır.⁴²⁶

P. Manning (2013), tarımsal faaliyetlerin, ticaretin, büyük dil gruplarının gelişiminin, hastalıkların, inançların, teknolojinin ve yeni fikirlerin bölgeler arasındaki göç gibi tipik insan davranışları açısından genetik bir alışkanlığa dönüştüğünü düşünmektedir. Yaptığı araştırmalar sonucunda insanlık tarihindeki göç hareketlerini şöyle sıralamaktadır;

1. İlk İnsan Göçleri: 40.000 (MÖ)
2. Kuzey Yarımküre ve Amerika'da Yaşanan Göçler: 40.000-15.000 (M.Ö)
3. Tarımsal Faaliyetler Aracılığıyla Yaşanan Göçler: 15.000-5000 (M.Ö)
4. Ticari Faaliyetlerin Gelişimiyle Yaşanan Göçler: 3000 (M.Ö)-500 (M.S)
5. Klasik Ulaşım Araçlarıyla Hareket Türleri: Tekne, Atlı Araçlar, Yollar, Denizler Aracılığıyla İnanç, Felsefe ve Ekonomik Göçler: 500-1400 (M.S)
6. Okyanuslar Arası Göçler: 1400-1700 (M.S)
7. Sanayi ve İmparatorluklar İçin Emek Göçleri: 1700-1900 (M.S)
8. Şehirleşmeye Dayalı Göçler: 1900-2000 (M.S)⁴²⁷

Micheal H. Fisher (2014) ise "Migration: A World History" adlı eserinde göç ile ilgili alternatif bir tarihsel süreç önermektedir. Aşağıda da açıklanacağı üzere göç tarihini temelde beş başlık altında incelemektedir;

1. İlk İnsan Göçleri: 200.000 (M.Ö) - 600 (M.Ö): Hastalıklar, iklim değişiklikleri ve çevresel şartlar nedeniyle hareketli ve dinamik ilk topluluklar tarafından Afrika, Avrasya, Avusturalya ve Amerika'da çok dağınık gruplar halinde yapılan göçlerdir.⁴²⁸

2. Karıştırma ve Çatışma Göçleri: 600 (M.Ö) - 1450 (M.S): Ekonomik ve sosyal hareketliliğin gelişim gösterdiği bu dönemde inanç motivasyonlarıyla gerçekleşen göçler görülmektedir. Ayrıca geliştirilmiş ulaşım araçlarıyla savaş, keşif

⁴²⁶ Colin G. Pooley, Ibid., p. 23.

⁴²⁷ Patrick Manning, Ibid., pp. Contents.

⁴²⁸ Micheal H. Fisher, Ibid., pp. 1-28.

ve fetihler ile birlikte göçlerde artışlar yaşanmıştır. Çin ve Moğol Savaşları, Haçlı Seferleri ve Amerika'da yaşanan nüfus hareketleri göçleri etkilemiştir.⁴²⁹

3. Göçler Dünyayı Birbirine Bağlıyor: Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyet alanının gelişmesi (1450-1750), Hindistan'daki gelişmeler, Avrupa'daki Otuz Yıl Savaşları (1618-1648), Reform hareketleri, Westfalya Antlaşması (1648) ve Avrupa'nın Afrika, Amerika ve Asya'daki denizaşırı kolonizasyon politikası göçleri etkileyen temel süreçler arasında yer almaktadır. Fetihler, misyonerlik çalışmaları ve denizcilik ulaşımında yaşanan gelişmeler büyük çapta göçlere neden olmuştur. İngiliz gemileriyle taşınan köle grupları halen varlığını sürdürmekteydi. Avrupa sömürge imparatorlukları küresel göç alanlarını belirlemiştir. 1750 yılında dünya nüfusunun 1 milyardan az olduğu belirtilmektedir.⁴³⁰

4. Ulusal ve Uluslararası Göçler: 1750-1914: Fransız, İngiliz, Hollandalı ve Portekizli tüccarların Asya ve Afrika'daki faaliyetleri köle gruplarının artışına yol açmıştır. Büyüyen dünya ekonomisi ile Avrupa'dan ve Amerika'dan Hindistan'a, Brezilya'ya ve Afrika'ya doğru bir ticaret gelişim göstermiştir. Bu kaçınılmaz olarak göç faaliyetlerini de tetiklemiştir. Amerikan iç savaşı (1861-1865), Amerika-Meksika arasında nüfus hareketliliğine neden olmuştur. Ulus devletlerin oluşması ve sınırların belirginleşmesiyle birlikte göç konusu daha çok ön plana çıkmıştır. Bu uluslararası göç kavramının gelişmesine kaynaklık etmiştir. Uzun yıllar boyunca dünyanın bir çok yerinde sömürge imparatorlukları kuran Fransa ve İngiltere'nin Amerika, Asya, Avustralya, Hindistan ve Afrika'daki ticari, siyasi ve askeri faaliyetleri bu bölgelerdeki göçmen faaliyetlerine doğrudan etki etmiştir. 19. ve 20. yy'ların başlarında yaklaşık olarak 20 milyon Çinli çeşitli bölgelere göç etmiştir. Sanayi Devrimi ile birlikte büyüyen küresel ekonomik pazar, demiryolları, kara taşıtları ve buharlı gemilerin inşası büyük oranda kitlesel göçlerin yaşanmasına etki etmiştir. Bu devasa göç gruplarına karşılık ulus devletler sınırlarını belirlemeye ve göçmenleri kontrol altında tutmaya çalışmışlardır. 20. yüzyılın ilk on yılında, yaklaşık 1,5 milyon İtalyan işçi ve çiftçiler Arjantin ve Brezilya'ya göç etti. Yine

⁴²⁹ Micheal H. Fisher, *Ibid.*, pp. 28-50.

⁴³⁰ Micheal H. Fisher, *Ibid.*, pp. 50-75.

aynı tarihlerde 4,5 milyon Yahudi, Rusya'dan Kuzey Amerika'ya göç etti. Amerika Devrimi'nin liderlerinin neredeyse tamamı göçmen ailelerden gelmekteydi.⁴³¹

5. Küreselleşme Çağında Göçler: 1914'ten Günümüze: 20. yy'ın en temel özellikleri arasında yer alan dünya savaşları başta Avrupa, Asya ve Afrika'da olmak üzere farklı bölgelerde askeri görevlerde bulunmak için yaklaşık olarak 170 milyon insanın göç etmesine ve yerel halkın yerinden edilmesine yol açtı. Bu savaşlar yeni ulusal sınırların doğmasına ve halkların azınlık olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Bu durum haliyle kitlesel göçleri de derinden etkilemiştir. Bu süreçte Ortadoğu ve Balkan bölgelerinde de göçler oluşmaya başladı. 1994 Ruanda İç savaşında 2 milyon kişi göçmek etmek zorunda kaldı.⁴³²

Klasik Dönem (100.000 M.Ö- 450 M.S) boyunca yaşanan Ortadoğu toplumların ve özellikle Mısır'ın Grek topluluklarla ticaret yolları aracılığıyla iletişime geçmesi, Helenistik ve Hint kültürlerinin karşılaşması, Asya'da ortaya çıkan Budizm gibi inançların kültürel yolculukları, Yahudi diasporası, Hristiyanlığın yayılması⁴³³; Klasik Dönem Sonrası (450-1750) ticaretteki yenilikler, İslam'ın Asya, Afrika ve Avrupa'daki hızlı yayılışı, Asya dinlerinin gelişim göstermesi, Hristiyanlık inancının göçmen halklar aracılığıyla Avustralya, Yeni Zelanda ve Amerika'da güç kazanması, Afrika diasporası ve bilimsel faaliyetlerin yoğunlaşması⁴³⁴; Modern dönem (1750-...) iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesi, milliyetçilik ve ulus fikrinin ortaya çıkışı, Avrupalı güçlerin kolonizasyon faaliyetleri, Marksizm gibi ideolojilerin tanınırlığının artması, uluslararası sanatın gelişimi gibi tarihi gelişmeleri hareket eden kültürler olarak niteleyen Peter N. Stearns (2001), bu olayların aynı zamanda olağanüstü bir göç hareketliliğine neden olduğunu düşünmektedir.⁴³⁵

Uluslararası göç; etnik köken, dil, kültür, yaş, cinsiyet, meslekler, vb. ayırt edici özelliklere sahip topluluklarda savaş, kıtlık, zulüm veya diğer zorunluluklar açısından yaşanan nüfus hareketleri, göç tarihi çalışmalarında büyük bir öneme sahip

⁴³¹ Micheal H. Fisher, Ibid., pp. 75-103.

⁴³² Micheal H. Fisher, Ibid., pp. 103-127.

⁴³³ Peter N. Stearns, *Cultures in Motion*, Yale University Press, London 2001, pp. 8-43.

⁴³⁴ Peter N. Stearns, Ibid., pp. 46-73.

⁴³⁵ Peter N. Stearns, Ibid., pp. 76-111.

olmuştur.⁴³⁶ Göç tarihi de uluslararası göçün bugününü olduğu kadar geleceğini de anlamak için mutlak bir öneme sahiptir.⁴³⁷ Uzun mesafeli uluslararası göçün son beş yüz yılında temelde belirleyici olan üç faktör vardır; (i) istihdamın değişen coğrafi dağılımı, (ii) demografik dengesizlikler, bölgesel farklılıklardaki değişiklikler, (iii) ulus devletlerin eylem ve politikaları; savaş yapmak, belirli etnik grupları yerinden etmek veya yeniden yerleştirmek ve göçü kontrol etmek.⁴³⁸

18.-21. yüzyıllar arasında göçün geçirdiği evreler şöyle özetlenebilir;

Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali:

1500-1800 yılları arasında artarak gelişen ticari ilişkiler, küresel ekonomik büyüme ve kapitalizm altında birçok sömürgeleştirme faaliyetleri Avrupa'da yoğun göç hareketlerinin yaşanmasına kaynaklık etti. Bu süreçte yaklaşık olarak 10 milyon Afrikalı köle Amerika'ya taşındı.⁴³⁹ Sanayi devrimi ve Fransız ihtilali gibi iki önemli tarihsel sürecin gerçekleşmesi ile birlikte özgürlükler ve insan haklarının gelişimi demokratik değerlerin daha ileri bir noktaya ulaşmasını kolaylaştırmıştır. 1700-1850 yılları arasında gelişen dünya ekonomisi küresel boyutta çoğu zorunlu göç kategorisinde olmak üzere genel olarak çok farklı bölgelerde göçlerin hızla artmasına imkan tanıdı.⁴⁴⁰ Bununla birlikte Batı endüstrisinde ve sömürgelerinde emek gücüne olan talep köle ticaretinin yoğunluk kazanmasına etki etmiştir. Bu durum köle ticaretinin 19. yüzyılda yasaklanmasından sonra kolonilerde çalıştırılmak üzere Asya'dan sözleşmeli/senetli göçmenler getirilmesine kadar yoğun şekilde devam etmiştir. Sanayileşmiş ülkelerdeki emek gücü talebi karşılanamayınca hem nüfus yoğunluğunu artırmak hem de üretimdeki verimliliği yükseltmek için kaçınılmaz bir sonuç olarak Avrupa'dan kolonilere göçler başlamıştır.⁴⁴¹

⁴³⁶ Colin G. Pooley, *Mobility, Migration and Transport*. Springer Nature, Cham Switzerland 2017, pp. 22.

⁴³⁷ Göran Rystad, *Ibid.*, p. 1169.

⁴³⁸ Charles Tilly, "Migration in Modern European History" In *Human Migration: Patterns and Policies*. (Eds. W. H. McNeill and R. S. Adams), Bloomington and London: Indiana University Press. 1976, pp. 23-24.

⁴³⁹ D. S. Massey, "Patterns And Processes Of International Migration In The 21st Century. In *Conference on African Migration in Comparative Perspective, Johannesburg, South Africa*, Vol. 4, No. 7, 2003 June, p. 1.

⁴⁴⁰ Patrick Manning, *Ibid.*, pp. 246-268.

⁴⁴¹ Başak Kale, a.g.m., s. 610.

Ulus-devlet anlayışının güç kazanması, altın ve gümüşe hücum, madencilik faaliyetleri, vatandaşlık kavramlarının politik ve güçlü bir hukuk kaynağı olarak kullanılması ve sınırların askeri güçlerle kontrol altına alınması gibi gelişmeler uluslararası göç olgusunun siyasi yönünü etkilemiştir.⁴⁴² Dönemin temel özellikleri arasında; ulus-devlet anlayışının hâkim olduğu, küreselleşme ve buna bağlı iş göçü hareketinin yaşandığı, göçmenlerin sınırları kısmen de olsa aşındırması bunun sonucunda ise yabancı göçün ulusal güvenlik tehlikesi yarattığı anlayışının ivme kazanması gibi temel süreçler yer almaktadır.⁴⁴³

1860-1914 yılları arasında açık kapı politikaları bağlamında serbest göçe dayalı olarak farklı coğrafyalarda çeşitli nedenlerden ötürü yoğun göç faaliyetlerinin yaşandığı bilinmektedir.⁴⁴⁴ ABD'nin endüstriyel güç olarak yükselişi sonucunda dünyadaki durgun ekonomik bölgelerden ve Kuzey, Güney ve Doğu Avrupa'nın baskıcı siyasi rejimlerinden kaçan milyonlarca işçi, 1850 yılından başlayarak 1930'ların Büyük Buhran'ına kadar ABD'ye doğru bir göç hareketi içinde oldu.⁴⁴⁵

19. yüzyılın başlarında başlayan ve Avrupa'daki endüstriyel gelişmelerden güç alan kapitalizmin Yeni Dünya'daki eski kolonilere yayılmasıyla birlikte göç akınları büyük oranlara ulaştı. Sanayileşmenin bu erken döneminde yaklaşık 48 milyon göçmen daha iyi koşullarda yaşama ya da güvenlik nedeniyle Avrupa kıtasını terk etti. Bu hareketlilik Avrupa'nın sosyal, ekonomik ve demografik dönüşümünde önemli bir rol oynamıştır.⁴⁴⁶

I. ve II. Dünya Savaşları:

Birinci Dünya Savaşı'na kadar günümüzde olduğu gibi ülkeler arasındaki geçişliliğin temel şartları arasında yer alan pasaport ve vize gibi uygulamaların olmaması, kontrollü sınır denetimlerinin yapılmaması ve politik olarak insan gücüne

⁴⁴² Micheal H. Fisher, *Ibid.*, pp. 79.

⁴⁴³ Ahmet İçduygu, "Bir Siyaset ve Siyasa Alanı Olarak Uluslararası Göç: Son Yüzyılda Dünya ve Türkiye" *Türkiye'nin Uluslararası Göç politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, Mirekoç Proje Raporları 1, s. 50., 2014a, İstanbul.

⁴⁴⁴ Göran Rystad, *Ibid.*, p. 1172.

⁴⁴⁵ Khalid Koser, *Ibid.*, p. 3.

⁴⁴⁶ D. S. Massey, *Patterns and processes...*, p. 1.

dayalı ekonomiler olduğu için göçmen kotası gibi sınırlılıkların yaşanmaması ülkeler arasında yoğun nüfus hareketliliğine canlılık kazandırmıştır.⁴⁴⁷

Avrupa göçünü aniden durduran ve 40 yıllık sınırlı göç dönemine yol açan I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Avrupa kaynaklı büyük çaplı göç hareketleri sekteye uğradı. 1920'li yıllarda ABD ve Avrupa'daki iktisadi ve politik gelişmeler işgücü hareketlerini de olumsuz yönde etkiledi. 1929'de yaşanan Büyük Buhran da uluslararası göçün etkisini azalttı. 1900-1930 yılları arasında ABD'ye yıllık ortalama 621.000 göçmen girerken, bu rakam 1930'larda sadece 53.000'e, 1940'larda ise biraz daha düştü.⁴⁴⁸

Birinci Dünya Savaşı imparatorlukların çöküşüne sebep olmuştur. Bu durum homojen bir toplumsal yapı göstermeyen yeni devletlerin kurulmasına yol açmıştır. Bu devletler dönemin ayrılıkçı milliyetçilik akımının rüzgarıyla hareket ederek toplumdaki farklı etnisiteye ya da inanca sahip insanlardan kurtulmak için karar verdikleri zorunlu göç politikaları aracılığıyla tektipleşen toplumlar yaratmak istemeleri sonucunda kaçınılmaz olarak büyük çapta uluslararası göç hareketliliği oluşmuş ve yüzbinlerce insan yerinden edilmiştir. Yahudi, Yunan, Sırp, Bulgar, Macar, Polonyalı ve Türk kökenli insanlar kendileri için yeni bir vatan arayışı içinde olmuşlardır. Böylelikle mübadele politikaları 1920'li yılların en temel göç modelleri arasında yerini almıştır.⁴⁴⁹

Bu iki savaş arası dönemin temel özellikleri arasında; göçmenlerin ulusal sınırları aşındırmasında yaşanan yoğunluğa karşı ülkelerce kısıtlamaların getirilmesi, çatışma ve savaş ortamının yarattığı etnik kıyım, yeni kurulan ulusal kimlikli devletlerin oluşması, sınır kontrollerinde sıkı yönetim, asimilasyon yöntemleri ve göçmenlerin ulusal kimlikli devletler açısından tehlike oluşturduğu düşüncesinin yaygınlaşması gibi temel tarihsel koşullar yer alır.⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ D.S. Massey, "Göç Kuramlarında Kayıp Halka", (Çev. Deniz Eroğlu, Onur Unutulmaz, İbrahim Sirkeci), *Göç Dergisi*, 3, 2, 2016, s. 143-165.

⁴⁴⁸ D. S. Massey, *Patterns and Processes...*, p. 3.

⁴⁴⁹ Nermin Abadan-Unat, a.g.e., s. 32.

⁴⁵⁰ Ahmet İçduygu, *Bir Siyaset ve Siyasa Alanı...*, s. 50.

1914-1945 yılları arasında göç yönetimine dair ulus devletlerin politikaları doğrultusunda yaşanan sınır kontrolleri, göçmenlerin sayıca artışına karşı alınan güvenlik önlemleri ve yabancı kontrolünde sıkı denetimlerin olduğu bilinmektedir.⁴⁵¹

Asya ve Afrika'daki milliyetçi hareketler ve büyük yıkımlara yol açan İkinci Dünya Savaşı'nın İngilizler'in, Fransızlar'ın, Hollandalılar'ın, Japonlar'ın ve diğer ülkelerin sahip olduğu sömürge imparatorluklarını parçalaması dünyada yeni göç yollarının oluşmasına ve yoğun nüfus hareketlerine yol açmıştır.⁴⁵²

Her iki dünya savaşı, yalnızca mülteci ve yerinden edilmiş kişiler olarak milyonlarca sivil yerinden etmekle kalmadı, aynı zamanda evlerinden çok uzaktaki diğer ülkelerde savaşmak için gönderilen on milyonlarca askeri de kapsıyordu.⁴⁵³ İkinci dünya savaşı gibi topyekûn mücadele alanlarında şehirleri ve evleri yıkılan yaklaşık 90 milyon Avrupalı, 31 milyon Çinli ve 13 milyon Japon bir sosyal gerçeklik olarak sivil mülteci konumuna düştü.⁴⁵⁴

20. yy'ın ilk çeyreğinden başlamak üzere İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte göçü kontrol etmek ve güvenlik tedbirleri kapsamında toplumu tektipleştirme anlamı taşıyan "asimilasyon" kavramının yoğun şekilde kullanıldığı, ulus-devlet çerçevesinde etnik ve dinsel kimlik yapısına "uygun" göçmenlerin desteklendiği ve o ulus-kimliğe uymayan yabancıların da bir an önce asimile olmaları yönünde politik bir bakış açısının geliştiği bir dönemdir.⁴⁵⁵ Bu anlamda 1920'li yıllarda etnisiteye dayalı zorunlu nüfus hareketleri dünyanın birçok bölgesinde göç ve yerleştirme politikalarını belirleyen en temel kriterler arasında yer almıştır.⁴⁵⁶

Bütün dünyayı kasıp kavuran İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra harabe halini alan Avrupa'nın yeniden imarı ve gelişen sanayilerin ihtiyaçları doğrultusunda İtalya, İspanya, Yunanistan, Türkiye, Portekiz, Yugoslavya, Tunus, Cezayir ve Fas gibi yakın coğrafyalardan endüstride, altyapı çalışmalarında, makine sanayisinde ve hizmetler kolunda çalışmak üzere Batı ve ABD'ye göçmen işçi statüsünde büyük bir

⁴⁵¹ Göran Rystad, Ibid., p. 1172.

⁴⁵² Micheal H. Fisher, Ibid., pp. 110.

⁴⁵³ Leo Lucassen, Ibid., s.38.

⁴⁵⁴ Micheal H. Fisher, Ibid., pp. 106.

⁴⁵⁵ Ahmet İçduygu, Bir Siyaset ve Siyasa Alanı..., s. 66.

⁴⁵⁶ Kemal Kirişçi, "Eski ve Yeni Göç Modelleri ile Türkiye'nin Ulusal Kimliği", *Türk(iye) Kültürleri İçinde*, (Der. Gönül Putlar-Tahire Erman), *Tetragon Yayınları*, Ankara 2005, s. 85.

insan hareketliliği yaşanmıştır. Bu göç genelde sanayisi güçlü olan Almanya, Hollanda, Avusturya, Belçika, Fransa, İsveç ve İsviçre gibi ülkelere doğru gerçekleşmiştir. 1961 yılında Türkiye ile Almanya arasında yapılan ikili anlaşmaların ardından çok sayıda Türk vatandaşı Almanya'ya göç etmiştir. Bu süreç 1970'de patlak veren petrol krizine kadar devam etmiştir. Bu kritik politik süreçte ve özellikle Batı ekonomilerinin durgunlaşması sonrasında göçmen işçi alımlarında bir azalma yaşanmıştır. Ayrıca göçmen işçiler çalıştıkları ülkede kazandıkların dövizleri ülkelerine göndermiş ve bu da kaynak ülke açısından ekonomik yarar sağlamıştır.⁴⁵⁷

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte 1970'li yıllara kadar olan süreçte *asimilasyon* uygulamaları yerini *entegrasyon* süreçlerine bırakmıştır. Bu dönemde farklı kimlikte insanların toplumsal değerler açısından ortak bir noktada buluşarak kültürel özgünlüklerini koruyabileceği ve özgürlüklerini yaşayabileceğine olan inancın belirginleşmeye başladığı söylenebilir.⁴⁵⁸

20. yüzyılın göç olgusu ile ilgili en temel sonuçları arasında diasporalar, farklı bölgelerden kaynaklı mülteci akınları, kitlesel göçler, endüstrileşmeyle birlikte artan emek göçü ve kentleşmeye bağlı nüfus hareketliliği yer almaktadır.⁴⁵⁹

Soğuk Savaş Arası Dönem:

Bu tarihsel süreç ile birlikte uluslararası göç yapısal değişimlere uğrayarak daha karmaşık ve çok boyutlu bir tartışma biçimini almıştır. Dönem sonrasında yaşanan başta ekonomik parametreler olmak üzere küresel ölçekteki hareketlilik iş göçünde kaynak ya da transit ülkeleri de değiştirmiştir. Bu anlamda Türkiye, Yunanistan, İtalya ve İspanya yeni göç merkezleri olarak kabul edilebilir. Bu yeni göç akınlarının Avrupa'nın ekonomik gelişimine önemli derecede katkı sağladığı vurgulanmalıdır.⁴⁶⁰ Ulaşım imkanlarının günden güne iyileşmesi, ucuzlaması ve teknolojik yenilikler gibi faktörler göçte sayısal bir yükselişi sağladığı kabul edilmektedir. Klasik iş göçü olarak kabul edilen göç olgusu bu dönüşümlerin ardından ve dünyanın bazı bölgelerinde yaşanan siyasi istikrarsızlık, ekonomik

⁴⁵⁷ Başak Kale, a.g.m., s. 610.

⁴⁵⁸ Ahmet İçduygu, Bir Siyaset ve Siyasa Alanı..., s. 66.

⁴⁵⁹ Patrick Manning, Ibid., pp. 292-293.

⁴⁶⁰ Jurgen Habermas, *Öteki” Olmak “Öteki”yle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları*, (Çev. İbrahim Aka), 6. Baskı, *Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul 2012, s.140.

bunalım, iç çatışma ya da savaş ortamı dolayısıyla mülteci sorununu yönetmeye dönük çözüm arayışlarının yetersiz kaldığı belirtilmelidir.⁴⁶¹

Bu dönemin önemli olayları arasında yer alan Kore'deki savaş durumu, Hindistan ve Pakistan arasındaki çatışmalar milyonlarca göçmenin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁴⁶²

ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda⁴⁶³, Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkeler tarihsel olarak klasik göçmen ülkeleri olarak kabul edilse de Soğuk Savaş sonrası dönemde bu ülkelerde göçmen karşıtı siyasi kararlar, toplumsal düzeyde göçmenleri dışlama ve ötekileştirme gibi yabancı düşmanlığı, iş göçünü sınırlandırmak için getirilen kısıtlamalar, sosyo-kültürel karışıklıklar ve politik anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır.⁴⁶⁴

1945-1974 yılları arasında güçlenen ekonomilerde yabancı işçi alımının desteklenmesi ve özgür seyahat etme alanında yaşanan gelişmeler göç hareketlerini bu süreç olumlu yönde etkilediği söylenebilir. 1974-1980 yılları arasında ise göç üzerinde yaşanan baskılar daha çok kendini hissettiren buna karşılık genel olarak aile birleşimlerine ve siyasi mültecilere izinler verildi.⁴⁶⁵

Ulus-devlet, ulusal sınırlar ve milliyet gibi temel kavramların sosyal bilimler açısından araştırma konusu haline alması, Batılı ülkelerin emek gücü ihtiyacını karşılamak için diğer ülkelere göçmen işçi talebinde bulunması bu bağlamda işgücünü göçmen nüfuslar ile destekleme politikalarının belirginleşmesi bu dönemin temel özellikleri arasında yer alır. Ayrıca asimilasyon politikasının, insan hak ve özgürlükleri temelinde entegrasyon ve çok kültürlülük gibi o günün olumlu sayılabilecek göç modasına uygun politikalar bağlamında bir dönüşüm yaşadığı da ifade edilmelidir. Göç olgusu bağlamında yaşanan bu politik dönüşüm göçmenlerin gittikleri ülkede geçici olma vasfını süreklilik özelliği gösteren bir kalıcılığa ve o

⁴⁶¹ Başat Kale, a.g.m., s. 610.

⁴⁶² Micheal H. Fisher, Ibid., pp. 111.

⁴⁶³ M. Murat Yüceşahin, "Uluslararası Göç, Kimlik ve Mekânsal Kümelenme-Ayrışma", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22, 2017, s.1303-1315.

⁴⁶⁴ Jurgen Habermas, Ibid., s. 136.

⁴⁶⁵ Göran Rystad, Ibid., p. 1172.

ülkede çok kültürlü ve etnik farklılık şeklinde heterojen toplumsal yapıların oluşmasında belirleyici bir faktör olmuştur.⁴⁶⁶

Soğuk Savaş dünyayı, Batı uluslarının ve ABD'nin Birinci Dünyası ve müttefikleri, SSCB'nin İkinci Dünyası ve müttefikleri ve bu iki dünyanın dışında kalan Bağlantısız ulusların Üçüncü Dünyası olmak üzere üç farklı alana ayırdı. Birinci ve üçüncü alanlardaki devletlerin çoğu serbest dolaşıma izin vermiş ve göç konusunda ılımlı politikalar izlemişken, ikinci dünyadaki totaliter devletler özellikle Sovyet Bloku içindeki devletler göç konularında daha sert tedbirler ve politik kısıtlamalar getirmiştir.⁴⁶⁷

Göç olgusu ile birlikte uyum süreçleri sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorun beraberinde karmaşık siyasi ve sosyal sorunları da getirmiştir. Bu sorunların çözümü noktasında asimilasyon ve çok kültürlülük şeklinde ülkelerde iki farklı iç politik tavrı gözlemlenmiştir. Tarihsel olarak uygulanan asimilasyon yöntemlerine bakıldığında, ABD'de olduğu gibi göçmenlerin yaşadıkları ülkedeki politik ve sosyal baskıların da etkisi altında kalarak kendi kültürlerini, sosyal değerlerini, ahlak anlayışlarını ve dillerini psikolojik olarak ön planda tutmadan göç ettikleri ülkenin dilini ve kültürel değerlerini benimsemeleri şeklinde ortaya çıkmıştır. Bunun karşısında yer alan ve önemli bir paradigma özelliği gösteren çok kültürlülük yöntemine bakıldığında ise Kanada örneğinde olduğu gibi göçmenlerin kültürel bir asimilasyona ya da politik ve toplumsal ötekileştirmeye uğramadan kendi demografik yapılarını, dillerini ve sosyo-kültürel değerlerini korumalarıyla yaşamlarına devam ettikleri kabul edilmektedir. Buna karşılık asimilasyon ve çok kültürlülük yöntemleri şeklinde ortaya çıkan sosyal ekonomik ve politik yöntemlerin hangisinin göçmen ve ulus kimlikli ya da nüfus kompozisyonları tarihsel olarak göçmenlerden oluşan ülkeler açısından daha iyi sonuçlar ortaya çıkaracağı konusunda tartışmalar güncelliğini korumaktadır.⁴⁶⁸

Çok kültürlülük, asimilasyon ve uyum süreçleri gibi göçmen nüfusla doğrudan ilgili olan kavramlar esasında ulusal kimliğin korunması ve yönetilmesi amacıyla ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönem için üzerinde durulması

⁴⁶⁶ Ahmet İçduygu, Bir Siyaset ve Siyasa Alanı..., s. 66.

⁴⁶⁷ Micheal H. Fisher, Ibid., pp. 114.

⁴⁶⁸ Başat Kale, a.g.m., s. 611.

gereken sonuçlar açısından bakıldığında küreselleşme olgusunun hız kazanması, çok kültürlü ve kimlikli sosyal yapıların gelişmesi, birçok yerdeki göç ve sığınma hareketlerindeki yoğunluk, modern göçün temel dinamikleri arasında yer alan “sınırları aşan insan, fikir, sermaye akışı” şeklindeki popüler düşünceler ve göç olgusunun bir güvenlik alanı olarak sınırlandırılması şeklinde ortaya çıkan “göç karşıtlığı” ya da çok farklı teknik ve hukuki yöntemlerle uygulanan “göçe ihtiyaç ve kısıtlayıcı uygulamalar” gibi gelişmelerin yaşandığı kabul edilmektedir.⁴⁶⁹

1980’li yıllara gelindiğinde dünya piyasalarında ve özellikle iş gücüne ihtiyaç duyan Batılı ekonomilerde yeniden bir canlılık sağlanması ile birlikte iş göçü hareketliliği de kısmen bir ivme yakalamıştır. Almanya, Fransa ve ABD iş göçü ile ilgi birtakım revizyonist politikalar belirlemiş, göç mevzuatını daha sistemli olmasını sağlamak ve tersine göçü kontrol altında tutmak amacıyla yasal yenilikler ortaya çıkmıştır.⁴⁷⁰

1991 yılında SSCB’nin dağılmasıyla birlikte ulusal cumhuriyet şeklinde 15 yeni ülke kuruldu. Bu bölgelerde yaşayan milyonlarca Rus göç etmek zorunda kaldı. Ayrıca 1991-2003 yılları arasındaki Yugoslavya’nın parçalanması Bosna Hersek, Hırvatistan, Kosova, Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Slovenya gibi etnik temelli ülkelerin kurulmasına imkan tanımış, ülkeler arasında bölgesel mücadele alanlarında yaşanan savaş ve çatışma olayları çok fazla göçlerin yaşanmasına sebep olmuştur.⁴⁷¹

Myron Weiner (1992) Soğuk Savaş’ın sona ermesi sonucunda mülteci akışları yaratan şiddetli ayrılıkçı hareketlerinin yeniden canlandığını ve göçmenler aleyhine ortaya konulan yasaklar arasında yer alan ve özgür seyahat etme hakkını elinden alan Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa’dan çıkış yasağı uygulamasının kaldırıldığını ifade ederek günümüzde bu ülkelerden başta Avrupa olmak üzere farklı coğrafyalara doğru uluslararası göçün halen sürdüğünü vurgulamaktadır. Çağımızda ise yabancı kültürler arasındaki uyum süreçlerinin sorunlar çıkarttığını bunun ise

⁴⁶⁹ Ahmet İçduygu, Bir Siyaset ve Siyasa Alanı..., s. 49-51.

⁴⁷⁰ Stephen Castles ve Mark J. Miller, a.g.e., s. 131.

⁴⁷¹ Micheal H. Fisher, Ibid., pp. 115.

yerli halk tarafından desteklenen göçmen karşıtı sağcı partilerin gelişimine olumlu yönde etki ettiğini ve siyasi kısıtlamaları artırdığını belirtmektedir.⁴⁷²

2000’li yıllara gelindiğinde uluslararası göçmen oranı dikkate değer şekilde artış göstermiştir; Avrupa’da 60 milyon, Asya’da 44 milyon, Kuzey Amerika’da 41 milyon, Afrika’da 16 milyon, Latin Amerika ve Avustralya’da 6 milyon göçmen yaşamaktaydı. 2000 yılında dünyadaki göçmenlerin neredeyse %20’si (35 milyon) ABD’de yaşıyordu. Rusya Federasyonu ise bu alanda yaklaşık %8 (13 milyon) ile göçmenler için ikinci en önemli ev sahibi ülkesiydi. Sıralamayı 6-7 milyon arasında göçmenle Almanya, Ukrayna ve Hindistan takip etti.⁴⁷³

11 Eylül Sonrası Dönem:

AB ülkeleri sınır kontrolünü sağlamak için vizeler konusunda hükümetler arası boyutta 1955 yılında Schengen Anlaşması’nı imzalamışlardı. Bu anlaşma Maastricht ve Amsterdam Anlaşmalarıyla AB’ye üye ülkeler arasında daha geniş boyutlarda kabul edilmiştir. Ayrıca Lizbon Antlaşması ile göç mevzuatında yapısal değişimler de gerçekleşmiştir. AB’ye üye ülkeler ilk olarak sınırlarını ve nüfus popülasyonlarını sıkı bir kontrol altında tutmak istediler.⁴⁷⁴

AB’nin sınır geçişleri noktasında çok sıkı güvenlik tedbirleri almasının temelinde birçok politik dönüşümün yaşanmasına yol açan 11 Eylül’ün yarattığı siyasi ve güvenlik etkisinin olduğu vurgulanmalıdır. Göç konusu da bu gergin ortamda bir tartışma konusu haline gelmiştir. Özellikle organize suç ve terörle mücadele kapsamında göç konusu yoğun olarak güvenlik ilkesi göz önünde tutularak incelenmiş ve bu konuda eleştirilerin ortaya çıkması da kaçınılmaz olmuştur.⁴⁷⁵

Francis Fukuyama (2006) farklı kültürlerdeki göçmenlerin özellikle müslüman göçmenlerin gittikleri ülkelerde sorunlar çıkarttığını düşünmektedir. Fransa’daki Ulusal Cephe, Belçika’daki Vlaams Belag (Vlaams Blok), Danimarka ve İsviçre’deki Halk partileri ve Avusturya’daki Özgürlük Partisi gibi göçmen karşıtı sağcı popülist partilerin ve ana akım Avrupalı akademisyenlerin, gazetecilerin ve

⁴⁷² Myron Weiner, *Ibid.*, pp. 91-126.

⁴⁷³ Khalid Koser, *Ibid.*, pp. 5-6.

⁴⁷⁴ Başat Kale, a.g.m., s. 611.

⁴⁷⁵ Aygül Kılınc, “Sınır Aşan Göçler: Mülteci Sorunu ve Göç Yönetimi”, *T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu Akademik Ombudsman*, 4, 8, 2018, s. 81-82.

politikacıların göç ile ilgili literatürde göçe karşı bir tutum sergilediğini ifade etmektedir. Bunun sebepleri arasında ise Avrupa'da 11 Mart 2004'teki Madrid bombalamaları, 2 Kasım 2004'te Amsterdam'da Mohammed Bouyeri tarafından Hollandalı film yapımcısı Theo Van Gogh'un öldürülmesi, 7 Temmuz 2005 Londra bombalamaları ve Kasım 2005'te Fransız banliyölerine zarar veren ayaklanmalar olduğunu düşünmektedir.⁴⁷⁶

Bu dönemin göç ile ilgili en belirgin özelliği güvenlik sorunudur. Bu sorun göç politikalarında da en temelde kısıtlamalar olmak üzere köklü değişiklikler getirmiştir. Soğuk Savaş Dönemi sonrasında sınırların kontrolünde aksaklıklar yaşanmış, ancak 11 Eylül sonrası dönem için ulus devlet, güvenlik, vatandaşlık kavramlarıyla ve insan haklarının korunması ilkelerinin uyumlu halde işlemesi ise gün geçtikçe zorlaşmıştır. Bu durum ABD ve AB ülkelerini göçü sağlıklı yönetmek açısından zorlamıştır. Sınır kontrollerinin katılaşması, sığınmacı/göçmen/mülteci karşıtı protestolar, biyometrik kimlik tespiti ve sıkı güvenlik tedbirleri en temel konular arasında yerini almıştır.⁴⁷⁷

Günümüzde uluslararası göçün daha önceki dönemlere göre farklılıklar gösterdiği kabul edilmektedir. Bu dönüşümler arasında kadın göçmen sayısının hızlı artışı, göçmenler için kaynak, hedef ve geçiş ülkelerindeki çeşitlilik ve göçmen psikolojisinin hedef ülkelerde kalıcılık duygusundan sıyrılarak geçici oldukları yönündeki tercihlerindeki değişim yer almaktadır.⁴⁷⁸

M. Weiner (1992) uluslararası göçün bir ülkenin güvenliği ve istikrarına yönelik bir tehdit olduğunu düşünmektedir. Devletlerin uluslararası güvenliklerine ve iç istikrarlarına tehdit olarak gördükleri nüfus hareketleriyle karşılaştıklarında siyasi ve ekonomik tedbirler aldıklarını vurgulamaktadır.⁴⁷⁹

Arap Baharı Sonrası Dönem:

AB'ye üye ülkeler açısından AB mevzuatı bağlamında düzensiz göçmen hareketliliği karşısında alınan tedbirler arasında yer alan hukuki anlaşmalar tarihsel

⁴⁷⁶ Francis Fukuyama, "Identity, Immigration, and Liberal Democracy", *Journal of Democracy*, Volume 17, Number 2, April 2006, pp. 6., <https://doi.org/10.1353/jod.2006.0028>, (28.10.2020).

⁴⁷⁷ Ahmet İçduygu, *Bir Siyaset ve Siyasa Alanı...*, s. 66.

⁴⁷⁸ Khalid Koser, *Ibid.*, pp. 6-8.

⁴⁷⁹ Myron Weiner, *Ibid.*, pp. 97-98.

olarak sırasıyla şöyle sıralanmaktadır: 1985 yılında “Schengen Anlaşması”, 1990 yılında “Avrupa Sınır Güvenliği Politikası”, 2004 yılında “Avrupa Birliği Komşuluk Politikası”, 2006 yılında “Entegre Sınır Yönetimi” ve son olarak 2013 yılında “Geri Kabul Anlaşması”. Bu hukuki ve yönetime dair siyasi çalışmalar AB’nin düzensiz göçe karşı geliştirdiği araçlar/mekanizmalar olarak tanımlamak mümkündür.⁴⁸⁰

Ortadoğu’da büyük siyasi ve sosyal değişimlere neden olan Arap Baharı AB’nin üzerinde durduğu iltica ve göç mevzuatı ile ilgili güvenlik konusunun daha ön planda tutulmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. AB dışında kurulan kabul ve geri dönüş merkezleri, geri kabul sözleşmeleri, teknik, idari ve ekonomik yardımlar bu göç siyasetinin ana hatlarını oluşturmaktadır.⁴⁸¹

AB iş göçü konusunda kısıtlamalar getirirse de yaşlı nüfusa çözüm arayışları ve küresel ölçekte rekabet gücünü artırma isteği, iş gücü niteliği yüksek, iyi eğitim almış, katma değeri yüksek ürünlerin imalatında çalışacak profesyonellerin göçünü ve yerleşimlerini teşvik eden göç programları da geliştirme yönünde çalışmalar yapmıştır. Eğitimli ve donanımlı insanları belli bir dönem için AB’ye üye ülkelerde yerleşmelerine izin verilecek şekilde göçmen olarak kabul etmek adına geliştirdikleri “Mavi Kart” uygulaması modern göç çalışmalarının merkezinde yer almaktadır. Ayrıca bu uygulama az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki beyin göçünü tetikleyeceği düşünüldükçe eleştirildiği bilinmelidir.⁴⁸²

Günümüzde ise uluslararası göç “asimilasyona geri dönüş” sinyallerini veren bazı tutucu siyasi anlayışların kendini iyiden iyiye hissettirdiği buna karşılık daha sınırdan kalan ve insan hak ve özgürlüklerine uygun şekilde “ulus-ötesi göç” ve “kültürlerarası-etkileşim” gibi özgürlükçü bakış açılarından söz edilebilir.⁴⁸³

M. Weiner (1992) günümüzde uluslararası göçün en çok etkilediği konular arasında ülkelerin güvenliği olduğunu belirterek bu anlamda çeşitli tehdit veya risk alanlarını şu şekilde sıralamaktadır; (i) kaynak ülkelerin rejimleri için tehdit olarak görülen muhalif göçmenler, (ii) ev sahibi ülkelerin rejimlerine yönelik siyasi güvenlik riski oluşturan göçmen veya mülteciler, (iii) göçmenlerin ülkeler için

⁴⁸⁰ Aygül Kılınç, a.g.m., s. 86-95.

⁴⁸¹ Başat Kale, a.g.m., s. 612.

⁴⁸² Başat Kale, a.g.m., s. 612.

⁴⁸³ Ahmet İçduygu, Bir Siyaset ve Siyasa Alanı..., s. 67.

ekonomik, sosyal ve kültürel riskler barındırması, (iv) hedef ülkelerin göçmen veya mültecileri geldikleri ülkeler için bir tehdit olarak kullanmasıdır.⁴⁸⁴

Sonuç olarak, küresel göç ile ulus-devlet arasındaki tarihsel süreç aşağıda sıralanacağı gibi dört dönem olarak özetlenebilir.

1870-1918: Bu tarihler arasında küresel boyutlara ulaşmış politik olarak ulus kimlikli devlet kurma düşüncesi, küreselleşme faaliyetleri, sermaye geçişkenliği ve ilk emek göçü gibi alanlarda hareketlilikler yaşanmış. Hammadde arayışları ve gelişen ticari rekabet bağlamında güçlü devletler ulusal çıkarları gereği yeni bir sömürge dönemini başlatmışlardır. Göç kısıtlamaları noktasında ise daha esnek uygulamalar kabul edilmiştir. Bazı ülkelerde göçmenlerin vatandaşlık talepleri olumlu karşılanmıştır. Bununla beraber ulusal egemenlik ve güvenlik konularının ön planda tutulması, göçmenlerin tehdit, egemenlik, vatandaşlık ve devlet arasındaki ilişkide bir tehlike unsuru olarak görülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda toplumlar, ulus kimlikli devlet başkanları, siyasi liderler, bürokratlar, aydınlar, Avrupa ve Amerika kıtasında sanayileşme halinde olan tüm devletlerde mevcut kozmopolit sosyal yapıyı tek tipleştirmek, ulusal çeşitliliği kabul etmemek, toplumu homojenize etmek için sistemli çalışmalar başlatılmış ve stratejiler geliştirilmiştir.⁴⁸⁵ Avrupa’da 1800-1850 yılları arasında toplam nüfusun yüzde %17’si kültürler arasında göç etmişlerdir.⁴⁸⁶ 1870-1914 tarihleri arasında Avrupa’dan Amerika ve Avustralya’ya yaklaşık 55 milyon insanın göç ettiği tahmin edilmektedir.⁴⁸⁷

1919-1945: Bu belirtilen tarihsel süreç ülkeler arasında göçmenlerin serbest dolaşım haklarında kısıtlamaların yaşandığı, “etnik kırım” hareketlerinin arttığı, kontrollü sınır geçişlerinin görüldüğü, asimilasyon politikalarının uygulandığı, uluslararası göçün sınırlandırıldığı, sınırlardaki göçmen geçişlerinde sıkı kontroller yapıldığı ve göçmenler üzerinde ciddi baskıların kurulduğu yıllar olarak hafızalara kazınmıştır. Ulus-devlet kurma fikri karşısında göç ve göçmenler, sığınmacılar ve

⁴⁸⁴ Myron Weiner, *Ibid.*, pp. 105-106.

⁴⁸⁵ Ahmet İçduygu, *Bir Siyaset ve Siyasa Alanı...*, s. 50; Hamza Ateş ve Öznur Yavuz, a.g.m., s. 1289.

⁴⁸⁶ Leo Lucassen, “Beyond the Apocalypse: Reframing Migration History”, *History, Historians And The Immigration Debate*, (eds. Eureka Henrich and Julian M. Simpson), Palgrave Macmillan, *Company Springer Nature*, Switzerland AG 2019, pp. 39.

⁴⁸⁷ Colin G. Pooley, *Ibid.*, pp. 23.

azınlıklar birer tehdit olarak görülmüştür.⁴⁸⁸ Avrupa'da 1851-1900 yılları arasında toplam nüfusun yüzde %25,6'sı farklı kültürler arasında göç etmişlerdir.⁴⁸⁹

1946-1989: Bu dönemin en belirgin özelliği soğuk savaşın göç üzerinde yarattığı küresel toplumsal ve ekonomik etkidir. Milliyetçilik, ulus temelli devletçilik politikaları ve ülke sınırları gibi kavramlar siyasi arenada ve sosyal hayatta daha çok kullanılmıştır. Avrupa ülkelerinde iş gücü ihtiyacı yaşanmış, çözüm olarak ise diğer ülkelerden göçmen işçiler kabul edilmiştir. Almanya, İsviçre, İngiltere, Fransa, ABD, Arjantin ve Brezilya gibi piyasalar milyonlarca göçmenin yardımıyla sanayileşme süreçlerini hızlandırmışlardır. Kalıcılık ve geçicilik açısından göç hareketleri daha çok sistematik şekilde yürütülmüştür. Asimilasyon politikaları yerine entegrasyon ve çok kültürlü toplumsal yapılar inşa etme fikri bu dönemin en önemli özelliği olarak belirtilmelidir.⁴⁹⁰ Avrupa ülkelerinde 1901-1951 yılları arasında yaşayan toplam nüfusun yüzde %44,1'i farklı kültürler ve ülkeler arasında göç etmişlerdir.⁴⁹¹

Özellikle 1945-1955 yılları arasında gerçekleşen II. Dünya Savaşı nedeniyle yerinden edilen milyonlarca göçmen büyük bir sorun halini almıştı. Bu dönemde Kuzeybatı Avrupa'ya işçi göçleri başladı. Savaş sonrası Avrupa'daki büyük göç dalgaları dört farklı aşamada ilerledi. İlk aşama, işçi göçleriyle beraber daha çok savaşın doğrudan sonucu olan büyük nüfus hareketlerinden oluşuyordu. Ancak 1940'ların sonlarında ve 1950'lerin başlarında, başta İtalya olmak üzere Güney Avrupa'dan sanayileşmiş kuzeybatıya doğru yoğun göçler yaşandı. Bu süreçte Fransa İngiltere, İsviçre ve İsveç göçmenlerin başvurduğu ana hedef ülkeler arasında yer almaktaydı. Bu aşamadan başlayarak 1950'lerin sonuna kadar olan süreçte İtalya kuzeydeki işgücü göçlerinin yaklaşık yarısını oluşturuyordu. 1940'ların sonlarında, Fransa, Türkiye'den işçi almaya başlarken, Batı Almanya ise 1950'ler boyunca hem savaşın sona ermesi sonucunda sınır dışı edilenler hem de Doğu Almanya'dan devam eden önemli göç akınlarına karşı asimilasyon politikaları doğrultusunda faaliyetler yürüttü. Ayrıca Uluslararası Avrupa Göç Komitesi (ICEM) oluşturuldu.⁴⁹² 1955-

⁴⁸⁸ Ahmet İçduygu, Bir Siyaset ve Siyasa Alanı..., s. 50; Hamza Ateş ve Öznur Yavuz, a.g.m., s. 1289.

⁴⁸⁹ Leo Lucassen, Ibid., p. 39.

⁴⁹⁰ Ahmet İçduygu, Bir Siyaset ve Siyasa Alanı..., s. 50; Hamza Ateş ve Öznur Yavuz, a.g.m., s. 1289.

⁴⁹¹ Leo Lucassen, a.g.e., s.39.

⁴⁹² Göran Rystad, Ibid., p. 1176-77.

1973 yılları arasında Kuzey ve Kuzeybatı Avrupa'da sanayi genişledikçe işgücü transferi büyük boyutlara ulaşmıştı. İkinci aşama 1973 yılına kadar sürdü ve Akdeniz bölgesinden Kuzeybatı Avrupa'nın endüstriyel olarak gelişmiş ülkelerine yoğun işçi göçüne doğrudan etki etti. Bu göç hareketi özellikle hizmet sektörlerinin yoğun işçi talebi doğrultusunda gerçekleşmişti. Bu göçlerin temelinde hem itici hem de çekici faktörler vardı, bunlardan ilki işsizlik ve geçim kaynakları elde etmedeki zorluklar, ikincisi ise ev sahibi ülkelerde istihdam olanaklarıydı. Kuzeybatı Avrupa'nın yeniden inşası ve endüstriyel genişlemesine bağlı olarak işgücü talebi arttı. Bu sorun özellikle 1950'lerin sonuna kadar emek gücüne dayalı sektörlerdeki işçi talebini karşılamak için "yabancı işçiler" toplamaya başlayan Batı Almanya'da görülebilir bir durumdu ve Ağustos 1961'de Berlin Duvarı'nın inşası Doğu Almanya'dan gelen işgücüne son verdi. 1960'larda İtalya'daki ekonomik koşulların iyileştirilmesi ve sanayinin gelişmesi sonucunda yeni ülkeler işgücü tedarikçileri olarak ortaya çıkmaya başladı. Batı Almanya'ya gelen yeni işçi grupları öncelikle Türkiye ve Yugoslavya'dan geldi, ancak daha sonra Portekiz, Yunanistan, Fas ve Tunus da dahil olmak üzere diğer ülkelerle işgücü ithalatı anlaşmaları yapıldı. Fransa işgücü ihtiyacını İtalyan'dan karşılarken, İspanya ise Cezayir ve Kuzey Afrikalılar aracılığıyla işgücü ihtiyacını temin ediyordu.⁴⁹³

1970'lerde ve 1980'lerde Asya'dan kaynaklı uluslararası göç önemli ölçüde büyüdü. Ana güzergahlar Kuzey Amerika, Avustralya ve Körfez ülkeleriydi. Çin, Meksika'dan sonra en büyük göçmen kaynağıydı.⁴⁹⁴

1973-1985 yılları arasında petrol krizinin ardından ekonomik sorunların sonucu olarak emek göçünün durdurulduğu bilinmektedir. Ancak ailelerin yeniden birleşmesi nedeniyle göçmenlerin sayısı artmaya devam etmiştir. 1973 petrol krizi üçüncü bir aşamayı başlattı ve işçilerin göçünde ani bir düşüş oldu. Bu dönem, hem önceki göçmenlerin aileleriyle bütünleşmesine hem de menşe ülkeye doğru belirli bir miktar geri dönüş şeklinde göçe tanık oldu. Avrupa'da, Finlandiya, Yunanistan, Türkiye, İtalya, Portekiz, Yugoslavya ve İspanya ülkelerinden olmak üzere yaklaşık

⁴⁹³ Göran Rystad, *Ibid.*, p. 1177-78.

⁴⁹⁴ Khalid Koser, *Ibid.*, p. 109.

olarak 620 bin kişilik göçmenlerden oluşan aile birleşimi gerçekleşti ve yeni işçi göçü yaşandı.⁴⁹⁵

1985 sonrası ise istihdam arayışları kısmen devam ederken, sığınma ve iltica konularının gün yüzüne çıktığı ve yasadışı göç sorunlarının arttığı bir dönem olmuştur. 1980'lerin ortalarından itibaren işçi göçü kapsamı nispeten sınırlı kalırken göç bağlamında devlet sınırları üzerindeki baskı devam etti.⁴⁹⁶

1990'dan Günümüze: Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte “küreselleşme” faaliyetleri ülkeleri aşan “ulus-aşırı” bir politik dönüşüm yaşamıştır. Sosyal yapılarda çok kültürlü anlayışın güç kazanması, uluslararası göç ve sığınma hareketlerinin yoğunlaşması, asimilasyona dayalı siyasi tutumda değişiklik, göç karşıtlığı, göçe ihtiyaç gibi başlıklar temel gündem konuları halini almıştır.⁴⁹⁷ Avrupa'da 1951-2000 yılları arasında toplam nüfusun yüzde %18,6'sı kültürler ve farklı ülkeler arasında göç etmişlerdir.⁴⁹⁸

Birleşmiş Milletler, Uluslararası Çalışma Örgütü, Uluslararası Göç Örgütü gibi uluslararası kuruluşların ve Avrupa Birliği gibi ulusüstü örgütlenmelerin “*yeni göç yönetiminde*” ülkelerin politika belirlerken dikkat etmeleri gereken temel dinamiklerin incelenmesinde önemli katkıları olduğu bilinmektedir.⁴⁹⁹

Göç olgusunun temel insan hakları çerçevesinde ele alınması ise sermaye ekonomisinin yaygınlık kazanması, emek gücünün serbestleşmesi, demokratik hakların ve seyahat özgürlüğünün daha iyi koşullarda meydana gelmesiyle birlikte mümkün olabilmıştır.⁵⁰⁰

Göç olgusunu sadece zorunlu haller ile ilişkilendirmek doğru bir bakış açısı olmayacaktır. İnsanlar yapıları gereği huzursuz varlıklardır. Çoğu insan için köklü olma duygusu ve yaşadığı yerin güvenliği önemliyken, aynı zamanda yeni yerler,

⁴⁹⁵ Göran Rystad, *Ibid.*, p. 1178.

⁴⁹⁶ Göran Rystad, *Ibid.*, p. 1179.

⁴⁹⁷ Ahmet İçduygu, a.g.m., 2014a, s. 50-51; Hamza Ateş ve Öznur Yavuz, a.g.m., s. 1289.

⁴⁹⁸ Leo Lucassen, *Ibid.*, s.39.

⁴⁹⁹ Ahmet İçduygu, *Bir Siyaset ve Siyasa Alanı...*, s. 70.

⁵⁰⁰ Sema Erder, “Türkiye’de Değişen Siyasal Konjonktür, Değişen Göç ve İskan Politikaları”, *Türkiye’nin Uluslararası Göç politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, Mirekoç Proje Raporları 1, s. 80., 2014a, İstanbul.

kaynaklar ve deneyimler keşfetme, ilerleme ve gelişme, yeni arkadaşlar ve bağlantılar kurma konusunda genellikle doğal bir merak içinde olurlar. Bunların hepsi seyahat etmeyi yani göç faaliyetlerini gerektiriyor, bu anlamda insanlar iş, eğitim, tatil, boş zamanları değerlendirmek ve yaşamı kolaylaştırmak için uzun mesafeli yolculukları genetik kodlar aracılığıyla tarihteki ilk insan popülasyonundan günümüze kadar periyodik olarak yapmaktadırlar. Bu hareketlilikte tek değişen şey büyük ölçüde ulaşım araçları oldu.⁵⁰¹

Uluslararası göç politikalarının geleceğini belirleyen temel etkenler vardır. Bunlar arasında, göçmenlerin rasyonel bir tercih olarak maddi refahlarında net bir kazanç elde etme arzusu, konforlu ve rahat bir yaşam isteği en önemli etken olarak ifade edilebilir. Bunun dışında uluslararası göçün dinamikleri doğru okunduğunda şu sonuçlara ulaşılabilir; Birincisi, uluslararası göç sadece ekonomik kalkınmanın değil gelişimin bizatihi kendisinden kaynaklanmaktadır; ikincisi, uluslararası göç ticaret ve yatırım ilişkilerini belirleyen ekonomik etkenler, çok uluslu kurumlar, öğrenci değişim programları ve diplomatik ilişkilerin belirlediği sosyal hareketlilikler, resmi anlaşmalar ve sömürge yönetimlerini belirleyen siyasal ve askeri faktörlerin ülkeler arasındaki entegrasyonun doğal bir sonucudur; üçüncüsü, uluslararası göçün doğal nedenleri arasında gelişmiş kapitalist ülkelerdeki yerli halk tarafından tercih edilmeyen emeğe bağlı ikincil sektördeki işgücü talebidir; dördüncüsü, uluslararası göçü etkileyen göçmenlerin temelde gittikleri ülkede ilk olarak kalıcı olmayacakları yönündeki psikolojik durumdur, oysa göçlerin çoğu kökleşmeye doğru bir seyir izlemektedir; beşincisi, uluslararası göç işgücü piyasalarında yaşanan olumsuz dalgalanmalara karşı sağlam mali destekleri sayesinde daha az etkilenir ve bu ekonomik olumsuzluklar karşısında güçlü reaksiyonlar verebilmektedir; altıncısı, göçmenler daha iyi hayat standartlarında yaşadıklarında bu onların kalıcılığını ve diğer aile bireylerinin de bu avantajlara sahip olmak için göç etmesini olumlu yönde etkileyeceğidir ve son olarak göçmen ağları aracılığıyla uluslararası göçte yaşanılacak büyük hareketlilik hedef ve kaynak ülkelerdeki politika belirleyicilerini doğrudan etkilemektedir.⁵⁰²

⁵⁰¹ Colin G. Pooley, *Ibid.*, pp. 4-5.

⁵⁰² D. S. Massey, *Patterns and Processes...*, pp. 24-27.

Günümüzde değişen ekonomik yapılar aracılığıyla her zamankinden daha fazla uluslararası göçmen var ve bu göçmen gruplarının sayılarının gelecekte daha da fazla artacağı öngörülmektedir. Bütün dünya ülkelerini etkilemeye devam edecek olan göç olgusu kalkınma, yoksulluk ve insan hakları gibi diğer önemli küresel meselelerle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Göçmenler genellikle toplumun en girişimci ve dinamik üyeleridir. Tarihsel olarak göç, ekonomik büyümenin ve ulus-devlet inşasının temelini oluşturdu ve kültürleri zenginleştirdi. Göç aynı zamanda önemli zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bazı göçmenler sömürülmekte ve göç sürecinde insan hakları ihlal edilmektedir, hedef ülkelerde entegrasyon süreçleri zor olabiliyor ve beyin göçü gibi nüfus hareketleri de kaynak ülkelerin ekonomik gelişimini olumsuz yönde etkilenmektedir.⁵⁰³

Çağdaş dünyada, uluslararası göç, ulusal, bölgesel ve küresel ilişkilerde önemli bir rol oynamaya devam ediyor. Birçok gelişmekte olan ülkede, göçmenlerin eve gönderdiği para, daha zengin ülkeler tarafından sağlanan resmi yardımdan daha önemli bir gelir kaynağıdır. Bazı gelişmiş ülkelerde ekonominin tüm sektörleri ve birçok kamu hizmeti göçmen işçilere büyük ölçüde bağımlı hale geldi. Dünya Bankası dünyanın dört bir yanındaki göçmen emeğinin 20 trilyon ABD dolarını bulduğunu tahmin ediyor ve bunların büyük çoğunluğu çalıştıkları ülkelere yatırım yapıyor. Başka bir çalışma, ABD'de yaklaşık 15 milyon yabancı işçinin ABD ekonomisine 10 milyar dolardan fazla katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bu nedenle, göçmen emeğinin ekonomik büyümeye önemli ölçüde katkıda bulunduğu iddia edilmektedir.⁵⁰⁴

Göçmen işçiler tarafından gelişmekte olan ülkelere gönderilen havalelerin de son yirmi yılda hızla arttığı görülmektedir. Dünya Kalkınma Bankası göstergelerine göre gelişmekte olan ülkelere havale edilen işçi dövizleri 1980'de 47 milyar ABD doları, 1990'da 49 milyar dolar, 2000'de 102 milyar dolar, 2010'da 321

⁵⁰³ Khalid Koser, Ibid., p. 1.

⁵⁰⁴ Khalid Koser, Ibid., p. 10.

milyar dolardır⁵⁰⁵ ve 2019 yılında ise bu miktar büyük bir artış göstererek 554 milyar dolara ulaşmıştır.⁵⁰⁶

4. TÜRKİYE VE ULUSLARARASI GÖÇ

19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu dönemini göç açısından önemli tarihi bir başlangıç kabul ederek ve onun kültürel mirasçısı konumunda olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren uluslararası göç konusunda yaşanan kritik süreçler; Ortak bir tarih, kültür, dil ve inanç pratikleri bağlamında anlaşılması gereken “Toplumun Uluslaştırma/Millileştirme Dönemi”, Soğuk Savaşın bitişiyle birlikte ve onun politik ve iktisadi etkilerinden kaynaklı “Küresel Göç Dönemi”, günümüzde kitlesel şekilde gerçekleşen, inanç pratiği ve tarihsel bağlılık üzerinden okunan “Suriyeli Göçmenler Dönemi” olarak üç döneme ayrılabilir.⁵⁰⁷

Türkiye coğrafi, ekonomik, sosyo-kültürel ve toplumsal ilişkiler bağlamında tarihin birçok döneminde sığınmacıların göç ettikleri bir ülke olmuştur. Bu göç akınlarının büyük kısmını zorunlu olarak ülkelerini terk eden kitleler oluşturmuştur. Benzer bir süreç, Arap Baharı ile birlikte Suriye iç savaşı sonrasında da yaşanmıştır. Transit bir geçiş merkezi haline alan Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde komşularının siyasi yönetim açısından çalkantılı bir yapıya sahip olması bölgede beraberinde istikrarsızlığı getirmiş ve bu durum bazı göç hareketlerinin yönünü Türkiye'ye doğru olmasında etkili olmuştur.⁵⁰⁸

1850-2000 yılları arasını kapsayan süreçte Türkiye'ye doğru yaşanan göç deneyimleri politik açıdan ulusçuluk fikrinin nüfusu millileştirme motivasyonu üzerinden okunmalıdır.⁵⁰⁹ 1923-1997 tarihleri arasında politika belirleyiciler ve genç

⁵⁰⁵ David McKenzie, “Almost 80 Percent Of The Growth In Remittances To Developing Countries Over The Past 20 Years Is An Illusion”, <https://blogs.worldbank.org/impacetevaluations/almost-80-percent-growth-remittances-developing-countries-over-past-20-years-illusion>, (14.11.2020).

⁵⁰⁶ Robin Gravesteijn, Amil Aneja and Houle Cao, “Migrant Remittances In The Times Of Covid-19: Insights From Remittance Service Providers”, <https://blogs.worldbank.org/peoplemove/migrant-remittances-times-covid-19-insights-remittance-service-providers>, (14.11.2020).

⁵⁰⁷ Didem Danış, “Türk Göç Politikasında Yeni Bir Devir: Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Suriyeli Mülteciler”, *Helsinki Yurttaşlar Derneği Saha Dergisi*, 2(1), 2016, s. 6.

⁵⁰⁸ Başak Kale, a.g.m., s. 613.

⁵⁰⁹ Didem Danış, a.g.m., s. 8; Kemal Arı, Büyük Mücadele..., s. 1-3.

cumhuriyetin siyasileri toplumu tektipleştirme amacıyla büyük kısmı soydaşlık temeli üzerine kurulan ve toplam sayısı 1,6 milyonu bulan göç hareketlerine ivme kazandırmışlardır.⁵¹⁰

Osmanlı İmparatorluğu'na ve Türkiye'ye doğru tarihsel olarak yaşanan göç örnekleri şöyle sıralanabilir; 15.-16. yüzyılları arasında inanç ve politik baskıdan kaynaklı binlerce Yahudi'nin Portekiz ve İspanya'da sistemli şekilde kendilerine yönelik gerçekleştirilen şiddet ve zulümden kurtarılmaları amacıyla bu ülkelerden gemiler ile taşınarak Osmanlı topraklarına yerleştirilmesi⁵¹¹, 1709'de Ruslar'ın İsveç Kralı Şar'ı yenmesi sonucu kralın Osmanlı idaresine sığınması, yaklaşık olarak 3 bin savaççı Macarın Prens Lajos Kossuth komutanlığında Macar Özgürlük Savaşı'nı büyük bir yenilgi ile kaybetmesi sonrası can güvenliklerinin sağlanması adına 1849 yılında kara yoluyla ve gruplar halinde Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmelerine izin verilmesi, Vrangal ve beraberindeki 135 bin kişiyle Bolşevik İhtilali'nden sonra 1917'de Osmanlı İmparatorluğu'ndan koruma ve sığınma talep etmesi, 1922-1945 yılları arasında Balkanlar, Yunanistan ve Almanya'dan yaklaşık 1 milyon 185 bin kişinin, 1988-2000 yılları arasında Irak, Bosna, Bulgaristan, ve Kosova'dan tahminen 900 bin kişinin Türkiye'ye göç etmesi ve son olarak kitlesel gruplar halinde sayısı yaklaşık olarak 4 milyonu bulan Suriyeli göçü şeklinde sıralanabilir.⁵¹²

Aşağıdaki tablo Kemal Karpat'ın "*Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*" adlı kitabı, Ferhunde Özbay ve Banu Yücel'in "*Türkiye'de Göç Hareketleri, Devlet Politikaları ve Demografik Yapı (2001)*" isimli makaleleri, İlhan Tekeli'nin "*Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüz Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu*" adlı makalesi göz önünde tutularak hazırlanmıştır.

Tablo 2.1: 18.-20. Yüzyıllar Arası Dönemde Türkiye'ye Gelen Göçmenler⁵¹³

⁵¹⁰ Soner Çağaptay, "Kim Türk, Kim Vatandaş? Erken Cumhuriyet Dönemi Vatandaşlık Rejimi Üzerine Bir Çalışma", (Çev. Pemra Hazbay), *Toplum ve Bilim Dergisi*, 98, 2003, s. 166-185.

⁵¹¹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kıratlı), 5. Baskı, Türk Tarihi Yayınları, Ankara 1993, s. 44.; Bernard Lewis, *İslam Dünyasında Yahudiler*, (Çev. Bahadır Sina Şener), 1. Baskı, İmge Yayınevi, İstanbul 1996, s. 140.

⁵¹² T.C. İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2017). 2016 Türkiye Göç Raporu. Ankara, s. 23.

⁵¹³ H. Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003. ; Ferhunde Özbay ve Banu Yücel, "Türkiye'de Göç Hareketleri, Devlet

GÖÇ HAREKETLERİ	YAZARLAR/TARİHLERİ/GÖÇ SAYILARI		
	K. H. KARPAT	F. ÖZBAY ve B. YÜCEL	İ. TEKELİ
Kırım Tatarları	1783-1922: 1.800.000 Kişi (Tahmini)	1860-1922: + 1.000.000 Kişi	1783-1922: 1.800.000 Kişi (Tahmini)
Çerkesler	1859-1789: 2.000.000 Kişi (Tahmini)	1859-1879: 2.000.000 Kişi (Tahmini)	1859-1879: 2.000.000 Kişi (Tahmini)
Kafkasya	1881-1914: 500.000 Kişi (Kazan, Ural ve Çerkesler dahil)	1881-1914: 500.000 Kişi	1881-1914: 500.000 Kişi (Kazan, Ural ve Çerkesler dahil)
Bulgaristan	1893-1952: 224.542 Kişi	1893-1913: 168.500 Kişi	1893-1989: 661.184 Kişi
Yunanistan		Kurtuluş Savaşı Sonrası: 400.000 Kişi	1923-1970: 419.032 Kişi
Yugoslavya			1923-1970: 404.986 Kişi
Romanya			1950-1970: 280 Kişi
Balkanlar	1877-1878: 1.500.000 Kişi	1813-1913: 2.140.000 Kişi	1877-1950: 2.900.000 Kişi
Türkistan			1950-1970: 1900 Kişi

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından hazırlanmıştır.

Askeri yenilgiler ve kaybedilen topraklar Osmanlı'nın siyasi coğrafyasının daralmasına yol açmış, demografik yapısını değiştirmiş ve 1774 Küçük Kaynarca anlaşması ile başlayarak Anadolu'ya doğru yönelen dışarıdan büyük göçlerin yaşanmasına etki etmiştir.⁵¹⁴ Devlet tarafından desteklenen göç programında göçmenlere sosyal ve ekonomik yardımlarda bulunulmuş, özellikle Kafkasya coğrafyasından gelen yoğun göç akınları imparatorluğun sosyal yapısını önemli derecede değiştirmiştir.⁵¹⁵ 1860'taki büyük Çerkes göçü de sosyal yapıdaki demografik dönüşümü pekiştiren bir özelliğe sahip olmuştur.⁵¹⁶ 1862-1914 yılları arasında 120.000 Yahudi'nin Osmanlı Devleti'ne olan göçü de vurgulanmalıdır.⁵¹⁷

Osmanlı İmparatorluğu farklı etnik yapı, dil ve inanç gruplarından oluşan büyük kitlesel göç hareketlerini yönetmek amacı taşıyarak toplumsal çeşitliliği ve toprak bütünlüğünü korumak adına özgürlükçü bir göç politikası belirlemiştir. Bu anlamda 1857'te "Göç ve İskân Kararnamesi" ve 1860'ta "Muhacirun Komisyonu" gibi hukuki birtakım kararnameler ve düzenlemeler yapılmıştır. Bu göç politikasının içeriğini belirleyen siyasi, ekonomik, toplumsal ve askeri amaçlar yer almaktaydı.

Politikaları ve Demografik Yapı", (Der. Ferhunde Özbay), *Nüfus, Kalkınma, Göç, Eğitim, Demokrasi ve Yaşam Kalitesi*. Hacettepe Nüfus Etüdüleri Enstitüsü, Ankara 2001, s. 1-68; İlhan Tekeli, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüzün Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İlhan Tekeli Toplu Eserleri -3, İstanbul 2002, s. 141-170.

⁵¹⁴ Gülfettin Çelik, "Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskan Politikası", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 6, 1, 1999, s. 98.

⁵¹⁵ Jülide Akyüz, "Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri", *Bilig*, Yaz 2008, Sayı: 46, s. 37-38.

⁵¹⁶ Haydar Efe, "Osmanlı İmparatorluğu Ve Türkiye'de Yaşanan Göçler Ve Etkileri", *Sosyal Bilimler Metinleri*, 1, 2018, s. 21.

⁵¹⁷ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma...*, s. 301.

Yaşanan nüfus hareketleri sonuçları itibariyle toplumun ekonomik ve kültürel dönüşümünü sağlamada, devlet kurumlarının modernleşmesinde ve demografik yapının şekillenmesinde büyük rol oynamıştır.⁵¹⁸

Osmanlı güçleri Kafkasya’da Edirne Antlaşması (1829) ile siyasi ve askeri etkinliğini kaybetmiştir. Ruslara karşı girişilen “Müridizm Hareketi” ve Kırım Savaşı’nın (1853-1856) başarısızlığa uğraması sonucunda Kafkasya’dan Osmanlı’ya yoğun göç hareketleri yaşanmıştır.⁵¹⁹ 1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları ile Osmanlı’daki Müslüman-Hristiyan demografisinde dengeler Müslüman nüfusu lehine değişmiştir.⁵²⁰

Devlet yönetimi göç konulu iskân politikaları bağlamında, ekonomik verimliliği artırmak, iç güvenliği sağlamak ve göçmen haklarını göz önünde tutarak uyum süreçlerini desteklemek gibi hukuki çalışmalar yürütmüştür.⁵²¹ Göçler farklı sosyal özellikler gösteren toplulukların etkileşimini sağlayarak toplumsal anlamda ortak bir yaşam alanının oluşmasına ve getirdiği dinamizm ile modernleşmenin en temel dinamikleri arasında yer almasına katkı sağlamıştır.⁵²²

19.yüzyılda Osmanlı’da yaşanan nüfus hareketlerini etkileyen iskân politikasının sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi sonuçları arasında Bulgar, Kırım, Çerkes, Balkan göçleri vardır.⁵²³ Göçlerin kültürel sonuçları toplumsal değişimin ve modernleşmenin kaldıraçları arasında yer almaktadır. Kafkas göçleri arasında, önemli aileler olarak kabul edilen Gazi Mehmet ve Ailesi, Kabartay Aşireti, İsmail Gasprinski (1814-1914), Ahmet Ağaoğlu (1869-1939), Hüseyin Ahunzade (1864-1941), Yusuf Akçura (1876-1939), Mehmet Murat Mizancı (1853-1912),⁵²⁴ İsmet

⁵¹⁸ Başak Kale, “Zorunlu Göçün 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkileri”, *Türkiye’nin Göç Tarihi, 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*, (Der. M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015. s. 156-61.

⁵¹⁹ Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 121, İstanbul 2012, s. 3.

⁵²⁰ Kemal H. Karpat, *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, (Çev. Dilek Özdemir), 1. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, s. 55.

⁵²¹ Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 121, İstanbul 2012, s.3-5.

⁵²² Kemal H. Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma...*, s. 9.

⁵²³ Kemal H. Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma...*, s.149-185.

⁵²⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, s. 347.

İnönü'nün annesi, Celal Bayar'ın annesi ve babası gibi göçmen aile ve kişiler bulunmaktadır.

Hiç şüphesiz bu gerçekleşen bu göçmen akınları yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojik ve siyasi kararlarını etkilemiş, kökten değişen bir sosyal yapıya ve uluslaşmaya doğru gelişen belirli bir politik kararlılığa katkı sağlamıştır.⁵²⁵ Ayrıca, devlet ve siyaset adamı Hüseyin Rauf Orbay, ilk batı cephesi komutanı Ali Fuad Cebesoy, diplomat ve ilk dışişleri bakanı görevini yürüten Bekir Sami Bey, Çerkes ailelerinden gelmekteydi.⁵²⁶

Osmanlı idaresi göç faaliyetlerinin sağlıklı şekilde yürütülmesi ve bu süreçte herhangi bir hak mahrumiyeti yaşanmaması için sıkı önlemler almış ve göçmenlerin huzuru ve güvenliği için sosyo-ekonomik yardımlarda bulunmuştur. Bu anlamda göçmenlerin yerleştirilmesi sürecinde karşılaşılan sorunların çözümü, göçmenler için ulaşım araçlarının temini ve bölgesel olarak yerleştirme planları, kimliklerinin kayıt altına alınması, hibe edilecek hayvan, arazi, tohum ve eşya yardımlarının organize edilmesi, özetle sosyo-ekonomik yararları göz önünde tutulacak şekilde çalışmaların sağlıklı şekilde yürütülmesine dair göçmenlerin iskanı hakkında Mart-Nisan 1878 tarihinde bir nizamname örneği hazırlamıştır.⁵²⁷

19. yüzyılda yaşanan nüfus hareketleri Osmanlı'nın toplumsal yapısını değiştirmiş ve siyasi olarak ulus temelli bir cumhuriyetin kurulmasında etkili olmuştur. Tarım ve askerlik alanında yetişmiş bu anlamda savaşçı bir özelliğe sahip⁵²⁸ Çerkesler, toplumsal ve ekonomik olarak köklü bir hiyerarşik geleneğe sahip Kırimlılar ve eğitilmiş ve yönetici kabiliyetlere sahip kişilerin daha çok olduğu Balkan göçmenleri müslüman ve Türk sosyal dokusunun önemli parçaları arasında yer almış ve iktisadi hayatın canlılığına önemli katkılar sağlamışlardır.⁵²⁹

Bu anlamda göçmen grupların iskanı konusu sadece ekonomik ve siyasi amaçları gerçekleştirmek için değil, nüfus artışını sağlamak amacı da taşıdığı kabul

⁵²⁵ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma...*, s. 190.

⁵²⁶ Ayhan Kaya, *Türkiye'de Çerkesler Diasporada Geleneğin Yeniden İcadı*, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 100.

⁵²⁷ EK 2.1: Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri 1, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 121, İstanbul 2012, s. 95-96.

⁵²⁸ Ayhan Kaya, *Türkiye'de Çerkesler...*, s. 82.

⁵²⁹ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma...*, s. 185-188.

edilmektedir. Ayrıca göç hareketleri içinde idareciler göçmen nüfusun iskân konusunda çeşitli zorluklarla da karşılaşmışlardır.⁵³⁰

Osmanlı 1908-1909 yılları arasında göçmenlerin Anadolu ve Rumeli'deki uygun bölgelere düzenli ve hızlı bir şekilde yerleştirilmelerini sağlayacak iskan politikalarını ve muhacirler için hibe edilecek mali yardımları görüşmek üzere Yıldız Sarayı'nda çeşitli toplantılar gerçekleştirmiştir.⁵³¹

İskân kurumu ve ilgili mevzuat ve hukuki düzenlemeler politik konjonktür ve sosyal şartlara göre yeniden şekillenmiştir. Örneğin, 1926 ve 1934 yılında hazırlanan kanunda, “Türk kültürüne bağlı olmayanların, anarşistlerin, casusların, göçebe çingenelerin ve memleket dışına çıkarılmış olanların” göçmen statüsünde ülkeye hiçbir şekilde yerleşmelerine izin verilmemiştir; ilgili kanun maddesi üzerinde 2006'da güncellenen iskân kanununda ise yukarıda belirtilen “anarşistler, casuslar ve çingeler” ifadeleri yer almamıştır.⁵³²

Osmanlı idaresi 23 Ocak 1880 tarihinde yaşanan yoğun göç hareketleri ile birlikte İstanbul ve Anadolu'da sayıları 260.000'i bulan göçmenlerin sosyal ve ekonomik durumlarını iyileştirmek, sosyal dokuyu rahatsız etmeyecek şekilde huzur, barış ve güvenliği tesis etmek ve toplumsal kalkınmayı sağlamak için ucuz kredi sağlayacak bir bankanın kurulmasını kararlaştırmıştır.⁵³³

1857 yılında Osmanlı yöneticileri tarımsal faaliyetleri artırarak verimliliği yükseltmek için Avrupa'da çiftçilik ile uğraşan insanlara Anadolu'da toprak hibe edeceğini vaat etmiş ve bu konuda nizamnameler düzenleyerek kendilerinden göç etmelerini istemiştir.⁵³⁴ 1860-1878 yılları arasında gerçekleşen yoğun göç akınları sonunda Osmanlı nüfusu inanç pratiği açısından daha çok İslami bir kimlik

⁵³⁰ Tülay Alim Baran, “Cumhuriyet Sonrası Göç Olgusu ve İskân”, *Geçmişten Günümüze Göç II*, (Ed. Osman Köse), Canik Belediyesi, Yayın no:20, Samsun 2017, s.1385-1393.

⁵³¹ EK 2.2: Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri 1, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 121, İstanbul 2012, s. 277.

⁵³² <https://kms.kayis.gov.tr/Home/Detay/48108?AspxAutoDetectCookieSupport=1>, (23.02.2021).

⁵³³ EK 2.3: Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri 1, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 121, İstanbul 2012, s. 277.

⁵³⁴ Mustafa Armağan (Ed.), *Osmanlı ve Dünya*, 5. Baskı, Ufuk Kitap, İstanbul 2006, s. 140; Kemal H. Karpat, *Osmanlı'da Değişim...*, s. 449.; Fuat Dündar, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, 2. Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 49.

kazanmıştır.⁵³⁵ 1878’de tahmini olarak Balkan coğrafyasından Anadolu’ya 5 milyon kişi göç etmiştir. 1865 ile 1880 yılları arasında Osmanlı nüfusu %42 artış göstermiştir, bunun en temel nedeni ise yaşanan göçlerdir. Bu göçler Rumeli ve Anadolu’nun kültürel ve sosyal hayatını büyük çapta değiştirmiştir.⁵³⁶ Örneğin, 1896 yılında İstanbul genelinde yapılan bir nüfus sayımında sadece 144’ü Yahudi olmak üzere 30.680 kişinin Müslüman göçmen (muhacir) olduğu tespit edilmiştir.⁵³⁷

Aynı dönemlerde bir başka sayısal veri ise şu şekildedir; sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel nedenlerden dolayı 800.000 kişi kadar Müslüman ve Hristiyan, Amerika’ya, 200.000 kadar Hristiyan ise Rusya’ya göç etmiştir.⁵³⁸

19.yüzyılın sonlarına doğru Anadolu’nun bazı bölgelerindeki halkın yüzde %80’i göçmenlerden oluşmaktaydı. 1990’li yıllara gelindiğinde bu sayıda bir azalma görülmüş olsa da toplamda Anadolu nüfusunun %40’ı yine göçmenlerden oluştuğu kabul edilmektedir.⁵³⁹

Önemli tarihsel kırılmalar sonucunda yaşanan Balkan ve Kafkas göçlerinin en temel nedenleri arasında 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile başlayan askeri yenilgiler, Kırım’ın elden çıkması, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı ve Rusya’ya karşı genelde yapılan mücadelelerin başarısız olması gibi faktörler yer almaktadır. Bu bölgelerde azınlık haline gelen, baskı ve zor şartlar altında yaşayan Müslüman ve Türk unsurlar kara yolu, deniz yolu ve trenlerle Türkiye’ye akın akın gelmişlerdir.⁵⁴⁰

1912-1954 yılları arasında Balkanlar’dan 1.597.131 kişi Türkiye’ye göç etmiştir. Cumhuriyet döneminde de göç önemli bir toplumsal değişim aracı işlevi görmüştür. Yunan hükümeti ile yapılan görüşmeler sonucunda alınan mübadele kararları bağlamında Anadolu’daki yaklaşık 1,3 milyon Rum, Yunanistan’a göç etmiştir.⁵⁴¹

⁵³⁵ Kemal H. Karpat, *Ortadoğu’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, (Çev. Recep Boztemur), 1. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul 2001, s. 70.

⁵³⁶ Kemal H. Karpat, *Osmanlı’da Değişim...*, s. 328.

⁵³⁷ Kemal H. Karpat, *Osmanlı’da Değişim...*, s. 422.

⁵³⁸ Kemal H. Karpat, *Osmanlı’da Değişim...*, s. 451.

⁵³⁹ Kemal H. Karpat, *Osmanlı’da Değişim...*, s. 455.

⁵⁴⁰ Hüseyin Vehbi İmamoğlu, “93 Harbinden Sonra Balkanlardan Anadolu’ya Göçler”, *Geçmişten Günümüze Göç I*, (Ed. Osman Köse), Canik Belediyesi, Yayın no:20, Samsun 2017, s.139-155.

⁵⁴¹ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 1.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.183.

1800-1916 yılları arasında Osmanlı nüfusundan yaklaşık olarak 1,5 milyon kişi başta Yahudi, Ermeni ve Slav topluluklardan olmak üzere ekonomik veya bireysel tercihlerden ötürü Rusya ve Amerika'ya göç etmiştir.⁵⁴²

Modern Türkiye ulus-millet yaratma ideolojisinin yansımalarıyla beraber modernite düşüncesinin etkisi altında demografik olarak tarihsel bir kronolojiye sahiptir. Genç Cumhuriyetin ilk evrelerinde yönünü Türkiye'ye çevirmiş uluslararası göç hareketlerini o dönemin siyasi elitlerinin pragmatist politik duruşları üzerinden okumak, ulus-devlet ve modernite bağlamında ele almak gerekir. Ayrıca önemle belirtilmelidir ki bu bakış sadece Türkiye'ye gelen göçmen nüfus ile ilgili olmayıp Türkiye'den ayrılan insan hareketliliği için de geçerlidir.⁵⁴³ Örneğin, 1870 yılında Türkiye topraklarında yaklaşık olarak 4 milyon Arap, 2,1 milyon Rum ve 2,3 milyon Ermeni yaşıyorken, 1927 yılına gelindiğinde aynı topraklarda sırasıyla 135 bin Arap, 120 bin Rum ve 65 bin Ermeni kalmıştı.⁵⁴⁴

Fransızlar tarafından bölgenin demografik görünümünü ortaya çıkartmak için hazırlanan bir başka raporda ise 19. yüzyıla doğru nüfusun dağılımı şöyledir; Anadolu'daki toplam nüfus: 14,856,118'tir, bunun 11,801,485'i Hristiyanlardan oluşmakta olup bu gruptaki Ermeni sayısı ise 1,475,011'dir.⁵⁴⁵

Tarihi süreçte yaşanan bu göç hareketleri bugünkü Türkiye'nin toplumsal kimliğini şekillendirmiştir. Şüphesiz bu kimlikler "Müslümanlık, Millilik ve Türklük" olarak tanımlanabilir.⁵⁴⁶ 1926 yılına kadar yaşanan göçlere bakıldığında toplamda 7 milyon kişinin Türkiye'ye göç ettiği, bu göçlerin büyük çoğunluğunu ise bir devlet projesi olarak siyasi arka planı olan nüfus hareketleri oluşturmaktadır. Göçmenlerin ortak Osmanlı siyasi kültüründen beslenmeleri toplumsal birlikteliğin oluşmasına katkı sağlamıştır.1869-1915 yılları arasında başta Suriye'den olmak üzere Amerika'ya göç eden nüfus 178.712'dir. Bununla beraber 1895-1924 yılları arasında ise aralarında Türkler'in ve Ermeniler'in de bulunduğu 318.945 kişi

⁵⁴² Kemal H. Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma..., s.19.

⁵⁴³ İlhan Tekeli, *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 136.

⁵⁴⁴ Gülten Kazgan, "Milli Türk Devletinin Kuruluşu ve Göçler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 30 (1-4), 2012, s. 330.

⁵⁴⁵ Müzehher Yamaç, *Fransız Arşiv Belgelerinde Yakın Doğu'da Ermeni Sorunu*, 1. Baskı, Nobel Yayınları, İstanbul 2019, s. 13.

⁵⁴⁶ Kemal H. Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma..., s. 56.

Amerika'ya göç etmiştir. 1871-1909 yılları arasında ise Suriye bölgesinde yaşayan Hristiyan, Müslüman ve Yahudilerden 60.653 kişi Arjantin'e göç etmiştir. 1911-1915 yılları arasında ise 28.477 kişi Brezilya'ya göç etmiştir.⁵⁴⁷

Birinci Dünya Savaşı'na kadar ki süreçte yaşanan göç hareketlerine bakıldığında göçmenlerin sanayi ve ticari alanlarda varlıklı ve nitelikli kişilerden oluştuğu sonraki dönemlerde ülkeye gelenlerin ise sadece tarımsal faaliyetler yürüten çiftçiler gibi belirli alanlarda çalışanlar oldukları belirtilmelidir.⁵⁴⁸ Yeni kurulan Cumhuriyet'in 1930-1937 yılları arasında takip ettiği göç politikası ise nüfusu ve askeri gücü artırmak üzerine kurulu olduğu önemle vurgulanmalıdır.⁵⁴⁹

1913-1923 yılları arasında savaş, kıtlık ve hastalık gibi nedenlerden ötürü demografik yapıda çalışabilir özellikte olan tahmini olarak sayısı 4 milyonu bulan ciddi bir nüfus azalması yaşanmış, sonuç olarak bu durum hissedilebilir şekilde bir işgücü eksikliğinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bundan dolayı ilk dönem siyasi erkin ekonomik faaliyetleri göz önünde tutarak yaşanan göç hareketlerini desteklemek yeni cumhuriyet için bilinçli ve akıllıca düşünülen bir sosyo-politik karardır.⁵⁵⁰

Karpat'a göre 19. ve 20. yüzyılda yaşanan göç hareketlerini etkileyen özellikler arasında ortak kültürel ve dini değerler üzerine vurgu yapan Osmanlılık düşüncesi, ilk dönemlerde imparatorluğu kurtarma amacı taşıyan ümmet fikrinden millilik fikrine dönüşün temelini oluşturan II. Abdülhamid'in İslamcılık politikası, birey-devlet ilişkilerini derinden etkileyen ticaret, üretim ve ekonomik faaliyetlerin değişimi ve son olarak modernleşen eğitim sistemi yer almaktadır.⁵⁵¹

Modern Türkiye'nin tarihsel kimliği şüphesiz 19. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'ya doğru gerçekleşen göç hareketleri bağlamında Osmanlı'nın ortak siyasi kültüründen beslenen, kimlik ve inançları benzeşen göçmenlerin hikayeleri üzerine kuruludur.⁵⁵² Bu anlamda göçmenlerin hareket etmelerini sağlayan psikolojik nokta

⁵⁴⁷ Kemal H. Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma..., s. 389-391.

⁵⁴⁸ Kemal H. Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, s.184.

⁵⁴⁹ Kemal H. Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma..., s.19.

⁵⁵⁰ Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, Yurt Yayınları, Ankara 1982, s. 38-39.

⁵⁵¹ Kemal H. Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma..., s.104-129.

⁵⁵² Ayhan Kaya, Türkiye'de Çerkesler..., s. 14.

vatan ülküsünün doğuşuna yönelik takınılan milli duruş, İslami ve bir bağımsız idare yönetiminin çatısı altında yaşamak inancıydı.⁵⁵³ Bu duygular göçmenlerin sosyo-kültürel uyum süreçlerinin desteklenmesinde katalizör görevi üstlenmiştir. Bu göçler hem Osmanlı'da hem de o dönemin şartlarında bir İslami siyasal oluşum örneği gösteren Türkiye Cumhuriyeti'nde üretim biçimlerini, sosyal sınıfları, toplumsal çeşitliliği, ekonomik faaliyetlerin kökten değiştirmiştir.⁵⁵⁴

Yeni kurulan cumhuriyet göç hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı bir dönemdir. Bu göçler Türkiye'den gidişler ve Türkiye'ye gelişler şeklinde iki yönlü dinamik bir süreçtir.

Türkiye'den Göçler:

1. Türkiye Cumhuriyeti'nin "türdeş" bir toplumsal yapı inşa etmek için desteklediği göç hareketleri ulusçuluk düşüncesinin görünür olmasını sağlamıştır.⁵⁵⁵ Yunanistan ile Türkiye arasındaki Mübadele Antlaşması sonrasında 1.250.000 Rum, Yunanistan'a göç etti.⁵⁵⁶

1854 ile 1908 yılları arasında Gayrimüslim ve Arap unsurlardan oluşan ve yaklaşık olarak 500 bin-800 bin arasında kişi Rusya ve Amerika'ya göç etmiştir.⁵⁵⁷ Özellikle Hristiyan nüfusu arasında çoğunluğu oluşturan Rumlar'ın ticaret bilgisi ve denizcilik tecrübesi gibi vasıflı işgücü özelliği göstermesi sonucunda Ruslar tarafından göç etmeleri teşvik edilmiş ve Rus topraklarına ve Gürcistan üzerinden Kafkasya bölgesine yerleştirilmiştir.⁵⁵⁸

18.yüzyıldan itibaren Çarlık Rusya'nın Kafkasya coğrafyasında egemenlik sahasını genişletmek ve bölgedeki Osmanlı hakimiyetini sarsmak amacıyla giriştiği

⁵⁵³ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 18.

⁵⁵⁴ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma...*, s. 349-350; Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik...*, s. 51.

⁵⁵⁵ Kemal Arı, *Büyük Mübadele...*, s. 1-3.

⁵⁵⁶ Kemal Arı, a.g.e., s. 8.

⁵⁵⁷ H. Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu...*, s. 50.

⁵⁵⁸ Eyüp Şimşek, "Osmanlı Rumlarının Rusya'ya İlk Göçleri (18. Yüzyıl)", *Geçmişten Günümüze Göç I*, (Ed. Osman Köse), Canik Belediyesi, Yayın no:20, Samsun 2017, s. 609-615.

askeri mücadeleler sonucunda Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesindeki Erzurum gibi şehirlerin demografik yapısında dönüşümlerin gerçekleşmesine bundan dolayı da başta Ermeni nüfus olmak üzere yoğun göç faaliyetlerinin yaşanmasına neden olmuştur. 1915 yılında 240 bin-300 bin arasında Ermeni Rus topraklarına göç etmiştir.⁵⁵⁹

Konuyla ilgili farklı bir araştırmada 1897 yılından itibaren Türkiye topraklarında yaşayan tahmini olarak 400 bin Ermeni Rus hakimiyeti altındaki bölgelere göç ettiği belirtilmiştir.⁵⁶⁰ 1900 yılına kadar Amerika'ya göç eden Ermeni nüfusun sayısının 12 bin olduğu ifade edilmektedir.⁵⁶¹ Bir başka kaynağa göre ise 1910'lu yıllara kadar Amerika'ya toplam göçen Ermeni nüfusun 80.000-150.000 arasında olduğu belirtilmektedir.⁵⁶²

2. Bernard Lewis Türkiye'de Yahudi nüfusun belli bir dönemde yaklaşık 90.000 kişiyi bulduğunu belirtmektedir.⁵⁶³ Ancak 31.594 Yahudi nüfus 1948-1954 yılları arasında İsrail'e göç etti.⁵⁶⁴ 1882 yılında Filistin'de toplumun yaklaşık %10'u (24.000) Yahudiler'den oluşmaktaydı. 1914 yılında Doğu Avrupa'dan gelen göç ile bu sayı 90.000 kişiyi bulmuştur.⁵⁶⁵

3. Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika ve Avusturya gibi Avrupa ülkeleri S. Arabistan, Tunus, Libya ve Lübnan gibi Ortadoğu ülkelerine çeşitli zamanlarda yoğun işgücü göçü yaşanmıştır. 2000 yılı itibariyle yurtdışında yaşayan Türk

⁵⁵⁹ Barış Metin, "Rus Belgelerine Göre Anadolu'dan Kafkasya'ya Ermeni Göçü (1915)", *Geçmişten Günümüze Göç I*, (Ed. Osman Köse), Canik Belediyesi, Yayın no:20, Samsun 2017, s.655-661.

⁵⁶⁰ Sezai Balcı, "Tehcir Öncesi Dönemde Türkiye'den Rusya'ya Ermeni Göçü (1876-1915)", *Tarihte Türkler ve Ermeniler-Merkez ve Taşrada Ermeniler Nüfus ve Göç*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt7, Ankara 2014.

⁵⁶¹ Seçil Akgün, "Amerikalı misyonerlerin ermeni meselesinde rolü", *Atatürk Yolu Dergisi*, 1, 1, 1988, s. 1-13.

⁵⁶² Müzehher Yamaç, Fransız Arşiv Belgelerinde Yakın Doğu'da..., s. 41.

⁵⁶³ Bernard Lewis, *İslam Dünyasında...*, s. 216.

⁵⁶⁴ Cevat Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923- 1961)*, İstanbul 2019, s. 25.

⁵⁶⁵ Bernard Lewis, *Semitizm ve Anti-semitizm*, (Çev. Hür Güldü), 1. Baskı, Everest Yayınları, İstanbul 2004, s. 180-181.

vatandaşların sayısı yaklaşık olarak 4 milyonu bulmuştur.⁵⁶⁶ Bununla beraber siyasi mülteci olarak ise 330.000 kişi Avrupa ülkelerine göç etmiştir.⁵⁶⁷

4. Yasadışı göçlerle ilgili olarak açık veriler olamadığı için doğru bir sayı verilememektedir. Fakat aile birleştirmeleri doğrultusunda 2000 yılında yaklaşık olarak 60.000 kişi çeşitli ülkelere göç etmiştir.⁵⁶⁸

Türkiye'ye Göçler:

Dünyada sadece ekonomik sorunlar nedeniyle değil bununla birlikte politik ve kültürel değerler açısından az gelişmiş ülkelerdeki yoksulluk, işsizlik, iç savaşlar ve deprem, sel, kuraklık gibi doğal felaketler sonucunda ortaya çıkan mülteci nüfus hareketliliği global ölçekte hissedilmektedir. Türkiye en başta coğrafi konumu olmak üzere tarihsel, siyasi, ekonomik, kültürel nedenlerden dolayı, mülteci hareketlerine ev sahipliği yapan ülkeler arasında yer almaktadır.⁵⁶⁹

1. 1923-1927 yılları arasında Yunanistan ile Türkiye arasındaki Mübadele Antlaşmaları sonrasında yaklaşık olarak 500 bin kişinin Türkiye'ye göç etmesini mümkün kılmıştır.⁵⁷⁰ Mübadeleye konu olan göçmenlerin varış noktalarındaki sosyal uyum süreçleri, ekonomik durumları, sosyo-kültürel yakınlık ve geldikleri ülkedeki siyasi birliktelik düzeyleri açısından farklılıklar yaşanmıştır.

Göçmenlerin geldikleri ülkedeki sosyo-ekonomik yaşam standartları farklılaşmıştır. Göç süreçlerinin önemli sonuçları arasında yer alan bilgi birikiminin transferi konusu açısından ticari hayatın canlılığını da sağladığı düşünülmektedir.⁵⁷¹

2. 1920-1930 yılları arasında Bulgaristan'dan Türk ve Pomaklardan oluşan 200 bin kişilik bir grup; Romanya'dan Tatar ve Türklerden oluşan 117 bin kişilik bir

⁵⁶⁶ Ahmet İçduygu, *International Migration and Turkey, 2002: The Country Report for Turkey For the Continuous Reporting System on Migration (SOPEMI) of the Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD)*, Paris 2002, OECD.

⁵⁶⁷ Ferhunde Özbay ve Banu Yücel, a.g.e., s. 28.

⁵⁶⁸ Ferhunde Özbay ve Banu Yücel, a.g.e., s. 43.

⁵⁶⁹ T.C. Kalkınma Bakanlığı, *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. Dış Göç Politikası (2014). Özel İhtisas Komisyonu Raporu: Ankara*, s. 22.

⁵⁷⁰ Gökçe Bayındır Goularas, "1923 Türk-Yunan Nüfus mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması", *Alternatif Politika*, 4(2), 2012, s. 129-146.

⁵⁷¹ Kader Özlem, "Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi İle Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi", *International Journal of Social Inquiry*, 12, 1, 2019, s. 219-238.

grup ve son olarak Yugoslavya'dan Bosnalı ve Türklerden oluşan 115 bin kişilik bir grup Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yaşamak üzere göç ettiler.⁵⁷²

Sema Erder'e göre 1923-1949 yıllarını kapsayan süreçte yaşanan Balkan göçü Türkiye Cumhuriyeti'nin demografik bakımdan kurucu unsurları arasında yer alır.⁵⁷³

3. İkinci Dünya Savaşı sürecinde 91 bin kişi Türkiye'ye gelmiş, fakat bir süre sonra Türkiye'de kalıcı olarak kalanların sayısı 24.000 kişi olmuştur;

4. 1923-1960 yılları arasında 1.205.205 Bulgar Türkü ana vatana dönmüştür;

5. İran devrimi (1979) sonrasında Türkiye üzerinden transit göç şeklinde gerçekleşen göçler 1,5 milyon kişiyi bulmuştur;

6. Körfez Krizi ve Irak Savaşı sonrasında yaşanan göç 1 milyon kişidir;

7. 1981-1987 yılları arasında Türkmenistan ve Balkan bölgelerinden Türkiye'ye doğru 300 bin kişiyi aşkın bir göç dalgası yaşanmıştır. Bulgaristan'dan ise 1989'dan itibaren 700 bin kişi göç etmiştir;

Esasında Balkan göçleri Türkiye'nin demografik geçiş sürecinde ortak sosyal özellikler gösteren ve Türk toplumunun yapısını şekillendiren temel dinamikler arasında yer almaktadır. Bu bakış açısından hareketle denilebilir ki toplumun "homojenleşmesi", "Balkanlaşması" ve "kozmpoliten yapısındaki azalış" sonucunda türdeş nüfus kompozisyonu görünümü ortaya çıkmıştır.⁵⁷⁴

1944-1989 yılları arasında Bulgar hükümetince tehdit olarak görülen Türk ve Müslüman unsurlara karşı başlatılan asimetrik yok sayma, zoraki isim/kimlik değiştirme gibi siyasi, kültürel, ekonomik ve psikolojik baskıcı tutum ve sert propaganda araçları kullanılarak yürütülen asimilasyon faaliyetleri bir iç temizlik anlayışı içinde gerçekleştirmiş ve sonuç olarak bu bölgeden yoğun göç akınlarının

⁵⁷² Cevat Geray, a.g.e., s. 36.

⁵⁷³ Sema Erder, "Balkan Göçmenleri ve Değişen Uygulamalar: İskan Kurumunun Dostları", *Türkiye'nin Uluslararası Göç politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, Mirekoç Proje Raporları 1, İstanbul 2014, s. 138.

⁵⁷⁴ İlhan Tekeli, "Türkiye'nin Göç Tarihindeki Değişik Kategoriler", *Kökler ve Yollar*, (Der. Ayhan Kaya ve Baha Şahin), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 449-455.

oluşmasına neden olmuştur. 1989-2000 yılları arasında başta Avrupa ülkeleri ve Türkiye olmak üzere 1,5 milyon insan zorla yerinden edilmiştir. 1992 yılında yapılan nüfus sayımına göre Türkiye’de 344.849 kişinin Bulgaristan göçmeni Türk olduğu tespit edilmiştir.⁵⁷⁵

8. 1987-1992 yılları arasında Afgan savaşları sürecinde yaklaşık olarak 3.218 kişi bu bölgeden ülkemize göç etmiştir. Yine aynı tarihlerde 200.000 kişilik bir Bosnalı mülteci akını yaşanmıştır.1999 yılında ise Kosova’da yaşanan sert çatışmalar dolayısıyla 17.600 kişi ülkemize sığınmıştır;

9. 1995-2002 yılları arasında ise ülkemize 355.371 kişi yasadışı yollarla Türkiye’ye geçiş yapmıştır,⁵⁷⁶

1997-2005 yılları arasında Türkiye’ye sığınan kişi sayısı, 443.099’dur.⁵⁷⁷

1980’li yıllardan itibaren dünya genelinde yaşanan siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeler, politik arenada tartışılan vatandaşlık hakları, yabancıların gittikleri ülkelerdeki ikametini ilgilendiren hukuki reformlar ve yasal düzenlemeler ve son olarak 2005 yılında Avrupa Birliği’ne adaylık süreci özellikle AB vatandaşları olmak üzere Türkiye’ye yönelik göç hareketliliğine katkı sağlamıştır.⁵⁷⁸

2000’li yıllara gelindiğinde dünyanın birçok ülkesinden göç yoluyla Türkiye’ye gelen farklı dil, din, etnisite ve kültüre sahip yabancı nüfus sayısı 272.393 kişidir. Bu anlamda göçmen gruplar ve yerel halk arasında toplumsal etkileşimin sağlıklı yürümesi için politikaların oluşturulması kaçınılmaz görünmektedir.⁵⁷⁹

Türkiye Cumhuriyeti’nin uluslararası göç tarihi, siyasi, ekonomik ve sosyal dönüşümler bağlamında üç döneme ayrılmaktadır;

1. 1923-1950: Göç hareketlerinin ulus temelli devlet oluşumu üzerindeki etkisi bu dönemin belirleyici unsurları arasında yer almaktadır. Müslüman ve Türk

⁵⁷⁵ Emin Atasoy ve Abdullah Soykan, “Siyasi Coğrafya Işığında Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılındaki Zorunlu Göçü”, *Geçmişten Günümüze Göç I*, (Ed. Osman Köse), Canik Belediyesi, Yayın no:20, Samsun 2017, s. 329.

⁵⁷⁶ T.C. İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel MüdürlüğüYabancılar Hudut İltica Dairesi Başkanlığı,ÜlkemizinDurumu ve Yapılan Çalışmalar, 2002 Raporu.

⁵⁷⁷ Ahmet İçduygu, Avrupa Birliği..., s. 76.

⁵⁷⁸ Barbara Pusch, Tomas Wilkoszewski (Ed.), *Türkiye’ye Uluslararası Göç ve Toplumsal Koşullar, Bireysel Yaşamlar*, (Çev. Mutlu Çomak-Özbatır) 1. Baskı, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2010, s. 57-71.

⁵⁷⁹ Mustafa Yakar ve İlkay Südaş, a.g.m., s. 129-164.

kimlikleri üzerinden bir göç politikasının hâkim olduğu bu dönemde “1915 Ermeni Tehciri” ve “1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi” dönemin çarpıcı göç hareketlerini ve “toplumsal homojenlik” sürecinin birinci basamağını oluşturmaktadır.⁵⁸⁰

1914 yılında Türkiye nüfusunun 16 milyon olduğu ve Gayrimüslim nüfusun 3 milyonu⁵⁸¹ (1,5 milyon Rum, 1,2 milyon Ermeni, 128 Bin Yahudi, Ermeni ve Rum dışındaki Hristiyan nüfus ise 176 Bin)⁵⁸² bulunduğu düşünülmektedir. 1914 yılında Türk ve Müslüman olmayan nüfusun toplumun %19’unu oluşturduğu tahmin edilirken, 1927 yılında Türkiye nüfusu 13 milyon iken bu veri doğrultusunda Gayrimüslim nüfusun oranı ise %3’ün altına düştüğü kabul edilmektedir.⁵⁸³

İnanç pratiği üzerinden konuyla ilgili yapılmış bir diğer önemli çalışma ise 1914’daki verilerden hareketle imparatorluğun sahip olduğu demografik özellikler bakımından 15.044.846 Müslüman, 3.087.057 Hristiyan, 187.03 Yahudi, 72.251 diğer inanç grupları olmak üzere toplam nüfusta 18.520.016 kişinin yer aldığını göstermektedir. İmparatorluk coğrafyasında yaşayan toplam nüfustaki Ermeni sayısı ise 1.229.007 kişiyi bulmaktadır.⁵⁸⁴ Önemli hukuki düzenlemeler arasında yer alan 1915 Tehcir Kanunu kapsamında Zor, Şam ve Halep bölgelerinde 486.000 Ermeni göçmenin var olduğu belirtilmelidir. Bu yıllarda ABD’ye yapılan Ermeni göçü ise 25.000’dir. 1914-1920 yılları arasında Rusya, Fransa ve ABD’ye yapılan toplam Ermeni göçünün 848.000 olduğu ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra dönemin siyasi ve askeri şartları gereğince 1919 yılında Antep, Adana, Maraş ve Kilikya bölgelerine tahmini olarak 250.000 Ermeni nüfus göç faaliyetleri üzerinden yerleştirilmiştir. 1922 yılında ise güvenlik tedbirleri gereği 120.000 Ermeni, Adana, Maraş, Urfa, Antep bölgelerinden hareket ederek Suriye ve Lübnan’a kara yolu ile gruplar halinde göç etmiştir. 1926-1940 yıllarında dönemin sosyo-politik şartları nedeniyle yoğun şekilde göç hareketliliği yaşanmıştır; 1.870.000 Ermeni, SCBB ülkelerine, 1.850.000 kişi Sovyet Ermenistan’a, 320.000 kişi ABD ve Kanada’ya, 270.000 kişi İran’a,

⁵⁸⁰ Ahmet İçduygu, Bir Siyaset ve Siyasa Alanı..., s. 53.

⁵⁸¹ Youssef Courbage, Philippe Fargues and Judy Mabro, *Christians and Jews under Islam*, I. B.Tauris, London 1998, p. 128.

⁵⁸² Ahmet İçduygu, Şule Toktaş ve B. Ali Soner, “The Politics Of Population In A Nation-Building Process: Emigration Of Non-Muslims From Turkey”, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 31 No. 2, February 2008, pp. 363.

⁵⁸³ Ahmet İçduygu, Bir Siyaset ve Siyasa Alanı..., s. 53.

⁵⁸⁴ Müzehher Yamaç, Fransız Arşiv Belgelerinde Yakın Doğu’da Ermeni Sorunu, s. 56.

235.000 kişi Türkiye'ye, 215.000 kişi Suriye'ye, 160.000 kişi Lübnan'a, 105.000 kişi Fransa'ya, bu veriler doğrultusunda toplamda 5.025.000 kişi göç etmiştir.⁵⁸⁵

Tablo 2.2: Türkiye'de Yapılan Nüfus Sayımlarına Göre Azınlık Sayıları

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE YAPILAN NÜFUS SAYIMLARINA GÖRE AZINLIK SAYILARI					
YIL	TOPLAM HRİSTİYAN	İBRANİCE	ERMENİCE	RUMCA	YEZİDİ-KELDANİ-SÜRYANİ-NASTURİLER
1927	317.814	68.900	67.745	119.822	20.000
1935	226.000	46.185	67.381	176.272	
1945		53.819	60.282	153.416	
1955		37.117	62.319	138.681	
1960	230.000	23.774	72.200	147.969	
1965	207.000(Tahmini)	13.491	55.354	127.037	15.000

Anadil ve İkinci Yabancı Dil Olarak İbranice, Ermenice ve Rumca konuşanlar göz önünde tutulmuştur.

Kaynak: Fuat Dündar, Türkiye'de Nüfus Sayımlarına Göre Azınlıklar, 2.Baskı, Çiviyazıları Yayınevi, İstanbul 2000.

Yirminci yüzyıl boyunca Türkiye'nin Gayrimüslim azınlık nüfusu, binlerce kişinin dünyanın çeşitli ülkelerine göçmen sıfatıyla hareket ederek kitlesel bir göç deneyimine maruz kalmıştır.⁵⁸⁶ Bu önemli tarihsel süreçte Yugoslavya, Bulgaristan, Arnavutluk, Yunanistan ve Romanya'dan 850 bin kişi Türkiye'ye göç etmiştir. Bu yoğun göç faaliyetleri neticesinde Türkiye'deki Müslüman olmayan nüfus ise %1'e düşmüştür.⁵⁸⁷

Türkiye Cumhuriyeti toplumsal dinamizmin sürekliliğini sağlamak için göç faaliyetlerini destekleyen ve bu anlamda çalışmalar yürüten bir siyasi kararlılığı sahip olmuştur. Tarım ve sanayi alanlarının gelişiminde, ülkenin ekonomik kalkınmasında ve milli gelirin yükselmesinde başta Balkanlardan gelenler olmak üzere genel olarak diğer teknik işler ve ticaret ile meşgul göçmen grupların çok büyük katkıları olduğu belirtilmelidir.⁵⁸⁸

⁵⁸⁵ Müzehher Yamaç, Fransız Arşiv Belgelerinde Yakın Doğu'da Ermeni Sorunu, s. 109-116.

⁵⁸⁶ Ahmet İçduygu vd., p. 359

⁵⁸⁷ Kemal Kirişçi, "Disaggregating Turkish Citizenship and Immigration Practices", *Middle Eastern Studies*, 36, 3, 2000, p. 8.

⁵⁸⁸ H. Yıldırım Ağanoglu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç*, 1. Baskı, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001, s. 343.; Kemal Arı, *Büyük Mübadele...*, s. 171-183.

Yeni Cumhuriyetin ilk döneminde göç faaliyetlerini desteklemeye dönük temel dinamikler arasında, ölüm, kıtlık gibi nüfus popülasyonunu azaltan doğal etmenlere karşı çözüm arayışları ve ekonomik olarak iç ve dış göç sebebiyle azalan tarımsal verimliliği artırma düşüncesi olduğu belirtilmelidir.⁵⁸⁹

Türkiye Cumhuriyeti, 1927-1965 yılları arasında nüfus artışını sağlamaya dönük “pronatalist (çoğalmacı)” bir nüfus politikası takip etmiştir. 1965’li yıllardan sonra ise özellikle kalkınma planları ile demografik yapı arasındaki ilişki göz önüne alındığında bu çoğalmacı demografik tutum yerini nüfus artışının kontrol altında tutulmasını hedefleyen ya da azaltılmasını amaçlayan “antenatalist (sınırlayıcı)” politikalara bırakmıştır.⁵⁹⁰

Türkiye’deki göç yönetimi ile ilgili kamu politikalarında demografik açıdan önemli bir belirleyici unsur olan tarihsel süreç ve konjonktürel yapıya bağlı olarak önemli bir dönüşüm yaşanmıştır. Tarihsel süreç ve siyasal konjonktür gereği ortaya çıkan ulus temelli devlet yapılanması, milli kimlik oluşturma gayretleri (1923-1960), 1950’li yıllarla birlikte Cenevre Sözleşmesi’ni imzalama ve güçlü bir bölgesel güç olma hedefi taşıyan ve bu anlamda bir askeri örgüt olma özelliği taşıyan NATO’ya katılımı ile devam eden süreçte takip edilen sınırlayıcı, kontrollü ve güvenlikçi göç politikası, küreselleşmenin etkisiyle şekillenen ve bir devlet politikası olarak da halen güncelliğini koruyan AB’ye tam üyelik süreçlerinin gerektirdiği göç hukukuyla ilgili önemli sayılabilecek mevzuat değişikliği, Türkiye’ye yönelik sınır ülkelerden kaynaklı sığınma talepleri ve bölge ülkelerde yaşanan savaş, şiddet ve siyasi baskıdan kaçan kitlesel mülteci akınları Türkiye Cumhuriyeti’nin yakın dönemli göç tarihi açısından önemli unsurlar arasında yer almaktadır.⁵⁹¹

Bu dönemin göç mevzuatı ile ilgili önemli sayılabilecek yasal çalışmaları ve gelişmeleri arasında 1923’te kurulan “Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı”⁵⁹² ve 1934’te çıkartılan “İskân Kanunu” gelmektedir. Bu yasal düzenleme sonucunda göç hareketleri sosyal dokunun en önemli bileşeni olan Türk kimliği üzerinden kontrol

⁵⁸⁹ Sema Erder, Türkiye’de Değişen Siyasal...,s. 105.

⁵⁹⁰ Mesut Doğan, “Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 23, 2011, s. 293-307.

⁵⁹¹ Erhan Örselli ve Veysel Babahanoğlu, a.g.m., s. 2603-72.

⁵⁹² Kemal Arı, Büyük Mübadele..., s. 28.

altında tutulmaya çalışılmıştır. Müslüman ve Türk kategorisindeki kişilerin rahat ve güvenli şekilde göç etmesi kolaylaşırken bu kategorinin dışında kalanlar ise göçmen ve mülteci statüsünde yer almamıştır.⁵⁹³

2. 1950-1980: Ulus-devletin modernite ile kökleştiği göç hareketleri bu dönemin temel özellikleri arasında yer almaktadır. 1960 yılından itibaren özellikle Avrupa ülkelerinden endüstrisi ileri derecede gelişen Almanya başta olmak üzere, Avustralya, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerine doğru Türk ve Müslüman işçilerin iş gücü statüsünde gruplar halinde çıkışları yoğunlaşmıştır.⁵⁹⁴ Gayrimüslim nüfus ise 225 binden 150 bine kadar azalmıştır. Şüphesiz bu demografik azalışta 1964-1974 yılları arasındaki Kıbrıs'ta yaşanan çatışmalar sonucunda başta İstanbul olmak üzere diğer şehirlerde yaşayan Rumlar ve İsrail'in kuruluşu ile Yahudilerin Türkiye'den ayrılmaları etkili olmuştur.⁵⁹⁵ Bu dönemde yine sosyo-politik ve kültürel baskılardan dolayı Balkan coğrafyasından 800 bin kişi Türkiye'ye göç etmiştir.⁵⁹⁶

Türklerin aile birleşimi amacıyla göç etmeleri Avrupa'daki Türk nüfusunu artırmıştır. Ayrıca Türk-Alman Ekonomik İlişkiler Araştırma Enstitüsü'nün göçe yönelik desteği aracılığıyla Türkiye'den yurtdışına göç hızlanarak artmıştır. 1960'lı yıllarda iş gücü talebi doğrultusunda imzalanan devletlerarası anlaşmalar sonucunda dış göçte artış yaşanmıştır. 1970'lerin göç ile ilgili tartışmaları arasında ekonomik kriz, göçmenlerle ilgili yasal düzenlemeler, çocuk için ödenen mali yardımlar, aile birleşimi ve eğitim sorunları yer almıştır.⁵⁹⁷

Liberal tarım politikaları sonucunda endüstri ve tarım sektörlerinde yaşanan yüksek işsizlik, kentleşme, işçi dövizlerine bağlı kalkınma stratejileri, iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesi ve 1961 Anayasası'nın uygulanmaya konulmasıyla birlikte hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1962-1967) "fazla işgücünün ihraç edilmesi" düşüncesi gibi iç dinamikler⁵⁹⁸; bunun dışında global düzeyde sanayileşme atılımları, gelişmiş kapitalist ekonomilerin emek talebi ve

⁵⁹³ Ahmet Yıldız, *Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 111.

⁵⁹⁴ Ahmet İçduygu, *Bir Siyaset Alanı...*, s. 57-58.

⁵⁹⁵ İçduygu and etc., *The Politics of...*, p. 372.

⁵⁹⁶ Kemal Kirişçi, *Disaggregating Turkish...*, p. 8.

⁵⁹⁷ Nermin Abadan-Unat, a.g.e., s.38-42.

⁵⁹⁸ Ahmet İçduygu, *Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında Uluslararası Göç Tartışmaları*, TÜSİAD, İstanbul 2006, s. 63.

1960-1974 yılları arasındaki hızlı küresel ekonomik büyüme gibi dış dinamikler Türkiye'nin çeşitli ülkelerle işgücü anlaşmaları yapmasının yolunu açmıştır.⁵⁹⁹

1964-1980 yılları arasında dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmış göçmenlerin Türkiye'ye gönderdikleri toplam döviz tasarruf miktarı 2.078 milyon ABD Doları'dır.⁶⁰⁰ Yıllara göre bu tasarruf miktarı verileri şu şekildedir; 1985'te 2.677,60 milyon, 1990'da 7.541,10 milyon, 1995'te 12.383,77 milyon, 2000'de 10.514,20 milyon, 2005'te 17.712,66 milyon, 2009 yılında ise 13.522,15 milyona ulaşmıştır.⁶⁰¹

1961-1974 yılları arasında Batı Avrupa ve Türkiye'de yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeler piyasalardaki işgücüne rağbeti artırmış bu kapsamda çeşitli ülkelerle emek ihracatı anlaşmaları yapılmıştır. 1975-1980 yılları arasında ise küresel ekonomik durgunluk ve petrol krizi işgücü ihracatını duracak seviyeye getirmiş ve kamu ve özel sektör alanlarında göçmen işçiler üzerinden kısıtlamaya dair yeni hukuki gelişmeler yaşanmıştır.⁶⁰²

Tablo 2.3: Türkiye'nin Yabancı Ülkelerle İmzalamış Olduğu İkili İşgücü ve Sosyal Güvenlik Anlaşmaları

ÜLKELER	İŞGÜCÜ ANLAŞMALARI	SOSYAL GÜVENLİK ANLAŞMALARI
İngiltere		9 Eylül 1959
Batı Almanya	30 Eylül 1961	30 Nisan 1964
Avusturya	15 Mayıs 1964	12 Ekim 1966
Belçika	12 Temmuz 1964	4 Temmuz 1966-11 Nisan 2014
Hollanda	19 Ağustos 1964	5 Nisan 1966
İsviçre		1 Mayıs 1969
Fransa	8 Nisan 1965	20 Ocak 2009
İsveç	10 Mart 1967	30 Haziran 1978
Avustralya	5 Ekim 1967	
Danimarka		13 Kasım 1970
Romanya		20 Temmuz 1978
Libya	5 Ocak 1975	13 Eylül 1984

⁵⁹⁹ Ahmet İçduygu, "1950'lerden Yıllardan 2000'lere Türkiye'den Yurtdışına Yönelen İşgücü göçü", *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, Mirekoç Proje Raporları 1, İstanbul 2014, s. 181-82.

⁶⁰⁰ Nermin Abadan-Unat, a.g.e., s. 70.

⁶⁰¹ Hakan Sarıtaş, "İşçi Dövizlerinin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosuna Etkisi", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 3, 1, 2011, s. 163-182.

⁶⁰² T.C. Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. Dış Göç Politikası (2014). Özel İhtisas Komisyonu Raporu: Ankara, s. 9.

Ürdün	8 Temmuz 1982	
Arnavutluk		15 Temmuz 1998
K.K.T.C	9 Mart 1987	
Kanada		19 Haziran 1998
Gürcistan		11 Kasım 1998
Romanya		6 Temmuz 1999
Kebek Hükümeti /Kanada		21 Kasım 2000
Bosna Hersek		27 Mayıs 2003
Çek Cumhuriyeti		2 Ekim 2003
Lüksemburg		20 Kasım 2003
Kuveyt	30 Mart 2008	
Katar	1 Nisan 1986 -17 Ağustos 2009	
Azerbaycan	13 Kasım 2013	17 Temmuz 1998
Macaristan		24 Şubat 2015

Kaynak: <https://www.iskur.gov.tr/isveren/yurtdisi-istihdam/>

1961-1976 yılları arasında 649 Bin kişi Almanya, 56 Bin kişi Fransa, 37 Bin kişi Avusturya ve 25 Bin kişi Hollanda gibi Avrupa ülkeleri başta olmak üzere yurt dışına giden toplam Türk işçi sayısı 825.383 kişidir.⁶⁰³

3.1980 ve Sonrası: Küreselleşmenin göç hareketleri üzerindeki yansımaları bu dönemin en önemli özellikleri arasında yer almaktadır. Ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesi, Türkiye'nin çevresinde bulunan ülkelerin siyasi ve ekonomik dönüşümleri göç faaliyetlerini tetiklemiştir. Binlerce Türk vatandaşı 1980'li yıllardan sonra mülteci, aile birleşimi, sığınmacı hareketleri içinde başta Amerika ve Kanada olmak üzere ayrıca çeşitli Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir.⁶⁰⁴

1990-2000 yılları arasında yaşanan global ölçekteki hızlı ekonomik büyüme, üretimdeki yüksek artış, küresel üretim ağlarının değişimi ve modernizasyonu ve gerçekleşen büyük hacimli yabancı yatırımlar göç konusunda uluslararası işgücünü hareketlendirmiştir.⁶⁰⁵

1980'lerde dış göç bağlamında farklı ülkelere giden Türkler için dönüşü teşvik eden hukuki gelişmeler, kimlik tartışmaları, çocuk, eğitim, vize, yerleşme ve uyum sorunları gibi sosyo-kültürel problemler çok daha belirgin hale gelmiştir.

⁶⁰³ Ahmet İçduygu, 1950'lerden..., s. 188-92.

⁶⁰⁴ Ahmet İçduygu, Bir Siyaset Alanı..., s. 59.

⁶⁰⁵ T.C. Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. Dış Göç Politikası (2014). Özel İhtisas Komisyonu Raporu: Ankara, s.10.

1990’larda yabancı düşmanlığı, gettolaşma, politik, ekonomik ve demokratik talepler gibi gelişmeler temel tartışma konuları arasında yer almaktaydı.⁶⁰⁶ 1968-1980 yılları arasında Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde yaşayan Türk göçmen ailelerinin çocuklarının sayısı 733.366, bunun dışında toplam yetişkin ve işçi sayısı ise 2.228.210’dur.⁶⁰⁷

Türkiye bu dönemde yurt dışına işçi göndermekle birlikte göç veren ülke konumunu sürdürmüştür. Aynı zamanda Türkiye göç alan ülke özelliği göstererek tarihinde ilk defa Gayrimüslim nitelikli yabancı göçe de ev sahipliği yapmıştır.⁶⁰⁸ Doğu Avrupa’da ve Sovyetler Birliğinde uzun yıllar devam eden sosyalist rejimlerin düşüşü, göç yolları üzerinde yer alan Irak, Afganistan ve İran’dan kaynaklı politik ve ekonomik sorunlar Türkiye’ye doğru göç hareketliliğine yol açmıştır.⁶⁰⁹

Türkiye’nin coğrafi olarak Avrupa’ya yakınlığı, önemli ve tarihi deniz yolları üzerinde bulunması, 1980’lilerden sonraki küreselleşmeye bağlı liberal ekonomik politikalar gibi gelişmeler Türkiye’ye doğru dışarıdan gruplar halinde göçlerin yaşanmasına neden olmuş ve bu sonuç olarak ülkenin transit geçiş özelliği kazanmasını sağlamıştır. 1995-2008 yılları arasında yasadışı girişler ve vize aşımı gibi kayıt dışı göç, iş ve eğitim gibi nedenlerle başvuru alan oturma izinleri ve Afganistan, Irak ve İran gibi ülkelere kaynaklanan sığınma talepleri doğrultusunda Türkiye’ye yerleşen kişi sayısı 2.273.724’tür.⁶¹⁰

Yine bu dönemin önemli sayılabilecek hatta bir tür çok kültürlülüğü destekleyen politikalar arasında kabul edilen gelişme ise yurtdışına gitmiş Türk işçilerine çifte vatandaşlık hakkının verilmesidir.⁶¹¹ Göçmenlerin, kültürel, politik, ekonomik ve sosyal haklarını desteklemek ve Türkiye’deki vatandaşlık haklarının devam edeceği yönünde ikili vatandaşlık uygulamasına geçilmiştir.⁶¹² Bu anlamda 2000 yılına kadar yurt dışına gitmiş yaklaşık 3 milyon Türk vatandaşın 800 bini

⁶⁰⁶ Nermin Abadan-Unat, a.g.e., s. 38.

⁶⁰⁷ Nermin Abadan-Unat, a.g.e., s. 48.

⁶⁰⁸ Ahmet İçduygu, “Demographic Mobility over Turkey: Migration Experiences and Government Responses, *Mediterranean Quarterly*, 15 ,4, 2004,pp. 88-99.

⁶⁰⁹ Ahmet İçduygu, *Bir Siyaset ve Siyasa Alanı...*, s. 58.

⁶¹⁰ Ahmet İçduygu, “Türkiye’ye Yönelen Uluslararası Göç Hareketleri”, *Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, Mirekoç Proje Raporları 1, İstanbul 2014c, s. 223-24.

⁶¹¹ Ahmet İçduygu ve İbrahim Sirkeci, a.g.e., s. 187.

⁶¹² T.C. Kalkınma Bakanlığı, *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. Dış Göç Politikası (2014). Özel İhtisas Komisyonu Raporu: Ankara, S. 6.*

kadar buldukları ülkenin vatandaşlığını almışlardır.⁶¹³ 1972-2003 yılları arasında Alman vatandaşlığını alan Türk kökenli 625.981 kişi buna örnek olarak verilebilir.⁶¹⁴ Aile birleşimi, sığınma, yeni doğan çocuklar eklendiğinde bu sayı yaklaşık 2 milyonu bulmaktadır.⁶¹⁵

Bir başka sayısal veri üzerinden bakıldığında 1961-2005 yılları arasında yurt dışına çıkan toplam Türk işçi sayısı 1.988.135 kişidir. Bunlardan 842.728 kişi Avrupa ülkelerine, 798.273 kişi Arap ülkelerine, 129.46 kişi Avustralya'ya, 155.259 kişi BDT ülkelerine gitmiş ve bu bölgelerin dışındaki ülkelere giden kişi sayısı ise 178.929'dir.⁶¹⁶

1981-2005 yılları arasında siyasi veya ekonomik nedenlerle Avrupa, ABD, Kanada ve Avustralya'ya giden Türkiye kökenli sığınmacıların sayısı ise 664.412'dir.⁶¹⁷

Türkiye'den diğer ülkelere yönelen uluslararası göç hareketlerin temelinde insanların salt ekonomik beklentileri yer almaktaydı. Ancak Avrupa'daki ekonomik durgunluk sebebiyle 1975 yılı Türkiye'den Avrupa bölgesine yönelen toplu emek göçü ciddi oranlarda azalış göstermiştir. Bununla birlikte aile birleşimi, sığınmacı ya da mülteci şeklinde göçler devam etmiştir. 1975 yılı sonrasında ise önemli sayıda Türk iş gücü hareketi yön değiştirerek Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın petrol ihraç eden ülkelere kaydığı anlaşılmaktadır. Başta inşaat ve altyapı alanlarında hizmet vermek amacıyla ortaya çıkan bu yeni göç hareketi süre olarak geçici olmuş ve sadece erkek işçiler yoğunlukta olduğu için Batı Avrupa'ya doğru yapılan göçlerden farklılık göstermektedir.⁶¹⁸

Tablo 2.4: Türkiye'nin Göç İle İlişkili İmzaladığı Uluslararası Sözleşmeler

SÖZLEŞMELER	
-------------	--

⁶¹³ Ahmet İçduygu, Avrupa Birliği..., s. 61.

⁶¹⁴ Ayhan Kaya ve Ferhat Kentel, *Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Arasında Köprü mü, Engel mi?*, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 22.

⁶¹⁵ Ahmet İçduygu, 1950'lerden..., s. 212.

⁶¹⁶ Ahmet İçduygu, Avrupa Birliği..., s. 64.

⁶¹⁷ Ahmet İçduygu, Avrupa Birliği..., s. 68.

⁶¹⁸ Ahmet İçduygu, Avrupa Birliği..., s. 64-65.

1	1951 Tarihli Mültecilerin Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi
2	1967 Tarihli Sığınmacıların Statüsüne İlişkin Protokolü
3	1990 Tarihli Tüm Göçmen İşçiler ve Ailelerinin Korunması ve Hakları Sözleşmesi
4	2000 Tarihli İnsan Ticareti Mağdurlarının Korunması ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol
5	2000 Tarihli Sınır aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek Kara Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokol
6	1965 Tarihli Her Türk Ayrımcılığın Önlenmesine İlişkin Sözleşme
7	2003 Tarihli BM Sınır aşan Organize Suçlar Sözleşmesi
8	1966 Tarihli Sivil ve Politik Haklar Sözleşmesi
9	2003 Tarihli Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
10	1979 Tarihli Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
11	1984 Tarihli Her Tür İşkence ve Kötü Muamelenin Önlenmesine Dair Sözleşme
12	1989 Tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi
13	1954 Tarihli İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı (2014) verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Son dönemlerde ise Türkiye uluslararası göç ve sığınma talepleri karşısında AB mevzuatını da göz önünde tutarak bazı yasal düzenlemeler gerçekleştirmiştir. 1994 İltica Yönetmeliği, 2003 Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun, 2005 İltica ve Göç alanındaki Türkiye Ulusal Eylem Planı, 2006 İskan Kanunu ve 2012 Sığınma ve Yabancılar Kanunu göç olgusuyla ilgili siyasi paradigmalardan dönüşüm geçirmesi açısından yeni ve önemli yasal düzenlemeler arasında yer almaktadır.⁶¹⁹

Sonuç olarak, Türkiye sahip olduğu coğrafi konumundan ve süreç içinde yaşadığı siyasi ve ekonomik dönüşümler dolayısıyla tarihin birçok döneminde yoğun göç hareketlerine ev sahipliği yapmıştır. Bugünkü nüfusun yaklaşık %35'i göçmen ailelerinden oluşmaktadır.⁶²⁰

Türkiye aynı zamanda göç veren bir ülke kategorisinde yer almaktadır. 2014 yılındaki verilere göre yurtdışında 6 milyon Türk vatandaşı yaşamaktadır.⁶²¹ Nitekim gerçekleşen bu demografik dönüşümün nedenleri arasında uluslararası dinamikler, küreselleşme, üretim kapasitesinin artışı, AB'ye tam üyelik süreci ve göç ile ilgili hukuki düzenlemeler yer almaktadır.⁶²²

⁶¹⁹ Ahmet İçduygu, Bir Siyaset ve Siyasa Alanı..., s. 60.

⁶²⁰ Kemal Karpat, "Önsöz", *Türkiye'nin Göç Tarihi, 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, (Der. M.Murat Erdoğan, Ayhan Kaya) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2015. s. XXIII-XL.

⁶²¹ T.C. Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. Dış Göç Politikası (2014). Özel İhtisas Komisyonu Raporu: Ankara, S. 15.

⁶²² Ahmet İçduygu, Türkiye'ye Yönelen..., s. 260.

Jeopolitik konum, yakın coğrafyalardaki konjonktürel yapılar, ülkede yaşanan ekonomik kalkınma ve sosyo-kültürel gelişmeler sonucunda farklı ırk, dil ve inanca sahip yabancıların göç güzergahları arasında tercih ettikleri Türkiye'nin uluslararası göç sistemleri içinde önemli bir göç merkezi olduğu anlaşılmaktadır.⁶²³

Günümüzde Türkiye göç hareketliliğini düzenli ve koordineli bir şekilde yönetmek amacıyla 2010'da 5978 sayılı kanunla kurulan "Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı" gibi kurumsal ve "6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" bağlamında 2013'te kurulan "Göç İdaresi Genel Müdürlüğü" gibi hukuki düzenlemeler önemle belirtilmelidir.⁶²⁴

Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde toplumsal dönüşümün temel dinamikleri arasında, hukuksal düzenlemeler ve kurumsal yapılar aracılığıyla bir düzen halinde yönetilmek istenen göç faaliyetleri gelmektedir. Yaşanılan bu göç hareketlerinin arka planında askeri mücadeleler, savaşlar, isyanlar, azınlık sorunları, kültürel ve siyasi baskılar ve ulusçuluk anlayışı yer almaktadır. Göç savaşlar, hastalıklar ve afetler nedeniyle azalan nüfus sayısını dengelemek için ilk akla gelen tercihler arasında sayılmaktadır. Yeni kurulan genç cumhuriyetin modern yönetici kadroları Türkiye'nin sosyal dönüşümü sırasında planlı şekilde amaçladıkları ulus-devlet ideolojisi sonucunda göçmenlerin etnisiteye dayalı olarak "Türk soylu" veya "Türk kültüründen" olmalarını istemiştir.⁶²⁵

Türkiye'ye doğru gerçekleşen göç hareketlerinin süreç içinde devamlılığını sağlayan etkenler arasında insan haklarına dayalı hukuku düzenlemeler, demokratik yapıdaki dönüşümler, iktisadi kalkınmışlık ve ülkenin göç yolları üzerindeki stratejik konumu yer almaktadır.⁶²⁶

Türkiye'nin göç tarihinde en büyük nüfus hareketliliği Balkan bölgesinden kaynaklanmıştır. 1923-960 yılları arasında Balkan ülkeleri başta olmak üzere İran,

⁶²³ T.C. Kalkınma Bakanlığı, On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023. Dış Göç Politikası (2018). Özel İhtisas Komisyonu Raporu: Ankara

⁶²⁴ T.C. Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. Dış Göç Politikası (2014). Özel İhtisas Komisyonu Raporu: Ankara, S.11.

⁶²⁵ Tülay Alim Baran, a.g.m, s. 1385-1393.

⁶²⁶ Yaşar Baykal, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Muhacir ve Mültecilerin İskân ve İaşe Sorunları (1923-1930)", *Geçmişten Günümüze Göç II*, (Ed. Osman Köse), Canik Belediyesi, Yayın no:20, Samsun 2017, s. 1393-1407.

Azerbaycan, Afganistan, Doğu Türkistan ve Irak ülkelerinden Türkiye'ye 1,5 milyon kişi göç etmiştir.⁶²⁷

Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik konumdan dolayısıyla kendisine doğru yönelen bu yoğun göçmen nüfus, bugünkü toplumsal, dini ve kültürel yapının, ekonomik ve siyasal dönüşümün temel belirleyicisi olarak kabul edilmektedir.⁶²⁸

5. TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİLER İLE İLGİLİ GENEL VERİLER VE UYUM KAVRAMI

2011 yılında Suriye'de başlayan iç karışıklıklar ve gerilim ortamı yerini çok taraflı bir iç savaşa bırakmıştır. Bu iç savaş binlerce insanın ölümüne, yaralanmasına ve zorunlu olarak yaşadıkları yerlerden göç etmelerine neden olmuştur. Bu kaotik sosyal ortamdan kaçmak isteyen Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları uluslararası koruma statüsünden yararlanmak için büyük gruplar halinde Türkiye'ye geldiler. Can güvenliklerini sağlamak ve kötü hayat şartlarından kurtulmak için göç etmek zorunda kalan Suriyeliler, Türkiye'de "geçici koruma" kategorisinde değerlendirilmektedir.⁶²⁹ Onuncu yılına giren Suriye Krizi nüfusun yarısından fazlasının yerinden edildiği bu iç savaşta yaklaşık olarak 13,1 milyon sivil benzeri görülmemiş ıstırap ve toplumsal yıkım yaşadılar. Bu sivil unsurlar günümüzde halen insan yaşamını tehlikeye sokan bir çatışmanın yükünü taşımaya devam etmektedir.⁶³⁰

Türk hükümeti, Suriye krizinin patlak vermesiyle birlikte bölgede yaşanan savaş ve zulümden kaçmak zorunda kalan sığınmacılar için ülke sınırlarının açık olacağını, Türkiye'de göçmenlerin gerekli temel ihtiyaçlarının karşılanacağını ve hiçbir sığınmacının zorla ülkelerine geri gönderilmeyeceği konusunda kesin bir kararlılık göstererek göç yönetiminde uluslararası hukuka ve temel hak ve ilkelere uyumlu bir yaklaşım belirlemiştir. "Sığınmacı dostu" bu yaklaşımın arka planında

⁶²⁷ Seyfi Yıldırım, "Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikaları Çerçevesinde Göç ve Göç Politikaları (1921-1960)", *Türkiyat Araştırmaları*, Yıl: 13, S. 24, Bahar 2016, s. 289.

⁶²⁸ İsa Kalaycı, "Türkiye'de Ulus Devlet Oluşturma Çabaları: Göç, Göçmen ve İskân Meseleleri (1923-1950)", *Geçmişten Günümüze Göç II*, (Ed. Osman Köse), Canik Belediyesi, Yayın no:20, Samsun 2017, s. 1421-1437.

⁶²⁹ "Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler", <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>, (29.12.2020).

⁶³⁰ "Syria", <https://www.humanitarianresponse.info/en/operations/syria>, (29.12.2020).

“Açık Kapı” politikası yer almış, bunun sonucunda ise Türkiye’deki Suriyeli sığınmacıların sayılarında gün geçtikçe artış yaşanmıştır. Bununla birlikte çok daha fazla ekonomik ve sosyal yük getiren göçmen krizi konusunda 2016 sonrasında bazı kısıtlamalar uygulanmıştır.⁶³¹

Hiç şüphe yok ki bu krizin en büyük kaybedeni Suriyeli sığınmacılardır. Yaşamlarını, yurtlarını kaybeden, gelecek projeksiyonları günden güne belirsizleşen milyonlarca Suriyelinin perspektifinden bakıldığında günümüzdeki Suriye’de sosyal hayat, güvenlik alanları, ekonomik durumlar ve istikrarsızlaşan politik ortam 2011 öncesine hiç dönülmeyecek kadar değişti. Krizin ikinci sıradaki muhatapları, başka bir ifadeyle mağdurları ise öncelikle Suriye ile 911 km kara sınırı olan Türkiye ve diğer komşu ülkelerdir. Suriye’den Türkiye’ye ilk göçmen kitle hareketi, 29 Nisan 2011 tarihinde 252 kişilik bir grupla gerçekleşmiş, ardından bu kitlesel kaçış geri dönülmez bir hal alarak takip eden yıllarda artarak devam etmiştir.⁶³² BMMYK, Suriye’deki iç savaş sonrası ülke genelinde yaşanan bu büyük yıkımların, ölümlerin ve yaralanmaların tarihte az rastlanır bir durum olduğunu belirterek Suriye’den kaynaklı bu yoğun insan hareketliliğini “yakın tarihte görülen en büyük göç dalgası” şeklinde tanımlamaktadır.⁶³³

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) konuyla ilgili yapmış olduğu açıklamalara göre, yaşanan bu insanlık dramının yakın gelecekte küresel boyutta ortak karar üzere belirlenecek bir siyasi çözümü çok mümkün görünmemektedir. Suriye’ye yapılan askeri operasyonlar ise altyapı gibi temel hizmetlerin daha fazla zarar görmesine ve aksamasına, yoğun çatışmalar nedeniyle hayat şartlarının kötüleşmesine, ölüm ve yaralanmaların artmasına yol açmaktadır. Bu kargaşa ve kaotik ortam bölgede yaşayan masum sivillere yapılan insani yardım organizasyonlarını da kötü şekilde etkilemektedir.⁶³⁴

Suriye’de yaşanan iç savaş ve çatışma ortamından kaynaklı kitlesel göç hareketi küresel boyutlara taşınmış, politik ve ekonomik sonuçları ülkeleri derinden etkilemiş ve özellikle uzun bir kara sınırına sahip komşu ülke Türkiye’yi yakından

⁶³¹ M. Murat Erdoğan, Suriyeliler Barometresi 2018, s. 2.

⁶³² M. Murat Erdoğan, Suriyeliler Barometresi 2018, s. 3.

⁶³³ M. Murat Erdoğan, “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul...”, s. 6.

⁶³⁴ “UNHCR”, <https://www.unhcr.org/ar/>, (29.12.2020).

ilgilendiren bir sosyal gerçeklik ve toplumsal düzeyde bir şok halini almıştır.⁶³⁵ Türkiye bugün itibariyle dünya da en fazla sığınmacıya ev sahipliği yapan devlettir. Hızlı süreç ile birlikte sayılarında olağanüstü bir artış yaşanan bu nüfus hareketliliği Türkiye'nin karşılaştığı en büyük kitle halindeki göçtür.⁶³⁶

UNHCR, 2011'de nüfusu 22,5 milyon olan Suriye'den savaş sebebiyle ülke dışına kaçanların sayısını 6,6 milyon, ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalanların sayısını ise 6,1 milyon olarak vermektedir.⁶³⁷

Tablo 2.5: Suriyeli Mültecilerin Dünyadaki Genel Dağılımı (2021)

DÜNYA ÜZERİNDE SURIYELİ MÜLTECİLERİN VARIŞ NOKTALARI				
ÜLKELER	VERİ KAYNAĞI	VERİ TARİHİ	TOPLAM MÜLTECİ ORANI	SAYI
TÜRKİYE	TÜRKİYE	23 Aralık 2020	% 65.2	3.638.104
LÜBNAN	BMMYK	30.Eyl.20	% 15.8	879.529
ÜRDÜN	BMMYK	4.Kas.20	% 11.9	661.997
IRAK	BMMYK	30.Kas.20	% 4.3	241.682
MISIR	BMMYK	31.Eki.20	% 2.3	130.187
KUZEY AFRİKA	BMMYK	31.Oca.20	% 0.6	31.657

Kaynak:<https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>, (14.01.2021).

Suriyeli mülteci krizinin etkilediği birinci ülke Türkiye'dir. 23 Aralık 2020 tarihinde açıklanan BMMYK verilerine göre dünya üzerinde kayıtlı toplam Suriyeli mülteci sayısı 5.582.968; bu sayının 280.315'i ise mülteci kamplarında diğer kısmı ise kırsal ve kentsel bölgelerde yaşamaktadır.

Tablo 2.6: Suriyeli Mültecilerin Diğer Ülkelerdeki Sayısal Dağılımları (2021)

ÜLKELER	SURIYELİ MÜLTECİ SAYILARI
ALMANYA	532.100
İSVEÇ	109.300
AVUSTURYA	49.200
HOLLANDA	32.100
YUNANİSTAN	23.900
DANİMARKA	19.700
BULGARİSTAN	17.200
İSVİÇRE	16.600
FRANSA	15.800

⁶³⁵ Verda Canbey Özgüler, "Kitlesele Göçlerin Emek Piyasalarına Etkisi: Türkiye'deki Suriyeliler", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 74, s. 77-102.

⁶³⁶ M. Murat Erdoğan, Suriyeliler Barometresi 2019, s. Önsöz; World Migration Report 2020, s.40.

⁶³⁷ <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>, (07.01.2020); IOM-World Migration Report 2020, s.43.

ERMENİSTAN	14.700
NORVEÇ	13.900
İSPANYA	13.800
TOPLAM	858.200

Kaynak: UNHCR-Global Trends: Forced Displacement in 2018, <https://www.unhcr.org/5d08d7ee7.pdf>, (07.01.2021).

Suriyeli sığınmacıların yaklaşık olarak %15'i Avrupa'da yaşamaktadır.

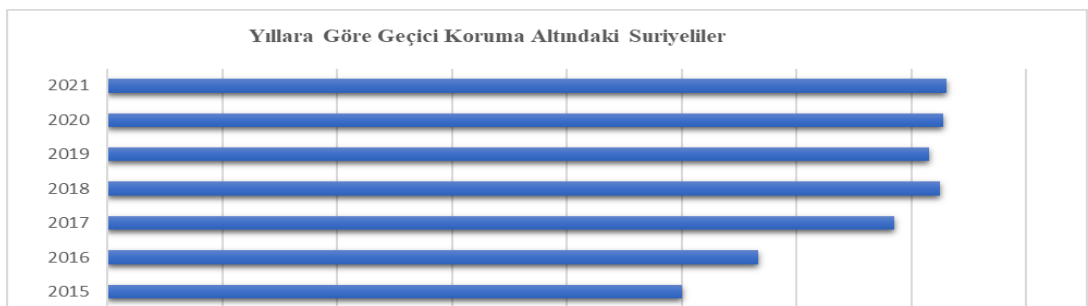
Tablo 2.7: Yaş ve Cinsiyete Göre Dünyada Kayıtlı Suriyeli Mültecilerin Toplam Sayıya Göre Yüzdeler Oranları (2021)

Yaş Aralıkları	Erkek	Kadın	Toplam Yüzde
0-4	%7,3	%8,4	%15,7
5-11	%8,6	%8,5	%17,1
12-17	%6,4	%5,9	%12,3
18-59	%32,9	%19,9	%52,8
60+	%0,8	%1,3	%2,1
Toplam	%57	%43	%100

Kaynak: <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>, (16.02.2021).

Sığınmacılar arasında toplam yüzdeler dilim olarak en düşük oran 60 yaş ve üstü sivilileri sonra ise 12-17 yaş aralığında olan göçmen çocukları kapsamaktadır. 18-59 yaş aralığındaki oran ise en yoğun kitleyi oluşturmaktadır.

Tablo 2.8: Yıllara Göre Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler

Kaynak: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, (16.02.2021).

2011 yılında Türkiye’de bir geçici koruma yönetmenliğinin ya da sisteminin olmaması nedeniyle veri girişi yapılamamıştır. Ancak, çeşitli kaynaklarda, 29.04.2011 tarihinde Suriye’den Türkiye’ye gelen ilk göçmen grubun 252 kişi olduğu ve bu sığınmacı grubun Hatay ili Yayladağı ilçesindeki Cilvegözü sınır kapısından giriş yaptığı söylenmektedir.⁶³⁸ 2021 Şubat ayında toplam sığınmacı sayısı 3.653.619’tur. Bu kimseler ülkenin değişik bölgelerinde yaşamaktadır.

Göç ve ardından gelen yeni yerleşim alanları, göçmenin yaşam standartlarını değiştiren, kendinden sonra gelecek göçmen kuşakları etkileme gücüne sahip uzun dönemli ve toplumsal düzeyde bazen kritik sonuçlar doğuran bir olgudur. Göç kültürel ve toplumsal değişimin bütün halk kitleleri açısından hissedildiği kolektif bir tutum olmakla birlikte çok katmanlı bir yapıya da sahiptir.⁶³⁹ Suriye sınırına yakın yerleşim alanlarında bulunan göçmenlerin çoğunun kaldığı Şanlıurfa, Kilis, Mardin, Gaziantep ve Hatay şehirlerinde bölge ekonomisinin canlanmasına katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte emek sömürsü Suriyeli sığınmacıların ekonomik düzeyde ve çalışma hayatı olarak karşılaştıkları en temel sorunlar arasında yer almaktadır. Bu anlamda zorla çalıştırma, taahhüd edilen iş dışında farklı sektörde çalıştırılma, sigortasız çalıştırılma, az ücret ödeme ya da ücret ödememe gibi çeşitli sorunlar yer almaktadır.⁶⁴⁰

⁶³⁸ M. Murat Erdoğan, Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul..., s. 5.

⁶³⁹ Stephen Castles ve Mark J. Miller, a.g.e., s.28.

⁶⁴⁰ Mithat Arman Karasu,“Türkiye’ye Yönelik Dış Göçler, Suriyeli Sığınmacı Göçü Ve Etkileri”, Paradoks Ekonomi,Sosyoloji ve Politika Dergisi, 14, 1, 2018, s. 21-41.

TÜİK 2020 verilerine göre Türkiye'nin toplam nüfusu 83.614.362 kişidir.⁶⁴¹ 2021 Aralık ayı GİGM verileri doğrultusunda ise toplam Suriyeli sayısı, 3.653.619 kişidir. Türkiye'deki Suriyeliler'in toplam nüfusa oranı ise yaklaşık olarak yüzde %4,44'tür. Suriyeli mültecilerin en yoğun şekilde bulunduğu ilk üç il sırasıyla İstanbul (520.792 kişi), Gaziantep (451.161 kişi) Hatay (434.963 kişi)'dir. Suriyeli sığınmacıların çok büyük bir bölümü kentlerde yaşamaktadır.

Tablo 2.9: Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin İlk On İle Göre Dağılımı (2021)

İL	SAYI
KİLİS	105.323
KONYA	118.309
İZMİR	147.817
BURSA	178.636
MERSİN	224.311
ADANA	253.098
ŞANLIURFA	422.338
HATAY	434.963
GAZİANTEP	451.161
İSTANBUL	520.792
Toplam	2.856.748

Kaynak: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, (16.02.2021).

Farklı şehirlere dağılmış göçmenlerin yerleşim süreçlerinin “doğal” ve “liberal” bir görüntü oluşturduğu belirtilmelidir. Bu durum bölgeler, şehirler, ilçeler,

⁶⁴¹ TÜİK 2020, “Adrese Dayalı Kayıtlı Nüfus”, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>, (16.02.2021).

kasabalar ve hatta mahalleler arasında demografik yapı açısından çok problematik bir sayısal yayılışa yol açmıştır. İstanbul'un bütün ilçelerinde sayılar birbirinden oldukça farklılık göstermektedir. Aynı sorun sınıra yakın Şanlıurfa, Gaziantep, Hatay ve Kilis kentlerinde de görülmektedir. Açıklanan veriler doğrultusunda bazı sınır bölgelerinde Suriyeli göçmen sayısı yerleşik halkın sayısından daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁴²

2016 yılında Suriyelilerin çalışma koşullarıyla ilgili hukuki düzenlemeler yapılarak asgari ücretle işe alımlarının yolu açılmıştır.⁶⁴³ Ancak bunun dışında kayıt dışı çalışan Suriyeli sayısının 1 milyonu aştığı tahmin edilmektedir.⁶⁴⁴ 14 Haziran 2019 tarihinde dönemin Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan'ın Türkiye'de yaşayan Suriyeli iş insanlarının ülkede yatırımları bağlamında yaptığı açıklamada en az bir ortağı Suriye kökenli şirket sayısının 15.159 olduğunu ve ayrıca bu ticari işletmelerin 10.046 Suriyeli mülteci kimseler için istihdam oluşturduğunu belirtmiştir. 2019 yılı Mart ayı itibariyle de Türkiye'de yasal çalışma izni verilen Suriyeli sayısının ise 31.185 olduğunu açıklamıştır.⁶⁴⁵

YUKK (m.91) kapsamında ülkemizde yaşayan Suriyeli mültecilerin çalışma izinlerine, usul ve esaslarına ilişkin konularda İçişleri Bakanlığı'nın değerlendirmesi esas alınacaktır. İkinci aşamada AÇSHB'nin teklifi ile Cumhurbaşkanlığı tarafından belirlenen iş kollarında, sektörlerde ve bölgelerde çalışabilecekleri ifade edilmelidir. Bu yasal izinden yararlanmak isteyen Suriyeli mültecilerin parmak izleri ve biyometrik kayıtları doğrulanmalı ve adrese dayalı kayıt sisteminde yer almaları gerekmektedir.⁶⁴⁶

Tunç ve Aslantürk (2018) çalışma izinleri konusunda Suriyeli mültecilerin ülkemizdeki nitelikli iş gücü eksikliğini kapattığını ve yerel halkın yapmak istemediği zorlu işler için emek gücü oluşturduklarını belirtmiştir. Ayrıca Suriyeli mültecilerin iş piyasasına katılımlarının ve ticari yatırımlarının ülke ekonomisine

⁶⁴² M. Murat Erdoğan, Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler, s. 7.

⁶⁴³ Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Yönetmelik, T. C. Resmi Gazete, 15/01/2016., <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/01/20160115.pdf>, (24.02.2021).

⁶⁴⁴ M. Murat Erdoğan, Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler, s. 12.

⁶⁴⁵ "Bakan Pekcan: 15 Bin 159 Suriyeli Şirket var", <https://www.cnnturk.com/ekonomi/bakan-pekcan-15-bin-159-suriyeli-sirket-var>, (24.02.2021).

⁶⁴⁶ YUKK, "Madde. 91.", <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, (24.02.2021).

katkı sağlayacağını bu anlamda iş güvenliğinde, sosyal güvencede, adil şartlarda çalışma haklarında ve ilgili hukuki düzenlemelerde iyileştirme yapılmasının önemini vurgulamaktadır.⁶⁴⁷

Tablo 2.10: Türkiye’de Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı (2021)

İL SIRA	İLLER	KAYIT EDİLEN SURİYELİ	İL NÜFUS	KAYITLI SURİYELİ NÜFUSU İLE İL NÜFUSUNUN KARŞILAŞTIRILMA YÜZDESİ	İL SIRA	İLLER	KAYIT EDİLEN SURİYELİ	İL NÜFUS	KAYITLI SURİYELİ NÜFUSU İLE İL NÜFUSUNUN KARŞILAŞTIRILMA YÜZDESİ
	TOPLAM	3.653.619	83.154.997	4,39%		TOPLAM	3.653.619	83.154.997	4,39%
1	ADANA	253.098	2.237.940	11,31%	42	KAHRAMANMARAŞ	93.206	1.154.102	8,08%
2	ADYAMAN	22.265	626.465	3,55%	43	KARABÜK	1.156	248.458	0,47%
3	AFYONKARAHİSAR	11.286	729.483	1,55%	44	KARAMAN	813	253.279	0,32%
4	AĞRI	1.216	536.199	0,23%	45	KARS	189	285.410	0,07%
5	AKSARAY	3.489	416.367	0,89%	46	KASTAMONU	3.017	379.405	0,80%
6	AMASYA	993	337.800	0,29%	47	KAYSERİ	79.260	1.407.409	5,63%
7	ANKARA	100.093	5.639.076	1,77%	48	KIRIKALE	1.891	283.017	0,67%
8	ANTALYA	2.824	2.511.700	0,11%	49	KIRSEKİ	997	361.836	0,27%
9	ARDAHAN	111	97.319	0,11%	50	KIRŞEHİR	1.648	242.938	0,68%
10	ARTVİN	41	170.875	0,02%	51	KİLİS	305.323	342.490	79,92%
11	AYDIN	8.024	1.110.972	0,72%	52	KOCAELİ	55.252	1.953.095	2,83%
12	BALIKESİR	4.842	1.228.620	0,39%	53	KONYA	118.309	2.232.374	5,30%
13	BARTIN	290	198.249	0,15%	54	KÜTAHYA	2.010	579.257	0,35%
14	BATMAN	15.528	608.659	2,55%	55	MALATYA	30.402	800.165	3,80%
15	BAYBURT	22	84.843	0,03%	56	MANİSA	13.717	1.440.611	0,95%
16	BİLEÇİK	627	219.427	0,29%	57	MARDİN	89.037	838.778	10,62%
17	BİNGÖL	1.049	279.812	0,37%	58	MERSİN	224.311	1.840.425	12,19%
18	BİTLİS	1.249	348.115	0,36%	59	MUĞLA	11.291	983.142	1,15%
19	BOLU	3.945	316.126	1,25%	60	MUŞ	1.594	408.809	0,39%
20	BURDUR	8.241	270.796	3,04%	61	NEVŞEHİR	11.582	303.010	3,82%
21	BURSA	178.636	3.056.120	5,85%	62	NİĞDE	5.957	362.861	1,64%
22	ÇANAKKALE	5.295	542.157	0,98%	63	ORDU	924	754.198	0,12%
23	ÇANKIRI	797	195.789	0,41%	64	OSMANİYE	47.487	538.759	8,81%
24	ÇORUM	3.116	530.864	0,59%	65	RİZE	1.097	343.212	0,32%
25	DENİZLİ	12.964	1.037.208	1,25%	66	SAKARYA	15.449	1.029.650	1,50%
26	DIYARBAKIR	23.546	1.756.353	1,34%	67	SAMSUN	7.584	1.348.542	0,56%
27	DÜZCE	1.751	392.146	0,45%	68	SİİRT	4.443	330.280	1,35%
28	EDİRNE	1.066	413.909	0,26%	69	SİNOP	219	218.249	0,10%
29	ELAZIĞ	12.358	591.098	2,09%	70	SİVAS	3.539	638.956	0,55%
30	ERZİNCAN	116	234.747	0,05%	71	ŞANLIURFA	422.338	2.073.634	20,37%
31	ERZURUM	1.139	762.062	0,15%	72	SİRNAK	15.018	529.615	2,84%
32	ESKİŞEHİR	5.500	887.475	0,62%	73	TEKİRDAĞ	12.469	1.055.412	1,18%
33	GAZİANTEP	451.161	2.069.364	21,80%	74	TOKAT	1.095	612.747	0,18%
34	GİRESUN	227	448.400	0,05%	75	TARBON	3.864	808.974	0,48%
35	GÜMÜŞHANE	88	164.521	0,05%	76	TUNCELİ	40	84.660	0,05%
36	HAKKARİ	5.150	280.991	1,83%	77	UŞAK	2.722	370.509	0,73%
37	HATAY	434.963	1.628.804	26,70%	78	VAN	2.211	1.136.757	0,19%
38	HÖDİR	71	139.442	0,04%	79	YALOVA	3.922	270.976	1,45%
39	ISPARTA	6.954	444.914	1,56%	80	YOZGAT	5.043	421.200	1,20%
40	İSTANBUL	520.792	15.519.267	3,36%	81	ZONGULDAK	685	596.053	0,11%
41	İZMİR	147.817	4.367.251	3,38%					

Kaynak: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, (16.02.2021).

⁶⁴⁷ Oğuzhan Aslantürk ve Yusuf Erdem Güç, “Türkiye’de Yabancıların Çalışma İzinleri: Suriyeliler Örneği”, *Ombudsman Akademik*, 5, 9, 2018, s. 141-180

Suriyelilerin sayısal olarak en çok ikamet için tercih ettikleri il İstanbul, en az buldukları yerler ise Bayburt, Artvin ve Tunceli illeridir. Yukarıdaki verilerden yola çıkılarak Türkiye’de yoğun bir göç hareketliliği olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda yerel yönetimlerde nüfus artışı olduğu görülmektedir. Göç ile birlikte orantısız şekilde nüfusta yaşanan bu yükselişin şehirlerde kişilere yönelik yapılan sosyal hizmetleri de aksatacağı düşünülmektedir.⁶⁴⁸ Suriyelilerin Türkiye’deki toplam nüfusa oranları (% 4,39) iken, İstanbul’da bu oran (% 3,36) iken , ortalamaya göre en düşük il Artvin (% 0.2) en yüksek il ise Kilis’tir (% 73,92).

Göç olgusu kökeninde insan hareketliliği olması açısından coğrafi bir mekân değiştirme süreci olduğu kadar, kültürel, politik, ekonomik ve sosyal etkileriyle yerel halkın genel yaşayışında bir hayli büyük değişikliklerin ortaya çıkmasında önemli ölçüde rolü olan ve yeni sosyal formlar oluşturan bir nüfus hareketidir.⁶⁴⁹

Göç öyküsü fiziki bir hareketlilik olması yanı sıra sığınmacının yaşam tarzını, davranış biçimini ve geldiği yerin kültürel öğelerini de içerir. Göçmenler ile yerel halk arasında çoğu kere uyum (integration) sorunun yaşandığı görülmektedir. Göçmenlerle sorunu olmayan hatta kucaklayıcı ve sahiplenici tutuma sahip kimi şehirler kültürel olarak bir zenginlik oluştururken, kimi şehirlerde ise sığınmacılar, mülteciler ya da göçmenler kendilerini dışlanmış ve ötekileştirilmiş olarak görmektedir.⁶⁵⁰

Suriyelilerin toplumsal kabul düzeylerinin ve uyum süreçlerinin çeşitli zaman aralıklarında negatif değişim göstermesine rağmen süreç içinde kabul edilebilir ölçüde yüksek olduğunu belirten Erdoğan (2019) bunun nedenleri arasında; Türk toplumunun insani krizlerle ilgili yaşadığı tarihsel tecrübe, Suriyeli mülteciler ile din/mezhep/inanç benzerliği, sosyo-kültürel dayanışma ruhu, hükümetin siyasi belirleyiciliği/kararlılığı, Suriyeli sığınmacıların bir şekilde günün sonunda

⁶⁴⁸ Utku Kılınç, İnsan Hakları Ve Mülteci Hukuku Işığında Göç ve Yerel Yönetimler, SKL International AB, Ankara 2019, s.70-73.

⁶⁴⁹ Derya Tümeğ, Türk Halkının Suriye Sığınmacı/Mülteci Algısı, Türksam Yayınları, Ankara 2018, s. 22.

⁶⁵⁰ Serdar Ünal, “Türkiye’nin Beklenmedik Konukları: “Öteki” Bağlamında Yabancı Göçmen ve Mülteci Deneyimi”, *ZfWT, Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 6(3), 2014, 65-89.

ülkelerine geri döneceklerine dair oluşan toplumsal beklenti, iş piyasalarında oluşacak yerel emek kaybına dair toplumsal beklentinin korkulacak düzeyde olmaması, sığınmacıların suç oranlarındaki düşüklük, yerel yönetimlerde temel hizmet alımında ortaya çıkan sorunların bölgesel kalması ve sığınmacılara özgürce seyahat edebilme ve yerleşme hakkının tanınması gibi faktörleri sıralamaktadır.⁶⁵¹

Tablo 2.11: Geçici Barınma Merkezleri İçinde ve Dışında Kalan Kayıtlı Suriyelilerin Durumu (2021)

İL	GBM ADI	GBM MEVCUDU	TOPLAM MEVCUT
ADANA (1)	Sarıçam	20.860	20.860
HATAY (3)	Altınözü	2.620	9.229
	Yayladağı	3.512	
	Apaydın	3.097	
KAHRAMANMARAŞ (1)	Merkez	10.446	10.446
KİLİS (1)	Elbeyli	8.465	8.465
OSMANİYE (1)	Cevdetiye	9.286	9.286
TOPLAM		58.286	
GEÇİCİ BARINMA MERKEZLERİ DIŞINDA BULUNAN SURIYELİ SAYISI			3.595.333

Kaynak:<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, (16.02.2021).

Geçici Barınma merkezinde kalan toplam Suriyeli sayısı 58.286, bu merkezler dışında kalan Suriyeli sayısı ise 3.595.333 olarak belirlenmiştir. Adana, en fazla Suriyeli'nin kaldığı barınma merkezine ev sahipliği yaparken, Kilis ise en düşük sayıda Suriyelilerin kaldığı barınma merkezine sahiptir.

⁶⁵¹ M. Murat Erdoğan, Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler..., s. 15-16.

Türkiye'nin savaş ortamından kaçarak barınma merkezlerine gelip yaşayan Suriyeli sığınmacıların hayatlarını koruma ve kendilerine insani yardım sağlama açısından uluslararası boyutta önemli derecede takdir gördüğü ve ilgili çalışmaların desteklendiği ifade edilmelidir.⁶⁵² Bu bağlamda geçici barınma merkezlerinde geçici sağlık hizmet birimleri kurulması kararlaştırılmış ve bu merkezlerin usul ve esaslarının da Sağlık Bakanlığı tarafından belirleneceği kararı verilmiştir. Bunun yanı sıra geçici korunanlara sağlanacak tüm sağlık hizmetleri AFAD tarafından Sağlık Bakanlığı'na aktarılacak afet ve acil durum faaliyetleri ödeneğinden karşılanacağına dair bir hüküm verilmiştir.⁶⁵³

Suriyeli sığınmacılar GBM'de giyinme, barınma, yemek, ısınma, psikososyal destek, haberleşme, ibadet, tercümanlık gibi temel hizmetler almakta sosyo-kültürel konularda eğitimlerini devam ettirebilme adına kendileri için çeşitli eğitimsel kurslar açılmaktadır.⁶⁵⁴

Kamplarda ya da GBM'de hayatlarına devam eden Suriyeli sığınmacıların büyük çoğunluğu sosyal olanaklar ve ekonomik açıdan kentlere ve farklı bölgelere dağılmış diğer sığınmacılara göre daha iyi koşullarda yaşadıkları ifade edilmektedir.⁶⁵⁵

Kamplar ve barınma merkezleri özellikle Suriyeli sığınmacılara sunulan hizmetler ve konaklama tesislerinin kalitesi bağlamında övgüyü hak etmektedir. Türkiye'deki barınma merkezleri, Lübnan, Ürdün ve Irak gibi diğer ülkelerde yaşayan Suriyeli sığınmacıların kaldıkları kamplarla karşılaştırıldığında sunulan hizmetler ve temel insani faaliyetler açısından çok daha iyi durumda olduğunu belirtmek gerekir.⁶⁵⁶ Barınma merkezlerindeki Suriyeli sığınmacılar ile yapılan

⁶⁵² Kemal Kirişçi, *Misafirliğin Ötesine Geçerken...*, s. 10.

⁶⁵³ T.C Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı, 2014, https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/2311/files/2015_8_Gecici_Koruma_altindaki_Yabancilara_Iliskin_Saglik_Hizmetlerinin_Yurutulmesi.pdf, (24.02.2021).

⁶⁵⁴ Murat Sezik ve Osman Ağır, "Suriye'den Türkiye'ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 2016, s. 95-124.

⁶⁵⁵ Cihan Çetinkaya, Mehmet Erbaş ve Eren Özbay, "Türkiye'deki Suriyeli Geçici Barınma Merkezlerinin Durumu ve Senaryo Analizleri", *Birey ve Toplum Dergisi*, 6, 2, 2016, s. 5-21.

⁶⁵⁶ ORSAM, *Suriye'ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar ve Öneriler*, Ankara 2014, s.12.

görüşmelerde kendilerine sunulan kamu hizmetleri konusunda genel memnuniyetlerinin yaklaşık olarak % 88,1 gibi çok yüksek bir düzeydedir.⁶⁵⁷

2019'da G20 Liderler Zirvesi'ne katılmak üzere Japonya'ya giden Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 2011-2019 yılları arasında Suriyeli sığınmacılar için toplamda 39 milyar ABD Doları harcadıklarını belirtmiştir.⁶⁵⁸ T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı ise toplam maliyetin 30 milyar ABD Doları üzerinde olduğunu belirtmektedir.⁶⁵⁹

Avrupa Birliği, "2015 AB-Türkiye Zirvesi" çerçevesinde ortak sorumluluk paylaşımı açısından Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar için sağlık, eğitim, insani yardım, göç yönetimi, yerel yönetimlerin altyapısının geliştirilmesi şeklinde göç yönetiminde kullanılmak üzere "AB Mali Yardım Programı" bağlamında Türkiye'ye toplamda 6 milyar Euro taahhüt etmiştir. 2020 Aralık ayı verilerine göre ise bu taahhüt edilen miktarın 4 milyar Euro'su Türkiye'ye ödenmiştir.⁶⁶⁰

2017 Aralık ayında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı'nın ekonomik yardım paketi üzerinden yapmış olduğu açıklama ise iki aşamalı şekilde 2015-2018 yılları arasında AB'nin sağlamak istedikleri ekonomik yardımların tutarının 6 milyar Euro olduğunu doğrularken bu finansmanın akışında ve tahsilinde başta gecikme ve projelendirme olmak üzere bazı sorunlar yaşandığını ortaya çıkarmaktadır.⁶⁶¹

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Türk Kızılayı ve Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı (WFP) işbirliğiyle koordine edilen ve Avrupa Birliği tarafından finanse edilen Sosyal Uyum Yardımı (SUY) kapsamında sosyal güvencesi olmayan, kalabalık aile grubuna sahip ve kimlik numaraları 99 ile bitmek gibi çeşitli

⁶⁵⁷ AFAD, Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar 2013 Saha Araştırması Sonuçları, Afad Yayınları, Ankara 2013, s.56.

⁶⁵⁸ "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Suriyeliler için 37 Milyar Dolar Harcadık", <https://www.kamubulteni.com/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-suriyeliler-icin-37-milyar-dolar-harcadik-h11496.html>, (24.02.2021).

⁶⁵⁹ "AB'nin Mali Yardımları Hakkında Açıklama", https://www.ab.gov.tr/abnin-mali-yardimlari-hakkinda-aciklama_51062.html, (30.12.2020).

⁶⁶⁰ "The EU Facility for Refugees in Turkey ", https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/news_corner/migration_en, (30.12.2020).

⁶⁶¹ "AB'nin Mali Yardımları Hakkında Açıklama", https://www.ab.gov.tr/abnin-mali-yardimlari-hakkinda-aciklama_51062.html, (20.12.2020); M. Murat Erdoğan, Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler..., s.18-19.

şartları taşıyan Suriyeliler ve diğer yabancılar için kişi başı 120 Türk lirası olmak üzere 2018-2019 yılları arasında toplam 565.085 hak sahibine 4.000.729 Türk lirası yardım yapılmıştır. Bu sosyal yardımlar dışında Şartlı Eğitim Yardımları Programı (ŞEYP) kapsamında ise yukarıda belirtilen kurumlara ilaveten UNICEF ve MEB'in koordinatörlüğünde eğitim-öğretim faaliyetlerine devam zorunluluğu koşulu ile Suriyeli mülteciler ve diğer yabancılar için aynı yıllar arasında 420.489 hak sahibine 528.000.098 Türk Lirası destek verilmiştir.⁶⁶²

Yukarıdaki genel duruma karşılık bu merkezlerin dışında hayatlarına devam eden Suriyeli sığınmacıların ya da kamplarda yaşamak istemeyenlerin yerleştikleri kentlerde birden çok sorunla karşılaştıkları ifade edilmektedir. Bu temel sorunlar arasında sağlık ve belediye gibi temel kamu hizmetlerinde aksamaların görülmesi; gelir kaybı, iş kaybetme ve kiraların yükselmesi gibi ekonomik sorunların gün yüzüne çıkması; tedirginlik, şüphe, güvensizlik, gerginlik gibi asayiş noktasında sıkıntılar yaşanması ve son olarak oturma izni, çalışma izni, vatandaşlık gibi temel haklara ilişkin kaygılar yer almaktadır.⁶⁶³

Tablo 2.12: Türkiye’de Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı (2021)

YAŞ	ERKEK	KADIN	TOPLAM
TOPLAM	1.965.253	1.688.366	3.653.619
0-4	258.423	241.240	499.663
5-9	287.983	270.473	558.456
10-14	216.446	203.333	419.779
15-18	136.692	117.069	253.761
19-24	280.734	211.501	492.235
25-29	218.880	158.851	377.731
30-34	165.056	119.791	284.847
35-39	123.848	96.989	220.837
40-44	84.630	73.785	158.415
45-49	57.364	56.081	113.445
50-54	45.507	44.387	89.894
55-59	34.625	34.677	69.302
60-64	22.826	23.570	46.396
65-69	14.868	15.696	30.564
70-74	8.786	9.678	18.464
75-79	4.321	5.355	9.676
80-84	2.367	3.159	5.526
85-89	1.126	1.664	2.790
90+	771	1.067	1.838

⁶⁶² T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2019 Yılı Faaliyet Raporu, Şubat 2020, s. 147-148.

⁶⁶³ Ayşe Tunç, “Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye’deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme”, *ESAM Akademi*, 2, 2, 2015, s. 29-63.

Kaynak:<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, (16.02.2021).

Türkiye’de yaşayan Suriyeli göçmenlerin en temel demografik özellikleri arasında yer alan genç nüfus sayısının fazla olması dikkat çekicidir. Suriyeli mülteciler arasında en çok görülen yaş aralığı 558.456 kişi ile 5-9 arası grup iken, 1.838 kişi 90 ve üstü yaş aralığına sahiptir. 18 yaş ve altı Suriyeli genç nüfusun toplam sayısı, 1.731.658 kişidir. Bu sayı toplam Suriyeli nüfusun yüzde %46’sına denk gelmektedir. 0-4 yaş arası nüfusun sayısı ise, 499.663’tür, bu sayının toplam Suriyeli nüfusa oranı ise yüzde %13’tür.

Demografik açıdan bir başka husus ise ülkemizde yaşayan erkek Suriyeli göçmen nüfusun (%53,8) kadın Suriyeli göçmen nüfusundan (%46,2) fazla olmasıdır. 15-64 yaş arasındaki Suriyeli göçmen “aktif çalışma nüfusunun” 2 milyonu aşkın olduğu görülmektedir.

2018 yılında Kamu Denetçiliği Kurumu tarafından hazırlanan "Türkiye'deki Suriyeliler" başlıklı özel raporuna göre, 2011-2017 tarihleri arasında Türkiye'de 276 bin 158 Suriyeli bebeğin dünyaya geldiği ifade edilmektedir. T.C İç İşleri Bakanı Süleyman Soylu’nun Budapeşte Süreci 6. Bakanlar Toplantısında uluslararası göç konulu yaptığı konuşmada 2011- 2018 Kasım ayı dahil olmak üzere Türkiye’de toplam 405.521 Suriyeli bebeğin doğduğunu açıklamıştır. Bu veriler karşılaştırıldığında 2017-2018 arasında toplamda 129.556 Suriyeli bebeğin doğduğu anlaşılmaktadır. Hayatın normal döngüsü içerisinde kabul edilecek bu durum Türkiye’de 2011 yılı sonrası doğan Suriyelilerin bebeklerinin sayısında oldukça büyük bir yükseliş olduğunu göstermektedir. İç işleri Bakanı Süleyman Soylu 20 Ağustos 2019 tarihinde bir TV programında yaptığı açıklamada toplam doğan Suriyeli bebek sayısının 400 bin olduğunu belirtmiştir.⁶⁶⁴ Erdoğan (2019) ise 2019 yılında tahmini olarak 170 bin (Günlük 465) Suriyeli bebeğin dünyaya geldiğini ifade etmektedir. Ayrıca Türkiye’de doğmuş Suriyeli bebeklerin karşılaştıkları bir diğer önemli problem ise Türkiye’nin bu bebeklere doğrudan vatandaşlık hakkı

⁶⁶⁴ “İçişleri Bakanı Soylu’dan Habertürk’e Önemli Açıklamalar”, <https://www.haberturk.com/son-dakika-bakan-soylu-dan-onemli-aciklamalar-2514831>, (05.01.2021).

tanımaması şeklinde ortaya çıkan “de-facto vatansızlık” (“haymatlos”) durumları olduğunu belirtmiştir.⁶⁶⁵

Tablo 2.13: Türkiye’de Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Üçüncü Ülkelere Yeniden Yerleştirilmesi (2014-2021)

KONU	S.N.	ÜLKE	ÇIKIŞ YAPAN KİŞİLER
2014-2021 YILLARI ARASINDA SURİYELİLERİN ÜÇÜNCÜ ÜLKELERE YENİDEN YERLEŞTİRİLMESİ		TOPLAM	16.831
	1	KANADA(BMMYK)	5.231
	2	KANADA(DOĞRUDAN)	2.645
	3	ABD	3.944
	4	İNGİLTERE	2.520
	5	NORVEÇ	1.926
	6	İSVEÇ	168
	7	AVUSTRALYA	115
	8	AVUSTURYA	58
	9	BELÇİKA	46
	10	LÜKSEMBURG	46
	11	ROMANYA	43
	12	İSVİÇRE	39
	13	LİHTENŞTAYN	18
	14	YENİ ZELANDA	15
	15	İZLANDA	13
	16	HOLLANDA	3
17	FRANSA	1	

Kaynak:<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, (16.02.2021).

Suriyeli göçmen nüfusun üçüncü ülkelere yerleştirilmesi kararı, mültecilerin sığındıkları ülkeden, güvenlik, koruma ve temel hizmetler anlamında bir başka ülkeye gönderilmeleri şeklinde düşünülen bir çözüm planıydı. Ancak dünya genelindeki tüm mültecilerin %1’inden çok daha azı üçüncü ülkeye yerleştirilmiştir. Kabul edilen bu çözüm biçiminin etkin olarak çalışmamasının nedenleri arasında, belirlenen güvenli üçüncü ülke kontenjanlarının sınırlı olması ve sadece çok zor durumda olan kimseler için kullanılıyor olması yer almaktadır. Mülteci nüfusun yerleştirildiği bu ülkeler, göçmen, sığınmacı ya da mülteciler için sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi ve güvenlik gibi temel haklar sağlamaktadır. BMMYK, bu yerleştirme süreçlerini takip eden, yöneten ve gerekli hukuksal desteği sağlayan birinci derecede resmi kuruluştur.⁶⁶⁶

Bu bağlamda güvenli üçüncü ülkeye yerleştirilen toplam Suriyeli göçmen sayısı 16.831’dir. En çok Suriyeli’nin yerleştirildiği ülke 7.876 kişi ile Kanada iken 1 kişi ile en az yerleşimci alan ülke ise Fransa’nın olduğu görülmektedir.

Tablo 2.14: Birebir Formülü Kapsamında Ülkemizden Çıkış Yapan Suriyelilere İlişkin İstatistik Bilgiler

⁶⁶⁵ M.Murat Erdoğan, Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler, Konrad-Adenauer-Stiftung (KAS), 2019, s. 3.

⁶⁶⁶ “Üçüncü Ülkeye Yerleştirme”, <https://www.unhcr.org/tr/ucuncu-ulkeye-verlestirme>, (30.12.2020).

ÜLKE	TOPLAM
TOPLAM	27.825
ALMANYA	10.157
AVUSTURYA	213
BELÇİKA	1.344
BULGARİSTAN	85
DANİMARKA	31
ESTONYA	59
FİNLANDİYA	2.207
FRANSA	4.779
HIRVATİSTAN	250
HOLLANDA	4.568
İSPANYA	754
İSVEÇ	2.171
İTALYA	396
LETONYA	46
LİTVANYA	102
LÜKSEMBÜRG	206
MALTA	17
PORTEKİZ	338
ROMANYA	68
SLOVENYA	34

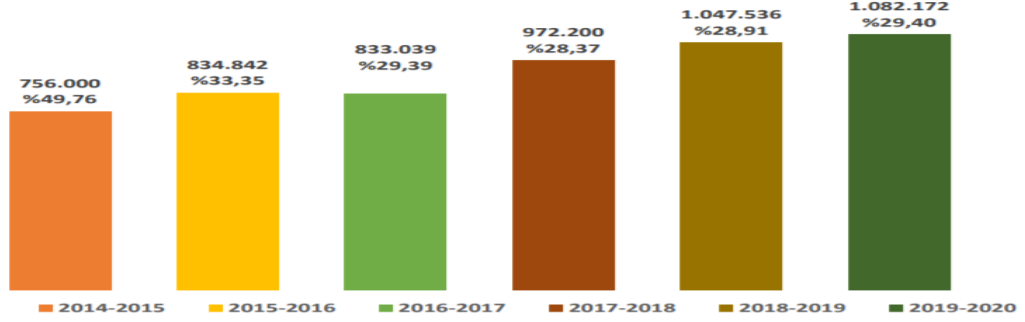
Kaynak: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, (16.02.2021).

2016 yılında AB ile Türkiye arasındaki görüşmeler sonucunda “Birebir Formülü” üzerinde mutabakata varılmıştır. Bu anlaşma kapsamında Türkiye üzerinden Yunan adalarına geçiş yapan her Suriyeli yeniden Türkiye’ye iade edilecektir. Ancak bu geri iade koşuluna karşılık Türkiye’de yerleşik bir Suriyelinin AB’ye üye ülkelerden birine göç etmesi kabul edilecektir.⁶⁶⁷ Bu mutabakat kapsamında üçüncü bir ülkeye yerleştirilen Suriyeli göçmen sayısı 27.825 kişidir. Bire bir formülü kapsamında ilk sırayı 10.157 kişi ile Almanya alırken, 17 kişi ile en az sayıda Suriyeli kabul eden ülke ise Malta’dır.

Tablo 2.15: 2014-2020 Yılları Arasında Eğitim Çağındaki Suriyeli Öğrencilerin Dağılımı (5-17 Yaş)

⁶⁶⁷ Hakan Bostan, a.g.m., s. 38-88.

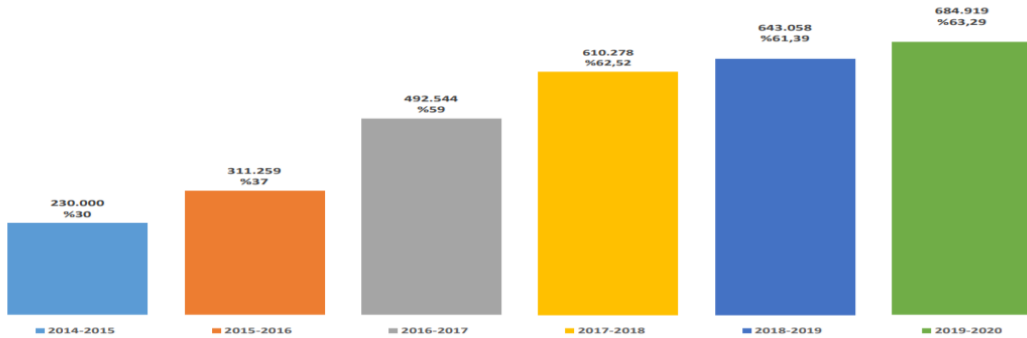
EĞİTİM ÇAĞ NÜFUS

Kaynak: T.C Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Göç ve Acil Durum Eğitim Daire Başkanlığı. Temmuz, 2020.

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere 5-17 yaş aralığındaki Suriyeli genç nüfus yıldan yıla artış göstermiştir. Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin genç yaş aralığına sahip olması ve okul çağındaki öğrenci sayısının sadece kayıtlı Suriyeli göçmenler arasında 1 milyonun üzerinde olduğunun bilinmesi, göçmenleri örgün eğitime erişimlerinin desteklenmesi için yürütülecek faaliyetler adına özel bir önem taşımaktadır.

Tablo 2.16: Yıllara Göre Türkiye'de Eğitime Erişimi Sağlanan Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Öğrenci Sayısı

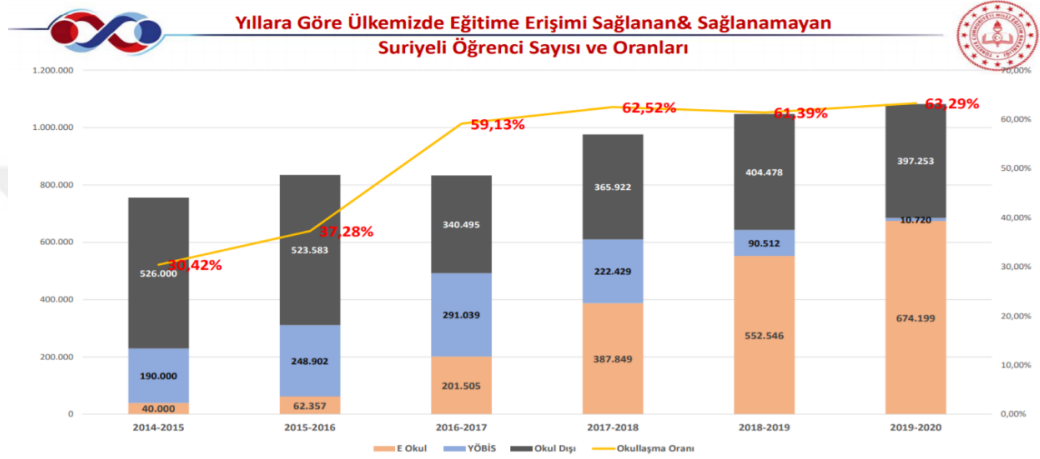

Kaynak: T.C Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Göç ve Acil Durum Eğitim Daire Başkanlığı. Temmuz, 2020.

T.C Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Göç ve Acil Durum Eğitim Daire Başkanlığı Temmuz 2020 verilerine göre geçici koruma altındaki ve eğitim çağındaki kişilerin yıldan yıla artış gösterdiği anlaşılmaktadır.

2020 Temmuz ayı verilerine göre 2014-2020 yılları arasında toplam 684.919 kişinin eğitim hizmetlerinden yararlandıkları görülmektedir.

Tablo 2.17: Yıllara Göre Türkiye’de Eğitime Erişimi Sağlanan ve Sağlanamayan Suriyeli Öğrenci Sayısı ve Oranları

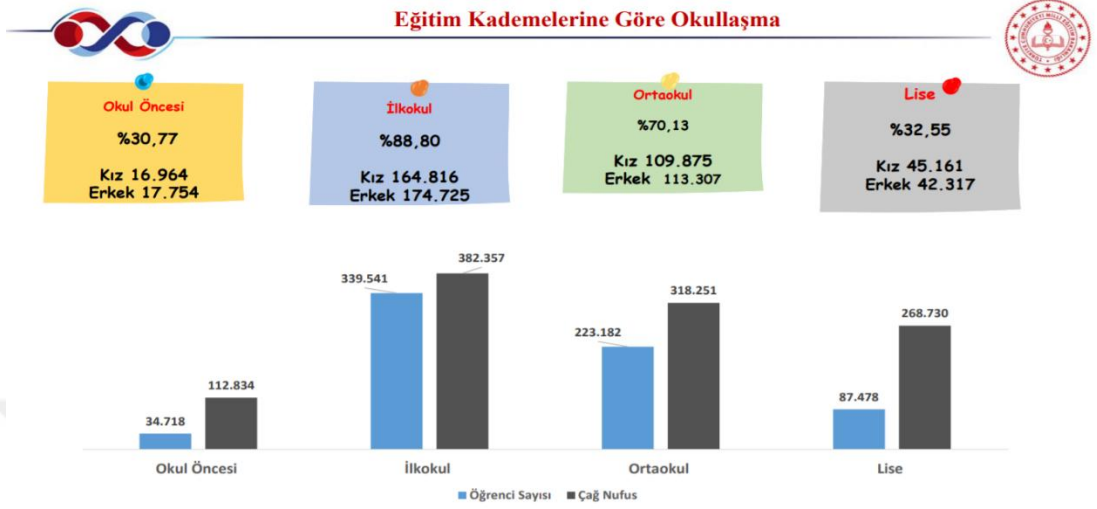

* Açık okullara kayıtlı 26.091 öğrenci e okul sistemine dahil edilmiştir.

Kaynak: T.C Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Göç ve Acil Durum Eğitim Daire Başkanlığı. Temmuz, 2020.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 2020 Temmuz ayı verilerine göre 1.184.117 olan (yüzde %32,8) Suriyeli eğitim çağındaki nüfusun kademeli olarak Millî Eğitim Bakanlığına bağlı resmî okullara kaydedilmesi çalışmaları devam etmektedir. Millî Eğitim Bakanlığına bağlı resmî e-okul sistemine kayıtlı 674.199 öğrenci eğitim öğretim görmektedir. YÖBİS uygulamasında (Yabancı Öğrenci Bilgi İşletim Sistemi) 10.720 kayıtlı öğrencinin yanı sıra açık okullara kayıtlı 26.091 öğrenci bulunmaktadır. Eğitime erişimi sağlanamayan öğrenci sayısı ise 397.253 kişidir. 2020 yılı itibariyle Suriyeli nüfus içinde yer alan eğitim çağındaki kişiler için okullaşma oranının yüzde %63,29 olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2.18: Eğitim Kademelerine Göre Okullaşma Oranları

Kaynak: T.C Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Göç ve Acil Durum Eğitim Daire Başkanlığı. Temmuz, 2020.

T.C Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Göç ve Acil Durum Eğitim Daire Başkanlığı Temmuz 2020 verilerine göre geçici koruma altında yer alan eğitim çağındaki kişilerin eğitim kademelerine göre en fazla okullaşma oranının olduğu seviye %88,80 ile ilkokuldur. En az okullaşma oranı ise %30,77 ile okul öncesi eğitimidir.

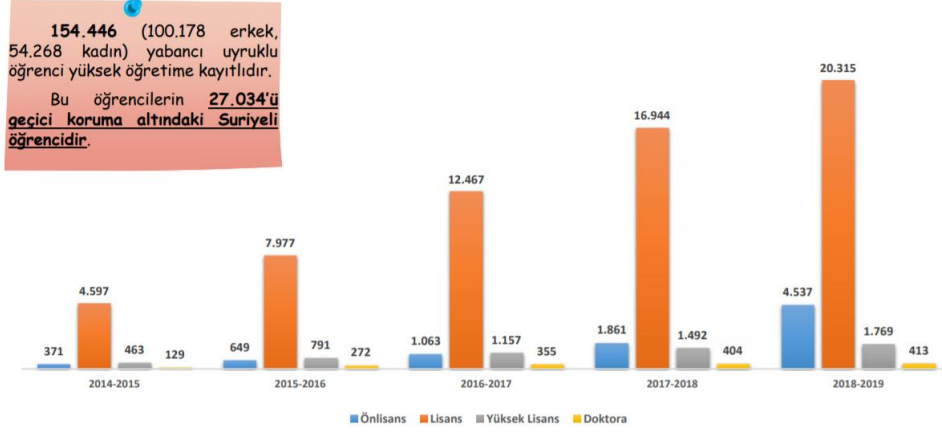
Eğitim hizmetlerine erişimde sorun yaşayan çocukların genelde ailelerinde asimilasyon düşüncesi, kız çocukların eğitimine karşı olumsuz tavır, erkek çocukların çalışmak zorunda kalması, ekonomik yetersizlikler, okula ulaşımında sınırlılıklar, eğitim kurumların kapasite sorunu ve geleceklerine dair geçicilik algısı gibi etmenleri saymak mümkündür.⁶⁶⁸

Tablo 2.19: Türkiye’de Yabancı Uyruklu Kişiler Arasında Yüksek Eğitime Erişimi Sağlana Suriyeli Öğrenci Sayısı

⁶⁶⁸M. Murat Erdoğan, Türkiye’deki Suriyeli Mütteciler, s. 9-10.

Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi verilerine göre 2018-2019 eğitim öğretim yılında

Kaynak: T.C Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Göç ve Acil Durum Eğitim Daire Başkanlığı. Temmuz, 2020.

Yukarıdaki grafikte de anlaşılacağı üzere yabancı uyruklu öğrenciler arasında yüksek eğitim hizmetlerinden yararlanan toplam Suriyeli sayısı 27.034 kişidir. Bu sayının seviyelere göre dağılımı ise ön lisans (4.537), lisans (20.315), yüksek lisans (1.769) ve doktora (413) kişi şeklindedir.

MEB örgün eğitim faaliyetlerinin yanında Suriyeli mültecilere yönelik olarak Türkçe öğretimi başta olmak üzere mültecilerin hayatlarını kolaylaştıracak yüzlerce alanda Halk Eğitimi Merkezleri bünyesinde yaygın eğitim kursları düzenlemektedir. T.C Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Göç ve Acil Durum Eğitim Daire Başkanlığı Temmuz 2020 verilerine göre geçici koruma altındaki 230.381 erkek, 369.094 kadın olmak üzere toplamda 599.475 Suriyelinin kursiyer olarak kurslara düzenli olarak katıldığı ifade edilmektedir. Bu sayının yüzde %38,43'ü erkekleri, yüzde %61,57'si ise kadınları işaret etmektedir. Kadınların bu kurslara daha çok katıldığı anlaşılmaktadır.

Erdoğan (2019), Türkiye'deki Suriyeliler'in genel olarak eğitim seviyeleriyle ilgili eldeki bilgilerin yetersiz olduğunu ve eğitim düzeylerinin çok düşük olduğunu düşünmektedir. Ayrıca toplam Suriyeli nüfusun yaklaşık yarısının (%33,3) okula gitmediğini ya da hiç okuma yazma bilmediğini belirtmektedir. Erdoğan (2019) bunun nedenleri arasında, Türkiye'ye gelen Suriyeliler'in

ülkelerinde eğitim hizmetlerine erişimde yaşadıkları ve yıllarca süren sorunlar, okullaşma oranının az olduğu kırsal ve köy gibi yerleşim alanlarında yaşamaları ve Suriye rejiminin ayrımcılık politikası gibi etkenleri sayar. Eğitim seviyeleri nispeten yüksek yaklaşık 700 bin kişinin 2014-2016 yılları arasında Türkiye’den ayrılmış olmasını eğitim-öğretim faaliyetlerinde yaşanan sorunların bir başka nedeni olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca sosyal uyum açısından ve sığınmacıların toplumsal hayata katılımını destekleme bakımından üniversiteli Suriyeli öğrenci sayısının fazla olmasının önemli olduğunu vurgulamaktadır.⁶⁶⁹

Türkiye’de kayıtlı Suriyeli göçmenler için faaliyet yürüten, plan ve program geliştiren ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluş yer almaktadır. Konuyla ilgili çalışmalar yapan ilgili bakanlıklar ve kurumlar şöyle sıralanabilir; İçişleri Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, AFAD, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. Türkiye ile birlikte göçmenler için insani yardım organizasyonları ile ilgili çalışmalar yürüten uluslararası kuruluşlar ise; BMMYK, WHO, UNDP, IOM, UNICEF, WFP ve UNWOMEN. Bu kurumların dışında STK’ların da Suriye göçmen krizini yönlendirme ve sosyal politikalar geliştirme amacıyla çalışmalar yaptıkları belirtilmelidir.⁶⁷⁰

Suriye’deki insanlık dramını UNHCR Mülteciler Yüksek Komiseri Filippo Grandi, “zamanımızın en büyük insani ve mülteci krizi” olarak tanımlamaktadır.⁶⁷¹

2005-2020 yılları arasında Türkiye’de yakalan düzensiz göçmen sayısı 1.838.582’dir, bunların arasında Suriyelilerin sayısı ise 325.529’dur.⁶⁷²

Erdoğan (2019) kitlesel göç yönetimi bakımından yoğun mülteci akımına uğrayan Türkiye’nin Suriyeli sığınmacılar ile ilgili belirlediği politikaları dönemsel olarak 4’e ayırmaktadır;

⁶⁶⁹ M. Murat Erdoğan, Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler, s. 5-8.

⁶⁷⁰ T.C. Kalkınma Bakanlığı, On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023. Dış Göç Politikası (2018). Özel İhtisas Komisyonu Raporu: Ankara, S. 25.

⁶⁷¹ “Syria Emergency”, <https://www.unhcr.org/syria-emergency.html>, (07.01.2021).

⁶⁷² “Düzensiz Göç”, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, (09.01.2021).

2011-2013: Bir kriz halini alan Suriye'deki iç savaş sonucunda göç yönetimi kriz perspektifli ele alınmış ve sonuçları bakımında kısa süreli olacağı yönünde bir tutum sergilenmiştir. Suriye'deki siyasi ve askeri dengeler daha yakından takip edilmiş ve sınıra yakın yerlerde kamplar oluşturulmuştur. 2011 Ekim ayında Suriyeliler için “geçici koruma” statüsü belirlenmiştir. Türkiye, 2012 Mart ayında Ankara'daki bütün Suriyeli diplomatlardan ülkeden ayrılmalarını istedi, aynı yılın haziran ayında ise BM öncülüğünde ilk Cenevre görüşmesi gerçekleştirildi. 2013 Nisan ayında YUKK yürürlüğe girdi, kasımda GİGM kuruldu ve aralıkta ise AB ile “geri kabul anlaşması” imzalandı.⁶⁷³ 2011'de 254 kişi ile başlayan sığınmacı sayısı 2012'de 14.237, 2013'te ise 224.655'i bulmuştur.

2014-2016: Sığınmacı sayısında olağanüstü bir artış yaşanmıştır. Türkiye de toplumsal bir “şok” ile karşı karşıya kalmıştır. Suriye'de iç savaşa müdahil olan Rusya gibi aktörlerin sayısının artması ve IŞİD gibi terör örgütlerinin katliamları sonucunda kriz kaotik bir hal almış, kamplardaki fiziki koşullar yetersiz kalmıştır. 2014 Mart ayında İkinci Cenevre görüşmesi gerçekleştirildi, nisanda GİGM faaliyetlerine başladı, kasımda “kabul ve barınma merkezleri ile geri gönderme merkezlerinin kurulması” ve ekimde “geçici koruma” hakkında yönetmelikler çıkartıldı. 2015 Nisan ayında Emniyet Genel Müdürlüğüne bağlı yabancılar şubesinin görev sorumlulukları il göç idarelerine devredildi. 2016 Mart ayında Suriye-Türkiye arasındaki vize anlaşması askıya alındı, ocakta üçüncü Cenevre görüşmesi gerçekleştirildi, martta Türkiye-AB mülteci anlaşması imzalandı, “İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunması Hakkında Yönetmelik”, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik”, mayısta “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik” çıkartıldı, son olarak ağustosta “Fırat Kalkanı Harekatı” gerçekleştirildi.⁶⁷⁴ 2014'te sığınmacı sayısı 1.519.286, 2016'te ise 2.834.441 olmuştur.

⁶⁷³ M. Murat Erdoğan, Suriyeliler Barometresi 2019: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi, 1. Baskı, Orion Kitapevi, Ankara 2020, s. Giriş.

⁶⁷⁴ M. Murat Erdoğan, Suriyeliler Barometresi 2019..., s. Giriş

2017-2018: Sığınmacı sayısındaki astronomik artışın sonucunda politik duruşta değişimler yaşanmış, mültecilere yönelik kucaklayıcı ve sahiplenici siyasi dil retorikliği yerini temkinli ve belirsizlik temalı söylemlere bırakmıştır. AB süreci “**externalize** (dışsallaştırma)” Türkiye ise meseleyi küresel boyuta taşıma ve AB ile anlaşma yolunda “**enstrümantalize** (araçsallaştırma)” politikası belirlemiştir. Kamuoyunda Suriyelilerin kalıcı olacağı yönünde tartışmalar gün yüzüne çıkmış ve uyum süreçleri noktasında sosyo-kültürel çalışmalar daha çok yoğunlaşmıştır. 2017 Ocak ayında "Türkiye’de Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Kişisel Verilerinin Doğrulanması Projesi” yürürlüğe girdi, Rusya ve Türkiye’nin öncülüğünde ilk Astana görüşmesi gerçekleştirildi. 2018 Ocak ayında “Zeytin Dalı Harekatı” gerçekleştirildi, barınma merkezleri ve kamplar GİGM yönetimine devredildi, haziranda Suriye-Türkiye sınırına yapılan güvenlik duvarı inşası tamamlandı.⁶⁷⁵ 2018’te sığınmacı sayısı 3.623.192’dir.

2019 ve Sonrası: Suriye’deki rejim Rusya ve İran’ın desteğiyle kalıcılığını sürdürmüştür. ABD kontrolündeki Kürtler bölgesel güçlerini artırmış, Türkiye’nin desteklediği Özgür Suriye Ordusu ise bölgedeki etkinliğini koruyamamıştır. Muhalif partilerin Suriyeli göçmenlere yönelik hükümet karşıtı eleştirilerinde sert tutum ortaya çıkmıştır. Kamusal alanda ise sığınmacıların ülkelerine döneceğine dair olumlu yönde mesajlar yayınlanmış ve başta İstanbul Valiliği olmak üzere diğer valiliklerce geri dönen sığınmacılar ile ilgili sayısal veriler ve kararlar açıklanmıştır.⁶⁷⁶

Uyum kavramı tarihsel arka planı olan sosyoloji, ekonomi ve psikoloji gibi çok boyutlu alanlarla ilişkili karmaşık bir sosyal süreci işaret etmektedir. Ev sahibi ya da yerleşik toplum ile sığınmacı, göçmen veya mültecilerin oluşturdukları “yeni gelenler” arasındaki toplumsal ilişkiyi ifade etmek için, “integration / entegrasyon”, “social cohesion / sosyal uyum”, “assimilation / asimilasyon”, “multiculturalism / çok kültürcülük”, “interculturalism / kültürlerarasıcılık”, “harmonization”, “inclusion

⁶⁷⁵ M.Murat Erdoğan, Suriyeliler Barometresi 2019, s. Giriş.

⁶⁷⁶ M.Murat Erdoğan, Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler, s. 20-23.

/ içerme”, “toleration / hoşgörü”, ”acculturation / kültürleşme ”ve “cohesion / uyum” gibi ifadeler literatürde kullanılan başat kavramlar arasında yer almaktadır.⁶⁷⁷

UNHCR 2020 verilerine göre dünya üzerinde 272 milyon göçmen yaşamaktadır, sığınmacı veya mülteci olarak isimlendirilen yerinden edilen sivillerin sayısını ise 79,5 milyon olarak vermektedir. Suriyelilerin sayısı ise yaklaşık olarak 6,6 milyona denk gelmektedir.⁶⁷⁸

Başta Suriyeli mülteci olmak üzere günümüzdeki insan hareketliliğindeki bu küresel yoğunluk mobilize ve yerleşik topluluklar arasında onurlu ve saygın hayat koşulları altında huzurlu ve birlikte yaşama inancının, insan hak ve özgürlüklerine uygun politikalar belirleme şeklinde ortaya çıkacak uyum çalışmalarının önemi de vurgulanmalıdır. G ve mültecilik konularında çalışmalar yapan Hynie (2018), sosyal uyum kavramını yeni topluklar ile yerel halk arasında kurulan sosyo-ekonomik ve kültürel etkileşimin her iki grupta da dönüşümlere ve değişimlere olanak sağlaması şeklinde açıklamaktadır.⁶⁷⁹

Uyum kavramı ışığında entegrasyon çalışmalarının en temel amacı farklı etnisiteye sahip inanç, kültür ve dil değişkenlerinin çeşitliliğinin politik, ekonomik ve toplumsal gerilime, kutuplaşmaya, ayrışmaya, dışlanmaya ve çatışmaya neden olmayacak şekilde güvenli, barışçıl ve istikrarlı bir sosyal iklim oluşturarak toplumsal huzuru ve beraberliği sağlamaktır. Bununla birlikte g faaliyetleri ile şekillenen bir toplumda uyum ya da entegrasyon kavramlarının neyi işaret ettiği, nasıl olacağı, g hukukundaki düzenlemeler, hangi kurum ya da kuruluşlarca yönetileceği, STK’ların sosyal uyum süreçlerindeki fonksiyonları ve genel olarak takip edilmesi gereken uyum politikalarının içeriği hakkında tartışmalar güncelliğini korumaktadır. Bu tartışmaların ışığında entegrasyonun bir asimilasyon olmadığını vurgulayan AB, sosyal uyum bağlamında entegrasyon kavramını “tüm

⁶⁷⁷ M.Murat Erdoğan, Suriyeliler Barometresi 2019, s. 12-13.

⁶⁷⁸ UNHCR, Global Trends Forced Displacement In 2019, <https://www.unhcr.org/5ee200e37.pdf>, (10.01.2021).

⁶⁷⁹ M. Hynie, “Refugee Integration: Research and Policy. Peace and Conflict”, *Journal of Peace Psychology*, 24(3), 2018,pp. 265-276.

üyelerin barışçıl sosyal ilişkiler sağlamak ve sürdürmek için yer aldıkları dinamik ve yapılandırılmış bir süreç” olarak tanımlamaktadır.⁶⁸⁰

Sosyal uyum göçmenler ve yerel halk arasındaki etkileşime dayalı dinamik ve değişime açık bir süreçtir.⁶⁸¹ Sosyal uyum, göç, çeşitlilik ve göçmenlik durumları konularında çalışmalar yapan ve evrensel bir uyum tanımı olmadığını vurgulayan Demireva (2019), çok boyutlu olarak nitelendirdiği ve süreç analizli değerlendirdiği sosyal uyum kavramının içeriğini “harmoniouscoexistence (uyum içinde beraber yaşama)”, “solidarity (dayanışma, yardımlaşma)”, “tolerance (hoşgörü, müsamaha, tahammül)” ve “togetherness (birliktelik)” gibi anlamlar üzerinden inşa etmektedir.⁶⁸²

Uyum konusunda farklı bakış açılarının var olmasında göçün zorunlu ya da isteğe bağlı olarak ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. BM, uluslararası göçün tüm boyutlarını bütüncül bir şekilde kapsayan ve ilk hükümetler arası müzakere anlaşması niteliği taşıyan “New York Mülteciler ve Göçmenler Deklarasyonu’nun” kabul edildiği 19 Eylül 2016 tarihinden itibaren Global Compact for Migrants (Göçmenler İçin Küresel Mutabakat) ve Global Compact on Refugees (Mülteciler Konusunda Küresel Mutabakat) gibi farklı başlıklar altında göçmen ve mültecilik durumları için önemli projeler üretmektedir.⁶⁸³ Politika belirleyiciler açısından isteğe bağlı göç öykülerinde uyum süreçleri, sığınmacılık ve mültecilik durumlarına göre daha kolay şekilde yönetilebilir.

Ager ve Strang (2008), etkili bir sosyal uyum için göçmenlerin istihdam, barınma, eğitim ve sağlık alanlarına tam erişimini sağlamak, hukukun belirleyiciliğini ön planda tutmak ve toplumun birbiriyle kaynaşmasını sağlayacak her türlü sosyal etkileşim süreçlerinde gruplar etkileşiminde sınırlar oluşturabilecek

⁶⁸⁰ Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, Türkiye Ulusal Ajansı, Erasmus+. Avrupa’daki Göçmenlerin Entegrasyonu’nda Yerel Kuruluşlar ve Çalışanlar için Rehber Kitap, s.18-21. http://www.il2ii.eu/pdf/Guidebook_for_Local_Bodies_and_Operators_on_Integration_of_Migrants_in_Europe_TR.pdf, (10.01.2021).

⁶⁸¹ Shamit Saggat, Will Somerville, Rob Ford & Maria Sobolewska, “The Impacts Of Migration On Social Cohesion And Integration”, *Final report to the Migration Advisory Committee*, 2012, p.17.

⁶⁸² Neli Demireva, “Immigration, Diversity and Social Cohesion”, Migration Observatory Briefing, COMPAS, University of Oxford, UK, December 2019, pp. 1-9.

⁶⁸³ Global Compact on Refugees (Mülteciler Konusunda Küresel Mutabakat)(https://www.unhcr.org/gcr/GCR_English.pdf); Global Compact for Migrants (Göçmenler İçin Küresel Mutabakat), <https://www.iom.int/global-compact-migration>, (10.01.2021).

bir yönüyle de iletişim engelleri arasında yer alan dil, kültür ve çevre gibi farklılıkları azaltmak gibi faktörleri önemle vurgulamaktadır.⁶⁸⁴

Etnik köken ve inanca bağlı toplumsal fay hatlarının kırılmasını sarsmamak adına toplumlarda huzursuzluk ve çatışmalara kapı aralamayacak biçimde bir sosyal düzen inşa etmenin ve temel hizmetlere erişimde eşitlik ilkesinin önemini vurgulayan “community cohesion (toplumsal uyum)” ve “social cohesion (sosyal uyum)” kavramlarının birbirinin yerine kullanılabildiğini belirten Cantle (2005), toplumda bir arada yaşayan farklı geçmiş ve yaşam standartlarına sahip insanların iş hayatında ve eğitim alanlarında karşılaştıkları fırsatların ve toplumlar tarafından oluşturulan aidiyet duygusu ve ortak amacın bireyler arasında olumlu ve geleceğe dönük bir birliktelik ve dayanışma ruhu oluşturduğunu vurgulamaktadır.⁶⁸⁵

Toplumsal çeşitlilik üzerinden üretilen norm, etkileşim, yükümlülük, yaptırım ve bilgi aktarımı gibi sosyal ağların şekillendirdiği “sosyal sermayenin (social capital)” toplumsal uyum/düzen ve kamusal alanda sorunlara neden olduğunu dolayısıyla sosyal hayatta olumsuz bir ilişkiler ağı oluşturulduğunu ve sonuç olarak bu durumun insanların birbirlerine güven duymamasına yol açtığını ABD toplumu örneği üzerinden inceleyen Conta ve Kahn’a (2003)⁶⁸⁶ karşılık, Cantle (2005) “sosyal uyum” kavramının pragmatist ve aşamalı yönüne vurgu yaparak birlikte yaşama inancının, psikolojik, toplumsal, politik ve ekonomik düzeylere yoğunlaşmadığını, tarihten kaynaklı köklü toplumsal nefretleri ve toplumdaki yapısal adaletsizliği çözme iddiası da taşımadığını belirtmiştir. Günümüzde etnisiteye dayalı ayrışmanın fiilen etkileşime girdiği sokak, mahalle, üniversite, hastane, spor kulüpleri, ticaret, topluluk grupları ve dini kuruluşlar gibi sosyal yaşamın her alanında birlikte yaşama çalışmalarının devam ettiğini bunun olumlu toplumsal sonuçlar doğurabileceğini iddia etmektedir.⁶⁸⁷

⁶⁸⁴ Alastair Ager & Alison Strang, “Understanding Integration: A Conceptual Framework”, *Journal of Refugee Studies*, 21, 2008, pp. 166–191.

⁶⁸⁵ Ted Cantle, *Community Cohesion: A New Framework For Race And Diversity*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005, pp. 48-57.

⁶⁸⁶ Dora L. Costa and Matthew E. Kahn, “Civic Engagement and Community Heterogeneity: An Economist’s Perspective.” *Perspectives on Politics*, 1, 2003, pp. 103-111.

⁶⁸⁷ Ted Cantle, *Ibid.*, p. 213-214.

Tarihi açıdan çok farklı göçmen grupların gelerek ABD’de çok çeşitli bir toplumun oluşmasına katkı sağladığı bilinmektedir. Chicago Sosyoloji Ekolü sosyal uyum anlamında bu çok renkli toplumun ortak bir vizyon ve amaç etrafında tek bir ulusal kimlikte birleşmesini savunmaktadır. Bu anlamda farklı etnisiteye, kültüre, dile ve inanca sahip grupların barış, güven ve huzur içinde ortak bir Amerikan kültürü oluşturmaları için ayırt edici kimliksel özelliklerinden belli ölçüde sıyrılmasını ifade eden “Melting Pot (Erime Potası)” formülünü desteklemektedir.⁶⁸⁸

Sosyal uyum kavramı birçok farklı şekilde tanımlanmışsa da uyum sürecinin istikrar, gruplar arası iş birliği, ortak bir kimlik ve aidiyet duygusu gerektirdiğini savunan Hooghe (2007), topluluklar arasındaki güven duygusunun toplum ruhunun yegâne göstergesi olduğu yönündeki düşünceleri eleştirmekte ve sosyal uyumun demokratik değerler açısından siyasi katılıma imkân tanındığında ve gruplara eşit fırsatlar sağlandığında ekonomik alanda kazanımların olacağına inanmaktadır.⁶⁸⁹

İngiltere, Hollanda, Fransa, Almanya, İsviçre, İsveç, Avusturya ve Belçika gibi Avrupa ülkeleri üzerinden yürütülen entegrasyon politikalarının ve refah devleti rejimlerinin göçmenlerin toplumsal hayattaki sosyo-ekonomik ve kültürel uyumunu nasıl etkilediğini araştıran Koopmans (2010), göçmenlerin ya da sığınmacıların iş gücü piyasalarına katılımında karşılaştıkları fırsat eşitsizliklerinin, ev sahibi ülkelerin dilini öğrenmede ve temel insani ya da kamu hizmetlerine erişimde karşılaştıkları zorlukların ve etnik ayrımcılığa dayalı politikaların bu grupların suça bulaşma risklerini artırdığını ve ekonomik eşitsizliklere yol açtığını düşünmektedir.⁶⁹⁰

Farklı gruplar arasındaki sivil iş gücünü teşvik eden, piyasalardaki istihdam ayrımcılığını sınırlayan ılımlı politikalar ve iş gücünün tüm seviyelerine erişim ve

⁶⁸⁸ Ayhan Kaya, “Türkiye’de Göç ve Uyum Tartışmaları: Geçmişe Dönük Bir Bakış“, *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, 2014, s. 11-12.

⁶⁸⁹ Marc Hooghe, “Social Capital and Diversity Generalized Trust, Social Cohesion and Regimes of Diversity.” *Canadian Journal of Political Science-Revue Canadienne de Science Politique*, 40, 2007, pp. 709-732.

⁶⁹⁰ Ruud Koopmans, “Trade-Offs between Equality and Difference: Immigrant Integration, Multiculturalism and the Welfare State in Cross-National Perspective”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(1), 2010, pp. 1-26.

katılımdaki etnik ve sosyo-ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırma çabaları sosyal gruplar arası ilişkilerin geliştirilmesinde önemli roller oynamaktadır.⁶⁹¹

Erdoğan (2019), büyük göç akınlarının beş temel alan ile ilgili sonuçlar ortaya çıkardığını belirtmektedir. Bu temel alanlar şunlardır; birinci alan, kamusal alanda alınan önlemler, uygulamalar, sınır ve süreç yönetimi; ikinci alan, ev sahibi toplumun toplumsal alanda dayanışma ve kabulü; üçüncü alan, “sonradan gelenlerin” tutumları; dördüncü alan, göçe neden olan kaynak ülkedeki durum; beşinci alan, uluslararası toplumun konuya yaklaşımı ve müdahalesi.⁶⁹²

Forrest ve Keans (2001), sosyal uyumun temel boyutlarını; (i) ortak amaçlar, hedefler, ahlak ilkeleri, davranış kodları, siyasi kurumlara destek ve siyasete katılımı “ortak değerler ve yurttaşlık kültürü” alanı; (ii) mevcut düzene yönelik genel çatışma ve tehditlerin olmaması, farklılığa saygı ve gruplar arası işbirliğini “sosyal düzen ve sosyal kontrol” alanı; (iii) uyumlu ekonomik ve sosyal gelişme, ortak standartlar, kamu kaynaklarının yeniden dağıtımı, hizmetlere, sosyo-ekonomik fırsat ve yardımlara eşit erişim hakkı, sosyal yükümlülüklerin kabulü ve başkalarına yardım etme isteğini “sosyal dayanışma ve gelir adaleti/” alanı; (iv) topluluklar içinde yüksek derecede sosyal etkileşim, sivil katılım ve dernek faaliyetlerini “sosyal ağlar ve sosyal sermaye” alanı; ve son olarak (v) topluma güçlü bağlılık ve ortak kimlik ve aidiyet duygusunu “toplumsal kimlik” alanı olarak açıklamaktadır.⁶⁹³

Uyum çalışmalarının planlanması, projelendirilmesi, sağlıklı yürütülmesi ve toplumsal kabulün gerçekleşmesi adına yapılacak çalışmalar için gözetilecek ilkeler arasında göç statülerinin belirgin olması, yerel halkın desteğinin alınması, göçmenlerin gündelik hayatlarında karşılaştıkları eğitim, barınma, sağlık, hukuki süreçler ve iş hayatı ile ilgili sorunların ve engellerin aşılmasına yönelik kamusal destek sağlamak şeklinde faktörler yer almaktadır.⁶⁹⁴

⁶⁹¹ James Laurance, Katharina Schmid and Miles Hewstone, “Ethnic Diversity, Inter-Group Attitudes And Countervailing Pathways Of Positive And Negative Inter-Group Contact: An Analysis Across Workplaces And Neighbourhoods.” *Social Indicators Research*, 136(2), 2018, pp. 719-749.

⁶⁹² M. Murat Erdoğan, Suriyeliler Barometresi 2019, s. 22.

⁶⁹³ Ray Forrest and Ade Kearns, “Social Cohesion, Social Capital and the Neighbourhood”, *Urban Studies*, 38,12, 2001, pp. 2125-2143.

⁶⁹⁴ M. Murat Erdoğan, Suriyeliler Barometresi, s. 21

Jenson (1998), sosyal uyum kavramının karşıt anlamlarıyla birlikte beş temel boyuttan oluştuğunu düşünmektedir. Bu boyutlar şu şekildedir; (i) toplulukların ortak değerler etrafında kümelenmesi “aitlik (belonging)”, toplumsal soyutlanma “isolation (izalasyon)”, (ii) ekonomik alanda fırsat eşitliği ve iş piyasalarına katılım “dahil olma (inclusion)”, sosyal birlikteliği engelleyen “dışlama (exclusion)”, (iii) politik alanda yer almayı “katılım (participation)”, toplumsal çeşitliliği yok sayma “karışmama (non-involvement)”, (iv) toplumsal farklılığa saygı “tanıma (recognition)”, grupların sosyal ortaklığının zayıflaması ya da toplumsal hoşgörüsüzlük “reddetme (rejection)”, (v) toplumsal çeşitliliği korumak için kurumsal destek sağlama “meşruiyet (legitimacy)”, grup farklılıklarını görmezlikten gelme ve bu anlamda hukuki destek sağlamama “gayri meşru kabul etme (illegitimacy)”.⁶⁹⁵

Cantle (2012), uyumlu bir toplumun temel özellikleri arasında, farklı gruplara ait kültürel olarak ayırt edici özelliklerin korunması, farklılığa saygı ve ilgili koruyucu hukuki düzenlemeler, fırsat eşitliliği, gruplar arası etkileşimin teşviki ve sosyal uyum programları ile ilgili eğitimlerin yer aldığını ifade etmektedir. Farklı toplumsal gruplar arasında huzur, barış ve güven içinde birlikte yaşamının çözümleri arasında ortak bir gelecek ve toplumsal aidiyet duygusuna odaklanmak, yeni gelen yerleşimciler ile yerel halk arasındaki sosyal ve kültürel ortak noktaları vurgulamak, toplumsal alandaki kültürel çeşitliliğin değerini anlamak ve gruplar arasında güçlü bir etkileşim ve olumlu ilişkilerin kurulmasını sağlamak olduğunu düşünmektedir.⁶⁹⁶

Göçün toplumsal katkılarına İngiltere örneği üzerinden açıklamaya çalışan APPG Raporu (2017) uyum sorunlarına ilişkin çözüm başlığı altında, hükümetlerin vatandaşlığı teşvik etmeye yönelik hukuki reformları ve yeni gelen farklı topluluklar için sosyal iletişimin ve etkileşimin sağlanması adına sistemli dil eğitiminin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Toplum grupları arasındaki yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik geçmiş, eğitim, dil veya etnik köken çizgisindeki farklılıkların sosyal bütünleşmeyi sağlaması için proaktif ve stratejik politikalara dayalı bir göç sistemi

⁶⁹⁵ Jane Jenson, “Mapping Social Cohesion: The State of Canadian Research”, CPRN Study No: F/3, Canadian Policy Research Networks Inc., 1998, pp. 15-17.

⁶⁹⁶ Ted Cantle, *Interculturalism The New Era of Cohesion and Diversity*, 1st edition, Palgrave Macmillan, Institute of Community Cohesion (iCoCo), UK 2012, pp.89-94.

oluşturulması gerektiğini önermektedir. Ayrıca rapor, uyumlu ve güçlü topluluklar oluşturmak için gruplar arasında etkileşim ve iletişimi desteklemenin, göçmenlere sosyo-ekonomik destek sağlamanın dolayısıyla uyum çalışmalarının toplumsal bir sorumluluk bilinci taşıdığına altını çizmekte buna karşılık toplumsal olarak içselleştirilmemiş uyum süreçlerinin göçmenleri, sığınmacıları ya da mültecileri olumsuz yönde etkileyeceğini savunmakta ve genel uyum politikalarının toplumun bütün kesimlerince tartışılması gerektiğini belirtmektedir.⁶⁹⁷

Türkiye’de göç alanında ve özellikle Suriyeli sığınmacılar üzerinde akademik çalışmalarına devam eden Erdoğan (2019) uyum kavramını “kendiliğinden, isteyerek ya da zorunlu olarak bir araya gelen toplulukların, çoğulculuğun kabul gördüğü ortak bir aidiyet zemininde karşılıklı kabul ve saygı çerçevesinde huzur içinde bir arada olabildiği duygu ve yaşam biçimi” şeklinde tanımlamıştır.⁶⁹⁸

Türkiye sığınmacı, göçmen ve mültecilerin sağlıklı ve huzurlu bir toplumsal etkileşime katılmalarını desteklemek için sosyal uyum konusunda hukuki ve kurumsal reformlar yapmıştır. 2013 yılında çıkarılan “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” 96. maddesi bağlamında uyum çalışmaları için GİGM görevlendirilmiş ve yetki alan ve faaliyet planları şöyle açıklanmıştır;

“1.Genel Müdürlük, ülkenin ekonomik ve mali imkânları ölçüsünde, yabancı ile başvuru sahibinin veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin ülkemizde toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştırmak ve ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmadan bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ile uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarından da faydalanarak uyum faaliyetleri planlayabilir.
2.Yabancılar, ülkenin siyasi yapısı, dili, hukuki sistemi, kültürü ve tarihi ile hak ve yükümlülüklerinin temel düzeyde anlatıldığı kurslara katılabilir.
3.Kamusal ve özel mal ve hizmetlerden yararlanma, eğitime ve ekonomik faaliyetlere erişim, sosyal ve kültürel iletişim, temel sağlık hizmeti alma gibi konularda kurslar, uzaktan eğitim ve benzeri sistemlerle tanıtım ve bilgilendirme etkinlikleri Genel Müdürlükçe kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarıyla da iş birliği yapılarak yaygınlaştırılır.”

⁶⁹⁷ APPG on Social Integration. 2017. “Integration Not Demonisation The Final Report Of The All-Party Parliamentary Group On Social Integration’s Inquiry Into The Integration Of Immigrants.” Report on the integrationof migrant. pp. 80-81..

⁶⁹⁸ M. Murat Erdoğan, Suriyeliler Barometresi 2019, s. 53.

İlgili kanun, uyum kavramını “uyum, ne asimilasyon ne de entegrasyondur. Göçmenle toplumun gönüllülük temelinde birbirlerini anlamalarıyla ortaya çıkan harmonizasyondur” şeklinde tanımlamıştır. Uyum politikalarının felsefi alt yapısı ”uyum düzenleme ve çalışmalarında iki yönlü aktif bir etkileşim ve gönüllülük hedeflenmekte ve göçmen odaklı bir yaklaşım benimsenecektir” şeklinde açıklanmış, bütün faaliyetlerin düzenli ve sistematik şekilde “GİGM Uyum ve Daire Başkanlığı” tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Uyum faaliyetleri ise şöyle sıralanmıştır;

“Yabancı grupların toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştıracak etkinlikler yapmak, kamusal ve özel mal ve hizmetlerden yararlanma, eğitime ve ekonomik faaliyetlere erişim, sosyal ve kültürel iletişim, temel sağlık hizmeti alma gibi konularda kurslar, uzaktan eğitim ve benzeri sistemlerle tanıtım ve bilgilendirme etkinlikleri yapmak kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ile uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarından da faydalanarak uyum faaliyetleri planlamak.”⁶⁹⁹

GİGM’in uyum konulu yaptığı çalışmalar arasında akademik yazına katkı sağlamak adına “Göç Araştırmaları Dergisi”, yabancıların gündelik hayatlarını kolaylaştıracak bilgilerin yer aldığı eğitim, kültür, ikamet, finans, iş hayatı, hukuk ve adalet sistemi ve sağlık alanlarında, Türkçe, İngilizce, Arapça, Rusça ve Almanca dillerinde “Türkiye’de Yaşam Rehberi” ve sosyo-kültürel alanda “Kırlangıç Dergisi”, “İltica ve Göç Mevzuatı”, İngilizce ve Türkçe dillerinde “Türkiye ve Göç” şeklinde kitaplar, broşürler hazırlanmıştır. 2020 yılı Aralık ayı itibariyle “6. Kamu-Stk Uyum Buluşmaları” bağlamında mahalle, ilçe ve basın düzeyinde toplantılar yapılmıştır.⁷⁰⁰

Yoğun göç akışları ile birlikte yaşanan insani krizlerde ve sonrasında “bir arada barış içinde yaşama kültürü” şeklinde açıklanabilecek göçmenlerin toplumsal uyum süreçlerinde politika belirleyicilerin etkisiyle farklı şartlar, sorunlar, imkanlar, kurallar ve süreçler ortaya çıkmaktadır.⁷⁰¹ Bu tez araştırması uyum kavramının teorik tartışmalarını arka planda tutarak Suriyeli mültecilerin demografik, sosyal, ekonomik, kültürel konulardaki genel durumlarına, eğitim, sağlık, barınma alanlarındaki temel sorunlarına, gündelik yaşantılarına ve geleceğe dair beklentilerine ışık tutmaya çalışacaktır.

⁶⁹⁹ T.C Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: Uyum Hakkında:<https://www.goc.gov.tr/uyum-hakkinda>, (09.01.2021).

⁷⁰⁰ T.C Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/>, (19.01.2021).

⁷⁰¹ M. Murat Erdoğan, Suriyeliler Barometresi 2019, s.23.

3RP (2020 Ağustos) raporu, ulusal ve uluslararası kuruluşlar aracılığıyla Türkiye, Lübnan, Irak, Mısır ve Ürdün gibi ülkelerde yaşayan Suriyeli mültecilerin sosyal uyum süreçlerini devam ettirmek ve temel sosyal hizmetleri sağlamak için 5,9 milyar Amerikan dolarına ihtiyaç duyulduğunu açıklamıştır.⁷⁰²

Türkiye’de çok yönlü ve aktörlü, kaotik, acil durum yönetimli, geçicilik beklentisi, toplumsal şok biçiminde hissedilmiş, küresel boyuta taşınmış, güvenlik ve sosyo-ekonomik sorunlar eşliğinde güncelliğini koruyan ve karmaşık bir öykü halini almış göç konusu bağlamında uyum çalışmaları halen tam olarak yönünü kestirebilmiş değildir. Türk kamuoyunda geri dönüşü teşvik eden uygulamalar sıcaklığını korurken bir yanda da toplumsal uyum projeleri hazırlanmakta ve küresel boyutta yaşanan bu kitlesel göç hareketliliğine çözüm arayışları belirsizliğini sürdürmektedir. Türkiye’nin yaklaşık 10 yıllık süreçte bu insanlık krizini başarılı şekilde yönettiği de ayrıca önemle vurgulanmalıdır.⁷⁰³

⁷⁰² “Regional Refugee and Resilience Planin Response to the Syria Crisis August 2020: Progress Report”,<http://www.3rpsyriacrisis.org/>, (21.01.2021).

⁷⁰³ M. Murat Erdoğan, Suriyeliler Barometresi 2019, s.22.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE ANALİZ

1. BULGULARIN ANALİZİ VE GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

2011 yılı sonrası İstanbul ili Arnavutköy ilçesinde ikamet eden genç Suriyeli mültecilerin sosyal uyum ve sorunlarına ilişkin alan araştırmasında elde edilen bulgular bu başlık altında incelenecektir.

1.1 Demografik Bilgiler

Bu başlık altında ankete katılan Suriyeli katılımcıların cinsiyet, uyruk, yaş, medeni durum, eğitim seviyesi, Türkiye'ye geliş tarihleri ve Suriye'nin hangi ilinde yaşadıkları bilgisine frekans ve yüzdeler analizler kullanılarak yer verilmiştir. Ankete katılan toplam kişi sayısı 207'dir.

Tablo 3.1: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet	Sayı	Yüzdesi (%)
Erkek	143	69,1
Kadın	64	30,9
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Ankete katılan Suriyeli mültecilerin %69,1'i (143) *Erkek* ve %30,9'u (64) *Kadınlardan* oluşmaktadır.

Tablo 3.2: Katılımcıların Uyruklarına Göre Dağılımı

Uyruk	Sayı	Yüzdesi (%)
Arap	157	75,8
Türkmen	8	3,9
Kürt	42	20,3
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Ankete katılan Suriyeli mültecilerin %75,8'i (157) *Arap*, %20,3'ü (42) *Kürt* ve %3,9'u *Türkmenlerden* oluşmaktadır.

Tablo 3.3: Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaş	Sayı	Yüzdesi (%)
18-26	60	29,0
27-35	62	30,0
36-44	56	27,1
45-56	22	10,6
57-64	7	3,4
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Ankete katılan Suriyeli mültecilerin %59'u (122) 18-35 yaş aralığına sahip iken %51'i (85) 36-64 yaş aralığını kapsamaktadır

Tablo 3.4: Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

Medeni Durum	Sayı	Yüzdesi (%)
Evli	176	85,0
Bekar	23	11,1
Dul/Boşanmış	8	3,9
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Ankete katılan Suriyeli mültecilerin %85'i (176) *Evli*, %11,1'i (23) *Bekar* ve %3,9'u (8) *Dul/Boşanmış* kategorisinde yer almaktadır.

Tablo 3.5: Katılımcıların Eğitim Seviyelerine Göre Dağılımı

Eğitim Seviyesi	Sayı	Yüzdesi (%)
İlkokul	49	23,7
Ortaokul	77	37,2
Lise	38	18,4
Lisans	30	14,5
Lisansüstü +	2	1,0
Okuryazar Değil	11	5,3
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Ankete katılan Suriyeli mültecilerin %79,2'si *İlkokul*, *Ortaokul* ve *Lise* seviyesinde eğitim görmüş iken %5,3'ü *okuma yazma bilmemektedir*.

Tablo 3.6: Suriyeli Katılımcıların Eğitim Seviyeleri Arasında Fark Olup Olmadığını Belirlemeye Yönelik Yapılan “Ki-Kare Uyumluluk Testi” Sonucu

Eğitim Seviyesi	Gözlenen (N)	Beklenen (N)	X ²	Sd	P
İlkokul	49	34,5	106,014	6	.000
Ortaokul	77	34,5			
Lise	38	34,5			
Lisans	30	34,5			
Lisansüstü +	2	34,5			
Okuryazar	11	34,5			
Değil					
Total	207				

*P<0.05

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların eğitim seviyeleri arasında fark olup olmadığını belirlemeye yönelik yapılan “ki-kare uyumluluk testi” sonucuna göre, Suriyelilerin eğitim seviyeleri arasında anlamlı fark bulunuyor ($X^2(6)=106.014$, $p=.000$).

Sonuç olarak **Ho1 hipotezi** (Suriyelilerin eğitim seviyeleri arasında anlamlı farklılık yoktur) **reddedildi**, **Ha1 hipotezi** (Suriyelilerin eğitim seviyeleri arasında anlamlı farklılık vardır) **kabul edildi**.

Tablo 3.7: Katılımcıların Türkiye’ye Geliş Tarihlerine Göre Dağılımı

Geliş Tarihi	Sayı	Yüzdesi (%)
2011	8	3,9
2012	14	6,8
2013	44	21,3
2014	54	26,1
2015+	87	42,0
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Ankete katılan Suriyeli mültecilerin %58’i (120), 2011-2014 yılları arasında gelirken; %42’si 2015 ve sonraki yıllarda Türkiye’ye gelmiştir.

Tablo 3.8: Katılımcıların Suriye'nin Hangi Şehrinden Türkiye'ye Geldiklerine Göre Dağılımı

Şehir	Sayı	Yüzdesi (%)
Halep	168	81,2
Şam	12	5,8
Haseke	9	4,3
İdlib	8	3,9
Hama	1	0,5
Deyrizor	2	1,0
Kuneytire	1	0,5
Diğer	6	2,9
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Ankete katılan Suriyeli mültecilerin %81,2'si (168) *Halep*, %1'i (2) *Hama* ve *Kuneytire* şehirlerinde ikamet etmektedir.

2.2 Ekonomik Bilgiler ve İş Hayatı

Bu başlık altında ankete katılan Suriyeli katılımcıların ekonomik hayatlarına ilişkin bilgiler Çapraz Tablolar ve Ki-Kare testleri kullanılarak yorumlanacaktır.

Tablo 3.9: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Türkiye’deki Çalışma Durumları

		Türkiye’deki çalışma durumunuz nedir?							
		Esnaf	Özel Sektör	Kamu Sektörü	Ev Hanımı	Öğrenci	İşsiz	Toplam	
Cinsiyet	Erkek	Sayı	30	45	26	0	1	41	143
		Cinsiyet Yüzdesi (%)	21,00%	31,50%	18,20%	0,00%	0,70%	28,70%	100,00%
		Toplam Yüzdesi (%)	14,50%	21,70%	12,60%	0,00%	0,50%	19,80%	69,10%
	Kadın	Sayı	1	0	3	43	4	13	64
		Cinsiyet Yüzdesi (%)	1,60%	0,00%	4,70%	67,20%	6,30%	20,30%	100,00%
		Toplam Yüzdesi (%)	0,50%	0,00%	1,40%	20,80%	1,90%	6,30%	30,90%
Total		Sayı	31	45	29	43	5	54	207
		Cinsiyet Yüzdesi (%)	15,00%	21,70%	14,00%	20,80%	2,40%	26,10%	100,00%
		Toplam Yüzdesi (%)	15,00%	21,70%	14,00%	20,80%	2,40%	26,10%	100,00%

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Ankete katılımcılarının çalışma durumları şu şekildedir; erkek Suriyeli mültecilerin%31,5’i (45) *özel sektör*, %28,7’si (41) *işsiz*; kadınların ise %67,2’si (43) *ev hanımı*, %20,3’ü (13) *işsiz* olduğunu belirtmiştir.

Toplam katılımcıların %26,1’i (54) *işsiz*, %21,7’si (45) *özel sektör* ve %14’ü (29) *kamu sektöründe* çalıştığını ifade etmektedir.

Tablo 3.10: Katılımcıların Türkiye’deki Ekonomik Durumlarına Göre Dağılımı

Ekonomik Durum	Sayı	Yüzdesi (%)
Çok ucuz	3	1,4
Ne ucuz ne pahalı	54	26,1
Pahalı	109	52,7
Çok pahalı	41	19,8
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Türkiye’deki ekonomik şartlar size göre nasıl?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %52,7’si (109) *Pahalı*, %19,8’si *Çok pahalı* değerlendirmesinde bulunurken %1,4’ü (3) *Çok ucuz*, %26,1’i *Ne ucuz ne pahalı* değerlendirmesinde bulunmuştur. Genel olarak Suriyeli mültecilerin Türkiye’deki ekonomik şartları pahalı buldukları ifade edilebilir.

Tablo 3.11: Katılımcıların Suriye’deki Ekonomik Durumlarına Göre Dağılımı

Ekonomik Durum	Sayı	Yüzdesi (%)
Çok ucuz	17	8,2
Ucuz	31	15,0
Ne ucuz ne pahalı	132	63,8
Pahalı	12	5,8
Çok pahalı	15	7,2
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Suriye’deki ekonomik şartlar size göre nasıldı?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %63,8’si (132) *Ne ucuz ne*

pahalı, %15'i (31) *Ucuz* değerlendirmesinde bulunurken; %8,2'si (17) *Çok ucuz*, değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.12: Katılımcıların Eğitim Seviyelerine Aylık Gelirleri

			Aylık geliriniz ne kadar?			Toplam
			1500 TL'den daha az	1501 TL ve üstü	Herhangi bir gelirim yok	
Eğitim Seviyesi	İlkokul	Sayı	8	25	16	49
		Eğitim Seviyesi (%)	16,3%	51,0%	32,7%	100,0%
		Toplam Yüzdesi (%)	3,9%	12,1%	7,7%	23,7%
	Ortaokul	Sayı	8	37	32	77
		Eğitim Seviyesi (%)	10,4%	48,1%	41,6%	100,0%
		Toplam Yüzdesi (%)	3,9%	17,9%	15,5%	37,2%
	Lise	Sayı	6	20	12	38
		Eğitim Seviyesi (%)	15,8%	52,6%	31,6%	100,0%
		Toplam Yüzdesi (%)	2,9%	9,7%	5,8%	18,4%
	Lisans	Sayı	5	14	11	30
		Eğitim Seviyesi (%)	16,7%	46,7%	36,7%	100,0%
		Toplam Yüzdesi (%)	2,4%	6,8%	5,3%	14,5%
	Lisansüstü +	Sayı	0	2	0	2
		Eğitim Seviyesi (%)	0,0%	100,0%	0,0%	100,0%
		Toplam Yüzdesi (%)	0,0%	1,0%	0,0%	1,0%
Okuryazar Değil	Sayı	3	7	1	11	
	Eğitim Seviyesi (%)	27,3%	63,6%	9,1%	100,0%	
	Toplam Yüzdesi (%)	1,4%	3,4%	0,5%	5,3%	
Toplam		Sayı	30	105	72	207
		Eğitim Seviyesi (%)	14,5%	50,7%	34,8%	100,0%
		Toplam Yüzdesi (%)	14,5%	50,7%	34,8%	100,0%

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Anket katılımcılarının eğitim seviyeleri ve aylık gelirleri karşılaştırması şu şekildedir; İlkokul mezunlarının %51'i (25) *1500 TL ve üstü* gelire sahip iken, %32,7'si (16) *herhangi bir geliri olmadığını*; Ortaokul mezunlarının %48,1'i (37) *1500 TL ve üstü* gelire sahip iken, %41,6'sı *herhangi bir geliri olmadığını*; Lise mezunlarının %52,6'sı (20) *1500 TL ve üstü* gelire sahip iken, %31,6'sı (12) *herhangi bir geliri olmadığını*; Lisans mezunlarının %46,7'si (14) *1500 TL ve üstü* gelire sahip iken, %36,7'si (11) *herhangi bir geliri olmadığını* belirtmiştir.

Tablo 3.13: Suriyeli Katılımcıların Aylık Gelirleri Arasında Fark Olup Olmadığını Belirlemeye Yönelik Yapılan “Ki-Kare Uyumluluk Testi” Sonucu

Aylık Gelir	Gözlenen (N)	Beklenen (N)	X2	Sd	P
1500 TL’den daha az	30	69,0	40,957 ^a	2	.000
1500 TL ve üstü	105	69,0			
Herhangi bir gelirim yok	72	69,0			
Toplam	207				

***P<0.05**

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların aylık gelirleri arasında fark olup olmadığını belirlemeye yönelik yapılan “ki-kare uyumluluk testi” sonucuna göre, Suriyelilerin aylık gelirleri arasında anlamlı fark bulunuyor ($X^2(2)=40,957, p=.000$).

Sonuç olarak **Ho2 hipotezi** (Suriyelilerin aylık gelirleri arasında anlamlı farklılık yoktur) **reddedildi**, **Ha2 hipotezi** (Suriyelilerin aylık gelirleri arasında anlamlı farklılık vardır) **kabul edildi**.

Tablo 3.14: Katılımcıların Ekonomik Olarak En Çok Yaşadıkları Sorunlar

Harcama Alanları	Sayı	Yüzdesi (%)
Gıda harcamaları	39	18,8
Sağlık harcamaları	14	6,8
Eğitim harcamaları	6	2,9
Barınma/Kira harcamaları	148	71,5
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Ekonomik olarak en çok sorun yaşadığınız alan hangisidir?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %71,5’i (148)

Barınma/Kira Harcamaları, %2,9'u (6) Eğitim Harcamaları değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.15: Suriyeli Katılımcıların Ekonomik Sorunları Arasında Fark Olup Olmadığını Belirlemeye Yönelik Yapılan “Ki-Kare Uyumluluk Testi” Sonucu

Ekonomik Sorunlar	Gözlenen (N)	Beklenen (N)	X ²	Sd	P
Gıda harcamaları	39	51,8	250,140 ^a	3	.000
Sağlık harcamaları	14	51,8			
Eğitim harcamaları	6	51,8			
Barınma/Kira harcamaları	148	51,8			
Total	207				

***P<0.05**

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların ekonomik sorunları arasında fark olup olmadığını belirlemeye yönelik yapılan “ki-kare uyumluluk testi” sonucuna göre, Suriyelilerin ekonomik sorunları arasında anlamlı fark bulunuyor ($X^2(3)=250,140, p=.000$).

Sonuç olarak **Ho3 hipotezi** (Suriyelilerin ekonomik sorunları arasında anlamlı farklılık yoktur) **reddedildi**, **Ha3 hipotezi** (Suriyelilerin ekonomik sorunları arasında anlamlı farklılık vardır) **kabul edildi**.

Tablo 3.16: Katılımcıların İş Hayatlarında Yaşadıkları Sorunlar

Sorunlar	Sayı	Yüzdesi (%)
İş bulamıyorum	39	18,8
Sigortasız çalıştırılıyorum	32	15,5
Çalışmamın karşılığı olan miktarı alamıyorum	72	34,8
Dil sıkıntısı (anlaşma problemi) yaşıyorum	31	15,0
Bir sıkıntı yaşamıyorum	33	15,9
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Türkiye’de iş hayatınızda ne gibi sıkıntılar yaşıyorsunuz?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %34,8’i (72) *Çalışmamın karşılığı olan miktarı alamıyorum*, %15’i (31) *Dil sıkıntısı (anlaşma problemi) yaşıyorum* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.17: Katılımcıların Konut Tipi, Konutta Yaşayan ve Çalışan Kişi Sayısına Göre Dağılımı

		Sayı	Yüzdesi %
Şu anda yaşadığınız konut tipi durumu hangisi?	Apartman/Ev	175	84,5
	Dükkan	3	1,4
	Tek Oda	6	2,9
	Gecekondu	23	11,1
	Total	207	100,0
Şu anda yaşadığınız konut tipi durumu nedir?	Kira	203	98,1
	Ücretsiz	4	1,9
	Total	207	100,0
Konutunuzda kaç kişi yaşıyor?	1-3 arasında	43	20,8
	4-7 arasında	131	63,3
	7 ve üstü	33	15,9
	Total	207	100,0
Konutunuzda çalışan kişi sayısı kaçtır?	1 kişi	129	62,3
	2 kişi	40	19,3
	3 ve üstü kişi	9	4,3
	Çalışan kişi yok	29	14,0
	Total	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Şu anda yaşadığınız konut tipi durumu hangisi?” sorusuna verdiği yanıt şu şekildedir; Suriyelilerin %84,5’i (175) *Apartman/Ev*; “Şu anda yaşadığınız konut tipi durumu nedir?” sorusuna %98,1’i (203) *Kira*; “Konutunuzda kaç kişi yaşıyor?” sorusuna %63,3’ü (131) *4-7 arasında*; “Konutunuzda çalışan kişi sayısı kaçtır?” sorusuna ise %62,3’ü (129) *1 Kişi* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.18: Katılımcıların Yardım Aldıkları Kurum veya Kuruluşlara Göre Dağılımı

Yardım Kurum/Kuruluşları	Sayı	Yüzdesi (%)
Belediyeden yardım alıyorum	16	7,7
Kaymakamlıktan yardım alıyorum	26	12,6
Sivil Toplum Kuruluşlarından yardım alıyorum	24	11,6
Yardım almıyorum	141	68,1
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Hangi kurum ve kuruluşlardan yardım alıyorsunuz?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %68,1’i (141) *Yardım almıyorum*, geri kalan toplam %31,9’u (66) *Belediye, Kaymakamlık ve STK’lardan yardım alıyorum* değerlendirmesinde bulunmuştur.

2.3 Sosyal-Kültürel Bilgiler

Bu başlık altında ankete katılan Suriyeli katılımcıların sosyal ve kültürel hayatlarına ilişkin bilgiler, Frekans, Yüzdeler ve Çapraz Tablolar ve Ki-Kare testleri kullanılarak yorumlanacaktır.

Tablo 3.19: Katılımcıların Ailelerinde Okuyan Öğrenci Sayısına Göre Dağılımı

Öğrenci Sayısı	Sayı	Yüzdesi (%)
1 Öğrenci	35	16,9
2 Öğrenci	42	20,3
3 ve üstü Öğrenci	79	38,2
Öğrenci yok	51	24,6
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Ailenizde okuyan öğrenci sayısı kaçtır?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %38,2’si (79) 3 ve üstü Öğrenci, toplam %37,2’si (77) 1 veya 2 Öğrenci, geri kalan %24,6’sı (51) Öğrenci yok değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.20: Katılımcıların Suriye’deki Aile Durumlarına Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzdesi (%)
Evet	125	60,4
Hayır	82	39,6
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Ailenizde Suriye’de kalan var mı?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %60,4’ü (125) *Evet*, %39,6’sı (82) *Hayır* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.21: Katılımcıların Türkçe Seviyelerine Göre Dağılımı

Türkçe Seviyesi	Sayı	Yüzdesi (%)
Çok kötü	18	8,7
Kötü	45	21,7
Ne iyi ne kötü	98	47,3
İyi	30	14,5
Çok iyi	16	7,7
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Türkçe seviyenizi nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %47,3’ü (98) *Ne iyi ne kötü*, toplam %30,4’ü (63) *Çok kötü ve kötü*, toplam %22,2’si *İyi ve Çok iyi* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.22: Katılımcıların Türk Kültürü ile Kendi Kültürleri Arasındaki Benzerlikle İlgili Düşünceleri

Konular	Sayı	Yüzdesi (%)
Din	114	55,1
Gelenek	47	22,7
Yaşam Tarzı	43	20,8
Yemekler	3	1,4
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Türkiyelilerle hangi kültürel konularda benzer olduğunuzu düşünüyorsunuz?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %55,1’i (114) *Din*, toplam %43,5’i (90) *Gelenek ve Yaşam Tarzı*, %1,4’ü *Yemekler* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.23: Katılımcıların Sosyal Medya Paylaşımlarına Göre Dağılımı

Konular	Sayı	Yüzdesi (%)
Suriye savaşı hakkında	23	11,1
Göçmenlerle ilgili temel haklar	22	10,6
Sosyal ve kültürel içerikler	62	30,0
Dini değerler	35	16,9
Eğlence	26	12,6
Sosyal medya kullanmıyorum ya da hesabım yok	39	18,8
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Sosyal medya paylaşımlarınız genelde hangi konulardadır?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %30’u (62) *Sosyal ve kültürel içerikler*, toplam %10,6’sı (22) *Göçmenlerle ilgili temel haklar*, %18,8’i *Sosyal medya kullanmıyorum ya da hesabım yok* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.24: Suriyeli Katılımcıların Sosyal Medya Paylaşım Konuları Arasında Fark Olup Olmadığını Belirlemeye Yönelik Yapılan “Ki-Kare Uyumluluk Testi” Sonucu

Sosyal Medya Paylaşım Konuları	Gözlenen (N)	Beklenen (N)	X2	Sd	P
Suriye savaşı hakkında	23	34,5	32,971 ^a	5	.000
Göçmenlerle ilgili temel haklar	22	34,5			
Sosyal ve kültürel içerikler	62	34,5			
Dini değerler	35	34,5			
Eğlence	26	34,5			
Sosyal medya kullanmıyorum ya da hesabım yok	39	34,5			
Toplam	207				

*P<0.05

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların sosyal medya paylaşım konuları arasında fark olup olmadığını belirlemeye yönelik yapılan “ki-kare uyumluluk testi” sonucuna göre, Suriyelilerin sosyal medya paylaşım konuları arasında anlamlı fark bulunuyor ($X^2(5)=32,971$, $p=.000$).

Sonuç olarak **Ho7 hipotezi** (Suriyelilerin sosyal medya paylaşım konuları arasında anlamlı farklılık yoktur) **reddedildi**, **Ha7 hipotezi** (Suriyelilerin sosyal medya paylaşım konuları arasında anlamlı farklılık vardır) **kabul edildi**.

Tablo 3.25: Katılımcıların Sosyal Mekanlara Gitme Aralıklarına Göre Dağılımı

Sıklıklar	Sayı	Yüzdesi (%)
Ayda 1-3 arasında	49	23,7
Ayda 4 veya daha fazla	13	6,3
Hiç gitmiyorum	145	70,0
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Sosyal mekanlara (Avm, cafe, eğlence mekanları vs.) hangi aralıklarla gidiyorsunuz?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %70’i (145) *Hiç gitmiyorum*, toplam %30,’u (62) *Ayda 1-3 arasında ve Ayda 4 veya daha fazla* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.26: Katılımcıların Türkiye’de Komşuluk İlişkileri Hakkındaki Görüşleri

Komşuluk İlişkileri	Sayı	Yüzdesi (%)
Çok kötü	6	2,9
Kötü	13	6,3
Ne iyi ne kötü	85	41,1
İyi	82	39,6
Çok iyi	21	10,1
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Türkiye’deki komşuluk ilişkilerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin toplam %9,2’si (19) *Çok kötü ve kötü*, toplam %41,1’i (85) *Ne iyi ne kötü*, toplam %49,7’si *İyi ve Çok iyi* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.27: Katılımcıların Türk Toplumuna Uyum Konusundaki Görüşleri

Uyum	Sayı	Yüzdesi (%)
Evet	156	75,4
Hayır	51	24,6
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Suriyelilerin Türk toplumuna uyum sağladığını düşünüyor musunuz?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %75,4’ü (156) *Evet*, %24,6’sı (51) *Hayır* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.28: Suriyeli Katılımcıların Cinsiyetleri ile Sosyal Uyum Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Yapılan “Ki-Kare İlişki Testi” Sonucu. (Crosstabulation)

Suriyeliler’in Türk toplumuna uyum sağladığını düşünüyor musunuz? Crosstabulation								
			Evet	Hayır	Toplam	X2	Sd	P
Cinsiyet	Erkek	Sayı	108	35	143	,007 ^a	1	.935
		Toplam Yüzdesi (%)	52,2%	16,9%	69,1%			
	Kadın	Sayı	48	16	64			
		Toplam Yüzdesi (%)	23,2%	7,7%	30,9%			
Toplam	Sayı	156	51	207				
	% Toplam	75,4%	24,6%	100,0%				

*P<0.05

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların cinsiyetleri ile sosyal uyum arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yapılan “ki-kare ilişki testi” sonucuna göre, katılımcıların cinsiyetleri ile sosyal uyum arasındaki anlamlı ilişki bulunmuyor ($X^2(1)=,007^a$, $P=.935$). Cremers V testi sonucuna göre iki değişken arasındaki ilişki düşük seviyededir ($r=.006$, $p=.935$).

Sonuç olarak **Ho8 hipotezi** (Suriyelilerin cinsiyetleri ile sosyal uyum arasındaki anlamlı ilişki yoktur) **kabul edildi**, **Ha8 hipotezi** (Suriyelilerin cinsiyetleri ile sosyal uyum arasındaki anlamlı ilişki vardır) **reddedildi**.

Tablo 3.29: Katılımcıların Türkiye’ye Göç Etmesinde Etkili Olan Faktörlere Göre Dağılımı

Faktörler	Sayı	Yüzdesi (%)
Türkiye’yi kültürel ve dini olarak kendime yakın hissetmem	73	35,3
Türkiye’de akrabalarımın ve tanıdıklarımın olması	14	6,8
Türkiye’nin demokratik bir ülke olması	21	10,1
Türkiye’de iş imkanlarının fazla olması	68	32,9
Türkiye’nin güvenli ve Suriye sınırına yakın olması	31	15,0
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Türkiye’ye göç etmenizdeki etkili olan en önemli faktör nedir?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %35,3’ü(73) *Türkiye’yi kültürel ve dini olarak kendime yakın hissetmem*, %6,8’i (14) *Türkiye’de akrabalarımın ve tanıdıklarımın olması* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.30: Katılımcıların İstanbul’a Yerleşmesini Etkileyen Nedenler

Nedenler	Sayı	Yüzdesi (%)
İş imkanları	90	43,5
Aile/Akrabalar/Tanıdıklar	40	19,3
Güvenlik	42	20,3
Eğitim ve Sağlık gibi imkanlara erişim	18	8,7
Türkiye üzerinden diğer ülkelere göç etmek	17	8,2
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “İstanbul’a yerleşmeyi tercih etmenizdeki en önemli nedeni nedir?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %43,5’i (90)

İş imkanları, %8,2'si (17) Türkiye üzerinden diğer ülkelere göç etmek değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.31: Katılımcıların Arnavutköy’de En Çok Karşılaştıkları Problemler

Problemler	Sayı	Yüzdesi (%)
Barınma	27	13,0
Kültürel farklılık	5	2,4
İletişim	6	2,9
Sağlık	10	4,8
Eğitim	10	4,8
İş bulma süreci	70	33,8
Bir problemim yok	79	38,2
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Arnavutköy’de en çok karşılaştığınız problem nedir?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %33,8’i (70) *İş bulma süreci*, %2,4’ü (5) *iletişim*, %38,2’si *Bir problemim yok* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.32: Katılımcıların Hangi Şartlar Altında Suriye’ye Gitmek İstediklerine Göre Dağılımı

Şartlar	Sayı	Yüzdesi (%)
Savaş biterse dönmek isterim	36	17,4
Ekonomik koşullar iyileşirse dönmek isterim	12	5,8
Mevcut yönetim değişirse dönmek isterim	21	10,1
Kamusal güvenlik sağlanırsa dönmek isterim	38	18,4
Hiçbir şekilde dönmek istemiyorum	100	48,3
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Hangi şartlar oluştuğunda Suriye’ye geri dönmek istersiniz?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %48,3’ü (100) *Hiçbir şekilde dönmek istemiyorum*, %5,8’i (12) *Ekonomik koşullar iyileşirse dönmek isterim* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.33: Katılımcıların Suriye’den Göç Etme Nedenleri Durumlarına Göre Dağılımı

Nedenler	Sayı	Yüzdesi (%)
Çatışma ve savaş ortamı	174	84,1
Sosyal ve kültürel sebepler	7	3,4
Ekonomik sorunlar	21	10,1
Yönetimin baskısı	5	2,4
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Suriye’den neden göç etmek istediniz?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %84,1’i (174) *Çatışma ve savaş ortamı*, %2,4’ü (5) *Yönetimin baskısı* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.34: Katılımcıların Mültecilikle İlgili Düşüncelerine Göre Dağılımı

Öncelikler	Sayı	Yüzdesi (%)
Ev sahibi toplumlarla sosyal dayanışma ve uyum	53	25,6
Özgürce seyahat etme hakkı	19	9,2
Yasal istihdam imkanlarına erişim	40	19,3
Sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim	22	10,6
Yasal statünün tanınması ve ilgili belgelere erişim	27	13,0
Güvenli ve saygın çalışma koşulları	46	22,2

Toplam	207	100,0
--------	-----	-------

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Size göre mülteciler için en önemli öncelik nedir?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %25,6’i (53) *Ev sahibi toplumlarla sosyal dayanışma ve uyum*, %9,2’i (19) *Özgürce seyahat etme hakkı* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.35: Katılımcıların Suriye’deki İç Savaşta Etkilenme Durumlarına Göre Dağılımı

Etkilenme Durumu	Sayı	Yüzdesi (%)
Evet	101	48,8
Hayır	106	51,2
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Ailenizden Suriye’de ki çatışmalarda yaralanan ya da hayatını kaybeden var mı?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %48,8’i (101) Evet, %51,2’si (106) Hayır değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.36: Katılımcıların Uluslararası Toplumdan Beklentilerine Göre Dağılımı

Beklentiler	Sayı	Yüzdesi (%)
Mültecilerin haklarının ve saygın yaşam haklarının desteklenmesi	79	38,2
Finansal sorumluluğun paylaşılması	9	4,3
Ev sahibi ve mülteci toplumların birlikte desteklenmesi	44	21,3
Geri dönüş için güvenli ve saygın koşullar oluşturulması	39	18,8
Üçüncü ülkeye yerleştirmelerin kolaylaştırılması	36	17,4

Toplam	207	100,0
--------	-----	-------

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Uluslararası toplumdan beklentiniz nedir?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %38,2’si (79) *Mülteci hukukunun ve saygın yaşam haklarının desteklenmesi*, %4,3’ü (9) *Finansal sorumluluğun paylaşılması* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.37: Katılımcıların Türkiye’de Bir Suriyeli Olarak Karşılaştıkları En Temel Soruna Göre Dağılımı

Sorunlar	Sayı	Yüzdesi (%)
İşsizlik ve yoksulluk	90	43,5
Yalnızlık ve iletişim eksikliği	44	21,3
Yabancılara karşı hoşgörüsüzlük	12	5,8
Eğitim, sağlık, sosyal ve hukuki hizmetler) erişim	61	29,5
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Türkiye’de yaşayan bir Suriyeli olarak karşı karşıya kaldığınız en temel sorun nedir?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %43,5’i (90) *İşsizlik ve yoksulluk*, %5,8’i (12) *Yabancılara karşı hoşgörüsüzlük* değerlendirmesinde bulunmuştur.

2.4 Barınma-Eğitim-Sağlık Sorunlarına İlişkin Bilgiler

Bu başlık altında ankete katılan Suriyeli katılımcıların sosyal ve kültürel hayatlarına ilişkin bilgiler, Frekans, Yüzdeler ve Çapraz Tablolar ve Ki-Kare testleri kullanılarak yorumlanacaktır.

Tablo 3.38: Katılımcıların Barınma Sorunlarına Göre Dağılımı

Sorunlar	Sayı	Yüzdesi (%)
Hep beraber aynı odayı kullanıyoruz	4	1,9
Kaldığımız yer çok küçük	23	11,1
Kaldığımız yerin koşulları çok kötü	16	7,7
Yaşadığım yerden her an çıkarılma olasılığım var	13	6,3
Suriyelilerden daha çok kira bedeli isteniyor	114	55,1
Bir problemim yok	37	17,9
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Barınma konusunda yaşadığınız en önemli problem nedir?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %55,1’i (114) *Suriyelilerden daha çok kira bedeli isteniyor*, %17,9’u (4) *Hep beraber aynı odayı kullanıyoruz* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.39: Suriyeli Katılımcıların Barınma Sorunları Arasında Fark Olup Olmadığını Belirlemeye Yönelik Yapılan “Ki-Kare Uyumluluk Testi” Sonucu

Barınma Sorunları	Gözlenen (N)	Beklenen (N)	X2	Sd	P
Hep beraber aynı odayı kullanıyoruz	4	34,5	237,493 ^b	5	.000
Kaldığımız yer çok küçük	23	34,5			
Kaldığımız yerin koşulları çok kötü	16	34,5			
Yaşadığım yerden her an çıkarılma olasılığım var	13	34,5			
Suriyelilerden daha çok kira bedeli isteniyor	114	34,5			
Bir problemim yok	37	34,5			
Total	207				

*P<0.05

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların barınma sorunları arasında fark olup olmadığını belirlemeye yönelik yapılan “ki-kare uyumluluk testi” sonucuna göre, Suriyelilerin barınma sorunları arasında anlamlı fark bulunuyor ($X^2(5)=237,493$, $p=.000$).

Sonuç olarak **Ho4 hipotezi** (Suriyelilerin barınma sorunları arasında anlamlı farklılık yoktur) **reddedildi**, **Ha4 hipotezi** (Suriyelilerin barınma sorunları arasında anlamlı farklılık vardır) **kabul edildi**.

Tablo 3.40: Katılımcıların Eğitim ile İlgili Yaşadıkları Sorunlara Göre Dağılımı

Problemler	Sayı	Yüzdesi (%)
Okul masraflarını karşılayamama	41	19,8
Yakında okul olmaması / mesafe olarak uzaklık	5	2,4
Çocuklarım okul ortamına uyumda sorun yaşıyor	17	8,2
Çocuğuma uygun bir okul bulamıyorum	6	2,9
Bir sorun yaşamıyorum	138	66,7
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Eğitim hizmeti ile ilgili yaşadığınız en önemli sorun nedir?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %66,7’si (138) *Bir sorun yaşamıyorum*, %2,9’u (6) *Çocuğuma uygun bir okul bulamıyorum* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.41: Suriyeli Katılımcıların Eğitime Erişim Sorunları Arasında Fark Olup Olmadığını Belirlemeye Yönelik Yapılan “Ki-Kare Uyumluluk Testi” Sonucu

Sorunları	Gözlenen (N)	Beklenen (N)	X ²	Sd	P
Okul masraflarını karşılayamama	41	41,4	302,058 ^a	4	.000
Yakında okul olmaması / mesafe olarak uzaklık	5	41,4			
Çocukların okul ortamına uyumda sorun yaşıyor	17	41,4			
Çocuğuma uygun bir okul bulamıyorum	6	41,4			
Bir problemim yok	138	41,4			
Total	207				

*P<0.05

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların eğitime erişim sorunları arasında fark olup olmadığını belirlemeye yönelik yapılan “ki-kare uyumluluk testi” sonucuna göre, Suriyelilerin eğitime erişim sorunları arasında anlamlı fark bulunuyor ($X^2(4)=302,058$, $p=.000$).

Sonuç olarak **Ho5 hipotezi** (Suriyelilerin eğitime erişim sorunları arasında anlamlı farklılık yoktur) **reddedildi**, **Ha5 hipotezi** (Suriyelilerin eğitime erişim sorunları arasında anlamlı farklılık vardır) **kabul edildi**.

Tablo 3.42. Suriyeli Katılımcıların Yaşadıkları Sağlık Sorunlarına Göre Dağılımı

Problemler	Sayı	Yüzdesi (%)
Sigortam olmadığı için muayene olurken problem yaşıyorum	12	5,8
Hastaneye ulaşımında problem yaşıyorum	7	3,4
Dil problemi yaşıyorum	69	33,3
Tedavi masrafımı karşılayamıyorum	40	19,3
Bir sorun yaşamıyorum	79	38,2
Total	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Sağlık kurumlarına erişimde ne tür problemler yaşıyorsunuz?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %38,2’si’ (79) *Bir sorun yaşamıyorum*, %33,3’u (69) *Dil problemi yaşıyorum* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.43: Suriyeli Katılımcıların Sağlık Sorunları Arasında Fark Olup Olmadığını Belirlemeye Yönelik Yapılan “Ki-Kare Uyumluluk Testi” Sonucu

Sorunları	Gözlenen (N)	Beklenen (N)	X ²	Sd	P
Sigortam olmadığı için muayene olurken problem yaşıyorum	12	41,4	102,058 ^a	4	.000
Hastaneye ulaşımında problem yaşıyorum	7	41,4			
Dil problemi yaşıyorum	69	41,4			
Tedavi masrafımı karşılayamıyorum	40	41,4			
Bir sorun yaşamıyorum	79	41,4			
Total	207				

*P<0.05

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların sağlık sorunları arasında fark olup olmadığını belirlemeye yönelik yapılan “ki-kare uyumluluk testi” sonucuna göre, Suriyelilerin sağlık sorunları arasında anlamlı fark bulunuyor ($X^2(4) = 102,058^a$, $p = .000$).

Sonuç olarak **Ho6 hipotezi** (Suriyelilerin sağlık sorunları arasında anlamlı farklılık yoktur) **reddedildi**, **Ha6 hipotezi** (Suriyelilerin sağlık sorunları arasında anlamlı farklılık vardır) **kabul edildi**.

Tablo 3.44: Katılımcıların Gitmek İstedikleri Üçüncü Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	Sayı	Yüzdesi (%)
Herhangi bir Avrupa ülkesi	62	30,0
ABD veya Kanada	52	25,1
Halkın çoğunluğunun müslüman veya Arap olduğu bir ülke	52	25,1
Diğer	41	19,8
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Yasal izinler verildiğinde aşağıdaki hangi ülkeye gitmek isterdiniz?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %30’u (62) *Herhangi bir Avrupa ülkesi*, %19,8’i (41) *Diğer* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tablo 3.45: Katılımcıların Türkiye’den Beklentilerine Göre Dağılımı

Beklentiler	Sayı	Yüzdesi (%)
Vatandaşlık	95	45,9
Ekonomik yardım	65	31,4
Yasal çalışma izni	8	3,9
Yurtdışı çıkış izni	19	9,2
Bir talebim yok	20	9,7
Toplam	207	100,0

Kaynak: Tablo çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Suriyeli katılımcıların “Türkiye’den beklentiniz nedir?” sorusuna verdikleri yanıtlar şu şekildedir; Suriyelilerin %45,9’u (62) *Vatandaşlık*, %3,9’u (8) *Yasal çalışma izni* değerlendirmesinde bulunmuştur.

SONUÇ

Ortadoğu'nun en önemli ülkeleri arasında yer alan Suriye tarihsel olarak uzun bir geçmişe sahiptir. Suriye'nin yönetsel olarak bu uzun tarihsel tecrübesi yanı sıra sahip olduğu coğrafi konumu, jeostratejik ve politik değeri bakımından da üzerinde durulması gereken bir bölgedir.

Suriye'nin siyasi geçmişinin önemli aşamaları arasında yer alan ilk dönem Müslüman devletler dönemi bölgeyi tanımak, yaşanan krizleri ve tarihsel kırılmaları anlamak açısından değerini korumaktadır. Suriye bu uzun geçmişin oluşturduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve dini mirasını halen canlı olarak taşımaktadır.

Suriye'de en uzun egemenlik dönemi yaşayan Osmanlı, bölgenin gelişimi için idari, adli, iktisadi ve bayındırlık alanlarında yapısal değişimler gerçekleştirmiştir. Milliyetçik fikirleri, Sömürgecilik faaliyetleri, Osmanlı'nın bölgedeki egemenliğinin zayıflaması ve I. Dünya savaşı sonucunda Suriye'de hakimiyet Batılı devletlerin kontrolü altına girmiştir.

1920-1946 yılları arasında Suriye'de Fransız mandat dönemi bölgede farklı inanç ve mezhepte olan nüfusun yönetimde etkinliğini artırmıştır. Bu yönetsel değişiklik bugünkü Suriye'nin temelini oluşturmuştur. Fransızlar ekonomik ve politik çıkarları doğrultusunda Suriye'de yapısal dönüşümler gerçekleştirmiştir. Bölgedeki Ermeni, Arap ve Kürt nüfusunu Türkiye'ye karşı bir güç olarak kullanmıştır. II. Dünya Savaşı'nın yaklaşması, Almanya ve İtalya'nın revizyonist politikaları ve Fransa'daki hükümet değişikliği mandat döneminin sonunu getirmiş ve Suriye'nin bağımsızlığına kavuşmasına imkân sağlamıştır.

Türkiye ile Suriye arasındaki başlıca konu olan Hatay sınır sorunu, yoğun diplomatik görüşmeler ve Türkiye'nin kararlı ve başarılı dış politikası doğrultusunda çözülmüş ve Hatay bir Türk vilayeti olmuştur.

Suriye bağımsızlığını kazandıktan sonra Arap Birliği kurma çabası içinde olmuş, İsrail ile bölgesel çatışmalara girişmiş, uzun yıllar askeri yönetimin etkisi altında kalmış, sıklıkla yönetim değişikliği yaşamıştır. Ülkenin azınlık mezhepleri arasında yer alan Nusayriler devletin yönetimde güçlü bir aktör olmuş ve Hafız Esad uzun yıllar devleti yönetmiştir.

Hafız Esad'ın ölümü ile iktidara geçen Beşar Esad ilk olarak reformist bir lider izlenimi yaratmış, ülkede hukuki ve yapısal olarak yeniliklerin gerçekleşeceği beklentisi toplumun bütün guruplarınca paylaşılmıştır. Dış politikada olumlu sayılabilecek adımlar atılmıştır. Türkiye ve Batılı devletler ile yeni ticari ve siyasi ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır. Ancak bu reformist dalga uzun sürmemiş ve Suriye'nin kronikleşen yapısal sorunları devam etmiştir.

2011 Arap Baharı süreci ile yaşanan halk olayları sonucunda Ortadoğu'da yapısal dönüşümler gerçekleşmiş, hükümetler düşmüş, iç çatışmalar, savaşlar ve yıkımlar ortaya çıkmıştır. Suriye bu iç savaşın 10. yılını yaşamaktadır. Ülkede halen çatışmalar yaşanmakta ve siviller yerlerinden edilme ve can kaybıyla karşı karşıyadır. Suriye'de yaşanan iç savaş sivillerin en yakın güvenli yerlere göç etmelerini zorunlu hale getirmiştir. Suriye ile uzun bir kara sınırı bulunan Türkiye, Suriye kaynaklı yoğun ve yıldan yıla artan şekilde kitlesel göç akınlarının hedefi haline gelmiştir. 2021 yılı itibariyle Türkiye'de yaklaşık 4 milyon Suriyeli mülteci yaşamaktadır. Türkiye bu anlamda dünyanın en fazla mülteci barındıran ülkesi olmuştur.

İnsanlık tarihi ile eşdeğer bir süreci gösteren göç olgusu beraberinde sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel değişimleri de getirmektedir. Göç olgusu, yeni arayışlar içinde olan insanların daha konforlu ve rahat yaşama şansı yakalamak istemesi, ülkelerdeki iç savaşlar, yönetim baskısı, doğal afetler, işsizlik, siyasi, dini ve kültürel çatışmalar ve güvenliksiz sosyal ortam nedeniyle güncelliğini korumaktadır. Göçü açıklayan birçok teori vardır, ancak bu teorilerin göç faaliyetlerinin arka planını açıklayan sadece belirli faktörlere yoğunlaşmaktadır. Göçün nedenlerini ve sonuçlarını açıklamak ve anlamak için bütüncül bir göç teorisine ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye tarihsel olarak birçok göç hareketi ile karşılaşmıştır. Balkan, Ortadoğu ve Orta Asya kaynaklı göç hareketleri örnek olarak verilebilir. Türk toplumu göçmen, mülteci ya da sığınmacı gruplarla ortak yaşama bakımından bir tecrübeye sahiptir. Göç hukuku bağlamında Türkiye süreç içinde bazı dönüşümlerde yaşamıştır. 1951 Cenevre Sözleşmesi bağlamında coğrafi sınırlama kaydı ile sadece Batılı ülkelerden gelen göçmenler için mülteci statüsü vereceğini açıklamıştır. Türkiye'deki göç hukukuyla ilgili kavramlar zamanla değişim yaşamıştır. Bu anlamda Türkiye'deki Suriyeliler geçici koruma statüsünde değerlendirilmektedir. Suriyeli göçünü sağlıklı ve kontrollü şekilde yürütmek için kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü önemli faaliyetler gerçekleştirmiştir.

Bu araştırma göç yönetimine gerek il bazında gerekse de ilçe bazında yerel ve idari yönetimler açısından yapılacak sosyal, ekonomik, kültürel ve eğitime dair çalışmalar ve planlanan sosyal uyum için mütevazı bir ön hazırlık ya da bir rehber anlamı taşımaktadır.

Bu tez araştırmada elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir;

- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin %94,7'si İlkokul, Ortaokul Lise, Lisans ve üstü gibi farklı eğitim düzeyine sahip iken geri kalan %5,3'ü okur yazar değildir (Tablo 3.5).
- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin %58'i 2011-2014 yılları arasında diğer kalan %42'si ise 2015 ve sonraki yıllarda Türkiye geldiklerini belirtmiştir (Tablo 3.7).
- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin %81,2'si Suriye'nin Halep şehrinde ikamet ettiklerini ve buradan hareketle Türkiye'ye göç ettiklerini belirtmiştir (Tablo 3.8).
- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin çalışma durumları %71,5'i Esnaf, Özel ve kamu sektörü şeklinde dağılım gösterirken, %2,4'ü öğrenci ve %26,1'i işsiz olduğunu belirtmiştir (Tablo 3.9).
- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin %72,5'i ekonomik şartları pahalı ya da çok pahalı bulurken (Tablo 3.10); Suriye'deki ekonomik şartlar için %63,8'i ne ucuz ne pahalı (orta) yorumunda bulunmuştur (Tablo 3.11).

- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin aylık gelirleri %14,5'i 1500 TL'den daha az, %50,7'si 1501 TL ve üstü şeklinde dağılım gösterirken %34,8'i herhangi bir aylık gelirlerinin olmadığını belirtmiştir (Tablo 3.12).
- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin %71,5'i en çok yaşadıkları temel ekonomik sorunun kira harcamaları olduğunu geri kalan toplam %28,5'i Eğitim, sağlık ya da gıda harcamalarını sorun olarak görmektedir (Tablo 3.14).
- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin %34,8'i iş hayatlarında en çok yaşadıkları sıkıntıyı çalışmalarının karşılığı olan ücreti yani hakkettikleri maaşı alamamaları olarak belirtirken, %49,3'ü iş bulamama (%18,8), sigortasız çalıştırılma (15,5) ve iletişim/anlaşma (%15) temel sorun olarak görmektedir. Ayrıca %15,9'u herhangi bir sıkıntı yaşamadığını belirtmiştir (Tablo 3.16).
- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin %84,5'i apartman tipi dairelerde yaşadıklarını, %98,1'i kiracı olduklarını, %63,3'ü 4-7 arasındaki aile bireyiyle birlikte kaldığını ve %62,3'ü ailede bir (1) kişinin çalıştığını belirtmiştir (Tablo 3.17). Ayrıca %38,2'si ailede okuyan öğrenci sayısının üç ve üstü olduğunu (Tablo 3.19), %60,4'ü Suriye'de halen yaşayan aile üyelerinin olduğunu (Tablo 3.20), toplam %48,8'i Suriye iç savaşı süresi içinde aile üyeleri arasında yer alan kişilerden bazılarının hayatını kaybettiklerini ya da yaralandığını belirtmişlerdir (Tablo 3. 35)
- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin %68,1'i herhangi bir kuruluştan ekonomik destek/yardım almadığını belirtirken, %31,9'u Belediye (%7,7) Kaymakamlık (%12,6) ve STK (11,6) gibi birimlerden destek/yardım aldıklarını belirtmişlerdir (Tablo 3.18).
- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin toplam %30,4'ü Türkçe öğrenme seviyelerinin çok kötü ya da kötü olarak nitelendirirken, %47,3'ü ne iyi ne kötü (orta), toplam %14,5'i ise iyi ya da çok iyi değerlendirmesinde bulunmuştur (Tablo 3.21).
- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin %30,8'i sosyal medya paylaşım içerikleri olarak sosyal ve kültürel konuları seçerken, %11,1'i Suriye

savaşı hakkında paylaşımlarda bulunduğunu, %18,8'i ise herhangi bir sosyal medya platformu kullanmadığını/hesabı olmadığını belirtmiştir (Tablo 3.23).

- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin toplam %9,2'si komşuluk ilişkilerini çok kötü ya da kötü olarak nitelendirirken, %41,1'i ne iyi ne kötü (orta), toplam %49,7'si iyi ya da çok iyi değerlendirmesinde bulunmuştur (Tablo 3.26).
- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin %75,4'ü sosyal uyum sağladıklarını belirtmişlerdir. Bu mültecilerdeki kalıcılık eğiliminin dikkate değer bir oranda olduğunu göstermektedir (Tablo 3.27).
- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin sosyal uyum ile ilgili olduğu düşünülen ifadelerde %35,3'ü Türkiye'yi kültürel ve inanç açısından kendi toplumsal hayatlarına yakın gördüklerini ve bu nedenle Türkiye'ye göç ettiklerini belirtmiş (Tablo 3.29); katılımcıların %98,6'sı ise Din, gelenek ve yaşam tarzı olarak Türkiye ile benzerlikler taşıdığını belirtmiştir (Tablo 3.22). Ayrıca katılımcıların %43,5'i iş imkanları dolayısıyla İstanbul'a yerleşmeyi tercih ettiklerini ifade etmiştir (Tablo 3.30). Arnavutköy'de ikamet eden katılımcıların %33,8'i ilçede yaşadıkları en önemli sorunun iş bulma süreci olduğunu belirtmişlerdir (Tablo 3.31).
- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin %48,3'ü hiçbir şekilde ülkelerine geri dönmek istemezken, %51,7'si ülkelerindeki çatışma ortamı, sosyal güvenlik sorunları ve ekonomik koşullar ve politik belirsizlik nedeniyle geri dönüşe sıcak bakmamaktadır (Tablo 3.32).
- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin %84,1'i ülkelerindeki savaş ve çatışma ortamı nedeniyle göç ettiklerini belirtmiştir (Tablo 3.33).
- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin %25,6'sı mülteciler ilgili en önemli önceliği ev sahibi toplumla sosyal uyum ve dayanışma olarak değerlendirmişlerdir (Tablo 3.34).
- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin %38,2'si uluslararası toplumdan mülteciler için yapılması gereken ilk çalışmanın mültecilerin hukukunun ve saygın yaşam haklarının desteklenmesi olduğunu belirtmişlerdir (Tablo 3.36)

- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin %43,5'i sahip oldukları Suriyeli mülteci kimliği ile en çok yaşadıkları sorun olarak işsizlik ve yoksulluğu belirtmişlerdir (Tablo 3.37).
- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin %55,1'i barınma alanında yaşadıkları en temel sorun olarak Suriyelilerden daha çok kira bedeli istendiği değerlendirilmesinde bulunurken, %17,9'u herhangi bir barınma sorunu yaşamadığını belirtmiştir, ayrıca geriye kalan toplam %27,1 ise şu sorunları yaşamaktadır; ailecek/hep birlikte aynı odada yaşama (%1,9), ikamet alanının küçük olması (%11,1), ikamet yerinin çok kötü şartlara sahip olması (%7,7) ve mültecilerin ikamet ettikleri yerde her an çıkarılma olasılıklarının olması (%6,3) (Tablo 3.38).
- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin %66,7'si eğitim hizmetlerine erişimde herhangi bir sorun yaşamadıklarını belirtirken, toplamda %33,3'ünün yaşadıkları sorunlar şu şekildedir; okul masraflarını karşılayamama (%19,8), çocukların okul ortamına uyum sağlamada sorun yaşama (%8,2), çocuğuna uygun okul bulamama (%2,9) ve yaşanan yere yakın okul bulunmama (%2,4) (Tablo 3.39).
- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin %38,2'si sağlık hizmetlerine erişimde herhangi bir sorun yaşamadıklarını belirtirken, geriye kalan toplam %61,8'i şu alanlarda sorun yaşamaktadırlar; dil sorunu/iletişim problemi ya da eksikliği (%33,3), tedavi masrafları karşılayamama (%19,3), herhangi bir sağlık sigortası olmadığı için yaşanan sorunlar (%5,8) ve hastaneye ulaşımında yaşanan sorunlar (%3,4) (Tablo 3.42).
- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin %30'u yasal izinler konusunda gerekli kolaylıkların sağlanması durumunda herhangi bir AB ülkesine göç etmek istediklerini belirtirken, %25,1 Amerika ya da Kanada diğer %25,1'i ise halkı müslüman ya da Arap olan bir ülke, geriye kalan %19,8'i ise diğer seçeneğini belirtmiştir (Tablo 3.44).
- Araştırmaya katılan Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin %45,9'u Türkiye'den beklentileri arasında vatandaşlık talebi olduğunu belirtmiş, %31,4'u ekonomik yardım, %9,2'si yurtdışı çıkış izni, %3,9'u yasal çalışma izni talebinde

bulunmuştur, geriye kalan %9,7'si ise herhangi bir talebinin olmadığı belirtmiştir

Yukarıda belirtilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'deki geçici koruma statüsünde yer alan Suriyeli mültecilerin toplumsal hayatta güvenlik ve huzur içinde yaşamaları için yapılacak çalışmaların kapsamlı şekilde yürütülmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de yaşamlarını sürdüren Suriyeli mülteciler ile ilgili yapılacak genel değerlendirmeler için Türk toplumun hukuki, ekonomik, siyasal, kültürel yapısının ve ulus-devlet tarihinin göz önünde tutulması gerekmektedir. Türk toplumunun göçmen gruplara tarihsel olarak alışkın olduğu düşünüldüğünde bu yeni Suriyeli mülteci grubun toplumsal kabul gördükleri ya da topluma uyum sağlamada kolaylıklarla karşılaştıkları ifade edilmektedir. Türk toplumunun inanç olarak çoğunluğunun Sünni Müslümanlardan oluşu Suriyelilere karşı dini dayanışmayı beraberinde getirmiş bu da sığınmacı, mülteci ya da göçmen gruplara karşı belli ölçüde bir hoşgörüyü sağlamıştır.

Yapılan çalışmalar göstermektedir ki kalıcılık eğilimi gösteren Suriyeli mültecilerin güven ve huzur içinde toplumsal uyumları ekonomik, hukuki, kültürel ve sosyal faaliyetler eşliğinde mümkün görünmektedir. Bu kalıcılığı etkileyen unsurlar arasında uzun yıllardır devam eden ikamet süreci, toplumsal normlara uyum gösterme kararlılığı ve Suriye iç savaşının devam etmesi yer almaktadır. Bu anlamda GİGM'in yaptığı uyum çalışmaları örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca ülkenin hemen hemen her yerinde hayatlarına devam eden Suriyeliler bütün iş kollarında çalışmakta, çocuklar eğitim görmekte ve okul, alışveriş merkezleri, camiler vb. yerlerde sosyalleşmek anlamında çaba göstermektedir. Suriyeliler, barınma, eğitim, sağlık, iletişim ve iş hayatlarında çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar.

Uyum çalışmalarını kolaylaştırıcı etkiye sahip dini ve kültürel faktörlerin birleştirici ve dayanışma ruhunu canlandırıcı özelliğe sahip olduğu belirtilmelidir. Ancak bilinmelidir ki bu yoğunlukta bir sığınmacı akınına uğramış toplumlar büsbütün ortak bir gelecek kurma ve beraber yaşamı düşüncesine sahip olmayabilirler.

Türkiye’de hayatlarına devam eden Suriyeli mülteciler ülkelerine geri dönüş yapmak hususunda kararlı görünmemektedir. Gelecek planlaması yapan bu mülteci grubun Suriye’de yaşanan olaylar karşısında çok ilgili olmadıkları düşünülmektedir.

Türkiye’deki Suriyeli mülteci grubunun yaşadıkları bu ülkeye karşı sosyal ve kültürel bir yakınlaşma hissetmesi ve toplumsal güven/huzur ve gruplar arasında iyi ilişkilerin sağlanması için belirtilmesi gereken temel öneriler şu şekilde sıralanabilir;

Suriyeli mülteci grubuyla ilgili temel tartışma öznesi halini almış geçicilik ve kalıcılık konuları üzerindeki yoğunluğu azaltmak ve bir sosyal gerçeklik olarak toplumsal görünürlüğe odaklanacak şekilde sosyal ve kültürel çalışmalar yürütmek.

Sosyal uyum politikaları belirlenirken toplumsal grupların karşılıklı ilişkileri düşünülerek planlamalar yapılmalıdır. Uyum çift taraflı bir sosyal olgudur. Yerel halk ile mülteci grupların iletişimi ve beraberliğini olumlu yönde destekleme temel amaç olmalıdır. Uyum programları ev sahibi toplumun tarihi ve kültürel özellikleri ve mülteci grupların temel insani hakları etrafında şekil almalıdır.

Türkiye’deki Suriyeli mülteciler ile ilgili politik olarak geleceklere hakkında planlamalar yapılırken farklı çözüm yolları üzerinde durulmalı, bu anlamda gönüllü olarak ülkelere dönmeyi destekleyen çalışmalar yapılmalı ve mültecilerin üçüncü ülkelere yerleştirilmeleri hususunda uluslararası arenada yoğun diplomatik görüşmeler gerçekleştirilmeli ve global bir farkındalık oluşturulmalıdır.

Ülkemizde yaşayan bu yoğun mülteci grubuyla ilgili kamuoyunda bazı yanlış bilgilendirmeler yapılmaktadır, şüphesiz bu durum uyum çalışmalarını olumsuz yönde etkileyebilme riskini taşımaktadır, bunu engellemek için toplum doğru şekilde aydınlatılmalı ve güçlü bir iletişim ağı kurulmalıdır. Uyum çalışmalarının başarıya ulaşması için toplumun her kesiminin desteği alınmalı ve bir birliktelik ruhu içinde harekete geçilmelidir.

Türkiye’deki Suriyeliler gerek ülkelerinde yaşanan çatışma ortamı ve gerekse de ülkemizde kurdukları yeni hayat alanı dolayısıyla geri dönüşü güçlü bir tercih olarak görmemektedir. Bu durum mülteci grubuna ilişkin sosyal uyum süreçleri her ne kadar siyasi iktidarlar tercih olarak görmese de kaçınılmaz olarak

ortaya çıkmaktadır. Gönüllü geri dönüş modeli gerçekleşmeyecekse toplumsal huzuru temin için uyum politikaları desteklenmelidir. Ayrıca uyum politikalarının ruhunda kalıcılığı teşvik edici faktörlerin olduğu da unutulmamalıdır.

Suriyeli mülteci gruplar arasında yer alan kadın ve çocukların gelişimi için azami çaba sarf edilmelidir. Bu anlamda kadınların iş yaşamına katılımı sağlanmalı, destekleyici mesleki kurslar hazırlanmalı ve eğitim çağındaki çocukların eğitim kurumlarına aktif katılımını desteklemek temel amaçlar arasında yer almalıdır.

“Nasıl bir uyum politikası?” sorusu mültecilik söz konusu olduğunda daha karmaşık bir hal almaktadır. Uyum modeli içeriksel olarak siyasi otorite/devlet, ev sahibi toplum/yerel unsurlar ya da yerleşik halk ve sınır ötesi unsurlar/mülteciler şeklinde alt katmanları olan bir sosyolojik haritayı işaret etmektedir. Uyum politikaları belirlenirken bu katmanların nitelikleri ve beklentileri göz önünde tutulmalıdır. Özellikle yerel halkın bu konuda ki hassasiyeti dikkate alınmalıdır. Uyum politikaları belirlenirken toplum içindeki yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının görüşleri alınmalıdır. Güçlü bir sosyal uyum politikası için Suriye kökenli üniversite öğrencileri, akademisyenler, dernekler, STK’lar ile iş birliği geliştirilmelidir.

Bu yoğun mülteci grubuyla ortak yaşam alanı kurma bir tercih değil bir zorunluluk özelliği göstermesi halinde temel insan hak ve özgürlükleri doğrultusunda toplumsal barışın, saygınlığın, huzur ve güvenin tesisi ileriki dönemlerde yaşanması muhtemel riskleri ve sorunları engelleyecektir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen göç: konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abdullah, Ö. F. (1985). *Suriye dosyası*. (Çev. Hasan Basri). 1. Baskı. İstanbul: Akabe Yayınları.
- Ada, S. (2013). *Türk-Fransız ilişkilerinde Hatay sorunu (1918-1939)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adams, R. H., & Page, J.(2005). Do international migration and remittances reduce poverty in developing countries. *World Development*, 33(10), 1645-1669.
- AFAD .(2013). Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar 2013 saha araştırması sonuçları. Ankara: Afad Yayınları.
- Ager, A. and Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*, 21(2), 166-191.
- Ağanoğlu, H. Y. (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın makûs talihi göç*. 1. Baskı. Kum Saati Yayınları.
- Ağır, O. ve Aksu, Z. (2017). Birleşmiş Milletler'in Suriye krizine yönelik politikalarının değerlendirilmesi. *ASSAM International Refereed Journal*, 4(9), 43-55.

- Akbaş, Z., Çelik, A. H., ve Çaylı, Ş. (2016). *Jeopolitikayı Ortadoğu'da sınır sorunu üzerinden yeniden düşünmek: Irak ve Suriye örnekleri*. II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, 4-7 Mayıs, Kırıkkale.
- Akdemir, S. (2000). Suriye'deki etnik ve dini yapının siyasi yapının oluşmasındaki rolü. *Avrasya Dosyası Dergisi*, 6(1), 201-237.
- Akgün, S. (1988). Amerikalı misyonerlerin Ermeni meselesinde rolü. *Atatürk Yolu Dergisi*, 1(01), 1-12.
- Akıncı, B., Nergiz, A. ve Gedik, E. (2015). Uyum süreci üzerine bir değerlendirme: Göç ve toplumsal kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*, (2), 58-83.
- Aktaş, M. (2016). *Arap "Baharı" ve Demokrasi*. II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, 4-7 Mayıs, Kırıkkale.
- Akşin, S. (2018). "Siyasal Tarih (1908-1923)". *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 4*. İzmir: Cem Yayınevi.
- Alpaslan, S. ve Kaştan, Y. (2020). Suriye'deki Arap milliyetçilerin Fransızlara karşı bağımsızlık mücadelesi (1920-1946). *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi(CALESS)*, 2(1), 425-434.
- Akyüz, J. (2008). Göç yollarında; Kafkaslardan Anadolu'ya göç hareketleri. *Bilig Dergisi*, 46, 37-56.
- Allutis, C., Bishaw, T., & Frank, M. W. (2014). The workforce for health in a globalized context—global shortages and international migration. *Journal Global Health Action: : 23611*, 7(1),1-8.
- Altınışık, M. B. (2015). Ortadoğu ve ABD: yeni bir döneme girilirken. *Ortadoğu Etütleri*, 1(1), 69-81.
- Altun, A. (2016). *Suriye'deki iç çatışmaların çatışma yönetimi perspektifinden analizi*. II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, 4-7 Mayıs, Kırıkkale.
- APPG on Social Integration. (2017). *Integration not demonisation the final report of the all-party parliamentary group on social integration's inquiry into the integration of immigrants*. Report on the integration of migrant. UK.
- Armaoğlu, F. (2019). *20. yüzyıl siyasi tarihi*. 25. Baskı, Ciltli 1-2. İsyambul: Kronik Yayınları.
- Arı, T. (2004). Geçmişten günümüze Türkiye'nin Ortadoğu politikasının analizi ve ilişkileri belirleyen dinamikler. Der. İdris Bal, *21.yüzyılda Türk dış politikası*. 2. Baskı. Ankara: Nobel Yayınları, s. 630-669.
- Arı, T. (2008). *Geçmişten günümüze Ortadoğu siyaset, savaş ve diplomasi*. 4. Baskı. Bursa: Mkm.
- Armağan, M. (Ed.). (2006). *Osmanlı ve dünya*. 5. Baskı. İstanbul: Ufuk Kitap.
- Atabey, F. (2015). Hatay'ın anavatana katılma süreci. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4(7), 193-209.

- Atabey, F. (2020). Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin-Suriye Cephesi'ne ilişkin belgeler ışığında genel bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 66, s. 63-90.
- Atasoy, E. ve Soykan, A. (2017). Siyasi coğrafya ışığında Bulgaristan Türklerinin 1989 yılındaki zorunlu göçü. *Geçmişten günümüze göç I*. (Ed. Osman Köse). Canik Belediyesi, Yayın no: 20, Samsun 2017, 329-343.
- Atatürk'ün söylev ve demeçleri 1 (1919-1938)*. (Toplayan: Nimet Arslan). Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi. 5. Baskı, Ankara: Divan Yayıncılık, 2006.
- Ateş, T. (2018). *Siyasal tarih*. 7. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ateş, H. ve Yavuz, Ö. (2017). (G) öçmen (ö) tekileştirme ve (ç) ok kültürlülük. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(Göç Özel Sayısı), 1287-1301.
- Bağlıoğlu, A. (2013). Suriye'de Mezhep hareketlerinin güncel siyaset üzerine etkileri. *e-Makalat*, 6(2), 495-523.
- Bakewell, O. (2015). Göç kuramında yapı ve fail kavramları üzerine bazı görüşler. *Göç Araştırmaları Dergisi*, (2), 188-218.
- Baktıaya, A. (2017). *Osmanlı Suriyesi'nde Arapçılığın doğuşu*. 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Balcı, S. (2014). Tehcir Öncesi dönemde Türkiye'den Rusya'ya Ermeni Göçü (1876-1915). *Tarihte Türkler ve Ermeniler- Merkez ve Taşrada Ermeniler Nüfus ve Göç*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 7, 205-244.
- Balibar, E., ve Wallerstein, I. (2000). *İrk Ulus Sınıf*. (Çev. Nazlı Ökten). İstanbul: Metis Yayınları.
- Balta, E. (2016). Güvencesizlik, mültecilik. *Saha, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını*, 2, 3-5.
- Baran, T. A. (2017). Cumhuriyet sonrası göç olgusu ve iskân. *Geçmişten günümüze göç II*. (Ed. Osman Köse), Canik Belediyesi, Yayın no: 20, Samsun 2017, 1385-1393.
- Baykal, Y. (2017). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Muhacir ve Mültecilerin İskân ve İaşe Sorunları (1923-1930)", *Geçmişten Günümüze Göç II*. (Ed. Osman Köse). Canik Belediyesi, Yayın no: 20, Samsun 2017, 1393-1407.
- Barış, M. (2017). Rus belgelerine göre Anadolu'dan Kafkasya'ya Ermeni göçü (1915). *Geçmişten günümüze göç I*, (Ed. Osman Köse). Canik Belediyesi, Yayın no: 20, Samsun 2017, 655-661.
- Bartram, D., Poros, M. V., ve Monforte, P. (2017). *Göç meselesinde temel kavramlar*. (Çev. İtir Ağabeyoğlu Tuncay). 1. Baskı. Ankara: Hece Yayınları.
- Baubock, R. (2003). Towards a political theory of transnational migration. *International Migration Review*, 37(3), 700-723.

- Beine, M., & Parsons, C. (2015). Climatic factors as determinants of international migration. *The Scandinavian Journal of Economics*, 117(2), 723-767.
- Beksaç, E. (1995). *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. C.11. İstanbul: TDV.
- Benek, S. (2016). Türkiye-Suriye ilişkilerinin sosyal coğrafya açısından tarihsel arka planı. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(1), 171-192.
- Berkes, N. (2019). *Türkiye’de çağdaşlaşma*, 29. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Boneva, B. S., & Frieze, I. H. (2001). Toward a concept of a migrant personality. *Journal of Social Issues*, 57(3), 477-491.
- Borjas, G. J. (1989). Economic theory and international migration. *International Migration Review*, 23(3), 457-485.
- Bostan, H. (2018). Geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin uyum, vatandaşlık ve iskân sorunu. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 2018, 39-88.
- Boyd, M. (1989). Family and personal networks in international migration: recent developments and new agendas. *International migration review*, 23(3), 638-670.
- Buzpınar, Ş.T. (2004). *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. C. 37. İstanbul: TDV.
- Cantle, T. (2012). *Interculturalism: The new era of cohesion and diversity*. 1st edition. UK: Palgrave Macmillan (Institute of Community Cohesion).
- Cantle, T. (2005). *Community cohesion: A new framework for race and diversity*. Palgrave Macmillan.
- Carling, J. R. (2002). Migration in the age of involuntary immobility: Theoretical reflections and Cape Verdean experiences. *Journal of ethnic and migration studies*, 28(1), 5-42.
- Castles, S., Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. (Çev. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chin, A., & Cortes, K. E. (2015). The refugee/asylum seeker. In *Handbook of the Economics of International Migration*, North-Holland. pp. 585-658.
- Cleveland, W.L. (2008). *Modern Ortadoğu tarihi*. (Çev. Mehmet Harmancı). 1. Baskı. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Collelo, T. (1987, April). *Area Handbook Series. Syria, A Country Study*. Library Of Congress Washington Dc.
- Costa, D. L. and Kahn, M. E. (2003). Civic engagement and community heterogeneity: An economist's perspective. *Perspectives on politics*, 1(1), 103-111.
- Courbage, Y., Fargues, P. and Mabro, J. (1998). *Christians and Jews under Islam*. London: Tauris.

- Çağaptay, S. (2003). Kim Türk, kim vatandaş? Erken Cumhuriyet dönemi vatandaşlık rejimi üzerine bir çalışma. *Toplum ve Bilim*, 98, 166-85.
- Çağlar, M. T., ve Aksoy, F. (2019). Suriye krizinde aktörler, uyuşmayan talepler ve çatışan çözümler. *International Journal of Social Inquiry*, 12(2), 507-544.
- Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 67-91.
- Çetinkaya, C. (2016). Türkiye'deki Suriyeli geçici barınma merkezlerinin durumu ve senaryo analizleri. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 5-21.
- Çelik, G. (1999). Osmanlı Devleti'nin nüfus ve iskân politikası. *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (6), 49-110.
- Dağ, M.E. (2013). *Bilad-i Şam'ın hazin öyküsü*. 2. Baskı. İstanbul: İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı Yayınları (İHH).
- Dam, N.V. (2000). *Suriye'de iktidar mücadelesi*. (Çev. Semih İdiz, Aslı Falay Çalkıvık). 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Danış, D. (2016). Türk göç politikasında yeni bir devir: bir dış politika enstrümanı olarak Suriyeli mülteciler. *Saha Dergisi*, 2, 6-12.
- Dayı, E. (2002). Hatay Devleti ve Hatay'ın anavatana katılması. *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 19, 331-340.
- Dawn, C.E. (1998). *Osmanlıcılıktan Arapçılığa*. 1. Baskı. İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Demir, Y. (2013). *Fransa'nın Yakındoğu politikaları Suriye ve Hatay*. 1.Baskı. İstanbul: Mostar Yayınları.
- Demirel, A. (2019). Ortadoğu'da Fransız emperyalizm, Fransız manda yönetimi döneminde Suriye (1920-1946), *BellekUluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 2019, 69-89.
- Demireva, N. (2019). Immigration, diversity and social cohesion, migration observatory briefing. COMPAS.UK: Univesrity of Oxford.
- De Haas, H. (2005). International migration, remittances and development: myths and facts. *Third World Quarterly*, 26(8), 1269-1284.
- De Genova, N. P. (2002). Migrant "illegality" and deportability in everyday life. *Annual Review of Anthropology*, 31(1), 419-447.
- Dilan, H.B. (2014). Diplomatik belgelerle Fransa'nın Ermeni siyasetine bakışı. *Tarihte Türkler ve Ermeniler, Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Yabancı Devletler*, C.10. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 16-25.
- Doğan, M. (2011). Türkiye'de uygulanan nüfus politikalarına genel bakış. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (23), 293-307.
- Duran, H. (2011). Adana protokolü sonrası Türkiye-Suriye ilişkileri. *Ortadoğu Yıllığı*, 501-517.

- Dündar, F. (2002). *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları iskân politikası (1913-1918)*. 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Efe, H. (2018). Osmanlı imparatorluğu ve Türkiye'de yaşanan göçler ve etkileri. *Sosyal Bilimler Metinleri*, (1), 16-27.
- Ekici, S. ve Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 9-22.
- Ekincikli, M. (2010). *İnönü-Bayar dönemleri Türk dış siyaseti*. 2. Baskı, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Erder, S. (2014a). Türkiye'de değişen siyasal konjonktür, değişen göç ve iskân politikaları. *Türkiye'nin uluslararası göç politikaları, 1923-2023: ulus-devlet oluşumundan ulus-ötesi dönüşümlere*. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, Mirekoç Proje Raporları 1, 77-130.
- Erder, S. (2014b). Balkan göçmenleri ve değişen uygulamalar: iskan kurumunun dostları. *Türkiye'nin uluslararası göç politikaları, 1923-2023: ulus-devlet oluşumundan ulus-ötesi dönüşümlere*. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, Mirekoç Proje Raporları 1. 138-172.
- Erdoğan, M. M. (2014). Türkiye'deki Suriyeliler: toplumsal kabul ve uyum araştırması. *Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi*, Ankara.
- Erdoğan, M. M. (2017). Suriyeli mülteciler ve medya algısı. *Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi*, Ankara.
- Erdoğan, M. M. (2019a). *Suriyeliler barometresi 2018*. 1.Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2019b). Türkiye'deki Suriyeli mülteciler. *Konrad-Adenauer-Stiftung*. İstanbul.
- Erdoğan, M. M. (2019c). Türkiye'deki Suriyeli mülteciler. İstanbul: Konrad-Adenauer-Stiftung (KAS).
- Erdoğan, M. M. (2020). *Suriyeliler barometresi 2019 Suriyeliler ile uyum çerçevesinde yaşamın çerçevesi*. Ankara: Orion Kitapevi.
- Ere, E. Y. (2016). Geçici koruma statüsü ve türkiye'deki suriyelilere sağlanan hizmetlere ilişkin bir değerlendirme. *Middle East Journal of Refugee Studies*, 1(2), 109-139.
- Ertekin, B. A. (2012). Neo-Rusya'nın Akdeniz rüyası: Neo-Rusya'nın Suriye Arap Baharı'ndaki rolü. *Bilge Strateji*, 4(7), 131-163.
- Esman, M.J. ve Rabinovich, I. (2004). *Ortadoğu'da etnisite, çoğulculuk ve devlet*. (Çev. Zafer Avşar). 1.Baskı. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Faist, T. (2000). Transnationalization in international migration: implications for the study of citizenship and culture. *Ethnic and Racial Studies*, 23(2), 189-222.
- Fisher, M. H. (2014). *Migration: A world history*. UK : Oxford University Press.

- Fitzpatrick, J. (2000). Temporary protection of refugees: elements of a formalized regime. *American Journal of International Law*, 94(2), 279-306.
- Forrest, R. and Kearns, A. (2001). Social cohesion, social capital and the neighbourhood. *Urban studies*, 38(12), 2125-2143.
- Foster, M. (2007). *International refugee law and socio-economic rights: refuge from deprivation* (No. 51). Cambridge University Press.
- Fukuyama, F. (2006). Identity, immigration, and liberal democracy. *Journal of democracy*, 17(2), 5-20.
- Geray, C. (1962). *Türkiye'den ve Türkiye'ye göçler ve göçmenlerin iskânı (1923-1961)*. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayınları.
- Goldschmidt, A. ve Davidson, L. (2008). *Kısa Ortadoğu tarihi*. (Çev. Aydemir Güler). İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Goularas, G. B. (2012). 1923 Türk-Yunan Nüfus mübadelesi ve günümüzde mübadil kimlik ve kültürlerinin yaşatılması. *Alternatif Politika*, 4(2), 129-146.
- Güllüpınar, F. (2012). Göç olgusunun ekonomi-politiği ve uluslararası göç kuramları üzerine bir değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 53-85.
- Habermas, J. (2012). *Öteki" olmak "öteki"yle yaşamak: siyaset kuramı yazıları*. (Çev. İbrahim Aka). 6. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hamidullah, M. (2009). *İslam peygamberi*. 1. Baskı. İstanbul: Beyan Yayınevi.
- Harbi, M. (1998). "Arap Ulusal Mitini Sorgularken", *Uluslar ve Milliyetçilikler*, (Çev. Siren İdemen). 1. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları.
- Harunoğulları, M. (2016). *Orta Doğu'nun jeostratejisi ve enerji kaynaklı sorunları*. II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, 4-7 Mayıs, Kırıkkale.
- Henrich, E., & Simpson, J. M. (2019). From the margins of history to the political mainstream: Putting migration history centre stage. In *History, Historians and the Immigration Debate* (pp. 15-32). Palgrave Macmillan, Cham.
- Hooghe, M. (2007). Social capital and diversity generalized trust, social cohesion and regimes of diversity. *Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique*, 40, 709-732.
- Hourani, A. (2020). *Arap halkları tarihi*. 13. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hugo, G. (1996). Environmental concerns and international migration. *International Migration Review*, 30(1), 105-131.
- Hut, D. (2016). Osmanlı Arap vilayetleri, Arabizm ve Arap milliyetçiliği. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 105-150.
- Hynie, M. (2018). Refugee integration: Research and policy. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 24(3), 265-276.
- İmamoğlu, H. V. (2017). 93 harbenden sonra Balkanlardan Anadolu'ya göçler. *Geçmişten günümüze göç I*. (Ed. Osman Köse), Canik Belediyesi, Yayın no: 20, Samsun 2017, 139-155.

- Ineli-Ciger, M. (2015). Implications of the new Turkish law on foreigners and international protection and regulation no. 29153 on temporary protection for Syrians seeking protection in Turkey. *Oxford Monitor of Forced Migration*, 4(2), 28-36.
- İnce, C. (2019). Göç kuramları ve Suriye göçü üzerine bir değerlendirme. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 2579-2615.
- İçduygu, A., ve Sirkeci, İ. (1999). Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde göç hareketleri. (Der. Oya Baydar). *75 yılda köylerden şehirlere*. 1. Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. 249-268.
- İçduygu, A. (2006). *Avrupa Birliği ilişkileri bağlamında uluslararası göç tartışmaları*. İstanbul: TÜSİAD.
- İçduygu, A. (2004). Demographic mobility over Turkey: Migration experiences and government responses, *Mediterranean Quarterly*, 15(4), 88-99.
- İçduygu, A. (2007). The politics of irregular migratory flows in the Mediterranean Basin: Economy, mobility and ‘illegality’. *Mediterranean Politics*, 12(2), 141-161.
- İçduygu, A., Toktas, Ş., & Ali Soner, B. (2008). The politics of population in a nation-building process: emigration of non-Muslims from Turkey. *Ethnic and Racial Studies*, 31(2), 358-389.
- İçduygu, A. (2014a). Bir siyaset ve siyasa alanı olarak uluslararası göç: son yüzyılda dünya ve Türkiye. *Türkiye’nin uluslararası göç politikaları, 1923-2023: ulus-devlet oluşumundan ulus-ötesi dönüşümlere*. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, Mirekoç Proje Raporları 1, s. 26-76.
- İçduygu, A. (2014b). 1950’lerden Yıllardan 2000’lere türkiye’den Yurtdışına yönelen işgücü göçü”, *Türkiye’nin uluslararası göç politikaları, 1923-2023: ulus-devlet oluşumundan ulus-ötesi dönüşümlere*. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, Mirekoç Proje Raporları 1, 173-222.
- İçduygu, A. (2014c). Türkiye’ye yönelen uluslararası göç hareketleri. *Türkiye’nin uluslararası göç politikaları, 1923-2023: ulus-devlet oluşumundan ulus-ötesi dönüşümlere*. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, Mirekoç Proje Raporları 1, 222-265.
- Jenson, J. (1998). *Mapping social cohesion: The state of Canadian research*. CPRN Study No: F/3. Ottawa: Canadian Policy Research Networks Inc.
- Kalaycı, İ. (2006). Bağımsızlıktan Baas’a Suriyelilerin Hatay’a göçleri 1946-1970. *Hatay Tarihi Ve Kültürü Üzerine Araştırmalar-İDr. Mehmet Tekin Armağanı*,(Ed: Sacit Uğuz ve Bülent Arı). 1. Baskı. *İskenderun*: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları.
- Kalaycı, İ. (2017). “Türkiye’de ulus devlet oluşturma çabaları: göç, göçmen ve iskân meseleleri (1923-1950). *Geçmişten günümüze göç II*. (Ed. Osman Köse). Canik Belediyesi, Yayın no:20, Samsun 2017, 1421-1437.

- Kalaylıoğlu, Y. A. (2015). Uluslararası göç bağlamında Bourdieu'nun kavramları: Ankara'da yaşayan İranlılar örneği. *İdealkent*, 5(14), 182-205.
- Kale, B. (2018). Nüfus Hareketleri ve Göç. *Uluslararası ilişkilere giriş*. (Der. Ali Balcı ve Şaban Kardaş). 8. Baskı. İstanbul: Küre Yayınları.
- Kale, B. (2015). Zorunlu göçün 19. yüzyılda Osmanlı imparatorluğu üzerindeki etkileri. *Türkiye'nin Göç Tarihi, 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*. (Der. M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Karaaslan, T. (2006). *Ortadoğu'nun coğrafyası*. 4. Baskı. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karakoç, İ. (2006). Uluslararası hukukta emredici kural (jus cogens peremptory norms) olgusuna tarihsel bir yaklaşım. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1), 87-122.
- Karasu, M. A. (2018). Türkiye'ye yönelik dış göçler, Suriyeli sığınmacı göçü ve etkileri. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 14(1), 21-41.
- Karpat, K. H. (2001). *Ortadoğu'da Osmanlı mirası ve ulusçuluk*. (Çev. Recep Boztemur). 1. Baskı. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Karpat, K. H. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*. (Çev. Bahar Tırnakçı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Karpat, K. H. (2006). *Osmanlı'da değişim, modernleşme ve uluslaşma*. (Çev. Dilek Özdemir). 1. Baskı. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Karpat, K. H. (2010a). *Osmanlı'dan günümüze kimlik ve ideoloji*. 1. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2010b). *Türk demokrasi tarihi*. 1. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2013). *Osmanlı'dan günümüze etnik yapılanma ve göçler*. 2. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2015). "Önsöz", *Türkiye'nin göç tarihi, 14. yüzyıldan 21. yüzyıla Türkiye'ye göçler*. (Der. M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. XXIII-XL.
- Kaya, A. ve Kentel, F. (2005). *Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği arasında köprü mü, engel mi?*. 1. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, A. (2014). Türkiye'de göç ve uyum tartışmaları: geçmişe dönük bir bakış. *İdealkent*, 5(14), 11-28.
- Kaya, A. ve Kırarç, A. (2016). İstanbul'daki Suriyeli mültecilere ilişkin zarar görülebilirlik değerlendirme raporu Nisan 2016. İstanbul, Hayata Destek Derneği.
- Kaya, A. (2010). *Türkiye'de Çerkesler diasporada geleneğin yeniden icadı*. 1. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Kayalı, H. (2018). *Jön Türkler ve Araplar Osmanlılık, erken Arap milliyetçiliği ve İslamcılık 1908-1918*. (Çev. Türkan Yöney). 2. Baskı: İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kazgan, G. (1983). Milli Türk devletinin kuruluşu ve göçler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 30(1-4), 313-331.
- Keser, U. ve Keser, A. M. (2016). *Ortadoğu'da Rusya faktörü ve dünden bugüne askeri gerilim stratejisi üzerine*. II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, 4-7 Mayıs, Kırıkkale.
- Keyder, Ç. (1982). *Dünya ekonomisi içinde Türkiye (1923-1929)*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Kılınç, A. (2018). Sınır aşan göçler: mülteci sorunu ve göç yönetimi. *Ombudsman Akademik*, 4(8), 75-102.
- Kirişçi, K. (2000). Disaggregating Turkish citizenship and immigration practices. *Middle Eastern Studies*, 36(3), 1-22.
- Kirişçi, K. (2005). Eski ve yeni göç modelleri ile Türkiye'nin ulusal kimliği. *Türk(İye) kültürleri içinde*. (Der. Gönül Putlar-Tahire Erman). İstanbul: Tetragon Yayınları.
- Kirişçi, K. (2014). *Misafirliğin ötesine geçerken Türkiye'nin "Suriyeli mülteciler" sınavı*. (Çev. Sema Karaca). Brookings Enstitüsü ve Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (Usak).
- Kodaz, Y. (2016). Bağımsız Suriye için atılan ilk adım: Fransa-Suriye antlaşması ve Türk kamuoyu (9 Eylül 1936). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 35(59), 213-237.
- Koopmans, R. (2010). Trade-offs between equality and difference: Immigrant integration, multiculturalism and the welfare state in cross-national perspective. *Journal of ethnic and migration studies*, 36(1), 1-26.
- Koser, K. and Wilkinson, P. (2007). *International migration: A very short introduction*. First Edition. NY USA: Oxford University Press.
- Koyuncu, A. A. (2017). Hafız Esed dönemi Suriyesi'nde milliyetçilik ve ulus inşa çabaları. *İçtimaiyat*, 1(1), 7-29.
- Kurşun, Z. (1998). *Necid ve Ahsa'da Osmanlı hâkimiyeti, Vehhabi hareketi ve Suud Devleti'nin ortaya çıkışı*, 1. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1982). *Osmanlı Devleti'ne karşı Arap bağımsızlık hareketi (1908-1918)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Laurence, J., Schmid, K. and Hewstone, M. (2018). Ethnic diversity, inter-group attitudes and countervailing pathways of positive and negative inter-group contact: An analysis across workplaces and neighbourhoods. *Social indicators research*, 136(2), 719-749.
- Lee, E. S. (1966). A Theory Of Migration. *Demography*, 3(1), 47-57.

- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. (Çev. Metin Kıratlı). 5. Baskı. Ankara: Türk Tarihi Yayınları.
- Lewis, B. (1996). *İslam dünyasında Yahudiler*. (Çev. Bahadır Sina Şener). 1. Baskı. İstanbul: İmge Yayınevi.
- Lewis, B. (2004). *Semitizm ve anti-semitizm*. (Çev. Hür Güldü). 1. Baskı. İstanbul: Everest Yayınları.
- Lucassen, L. (2019). Beyond the apocalypse: Reframing migration history. In *History, Historians and the Immigration Debate* (pp. 33-51). Palgrave Macmillan, Cham.
- Manning, P. (2013). *Migration in world history*. 2. Edition. NY (USA): Routledge Taylor & Francis Group.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.
- Massey, D. S. (2003, June). Patterns and processes of international migration in the 21st century. In *Conference on African Migration in Comparative Perspective, Johannesburg, South Africa* (Vol. 4, No. 7, pp. 1-41).
- Massey, D. S. (2016). Göç kuramlarında kayıp halka. (Çev. Deniz Eroğlu, Onur Unutulmaz, İbrahim Sirkeci). *Göç Dergisi*, 3(2), 143-165.
- Memişoğlu, F. ve Yiğit, C. (2019). Uluslararası göç ve kalkınma: teori ve güncel meseleler. *Yıldız Social Science Review*, 5(1), 39-62.
- Mercan, M. H. (2010). Beşar Esad dönemi Suriye dış politikasında süreklilik ve değişim. *Akademik Ortadoğu*, 4(2), 103-118.
- Mercan, M. H. (2016). 1970'ten günümüze Suriye dış politikasının temel parametreleri. *Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye iç ve dış Politika*, (Ed. Mehmet Akif Okur-Nuri Salık). 1. Baskı. İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Miş, N. (2011). Suriye. *Ortadoğu Yıllığı 2011*, 259-300.
- Nagel, C. and Boyle, P. (2020). Migration. *International Encyclopedia of Human Geography*. (Ed. Audrey Kobayashi). 2nd edition. Volume 9. UK: Elsevier Ltd., 81-88.
- Nurdoğan, A. K., Dur, A. İ. B. ve Öztürk, M. (2016). Türkiye'nin mülteci sorunu ve Suriye krizinin mülteci sorununa etkileri. *İş ve Hayat*, 2(4), 217-238.
- Ravenstein, E. G. (1885). The laws of migration. *Journal of the statistical society of London*, 48(2), 167-235.
- Ravenstein, E. G. (1889). The laws of migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52(2), 241-305.
- Rygiel, K., Baban, F., & Ilcan, S. (2016). The Syrian refugee crisis: The EU-Turkey 'deal' and temporary protection. *Global Social Policy*, 16(3), 315-320.
- Rystad, G. (1992). Immigration history and the future of international migration. *International Migration Review*, 26(4), 1168-1199.

- Okur, M.A. (2004). “Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye”.*Ortadoğu siyasetinde Suriye*. Ankara : Platin Yayınları.
- ORSAM .(2014). Suriye’ye komşu ülkelerde suriyeli mültecilerin durumu: bulgular, sonuçlar ve öneriler. Ankara.
- O'Reilly, K. (2013). International migration and social theory. *The encyclopedia of global human migration*. 1-6.
- Osmanlı Belgelerinde Suriye, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 129. İstanbul 2013.
- Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 121, İstanbul 2012.
- Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 121, İstanbul 2012.
- Owen, R. ve Pamuk, Ş. (2002). *20. yüzyılda Ortadoğu ekonomileri tarihi*. (Çev. Ayşe Edirne). 1. Baskı. İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- Örselli, E., ve Babahanoğlu, V. (2016). Türkiye'nin göç yönetimi ve göç politikalarının gelişimi: bir kamu politikası analizi. *Journal of International Social Research*, 9(43), 2063-2072.
- Öncel A. Ve Akar, M. (2015). 2000 sonrası Türkiye- Suriye ilişkilerinin Türkiye dış ticaretine yansımalar. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(2), 69-95.
- Öz, M. (2011). *Başlangıçtan günümüze İslam mezhepleri tarihi*, 1.Baskı. İstanbul: Ensar Yayınevi.
- Özbay, F. ve Yücel, B. (2001). Türkiye’de göç hareketleri, devlet politikaları ve demografik yapı. *Nüfus ve kalkınma: göç, eğitim, Demokrasi, yaşam kalitesi*. (Der. Özbay, F., Yücel, B., Özbay, F., Yücel, B., ve Sezai, I.).Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları, 1-68.
- Özcan, E. D. E. (2017). Çağdaş göç teorileri üzerine bir değerlendirme. *İş ve Hayat*, 2(4), 183-215.
- Özgüler, V. C. (2018). Kitlesel göçlerin emek piyasalarına etkisi: Türkiye’deki Suriyeliler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (74), 77-102.
- Özlem, K. (2019). Bulgaristan-Yunanistan nüfus mübadelesi ile Türkiye-Yunanistan nüfus mübadelesi arasındaki etkileşimin değerlendirilmesi. *International Journal of Social Inquiry*, 12(1), 219-238.
- Özcan, M. (2017). Güvenikleştirme bağlamında AB-Türkiye ilişkileri ve Suriye krizi. *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER)*, 40, 1-13.
- Öztürk, B. (2012). Avrupa Birliği’nin İran ve Suriye politikasının Türkiye’ye etkisi. *Ortadoğu Analiz*, 4(38), 39-52.
- Pehlivanlı, H., Sarıay, Y.,Yıldırım, H. (2001). *Türk dış politikasında Hatay (1918-1939)*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

- Perruchoud, R. and Redpath – Cross, J. (Ed.). (2004). *Uluslararası göç hukuku göç terimleri sözlüğü*. (Çev. Bülent Çiçekli). 2. Baskı. No 31. Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü Yayınları.
- Petersen, W. (1958). A general typology of migration. *American Sociological Review*, 23(3), 256-266.
- Piore, M. J. (1979). *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*. USA NY: Cambridge University Press.
- Pooley, C. G. (2017). *Mobility, migration and transport: historical perspectives*. Switzerland (Cham) : Springer.
- Pusch, B. ve Wilkoszweski, T. (Ed.). (2010). *Türkiye'ye uluslararası göç: Toplumsal koşullar, bireysel yaşamlar*. (Çev. Mutlu Çomak-Özbatır). 1. Baskı. İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- Salık, N. (2011). Beşar Esad dönemi Suriye dış politikasında pragmatizm ve Türkiye-Suriye ilişkilerinin geleceği. *Ortadoğu Analiz*, 3(5), 20-32.
- Saggar, S., Somerville, W., Ford, R. and Sobolewska, M. (2012). The impacts of migration on social cohesion and integration. *Final report to the Migration Advisory Committee*.
- Sağlam, S. (2006). Türkiye'de iç göç olgusu ve kentleşme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (5), 33-44.
- Sander, O. (1996). *Siyasi tarih (1918-1990)*. 5. Baskı. Ankara: İmge Yayınları.
- Sandıklı A. ve Semir, A. (2012). Bütün boyutlarıyla Suriye krizi ve Türkiye. *BİLGESAM*, Rapor No:22, 193-255.
- Sarıнай, Y. (1996). Atatürk'ün Hatay politikası I (1936-1938). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12(34), 3-65..
- Sarıнай, Y. (1996). Atatürk'ün Hatay Politikası II (1938 – 1939). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12(35), 407-454.
- Sarıнай, Y. (2004). *Atatürk dönemi Türk politikası ve Hatay: Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay Uluslararası Sempozyumu*, (Yayına haz. Berna Türkdoğan), Ankara 2004.
- Sarıтаş, H. (2011). İşçi dövizlerinin türkiye cumhuriyet merkez bankası bilançosuna etkisi. *Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(1), 163-182.
- Sezik, M. ve Ağır, O. (2015). Suriye'den Türkiye'ye yaşanan göç dalgasından kaynaklanan güvenlik sorunları. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 95-124.
- Sever, A. (2004). Bağımsızlıktan bugüne Suriye. *Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, (ed. Fulya Atacan), 1. Baskı. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Seyyid, E.F. (1995). *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. C.12. İstanbul: TDV.

- Shalam, A. (2019). *Demir duvar: İsrail ve Arap dünyası*. (Çev. Tuba Demirci). 1. Baskı. İstanbul: Küre Yayınları.
- Shaw, M. N. (2018). *Uluslararası hukuk*. (Çev. İbrahim Kaya). 1. Baskı. Tuba Bilimler Akademisi. İstanbul.
- Simeon, J. C. (Ed.). (2013). *The UNHCR and the supervision of international refugee law*. Cambridge University Press.
- Simpson, J. M. (2019). Migrant doctors and the 'frontiers of medicine' in westernised healthcare systems. In *History, Historians and the Immigration Debate* (pp. 173-189). Palgrave Macmillan, Cham.
- Sinkaya, B. (2011). İran-Suriye ilişkileri ve Suriye'de halk isyanı. *Ortadoğu Analiz*, 3(33), 38-48.
- Smith, R. C. (2003). Migrant Membership as an Instituted Process: Transnationalization, the State and The Extra-Territorial Conduct of Mexican Politics 1. *International Migration Review*, 37(2), 297-343.
- Soy, H.B. (2004). Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918'e kadar. *Bilig*, 30, 173-202.
- Soyak, H. R. (1973). *Atatürk'ten hatıralar*, C.II. Ankara: Yapı ve Kredi Yayınları.
- Soyalan, M. Y. (2013). *Emevi hanedanlığından Esed diktatörlüğüne*. 1. Baskı. İstanbul: Mana Yayınları.
- Soysal, İ. (1985). Hatay sorunu ve Türk-Fransız ilişkileri (1936-1939). *Bellekten*, 49(193), 79-109.
- Soysal, İ. (1989). *Türkiye'nin siyasal andlaşmaları (1920-1945)*. C.1, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2011). *İki savaş arasında Türk dış politikası*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, F., Güneş, H., & Keleşoğlu, E. (2015). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Spicer, N. (2008). Places of exclusion and inclusion: Asylum-seeker and refugee experiences of neighbourhoods in the UK. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34(3), 491-510.
- Stark, O., & Taylor, J. E. (1989). Relative deprivation and international migration oded stark. *Demography*, 26(1), 1-14.
- Stearns, P. N. (2001). *Cultures in motion*. London: Yale University Press.
- Sümer, F. (2009). *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. C.36. İstanbul: TDV.
- Şahankaya Adar, A. (2018). Türkiye'de Yeni Prekarya Suriyeli İşgücü Mü?. *Çalışma ve Toplum*, 56(1), 13-36.
- Şahin, C. (2009). *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. C. 37. İstanbul: TDV.
- Şen, S. (2004). *Ortadoğu'da ideolojik bunalım: Suriye Baas partisi ve ideolojisi*. 1. Baskı. İstanbul: Birey Yayınları.

- Şeşen, R. (1983). Salâhaddîn devrinde Eyyübîler devleti. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi*, 2864.
- Şeşen, R. (1995). *TDV İslâm Ansiklopedisi* (DİA). C.12. İstanbul: TDV.
- Şimşek, E. (2017). Osmanlı Rumlarının Rusya'ya ilk göçleri (18. Yüzyıl). *Geçmişten günümüze göç I*. (Ed. Osman Köse). Canik Belediyesi, Yayın no: 20, Samsun 2017, 609-615.
- T.C Avrupa Birliği Bakanlığı. (2015). *Avrupa'daki göçmenlerin entegrasyonu'nda yerel kuruluşlar ve çalışanlar için rehber kitap*. Türkiye Ulusal Ajansı, Erasmus+.
- T.C Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Göç ve Acil Durum Eğitim Daire Başkanlığı. Temmuz, 2020.
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). *2019 yılı faaliyet raporu*. Ankara.
- T.C Kalkınma Bakanlığı. (2014). *10. Kalkınma raporu (2014-2018) özel ihtisas komisyon raporu: dış göç politikası*. Ankara.
- T.C Kalkınma Bakanlığı. (2017). *11. Kalkınma raporu (2019-2023) özel ihtisas komisyon raporu: dış göç politikası*. Ankara.
- T.C. İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü Yabancılar Hudut İltica Dairesi Başkanlığı, *Ülkemizin durumu ve yapılan çalışmalar*, 2002 Raporu.
- T.C. İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2017). *2016 Türkiye göç raporu*. Ankara.
- Tekeli, İ. (2002). *Osmanlı imparatorluğu'ndan günümüzün nüfusun zorunlu yer değiştirmesi ve iskan sorunu*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2007). Türkiye'nin göç tarihindeki değişik kategoriler. *Kökler ve güzergahlar*. (Der. Ayhan Kaya ve Baha Şahin). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tekeli, İ. (2009). *Modernizm, modernite ve Türkiye'nin kent planlama tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tepeciklioğlu, A. O. ve Tepeciklioğlu, E. E. (2015). Teoriden pratiğe: Suriye krizi ve uluslararası toplum. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(1), 163-193.
- Tilly, C. (1976). Migration in modern European history. *Human migration: Patterns and policies*. (Eds. W. H. McNeill and R. S. Adams). Bloomington and London: Indiana University Press.
- Tomar, C. (2007). *TDV İslam Ansiklopedisi* (DİA). C.34. İstanbul: TDV
- Tomar, C. (2009). *TDV İslam Ansiklopedisi* (DİA). C.37. İstanbul: TDV.
- Tunç, A. (2015). Mülteci davranışı ve toplumsal etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere ilişkin bir değerlendirme. *ESAM Akademi*, 2(2), 29-63.
- Tümeğ, D. (2018). Türk halkının Suriyeli sığınmacı/mülteci algısı. Ankara: Türksam Yayınları.

- Tümtaş, M. S., & Ergun, C. (2016). Göçün toplumsal ve mekânsal yapı üzerindeki etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(4), 1347-1359.
- Uçarol, R. (2019). *Siyasi tarih*. 11. Baskı. İstanbul: Der Yayınları.
- Umar, Ö. O. (2004). *Osmanlı yönetimi ve Fransız mandası idaresi altında Suriye (1908-1938)*. Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Uslu, F. ve Özdemir, A. (2017). Yaşama hakkı bağlamında denizlerde “geri gönderilmeme (non-refoulement) ilkesi. *Ombudsman Akademik*, (6), 49-78.
- Uzun, A. A. (2015). Günümüzün sosyal ve ekonomik sorunu olan Suriyelilerin mülteci ve ekonomi hukuku bakımından değerlendirilmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, (1), 105-120.
- Uzun, E. (2016). Uluslararası hukuk çerçevesinde BMMYK’nın yapısı, görevleri ve uluslararası mülteci hukukunun gelişimindeki yeri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, (4), 60-85.
- Ünal, B. (2012). İran’ın Suriye krizindeki tutumu, *BİLGESAM*, 18-27.
- Ünal, S. (2014). Türkiye'nin beklenmedik konukları:" Öteki" bağlamında yabancı göçmen ve mülteci deneyimi. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 6(3), 65-89.
- Taş, K. Z. (2003). *Türkiye-Suriye ilişkilerinde çakışma ve çatışma alanlarının tarihi arka planı*. IV. Türkiye’nin Güvenliği Sempozyumu (Tarihten Günümüze Dış Tehditler), (Ed. Orhan Kılıç-Mehmet Çevik), 16-17 Ekim, Elazığ.
- Tekin, M. (1999). *Hatay tarihi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Türel, O. (2011). 2011 yazında Ortadoğu’yu düşünmek, *Mülkiye*, 35(272), 9-60.
- Vertovec, S. (2004). Migrant transnationalism and modes of transformation 1. *International Migration Review*, 38(3), 970-1001.
- Weiner, M. (1992). Security, stability, and international migration. *International Security*, 17(3), 91-126.
- Wickramasinghe, A. A. I. N., & Wimalaratana, W. (2016). International migration and migration theories. *Social Affairs: A Journal for the Social Sciences*, 1(5), 13-32.
- Yakar, M. ve Südaş, İ. (2019). Türkiye’de yabancı nüfusun yeni coğrafyaları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 28(2), 129-164.
- Yamaç, M. (2015). Hatay issue within the scope of Turkish-French relations. *International Journal of Research In Social Sciences*, 5(1), 32-43.
- Yamaç, M. (2018). Fransız diplomatik belgelerinde Türkiye-Suriye sınır sorunu (1918-1940). *Bellekten*, 82(295), 1153-1174.
- Yamaç, M. (2019). Fransız arşiv belgelerinde 23 Haziran 1939 tarihli Türk-Fransız antlaşması. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 35(1), 215-252.

- Yamaç, M. (2019). *Fransız diplomatik belgelerinde Ağrı isyanı (1926-1930)*. 1. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yamaç, M. (2019). İki savaş arasında Yakın Doğu'daki Türk-Ermeni ilişkileri. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7(19), 54-79.
- Yamaç, M. (2019). *Fransız arşiv belgelerinde Yakın Doğu'da Ermeni sorunu*. 1. Baskı. İstanbul: Nobel Yayınları.
- Yaylacı, F. G. (Ed.) (2019). *Kuramsal ve uygulama boyutları ile türkiye'de sığınmacı, mülteci ve göçmenlerle sosyal hizmetler*. UK London: Transnational Press London.
- Yerasimos, S. (1977). *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye I*. (Çev. Babür Kuzucu). 1. Baskı. İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Yerasimos, S. (2013). *Milliyetler ve sınırlar*. (Çev. Şirin Tekeli). 6. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, S. (2016). Cumhuriyet dönemi nüfus politikaları çerçevesinde göç ve göç politikaları (1921-1960). *Hacettepe University Journal of Turkish Studies/HÜTAD Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13(24), 273-301.
- Yorulmaz, Ş. (1998). Fransız manda yönetimi döneminde İskenderun Sancağı Hatay'ın sosyo-ekonomik ve siyasal durumuna ilişkin bazı kayıtlar 1918-1939, *Atatürk Yolu Dergisi*, 6(22), 231-259.
- Yıldız, A. (2001). *Ne Mutlu Türküm diyebilene: Türk ulusal kimliğinin etno-seküler sınırları (1919-1938)*. 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, A. (2017). Göç ve entegrasyon politikalarında vatandaşlık. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 36-67.
- Yılmaz, S. (2016). *Rusya Neden Suriye'de?*. II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu, 4-7 Mayıs, Kırıkkale.
- Yılmaz, H. D. (1988). *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. C.11. İstanbul: TDV
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası göç: çeşitleri, nedenleri ve etkileri. *Turkish Studies*, 9(2), 1685-1704.
- Yiğit, İ. (1995). *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. C. 11. İstanbul: TDV.
- Yiğit, İ. (2004). *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. C. 29. İstanbul: TDV.
- Yüceşahin, M. M. (2017). Uluslararası göç, kimlik ve mekânsal kümelenme-ayrışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(Göç Özel Sayısı), 1303-1315.
- Zisser, E. (2018). Why Has Bashar Won the War in Syria?. *Strategic Assessment*, 21(2), 65-74.
- Zisser, E. (2016). Russia's War in Syria. *Strategic Assessment*. 19(2), 41-49.

Zürcher, E. J. (2009). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. (Çev.Yasemin Saner). 24. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları,

İnternet Siteleri:

“Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler”, <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>, (29.12.2020).

1973 Suriye Anayasası, “3.Madde”, https://www.servat.unibe.ch/icl/sy00000_.html, (12.08.2020).

“Syria”, <https://www.humanitarianresponse.info/en/operations/syria>, (29.12.2020).

World Trade Organization (WTO), https://www.wto.org/english/ress/e/statis/e/dailyupdate/e/trade_profiles/SYe.pdf, (16.08.2020).

TÜİK, Ülkelere Göre İhracat İthalat, https://iz.tuik.gov.tr/#/showcase/SC-2851FY777F34D2R/dbs3abkab1c517y82?filters=18792%3D2019%2619283%3D608%20%20Suriye%2619283_reversed%3Dtrue&token=8d79727ff862a891ce574d27220bfefbf66fecf, (12.08.2020).

Komşu Ülkeler İle İhracat, T.C Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/data/5d63d89d13b8762f7c43a738/7Komsu%20Ulkeler%20Ile%20Ihracat.pdf>, (06.08.2020)

“Russia Supplying Arms to Syria Under Old Contracts- Lavrov” <http://english.ahram.org.eg/newscontent/2/8/57187/world/region/russia-supplyingarms-to-syria-under-old-contracts.aspx>, (18.08.2020).

T.C Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı, 2014, https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/2311/files/2015_8_Gecici_Koruma_altindaki_Yabancilara_Iliskin_Saglik_Hizmetlerinin_Yurutulmesi.pdf, (24.02.2021).

“Üçüncü Ülkeye Yerleştirme”, <https://www.unhcr.org/tr/ucuncu-ulkeye-yerlestirme>, (30.12.2020).

“Iran confirms it has forces in Syria and will take military action if pushed” <https://www.theguardian.com/world/2012/sep/16/iran-middleeast>, (18.08.2020).

“16th Special Session on the "Situation of human Rights in the Syrian Arab Republic" 29April2011”, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/SpecialSessions/Session16/Pages/16thSpecialSession.aspx>, (20.08.2020).

“Annan Planı”, <https://news.un.org/en/story/2012/03/406912-security-council-calls-implementation-six-point-plan-end-crisis-syria>, (21.08.2020).

“Syria”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>, (21.08.2020).

“Suriye Ülke Künyesi”, T.C. Dış İşleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/suriye-kunyesi.tr.mfa>(13.08.2020).

- “Suriye Kent ve Kırsal Yaşam Oranları (2018)”, “Yaşa Oranla Nüfus Dağılımı (2017)”, <https://www.britannica.com/place/Syria/Settlement-patterns#ref278800>, (13.08.2020).
- “Suriye’nin Ülkelere Göre İhracat Oranları (2016)”, “Suriye’nin Ülkelere Göre İthalat Oranları (2016)”, <https://www.britannica.com/place/Syria/Finance>, (13.08.2020).
- “Syria”, UNCTAD (United Nations Conference On Trade And Development), World Investment Report 2020, https://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/World_InvestmentReport.aspx, (16.08.2020).
- British Petroleum (BP), “Statistical Review of World Energy”, June 2020, 69th Edition, <https://www.bp.com/en/global/corporate/energyeconomics/statistical-review-of-world-energy.html>, (22.08.2020).
- European Civil Protection And Humanitarian Aid Operations, “Syria”, <https://ec.europa.eu/echo/node/323>, (02.01.2021).
- “Latest refugee influx to Iraq passes 10,000 mark as humanitarian needs mount in Syria”, <https://www.unhcr.org/news/briefing/2019/10/5db2b1644/latest-refugee-influx-iraq-passes-10000-mark-humanitarian-needs-mount-syria.html?query=syria>, (17.02.2021).
- IOM (2020), “World Migration Report 2020”, International Organization for Migration”, <https://www.iom.int/wmr/world-migration-report-2020>, (17.06.2020).
- 5543 sayılı İskân Kanunu Madde 3(1d) (2006, 26 Eylül). Resmî Gazete (Sayı: 26301), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/09/20060926-1.htm>, (12.09.2020).
- 1951 tarihli “Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi”, <http://www.goc.gov.tr/files/files/ltec%C4%B1ler%C4%B1nhukuk%C4%B1statusune%C4%B1%C4%B1sk%-C4%B1nsozlesme.pdf>, (07.06.2020).
- “Geçici Koruma Yönetmeliği Geri Gönderme Yasağı Madde 6”, <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/gecicikorumayonetmeliği.pdf>, (16.09.2020).
- 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) Madde 61 (2013, 4 Nisan), Resmî Gazete (Sayı: 28615), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, (12.09.2020).
- 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) Madde 62 (2013, 4 Nisan), Resmî Gazete (Sayı: 28615), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, (12.09.2020).
- NTV Özel Röportaj: Süleyman Soylu - 24 Temmuz 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=RSzHgMMikxw>, (07.01.2021).
- UNHCR Turkey, March Operational Update: <https://www.unhcr.org/tr/wpcontent/uploads/sites/14/2020/05/UNHCR-Turkey-Operational-Update-March-2020.pdf>, (09.01.2021).

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) Madde 91 (2013, 4 Nisan), Resmî Gazete (Sayı: 28615), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, (12.09.2020).

Geçici Koruma Yönetmeliği Madde 7”, <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/gecicikorumayonetmeligi.pdf>, (16.09.2020).

“Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler”, <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>, (13.09.2020).

“Geçici Korumanın Unsurları”, <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumanin-unsurlari>, (16.09.2020).

“Geçici Koruma Yönetmeliği Ve Getirdiği Yenilikler”, https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/gk_yon_getirdigi_yenilikler.pdf, (16.09.2020).

Geçici Koruma Yönetmeliği, (Geçici 1. Maddesi).

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) Madde 63 (2013, 4 Nisan), Resmî Gazete (Sayı: 28615), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, (12.09.2020).

David McKenzie, “Almost 80 percent of the growth in remittances to developing countries over the past 20 years is an illusion”, <https://blogs.worldbank.org/impactevaluations/almost-80-percent-growth-remittances-developing-countries-over-past-20-years-illusion>, (14.11.2020).

Robin Gravesteijn, Amil Aneja and Houle Cao, “Migrant remittances in the times of Covid-19: Insights from Remittance Service Providers”, <https://blogs.worldbank.org/peoplemove/migrant-remittances-times-covid-19-insights-remittance-service-providers>, (14.11.2020).

İskan Kanunu, <https://kms.kaysis.gov.tr/Home/Detay/48108?AspxAutoDetectCookieSupport=1>, (23.02.2021).

“UNHCR”, <https://www.unhcr.org/ar/>, (29.12.2020).

“UNHCR”, <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>, (07.01.2020).

“IOM”, World Migration Report 2020, https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf, (24.02.2021).

TÜİK 2020, “Adrese Dayalı Kayıtlı Nüfus”, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>, (16.02.2021).

“YUKK”, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, (24.02.2021).

“Bakan Pekcan: 15 Bin 159 Suriyeli Şirket var”, <https://www.cnnturk.com/ekonomi/bakan-pekcan-15-bin-159-suriyeli-sirket-var>, (24.02.2021).

- Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Yönetmelik, T. C. Resmi Gazete, 15/01/2016., <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/01/20160115.pdf>, (24.02.2021).
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Suriyeliler için 37 Milyar Dolar Harcadık”,<https://www.kamubulteni.com/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-suriyeliler-icin-37-milyar-dolar-harcadik-h11496.html>, (24.02.2021).
- “AB’nin Mali Yardımları Hakkında Açıklama”,https://www.ab.gov.tr/abnin-mali-yardimlari-hakkinda-aciklama_51062.html, (30.12.2020).
- “The EU Facility for Refugees in Turkey “,https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/news_corner/migration_en, (30.12.2020).
- “İçişleri Bakanı Soylu'dan Habertürk'e önemli açıklamalar”,<https://www.haberturk.com/son-dakika-bakan-soylu-dan-onemli-aciklamalar-2514831>,(05.01.2021)
- “Syria emergency”, <https://www.unhcr.org/syria-emergency.html>, (07.01.2021).
- “Düzensiz Göç”, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>,(09.01.2021).
- UNHCR, “Global Trends Forced Displacement In 2019”,<https://www.unhcr.org/5ee200e37.pdf>, (10.01.2021).
- “Regional Refugee and Resilience Planin Response to the Syria Crisis August 2020: Progress Report”, <http://www.3rpsyriacrisis.org/>, (21.01.2021).
- T.C. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/>, (19.01.2021).
- T.C. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: “Uyum Hakkında”,<https://www.goc.gov.tr/uyum-hakkinda>,(09.01.2021).
- “Global Compact on Refugees (Mülteciler Konusunda Küresel Mütabakat)”,https://www.unhcr.org/gcr/GCR_English.pdf,(10.01.2021).
- “Global Compact for Migrants (Göçmenler İçin Küresel Mütabakat)”,<https://www.iom.int/global-compact-migration>, (10.01.2021).

EKLER

EK-1. Anket Formu

ANKET FORMU

Değerli Katılımcı

Bu çalışma, Doç. Dr. Sayın Müzehher Yamaç'ın danışmanlığında Mekin İVRENDİ tarafından yürütülen "GENÇ SURİYELİ MÜLTECİLERİN SOSYAL UYUM VE SORUNLARINA İLİŞKİN BİR ALAN ARAŞTIRMASI: İSTANBUL/ARNAVUTKÖY ÖRNEĞİ" başlıklı Yüksek lisans tezi için kullanılan bir anket uygulamasıdır. Bu anketin amacı Suriyeli mültecilerin sosyal uyum süreçleri, sorunları, genel durumları hakkında araştırma yapmaktır. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen akademik amaç ile kullanılacaktır, kişisel bilgileriniz ise **gizli tutulacaktır**. Anketin amacına ulaşabilmesi için vereceğiniz cevaplar çok önemlidir. Samimiyetle vereceğiniz bilgiler için şimdiden teşekkür ederim.

Mekin İVRENDİ
NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI YL PROGRAMI

عزيزي المشارك

هذه الدراسة، إنه تطبيق استبيان يستخدم لأطروحة الماجستير بعنوان "بحث ميداني حول التكيف الاجتماعي ومشاكل اللاجئين السوريين الشباب: مثال اسطنبول / أرنافوتكووي" الذي أجراه ميكين إفرندي تحت إشراف د. مزهر ياماش. الغرض من هذا الاستطلاع هو إجراء بحث حول عمليات التكيف الاجتماعي والمشاكل والظروف العامة للاجئين السوريين. سيتم استخدام المعلومات التي تم الحصول عليها من هذه الدراسة للأغراض الأكاديمية فقط، وسيتم الحفاظ على سرية معلوماتك الشخصية. تعتبر إجاباتك مهمة جدًا حتى يحقق الاستطلاع غرضه. شكرًا لك مقدما على معلوماتك الصادقة

ای ورندي مکین
کمال نایمیک جامعه
پ رنامج ماجسد تیرق سم الدولیة والعلقات الةولمة

ANKET SORULARI

A. DEMOGRAFİK BİLGİLER/ المعلومات الديموغرافية

1. Cinsiyetiniz: Erkek () ذكر أنثى () Kadın
2. Uyuğunuz: Kürt () كُردی 3. Türkmən () تۆركماني 4. Arab () عربي 5. جنسیت: Arap () عربی
3. Yaşınız: 18-26 () 27-35 () 36-44 () 45-56 () 57-64 () 65 + () سنوالت العمر
4. Medeni Durumunuz: Evli () متزوج Bekar () عازب Dul/Boşanmış () مطلق / أزمل / الحالة المدنية
5. Eğitim Seviyeniz: İlkokul () ابتدائي Ortaokul () اعدادي Lise () ثانوي الحالة التعليمية: Lisans () جامعة Lisansüstü () ماجستير Okuryazar Değil () أمي
6. Türkiye'ye geliş tarihiniz? تاريخ وصولك إلى تركيا? 2011 () 2012 () 2013 () 2014 () 2015 + ()
7. Suriye'nin hangi şehrinden geldiniz? من أي مدينة سورية أتيت? 1. Halep () حلب 2. Şam دمشق 3. Lazkiye اللاذقية 4. Hama حماة 5. Haseke الحسكة 6. Humus حمص 7. İdlib ادلب 8. Dera درعا 9. Deyrizor دير الزور 10. Rakka الرقة 11. Kuneytire القنيطرة 12. Tartus طرطوس 13. Süveyde السويداء 20. Diğer آخر ()

B. EKONOMİK BİLGİLER VE İŞ HAYATI: المعلومات الاقتصادية والحياة التجارية

8. Türkiye'deki çalışma durumunuz nedir? ما هو وضع عملك في تركيا? 1. Esnaf () حرفي 2. Özel Sektör () القطاع الخاص 3. Kamu Sektörü () القطاع العام 4. Ev Hanımı () ربة البيت 5. Öğrenci () الطالب 6. İşsiz () عاطل عن العمل
9. Aylık geliriniz ne kadar? كم هو دخلك الشهري? 1. 1500 TL'den daha az () او اقل 2. 1501 TL ve üstü () او اكثر 3. Herhangi bir gelirim yok () ليس لدي دخل
10. Türkiye'deki ekonomik şartlar size göre nasıl? كيف الظروف الاقتصادية في تركيا ، وفقا لك? 1. Çok Ucuz () رخيص جدا 2. Ucuz () رخيصة 3. Ne ucuz Ne Pahalı () متوسطة 4. Pahalı () مكلفة / غالي 5. Çok Pahalı () غالية جدا
11. Suriye'deki ekonomik şartlar size göre nasıl? كيف كانت الظروف الاقتصادية في سوريا لك? 1. Çok Ucuz () رخيص جدا 2. Ucuz () رخيصة 3. Ne ucuz Ne Pahalı () متوسطة 4. Pahalı () مكلفة / غالي 5. Çok Pahalı () غالية جدا
12. Ekonomik olarak en çok sorun yaşadığınız alan hangisidir? ما هو المجال الأكثر إشكالية اقتصاديا? 1. Gıda Harcamaları () مصروفات الغذاء 2. Sağlık Harcamaları () مصروفات الصحية 3. Eğitim Harcamaları () مصروفات التعليم 4. Barınma/Kira Harcamaları () مصروفات الإسكان / الإيجار 5. Ulaşım Harcamaları () مصروفات النقل 6. Fatura Harcamaları (Elektrik-Su-Doğalgaz-Telekom) () مصروفات الفاتورة (كهرباء - مياه - غاز طبيعي- اتصالات)
13. Türkiye'de iş hayatınızda ne gibi sıkıntılar yaşıyorsunuz? ما هي المشاكل التي تواجهها في عملك في تركيا? 1. İş bulamıyorum () لا أجد عمل 2. Sigortasız çalıştırılıyor () أعمل بدون تأمين 3. Çalışmamın karşılığı olan miktarı alamıyorum () لا يمكنني الحصول على المبلغ الذي يتوافق مع عملي 4. Dil Sıkıntısı (anlaşma problemi) yaşıyorum () لدي مشكلة في اللغة (مشكل تواصل مع الآخرين) 5. Bir sıkıntı yaşamıyorum () ليس لدي مشكلة

14. Şu anda yaşadığınız konut tipi hangisidir? ما هو نوع السكن الذي تعيش فيه حالياً?
 1. Apartaman/Ev () بيت / شقة 2. Dükkan () متجر 3. Tek Oda () غرفة مفردة 4. Gecekondu () حانة/فوخ/ بيّت غنّوایی
 15. Şu anda yaşadığınız konut tipi durumu nedir? ما نوع إقامتك في تركيا?
 1. Şahsa ait Konut () الإسكان الشخصي 2. Kira () تأجير 3. Ücretsiz () مجاناً
 16. Komitunuzda kaç kişi yaşıyor? كم عدد الأشخاص الذين يعيشون في منزلك?
 1-3 arasında () ما بين 4-7 arasında () ما بين 7 ve üstü () وما فوق
 17. Komitunuzda çalışan kişi sayısı kaçtır? ما عدد العاملين في منزلك?
 لا يوجد غابيل () ثلاثة أشخاص وما فوق +3 () شخصان 2 () شخص 1 ()
 18. Hangi kurum ve kuruluşlardan yardım alıyorsunuz? ما هي المؤسسات والمنظمات التي تحصل على المساعدة منها?
 1. Belediyeden yardım alıyorum () أحصل على مساعدة من البلدية
 2. Kaymakamlıktan yardım alıyorum () أحصل على مساعدة من قائم مقام
 3. Sivil Toplum Kuruluşlarından yardım alıyorum () أحصل على مساعدة من المنظمات غير الحكومية / منظمات المجتمع المدني
 4. Yardım almıyorum () أنا لا تحصل على مساعدة

C. SOSYAL-KÜLTÜREL BİLGİLER: المعلومات الاجتماعية والثقافية

19. Ailenizde okuyan öğrenci sayısı kaçtır? ما عدد الطلاب في عائلتك?
 لا يوجد طلاب () ثلاثة أشخاص وما فوق +3 () شخصان 2 () شخص 1 ()
 20. Ailenizde Suriye'de kalan var mı? هل يوجد أحد من عائلتك في سوريا?
 1. Evet () نعم 2. Hayır () لا
 21. Türkçe seviyenizi nasıl değerlendiriyorsunuz? كيف تقيم مستواك في اللغة التركية?
 1. Çok kötü () سيء جداً 2. Kötü () سيء 3. Ne iyi ne kötü () لا جيد ولا سيئ 4. İyi () جيد 5. Çok iyi () جيد جداً
 22. Türkiyelilerle hangi kültürel konularda benzer olduğunuzu düşünüyorsunuz? ما أوجه الشبه بين ثقافتك والثقافة التركية?
 1. Din () دين 2. Gelenekler () عادات و تقاليد 3. Yaşam tarzı () أسلوب الحياة 4. Yemekler () وجبات
 23. Sosyal medya paylaşımlarınız genelde hangi konulardadır? ما المواضيع التي تشاركها على وسائل التواصل الاجتماعي?
 1. Suriye savaşı hakkında () حول الحرب السورية
 2. Göçmenlerle ilgili temel haklar () الحقوق الأساسية المتعلقة بالمهاجرين
 3. Sosyal ve kültürel içerikler () المحتويات الاجتماعية والثقافية
 4. Dini değerler () القيم الدينية
 5. Eğlence () الترفيه
 6. Sosyal Medya kullanmıyorum ya da hesabım yok () لا أستخدم وسائل التواصل الاجتماعي أو ليس لدي حساب
 24. Sosyal mekanlara (Avm, cafe, eğlence mekanları vs.) hangi aralıklarla gidiyorsunuz?
 ما عدد الزيارات التي تقوم بها الي الأماكن الاجتماعية (مراكز التسوق والمقاهي وأماكن الترفيه ، وما إلى ذلك)
 أنا لن أذهب () Hiç Gitmiyorum في الشهر 4 و أكثر () في الشهر 1-3 () في الشهر 1-3 Ayda
 25. Türkiye'deki Komşuluk ilişkilerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz? كيف تقيم علاقات الجوار في تركيا?
 1. Çok kötü () جيد جداً 2. Kötü () سيء 3. Ne iyi ne kötü () لا جيد ولا سيئ 4. İyi () جيد 5. Çok iyi () جيد جداً
 26. Suriyeliler'in Türk toplumuna uyum sağladığını düşünüyor musunuz? هل تعتقد أن السوريين ينسجمون مع المجتمع التركي?
 1. Evet () نعم 2. Hayır () لا

27. Türkiye'ye göç etmenizdeki etkili olan en önemli faktör nedir? ما هو العامل الأكثر أهمية الذي يؤثر على هجرتك إلى تركيا؟
1. Türkiye'yi kültürel ve dini olarak kendime yakın hissetmem () اشعر براحة نفسية بسبب الثقافة التركية و الدينية
 2. Türkiye'de akrabalarımın ve tanıdıklarımın olması () أقاربي ومعارفي في تركيا
 3. Türkiye'nin demokratik bir ülke olması () حقيقة أن تركيا بلد ديمقراطي
 4. Türkiye'de iş imkanlarının fazla olması () المزيد من فرص العمل في تركيا
 5. Türkiye'nin güvenli ve Suriye sınırına yakın olması () أن تكون تركيا آمنة وقريبة من الحدود السورية
28. İstanbul'a yerleşmeyi tercih etmenizden en önemli nedeni nedir? ما هو أهم سبب لإختيارك الاستقرار في اسطنبول؟
1. İş imkanları () فرص العمل
 2. Aile/Akrabalar/Tanıdıklar () العائلة / الأقارب / المعارف
 3. Güvenlik () السلامة والأمان
 4. Eğitim ve Sağlık gibi imkanlara erişim () الوصول إلى مرافق مثل التعليم والصحة
 5. Türkiye üzerinden diğer ülkelere göç etmek () للهجرة إلى دول أخرى عبر اسطنبول
29. Arnavutköy'de en çok karşılaştığımız problem nedir? ما هي أكثر المشاكل التي تواجهها في أرناؤوتكوي؟
1. Barınma () مأوى
 2. Kültürel farklılık () الاختلاف الثقافي
 3. İletişim () الإتصال
 4. Sağlık () الصحة
 5. Eğitim () التعليم
 6. İş bulma süreci () عملية العثور على وظيفة
 7. Bir problemim yok ()
30. Hangi şartlar oluştuğunda Suriye'ye geri dönmek istersiniz? تحت أي ظرف من الظروف التالية تريد العودة إلى سوريا؟
1. Savaş biterse dönmek isterim () أود العودة إذا انتهت الحرب
 2. Ekonomik koşullar iyileşirse dönmek isterim () أود العودة إذا تحسنت الظروف الاقتصادية
 3. Mevcut yönetim değişirse dönmek isterim () أود العودة إذا تغيرت الإدارة الحالية
 4. Kamusal güvenlik sağlanırsa dönmek isterim () أود العودة في حال توفر الأمن العام
 5. Hiçbir şekilde dönmek istemiyorum () لا أريد العودة بأي شكل من الأشكال
31. Suriye'den neden göç etmek istediniz? ما هي العوامل التي تؤثر على هجرتك إلى تركيا؟
1. Çatışma ve savaş ortamı () بيئة الحرب والصراع
 2. Sosyal ve kültürel sebepler () أسباب اجتماعية وثقافية
 3. Ekonomik sorunlar () مشاكل اقتصادية
 4. Yönetimin baskısı () ضغوط من الإدارة
32. Size göre mülteciler için en önemli öncelik nedir? برأيك ما هي أهم قضية للاجئين؟
1. Ev sahibi toplumlarla sosyal dayanışma ve uyum () التضامن والانسجام الاجتماعي مع المجتمعات المضيفة
 2. Özgürce seyahat etme hakkı () الحق في السفر بحرية
 3. Yasal istihdam imkanlarına erişim () الوصول إلى فرص العمل القانونية
 4. Sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim () الوصول إلى الخدمات الصحية والتعليمية
 5. Yasal statünün tanınması ve ilgili belgelere erişim () الاعتراف بالوضع القانوني والوصول إلى الوثائق اللازمة
 6. Güvenli ve saygın çalışma koşulları () ظروف عمل آمنة وذات سمعة جيدة
33. Ailenizden Suriye'de ki çatışmalarda yaralanan ya da hayatını kaybeden var mı? هل أصيب أحد أفراد عائلتك أو فقد حياته في الاشتباكات في سوريا؟
1. Var () موجود
 2. Yok () لا
34. Uluslararası toplumdan beklentiniz nedir? ما الذي تنتظره من المجتمع الدولي؟
1. Mültecilerin haklarının ve saygın yaşam haklarının desteklenmesi () تعزيز حقوق اللاجئين والحياة المحترمة
 2. Finansal sorumluluğun paylaşılması () تقاسم المسؤولية المالية
 3. Ev sahibi ve mülteci toplumların birlikte desteklenmesi () دعم المجتمعات المضيفة واللاجئين معا
 4. Geri dönüş için güvenli ve saygın koşullar oluşturulması () خلق ظروف آمنة ومحترمة للعودة
 5. Üçüncü ülkeye yerleştirmelerin kolaylaştırılması () تسهيل إعادة التوطين في الدولة الثالثة

35. Türkiye'de yaşayan bir Suriyeli olarak karşı karşıya kaldığınız en temel sorun nedir?

ما هي المشاكل الرئيسية التي تواجهها كمسوري يعيش في تركيا؟

1. İşsizlik ve yoksulluk () البطالة والفقر
2. Yalnızlık ve iletişim eksikliği () الوحدة وقلة التواصل (عدم معرفة التركية)
3. Yabancılarla karşı hoşgörüsüzlük () التعصب مع الغرباء
4. Eğitim, sağlık, sosyal ve hukuki hizmetler erişim () الوصول إلى الخدمات (التعليم والصحة والخدمات الاجتماعية والقانونية)

D. EĞİTİM-BARINMA VE SAĞLIK SORUNLARI: مشاكل التعليم والسكن والصحة

36. Eğitim hizmeti ile ilgili yaşadığınız en önemli sorun nedir? ما هي أهم مشكلة تواجهها مع خدمة التعليم؟

1. Okul masraflarını karşılayamama (الوصول إلى المدرسة إلخ.) عدم تغطية الرسوم / المصاريف المدرسية (الكتب ، الوصول إلى المدرسة إلخ.)
2. Yakında okul olmaması / mesafe olarak uzaklık () لا توجد مدرسة قريبة / المسافة
3. Çocuklarını okul ortamına uyumda sorun yaşıyor () يواجه أطفالتي مشاكل في التكيف مع البيئة المدرسية
4. Çocuğuma uygun bir okul bulamıyorum () لا يمكنني العثور على مدرسة مناسبة لطفلي
5. Bir sorun yaşamıyorum () ليس لدي مشكلة

37. Barınma konusunda yaşadığınız en önemli problem nedir? ما هي أهم مشكلة لديك في السكن؟

1. Hep beraber aynı odayı kullanıyoruz () في الغرفة الواحدة العيش
2. Kaldığımız yer çok küçük () المكان الذي نقيم فيه صغير جدا
3. Kaldığımız yerin koşulları çok kötü () سوء مكان المعيش
4. Yaşadığım yerden her an çıkarılma olasılığım var () هناك خطر الطرد من منزلي
5. Suriyelilerden daha çok kira bedeli isteniyor () تطلب من السوريين المزيد من اسعار الإيجار
6. Bir problemim yok () ليس لدي مشكلة

38. Sağlık kurumlarına erişimde ne tür problemler yaşıyorsunuz? ما نوع المشاكل التي تواجهها في الوصول إلى المؤسسات الصحية؟

1. Sigortam olmadığı için muayene olurken problem yaşıyorum () مشكلة أثناء الفحص لأن ليس لدي تأمين
2. Hastaneye ulaşımında problem yaşıyorum () لدي مشاكل في النقل إلى المستشفى
3. Dil problemi yaşıyorum () لدي مشكلة في اللغة
4. Tedavi masrafını karşılayamıyorum () صعوبة تحمل مصاريف العلاج
5. Problem yaşamıyorum () ليس لدي مشكلة

39. Yasal izinler verildiğinde aşağıdaki hangi ülkeye gitmek isterdiniz? في حال منحت الأذونات القانونية أي بلد أدناه تريد الذهاب إليه؟

1. Herhangi bir Avrupa ülkesi () إلى أي دولة أوروبية
2. ABD veya Kanada () الولايات المتحدة الأمريكية أو كندا
3. Halkın çoğunluğunun müslüman veya Arap olduğu bir ülke () بلد غالبية سكانه مسلمون أو عرب
4. Diğer () آخر

40. Türkiye'den beklentiniz nedir? ما الذي تنتظره من تركيا؟

1. Vatandaşlık () الحق في المواطنة
2. Ekonomik yardım () المساعدة الاقتصادي
3. Yasal çalışma İzni () تصريح عمل قانوني
4. Yurtdışı çıkış izni () تصريح إذن خارجي
5. Talebim yok () ليس لدي طلب

انتهت الاستبيان. شكرًا لك على إجاباتك على أسئلة الاستبيان
Anket sona ermiştir. Katılımınız için teşekkür ederiz.

EK-2. Araştırma İzin Belgesi

T.C.
ARNAVUTKÖY KAYMAKAMLIĞI
İlçe Yazı İşleri Müdürlüğü

Sayı : 86548135-492-E.2153
Konu : Mekin İVRENDİ Yüksek Lisans
Araştırma Uygulama İzni

DAĞITIMLI
28/08/2020

SAYIN MEKİN İVRENDİ
Hadımköy Mah.Cahit Sıtkı Tarancı ad.Vefa Konutları E Blok D.120
Arnavutköy/İSTANBUL
(Ek konulmadı)

İlgi : a) Arnavutköy İlçe Milli Eğitim Müdürlüğünün 21.07.2020 tarih ve 14184 sayılı yazısı.
b) Mekin İVRENDİ'nin 24.08.2020 tarih ve 4959 kayıt numaralı dilekçesi.

İlçemiz İTO İbrahim Çağlar Anadolu İmam Hatip Lisesi İ.H.L.Meslek Dersler öğretmeni Mekin İVRENDİ'nin 25/08/2020 - 25/02/2021 tarihleri arasında "2011 Sonrası Suriyeli Mültecilerin Uyum Süreçleri ve Sorunlarına İlişkin Bir Alan Araştırması:İstanbul/Arnavutköy Örneği" adlı Yüksek Lisans tezi için anket araştırması yapmak üzere vermiş olduğu dilekçesi uygun görülmüştür.

Bilgi ve gereğini rica ederim.

Ahmet ODABAŞ
Arnavutköy Kaymakamı

Dağıtım:

Gereği:
ARNAVUTKÖY BELEDİYE
BAŞKANLIĞINA
ARNAVUTKÖY İLÇE EMNİYET
MÜDÜRLÜĞÜNE
ARNAVUTKÖY İLÇE JANDARMA
KOMUTANLIĞINA
ARNAVUTKÖY İLÇE MİLLİ EĞİTİM
MÜDÜRLÜĞÜNE

Bilgi:
Sayın Mekin İVRENDİ
Hadımköy Mah.Cahit Sıtkı Tarancı ad.Vefa
Konutları E Blok D.120
Arnavutköy/İSTANBUL(Ek konulmadı)

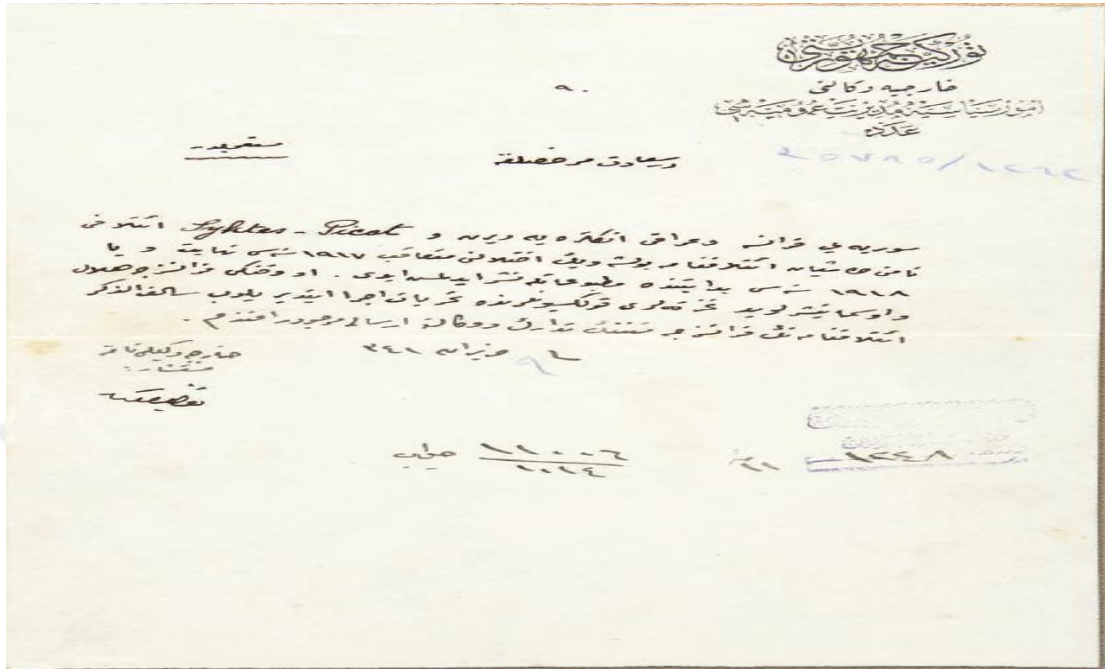
Hayriye ÖKTEN
Yazı İşleri Müdürü V.

*Bu belge elektronik imzalıdır. imzalı suretinin aslını görmek için <https://www.e-icisleri.gov.tr/EvrakDogrulama> adresine girerek (ZfbxSV-BblwLR-HZoV1Q-MS7eeI-GUIcsCVo) kodunu yazınız.

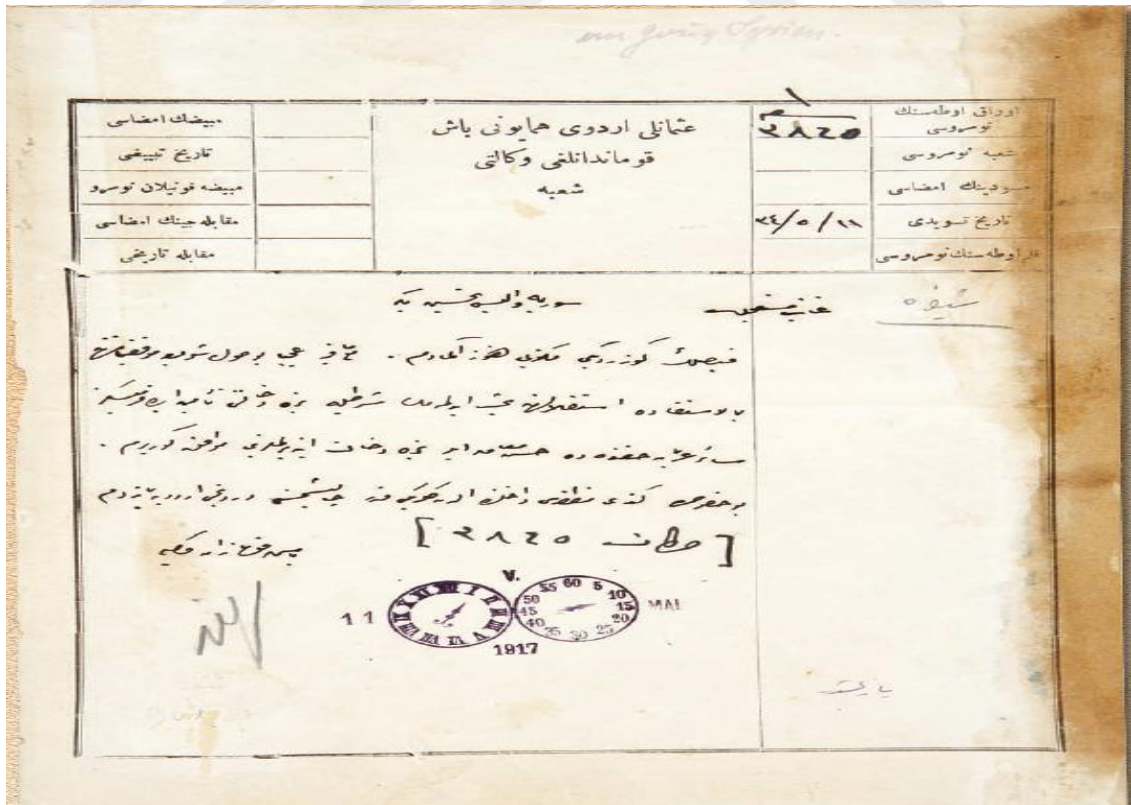
Taşoluk Mah. Akbaba Sk. No:3 Arnavutköy/istanbul
Telefon No: (212)597 92 32 Faks No: (212)597 46 85
e-Posta: arnavutkov@arnavutkov.gov.tr İnternet Adresi: <http://www.arnavutkov.gov.tr/>

Bilgi için: Hatice NACAĞ
Veri Haz.Kon.İşlt.Me
Telefon No:

EK-3: Belge 1.1

EK-4: Belge 1.2

EK-6: Belge 1.4

عبدالمطلب بن عبدالمطلب
عبدالمطلب بن عبدالمطلب

هـ

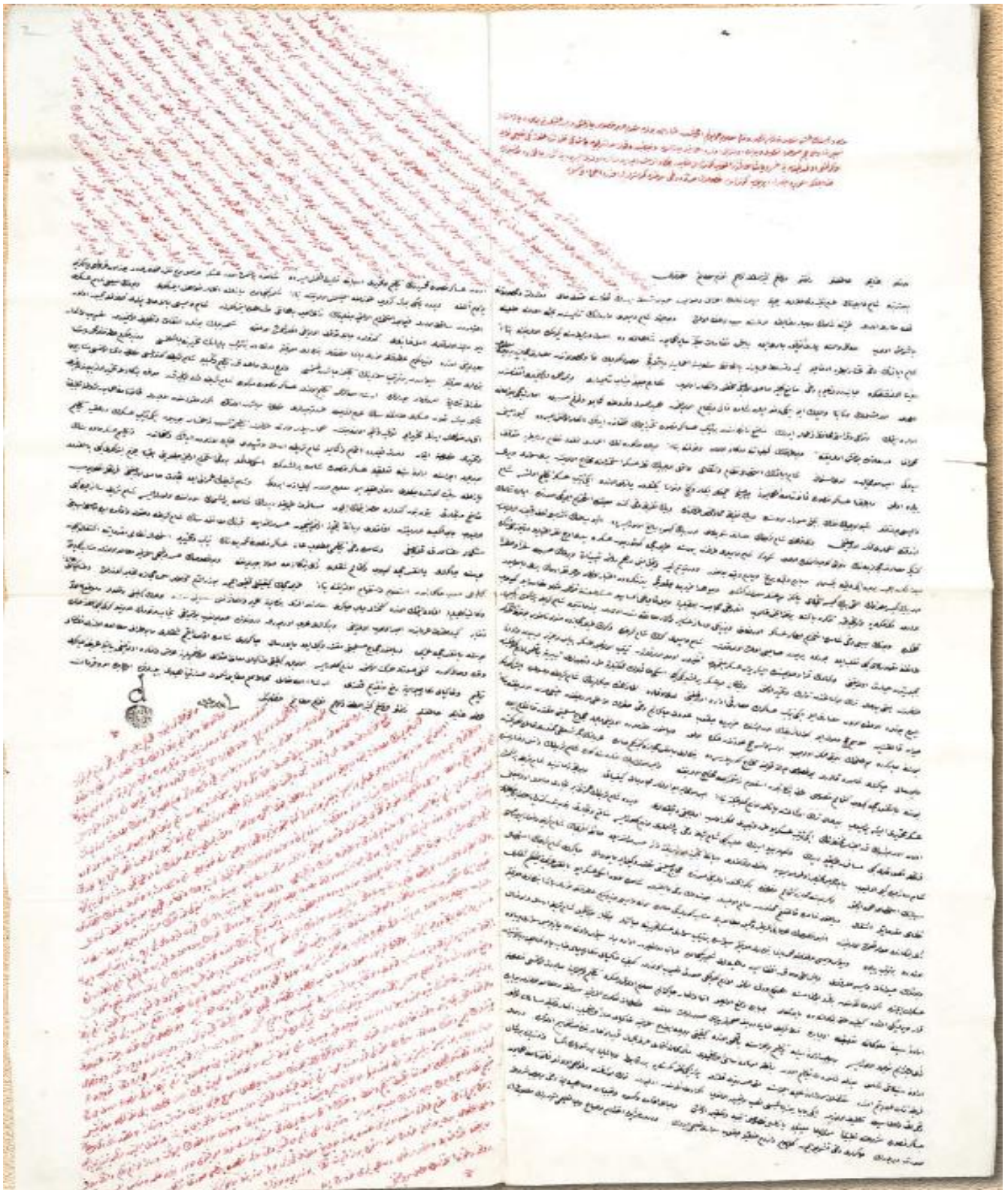
(شيفره)

طلب و اعاده حبيب و ابي حبيبك
(دانه و حبيب)

دول استلاقيه ابي اوته دنيوي مطرقي نظري اولاد و اسلام اهل ايس ابي كتيبن بولناده عرب سلاطه قطره سلاطه با شديده باشه استلاقيه اربور ابي
طرفه اشغال اوتسي جامع مقدره خلاصه و صنفه دوچار ايه جلي مقهوره اربور سلاطه فصل الميرتاسيه غيرت ايه جلي مقهوره
و كماله ابي بوساسه جود صفت حاضره عسكريه كاوره اوره ابي كزي قوسه و جبار صفته و مقبالته نظره كزي و ابروم پارمه ابي حبيب

دانه نظره نظري و كلي
عبدالمطلب

لا اله الا الله

۵

ملاجهتلك اناطولى جيتنده وروم ايتلك مناسبت مملكتده قطعياً اكلانه ورتوليدى
مرحمت سيرة و مقتضاي حال و مصالحة موافقه اولديغنده سونمقصد قيرى صورت سريم
و مكلدهر فعد كترليك ايجوده وضعى ايجاب ايدنه اساسل زيرده نعيبه و تحير اولغنده

هفته ده بر كه بعضى بر جمع كوف اختتام عهد ايتس كچوس حضور عالى هفت
يارتا هبده بر انجمنه عقد اولغنه

اعضاي انجمنه ذات هفت صلاتيناهر اجمه خواص و صلوه ايكى زانده عبارته اولغنه
ملاجهت اناطولىه واقع اراضى خاليه اميريه ده وروم ايتله املاك همايونده
اولوب خيانه مالهجه فروضى حضور اولوب حقتلكرده وكذلك اراضى خاليه
اميريه ده صورت قطعيه ده اكلانه ايدلك

ملاجهتلك اماكلاندينه و تبارك اسباب تقييدنه باقعه اولزه سوده اولغندى
مكلده مستقيم الاطوار و مجربه الاحوال مأموريه مخصوصه اتمام قلمغه
موربايده ضرورى الوقوع اولوب معصافه لازم كملده قانسولوه برلغنه

انجمنه عالى مذكورهم اتخاذ اولغنه اساس و قرارلك نفعات واجرائى موجود
اولوب ملاجهت قومسيونه عالى اولغنه

اسيوا اساس و قرارلك كيفيت و صور اجرائيسى حاوى مذكور قومسيونه طرفنده
بداهفته انجمنه عالى به بر ورق تقديم اولغنه

